

**HEYDƏR ƏLİYEV və
ÇAĞDAŞ AZƏRBAYCAN DÖVLƏTÇİLİYİ**

**Haydar Aliyev ve
Çağdaş Azerbaycan Devletçiliği**

Teşebbüscüsü
Azerbaycan İstanbul Başkonsolosluğu

1. Levent Sümül Sokak No: 17
Tel.: (0212) 325 80 42
Fax: (0212) 284 95 79
E-mail: istanbul@mission.mfa.gov.az

Editor
Doç. Dr. Sayyad Aran

Hazırlayan
Şahin İskenderov

Grafik
Sercan KALENDER

Baskı ve Cilt
Kutup Yıldızı Reklam
Eski Büyükdere Cad. Güvercin Sok.
No: 5 Kat: 2 34416 4. Levent - İSTANBUL
Tel.: (0212) 325 41 72
Fax: (0212) 325 90 55
Web: www.kutupyildizi.com.tr

**HEYDƏR ƏLİYEV və
ÇAĞDAŞ AZƏRBAYCAN DÖVLƏTÇİLİYİ**

Musiqi - Üzeyir Hacıbəyov
Söz - Əhməd Cavad

Azərbaycan! Azərbaycan!
 Əbədiyyəni ölənin şanlı Vətəni!
 Şərəfə, izzətə, şöhrətə cümlə hazırız!
 Səndən ötrü qan tökməyə cümlə qadırız!
 Üç rəngli bayrağınla məsud yaşa!
 Üç rəngli bayrağınla məsud yaşa!
 Minlərlə can qurban oldu,
 Sinən hər bə meydan oldu!
 Hüququndan keçən əsgər!
 Hərə bir qəhrəman oldu!
 Sən olasan gülüstan,
 Sənə hər an can qurban!
 Sənə min bir məhəbbət
 Sinəmdə tutmuş məkan!
 Namusunu hifz etməyə,
 Bayrağını yüksəltməyə,
 Namusunu hifz etməyə,
 Cümlə gənclər müştəqdir!
 Şanlı Vətən! Şanlı Vətən!
 Azərbaycan! Azərbaycan!
 Azərbaycan! Azərbaycan!

Azərbaycan Dövlət Bayrağı

Azərbaycan Hökuməti qərarları dəftərindən 9 Noyabr 1918-ci il tarixli çıxarış
 Eşidildi : Nazirlər Şurasının Milli Bayraq haqqında məruzəsi.

Qərara alındı: Mavi, qırmızı və yaşıl rənglərdən, ağ aypara və səkkizbucaq
 ulduzdan ibarət olan bayraq milli bayraq hesab edilsin. Azərbaycan dövlət
 bayrağı bərabər enli üç üfüqi zolaqdan ibarətdir. Yuxarı zolaq mavi, orta
 zolaq qırmızı, aşağı zolaq yaşıl rəngdədir. Mavi rəng - Azərbaycan xalqının
 türk mənşəli olmasını, qırmızı rəng - müasir cəmiyyət qurmaq,
 demokratiyanı inkişaf etdirmək istəyini, yaşıl rəng - islam sivilizasiyasına
 mənsubluğunu ifadə edir. Qırmızı zolağın ortasında bayrağın hər iki
 üzündə ağ rəngli aypara ilə səkkizguşəli ulduz təsvir edilmişdir. Bayrağın
 eninin uzunluğuna nisbəti 1:2-dir.

“Azərbaycanın müstəqilliyi əbədidir,
 dönməzdir və sarsılmazdır”

AZƏRBAYCAN XALQININ ÜMUMMİLLİ LİDERİ

HEYDƏR ƏLİRZA OĞLU ƏLİYEV

Heydər Əlirza oğlu Əliyev 1923-cü il mayın 10-da Azərbaycanın Naxçıvan şəhərində anadan olmuşdur. O, 1939-cu ildə Naxçıvan Pedaqoji Texnikumunu bitirdikdən sonra Azərbaycan Sənaye İnstitutunun (indiki Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyası) memarlıq fakültəsində təhsil almışdır. Başlanan müharibə ona təhsilini başa çatdırmağa imkan verməmişdir.

1941-ci ildən Heydər Əliyev Naxçıvan MSSR Xalq Daxili İşlər Komissarlığında və Naxçıvan MSSR Xalq Komissarları Sovetində şöbə müdiri vəzifəsində işləmiş və 1944-cü ildə dövlət təhlükəsizliyi orqanlarında işə göndərilmişdir. Bu dövrdən təhlükəsizlik orqanları sistemində çalışan Heydər Əliyev 1964-cü ildən Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti yanında Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsi sədrinin müavini, 1967-ci ildən isə sədri vəzifəsində işləmiş, general-mayor rütbəsinə qədər yüksəlmişdir. Həmin illərdə o, Leninqrad şəhərində (indiki Sankt-Peterburq) xüsusi ali təhsil almış, 1957-ci ildə isə Azərbaycan Dövlət Universitetinin tarix fakültəsini bitirmişdir.

Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin 1969-cu il iyul plenumunda Heydər Əliyev Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi seçilərək respublikanın rəhbəri olmuşdur. 1982-ci ilin dekabrında Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsi Siyasi Bürosunun üzvü seçilən Heydər Əliyev SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini vəzifəsinə təyin edilmiş və SSRİ-nin rəhbərlərindən biri olmuşdur. Heydər Əliyev yirmi il ərzində SSRİ Ali Sovetinin deputatı, beş il isə SSRİ Ali Soveti sədrinin müavini olmuşdur.

Heydər Əliyev 1987-ci ilin oktyabrında Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsi Siyasi Bürosunun və şəxsən Baş katib Mixail Qorbaçovun yeritdiyi siyasi xəttə etiraz əlaməti olaraq, tutduğu vəzifələrdən istefa vermişdir.

Heydər Əliyev 1990-cı ilin 20 yanvarında sovet qoşunlarının Bakıda törətdiyi qanlı faciə ilə əlaqədar ertəsi gün Azərbaycanın Moskvadakı nümayəndəliyində bəyanatla çıxış edərək, Azərbaycan xalqına qarşı törədilmiş cinayətin təşkilatçıları və icraçılarının cəzalandırılmasını tələb etmişdir. O, Dağlıq Qarabağda yaranmış kəskin münaqişəli vəziyyətlə bağlı SSRİ rəhbərliyinin ikiüzlü siyasətinə etiraz əlaməti olaraq, 1991-ci ilin iyulunda Sovet İttifaqı Kommunist Partiyasının sıralarını tərk etmişdir. 1990-cı ilin iyulunda Azərbaycana qayıdan Heydər Əliyev ilk əvvəl Bakıda, sonra isə Naxçıvanda yaşamış, həmin ildə də Azərbaycan Ali Sovetinə deputat seçilmişdir. O, 1991-1993-cü illərdə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sədri, Azərbaycan Respublikası Ali Soveti sədrinin müavini olmuşdur. Heydər Əliyev 1992-ci ildə Yeni Azərbaycan Partiyasının Naxçıvan şəhərində keçirilmiş təsis qurultayında partiyanın sədri seçilmişdir. 1993-cü ilin may-iyununda hökumət böhranının son dərəcə kəskinləşməsi ilə ölkədə vətəndaş müharibəsinin baş verməsi və müstəqilliyin itirilməsi təhlükəsi yarandıqda Azərbaycan xalqı Heydər Əliyevin hakimiyyətə gətirilməsi tələbi ilə ayağa qalxdı. Azərbaycanın o zamankı rəhbərləri Heydər Əliyevi rəsmən Bakıya dəvət etməyə

məcbur oldular. Heydər Əliyev 1993-cü il iyunun 15-də Azərbaycan Ali Sovetinin sədri seçildi, iyulun 24-də isə Milli Məclisin qərarı ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin səlahiyyətlərini həyata keçirməyə başladı. 1993-cü il oktyabrın 3-də ümumxalq səsverməsi nəticəsində Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçildi. O, 1998-ci il oktyabrın 11-də xalqın yüksək fəallığı şəraitində keçirilən seçkilərdə səslərin 76,1 faizini toplayaraq, yenidən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilmişdir. 2003-cü il oktyabrın 15-də keçirilən prezident seçkilərində namizədiyyənin irəli sürülməsinə razılıq vermiş Heydər Əliyev səhə-tində yaranmış problemlərlə əlaqədar seçkilərdə iştirak etməkdən imtina etmiş-dir. Dekabrın 12-də Azərbaycanın ümummilli lideri, Prezident Heydər Əliyev Amerika Birləşmiş Ştatlarının Klivlend Klinikasında vəfat etmişdir.

Heydər Əliyev bir çox dövlət orden və medallara, beynəlxalq mükafat-lara layiq görülmüş, müxtəlif ölkələrin universitetlərinin fəxri doktoru seçil-mişdir. Heydər Əliyev dörd dəfə Lenin ordeni, Qırmızı Ulduz ordeni və çoxlu medallarla təltif edilmiş, iki dəfə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adını almış, bir çox xarici dövlətlərin orden və medalları ilə təltif olunmuşdur.

27 mart 1997-si il - Kiyevdə Azərbaycanın dövlət başçısına Ukraynanın ali mükafatı "Yaroslav Mudri" ordeni təqdim edilmişdir.

13 aprel 1999-cu il - Prezident Heydər Əliyev Türkiyənin ən nüfuzlu mükafatı - "Atatürk Sülh Mükafatına" layiq görülmüşdür.

20 yanvar 2001-ci il - Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevə Moskva Dövlət Universitetinin "Fəxri professoru" adı verilmişdir.

3 aprel 2003-cü il - Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev Rusiya Federasiyasının Təhlükəsizlik, Müdafiə və Hüquq Qaydası Problemləri Akademiyasının professoru və həqiqi üzvü seçilmiş, Y.V.Andropov adına mükafata layiq görülmüşdür.

10 may 2003-cü il - Rusiyanın yüksək mükafatı - Müqəddəs Apostol Andrey Pervozvannı ordeni ilə təltif olunması barədə Fərman imzalanmışdır.

SƏYYAD ADİL OĞLU SALAHLI
(SƏYYAD ARAN)

- ÖN SÖZ -

Öz xalqının tarixində əbədi yaşayan bir çox dühalar mövcuddur. Şərəfli xidmətlərinə görə mövcud olduqları millət tərəfindən ən yüksək ödələ-ümumxalq məhəbbətinə layiq görülərək vətən və dünya tarixinə adlarını həkk ediblər. Belə şəxsiyyətlərdən biri də Azərbaycan xalqının XX əsrdə yetirdiyi ən böyük siyasi və dövlət xadimi ulu öndər, həmin əsrdə ümummilli lider səviyyəsinə qədər ucalmış Heydər Əlirza oğlu Əliyevdir.

Məhz Heydər Əliyevin sayəsində XX yüzilliyin II yarısında Azərbaycan xalqı SSRİ dönəmində ən pik dövrünə qədəm qoydu: iqtisadiyyatda, sənayedə, kənd təsərrüfatında, mədəniyyətdə, ədəbiyyatda, incəsənətdə - bir sözlə bütün sahələrdə. Maraqlıdır ki, Azərbaycanın XXI əsrə keçidi də Heydər Əliyev zamanına düşdü. İkinci dəfə - 1993-də hakimiyyətə gəlişi olduqca mürəkkəb, ağır, qarışıq siyasi təlatümlər və burulğanlar dövrünə düşsə də, həmin mərhələ də uğurla dəf edildi. İndi Azərbaycan nəinki karbohidrogen ehtiyatlarının dünyada ən böyük ölkələrindən biridir, həm də böyük nüfuz yiyəsidir, daxil olduğu regionda bütün sahələr üzrə birinci söz sahibidir. Azərbaycanın iştirakı olmadan heç bir regional iqtisadi, siyasi, mədəni lahiyə həyata keçə bilməz. Bütün bunlar Heydər Əliyevin gecəli-gündüzlü ardıcıl, dinamik, nəhəng fəaliyyətinin parlaq nailiyyətləridir ki, belə səmərəli töhfələr verir. Qurduğu dövlət də məhz ona görə belə möhtəşəm və sarsılmazdır.

Təşəbbüsündə bulunduğumuz bu kitab dahi şəxsiyyətə həyatı boyu xalqımıza və dövlətimizə bəxş etdiklərinə görə ümumxalq minnətdarlığının daha bir ifadəsidir. Türkiyədə oxuyan tələbələr arasında bu ilin may ayında ulu öndərin 84-cü il ildönümü münasibəti ilə "Heydər Əliyev və çağdaş Azərbaycan dövlətçiliyi" mövzusunda elmi-praktik konfrans keçirdik.

Türkiyənin müxtəlif universitetlərində oxuyan 40-a yaxın tələbə bu elm yarışının iştirakçısı oldu. Onların 18 nəfəri müsabiqədə tutduqları yərə uyğun mükafatlandırıldılar. Müsəbiqə zamanı məlum oldu ki, Azərbaycandan bir neçə il kənarda yaşadıklarına baxmayaraq, Azərbaycandakı ictimai-siyasi proseslərdən uzaqda olmalarına rəğmən gənclərimizin qəlbi Vətənlə, Heydər Əliyev ideyaları və sevgisiylə döyünür. Bu bizi, əlbəttə, çox sevindirdi. Qərara gəldik ki, onların yazılarını bir toplu halında çap edək, tələbələrə, onların valideynlərinə, böyük çıxmasın, Vətənə xırda bir hədiyyə edək.

Öncədən qeyd etmək istəyirəm ki, bəzi yazıların səviyyəsi ola bilsin aşağıdır, bəzilərinde üslub, ifadə, orfoqrafik səhvlər var. Məqalələrin bir qismi azərbaycanca, bir qismi türkcədir, bir qismi də həm türk, həm də Azərbaycan ağzıyla yazılmışdır. Bütün bunların hamısı ilk təşəbbüs olduğuna görə sanırıq ki, başadüşüldür və hörmətli oxuculardan bağışlamalarını rica edirik. Söz veririk ki, inşallah gələcək nəşrlərdə bunları nəzərə alarıq. (Bu təşəbbüsü hər il davam etdirmək qərarına gəlmişik - İstanbul Baş Konsulluğu olaraq)

Toplu ulu öndərin banisi və qurucusu olduğu Yeni Azərbaycan Partiyasının 15 illiyinə həsr olunur. Buyurun, Azərbaycandan kənar baxışın-azərbaycanlı tələbələrin siyasi, iqtisadi, kultural təhlillərlə tanış olun. Azca da olsa razı qalsanız, özümüzü xoşbəxt hiss edərək.

NURLAN ABDİNOV

*Bizim bütün təbii sərvətlərimiz xalqa məxsusdur
və bu sərvətlərdən istifadə olunmasında
heç kəsin müstəsna haqqı yoxdur.*

HEYDƏR ƏLİYEV

Heydər Əliyev Zamanında Azərbaycanda Sosial və Mədəni İnkişaf

Giriş

Əhalinin güzəranının yaxşılaşdırılması və sosial müdafiəsi məsələləri Heydər Əliyevin daim diqqət mərkəzində olmuşdur. Bazar iqtisadiyyatına keçid yolunda aparılan islahatların sosial yönünün təmin olunmasına, əhalinin sosial tələbatının yerinə yetirilməsinə iqtisadi islahatların başlıca vəzifəsi kimi baxılmışdır. 1993-cü ilin əvvəllərində ölkədəki iqtisadi böhran mağazaların boşalmasına, ailə büdcələrində ciddi kəsirlərin əmələ gəlməsinə səbəb olmuşdu. Ölkədə tez-tez taxıl ehtiyatı qurtarır, çörəkbişirmə sənayesi məcburi fasilələrlə işləyirdi. Hökumət xaricdən aşağı növ un gətirməkdən başqa bir yol tapmırdı. Heydər Əliyevin xaricdə və daxildə gördüyü təxirəsalınmaz tədbirlər nəticəsində taxıl problemi ilə 1993-cü ilin payızındaca bilyolluq həll olundu. Bununla yanaşı Azərbaycana xarici malların, o cümlədən ərzaq mallarının axını başladı. Qıtlıq məfhumu birdəfəlik məişət leksikonundan çıxdı. Sosial siyasət sahəsində həyata keçirilən tədbirlər bir-birini əvəz etməyə başladı, dövlət büdcəsinin xərclərində sosial müdafiə və sosial təminat xərclərinin payı ildən ilə artırılmağa başladı. 1993-cü ildə bu məqsədlərə 5,5 milyard manat xərclənmişdisə, 2002-ci ildə bu xərclər 951,2 milyard manata çataraq büdcə xərclərinin 20,4 faizini təşkil etmişdir.

İqtisadiyyatın inkişafına və xalqın rifahının yüksəldilməsinə yönəldilmiş tədbirlərin həyata keçirilməsi 90-ci illərin ikinci yarısından ölkə əhalisinin həyat səviyyəsinin get-gedə artmasına səbəb oldu. 1996-2002-ci illərdə əhalinin real pul gəlirləri 2,6 dəfə artmış, malların alınmasına və xidmətlərin ödənilməsinə pul xərclərinin cəmi 76,1 faizi sərf edilmiş, onun 20,3 faizi isə yığıma yönəldilmişdir. Son illər əmək haqqının artırılması üzrə dövlət tədbirlərinin həyata keçirilməsi nəticəsində muzzlu işçilərin orta aylıq haqqı xeyli artmışdır. 1995-2002-ci illər ərzində orta aylıq əmək haqqı 5 dəfədən artaraq 315,2 min manat təşkil etmişdir.

Əhalinin aztəminatlı təbəqələrindən olan qaçqınların problemləri daim Heydər Əliyevin diqqət mərkəzində olmuşdur. Ötən dövrdə bir neçə dəfə onların problemlərinə həsr olunmuş ümumrespublika miqyaslı tədbirlər keçirilmiş, bu iş üçün birbaşa məsuliyyət daşıyan dövlət idarələrinə ciddi tapşırıqlar verilmişdir. Heydər Əliyevin bilavasitə rəhbərliyi ilə həyata keçirilmiş sosial siyasətdə əhalinin bütün təbəqələrinin ehtiyac və tələbatı nəzərə alınmış və aztəminatlı ailələrin, uşaqların, qocaların sosial müdafiəsi məsələlərinə ümdə əhəmiyyət verilmişdir.

Heydər Əliyev və sosial sığorta sistemində islahatlar

Azərbaycan Respublikasında əhalinin sosial müdafiəsi möhtərəm prezidentimiz cənab Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən iqtisadi siyasətin öncül istiqamətlərindən biri kimi daim dövlətin diqqət mərkəzindədir.

1996-cı ildən başlayaraq, ölkə iqtisadiyyatında ardıcıl müşahidə olunan inkişaf meylləri, ayrı-ayrı sahələrdən əldə edilən müsbət nəticələr dövlətin sosial yönümlü siyasətinin daha da gücləndirilməsinə şərait yaratmışdır.

Son illər əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi, əmək haqlarının aztəminatlı ailələrə verilən müavinətlərin artırılması sahəsində bir sıra mühüm tədbirlər həyata keçirilmiş, vətəndaşların təqaüd təminatının yaxşılaşdırılması istiqamətində ciddi addımlar atılmışdır. Bütün bunların nəticəsində işləyənlərin orta aylıq nominal əmək haqqı və orta aylıq təqaüdün məbləği bir neçə dəfə artmışdır.

Əhalinin təqaüd təminatını beynəlxalq standartlara cavab verən, keyfiyyətə yüksək səviyyəyə çatdırmaq məqsədilə işləyən vətəndaşların fərdi uçotu sisteminin yaradılması vacibdir. İqtisadi münasibətlərin bazar iqtisadiyyatı prinsipləri əsasında formalaşmış ölkələr üçün xarakterik olan bu sistemin tətbiqinə əsas məqsəd ödənilən məcburi dövlət sosial sığorta haqqı ilə pensiya məbləği arasında birbaşa qarşılıqlı əlaqənin yaradılmasıdır. Azərbaycan Respublikası prezidentinin 2001-ci il 17 iyun tarixli 767 sayılı sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasında təqaüd islahatının kompensasiyasında əhalinin sosial müdafiəsi və təqaüd təminatı sahəsində aparılacaq islahatların mərhələləri göstərilmişdir.

İlk növbədə qarşıya qoyulmuş əsas vəzifələrdən biri qanunvericilik bazasının yaradılmasıdır. Sonrakı mərhələlərdən fərdi uçot sisteminin yaradılması üçün lazımi avadanlıqların quraşdırılması, proqram təminatı və iş yerlərinin hazırlanması, yeni avtomatlaşdırılmış yığım sisteminin hazırlanması və tətbiqi, işləyənlərin əmək haqları (gəlirləri) barədə məlumatların yığılması, fərdi uçotun məlumatlarına əsaslanan pensiyaların hesablanması başlanılması və s. məsələlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

"Dövlət sosial sığorta sistemində fərdi uçot haqqında" Azərbaycan Respublikasının 2001-ci il 27 noyabr tarixli 221-II Q sayılı qanunu ilə fərdi uçot sisteminin tətbiqi üçün hüquqi baza yaradılmışdır. Azərbaycanda fərdi

uçot sisteminin ilkin elementlərinin tətbiqinə Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun 2 şöbəsində (Nərimanov və Əli Bayramlı) başlanmışdır. Məlumatların kompyuter vasitəsilə alınması üçün proqram işlənib hazırlanmışdır. Bu sahədə işlərin sürətləndirilməsi üçün ciddi tədbirlər görülür.

Yekunda onu qeyd etmək lazımdır ki, işləyən vətəndaşların fərdi uçot sisteminin tətbiqi son nəticədə ölkədə təqaüd təminatı sisteminin beynəlxalq standartlarla uyğunlaşdırılması, vətəndaşların sosial müdafiəsinin yaxşılaşdırılması işinə xidmət edəcəkdir.

Heydər Əliyevlə Mədəniyyətin Yeni İntibah Dövrü

Siyasi-iqtisadi sabitlik hökm sürməyən yerdə mədəniyyət iflasa uğrayır. Bu təbiiidir. Azərbaycan mədəniyyətinin tarixi kökləri nə qədər dərinliklərə işləsə də, 1988- 1993-cü illərdə cəmiyyətimizdə hökm sürən xaos və anarxiya mədəniyyət və incəsənət sahələrinə də təsir göstərməyə bilməzdi. Həmin illərdə Azərbaycan mədəniyyəti dərin böhran içində idi. Heydər Əliyev millətin taleyi üçün misilsiz əhəmiyyət daşıyan bütün fəaliyyət sahələrinə həmişə ciddi diqqət yetirən bir siyasətçi kimi tezliklə bu vəziyyəti aradan qaldırmaq üçün mühüm tədbirlər gördü. O, hələ respublikaya rəhbərlik etdiyi 70-80-ci illərdə keçmiş SSRİ-nin nüfuzlu ali təhsil ocaqlarına axın-axın göndərdiyi gənclərin, ziyalıların, 1969-1982-ci illər ərzində respublikamızın təhsil, mədəniyyət, incəsənət sahələri üçün yaratdığı zəngin maddi və mənəvi potensialın səfərbər edilməsi hesabına müstəqil dövlətimizdə mədəniyyətin tənəzzül vəziyyətindən çıxarılması uğrunda fəaliyyətə başladı. Tez bir zamanda cəmiyyətdə elm, təhsil və mədəniyyət xadimlərinin rolu yüksəlməyə başladı. Yaradıcı ziyalıların respublikamızda aparılan quruculuq işlərinin müxtəlif sahələrinə cəlb olunmaları, əvvəlki şan-şöhrətlərinin, hörmət-izzətlərinin onlara qaytarılması mədəniyyətin, incəsənətin inkişafı üçün böyük stimuldur. "Respublika" (indiki "Heydər Əliyev adına) sarayında keçirilən tədbirlərin birində professorlar dövlət rəhbərinə öz təşəkkürlərini belə çatdırmışdılar: "Biz ac qala bilərik, maddi məhrumiyyətlərə sinə görə bilərik, ancaq ruhi, mənəvi qidasız yaşamaq bizim üçün hədsiz dərəcədə çətinidir. Çox sağ olun ki, bizə yenidən ruhi qida verdiniz".

Bəli, ziyalı cəmiyyətin milli-mənəvi simasını formalaşdıran ən kövrək və həssas hissəsidir. Hər bir xalqın ən ağır tarixi anlarında onun milli mənliliyinin qorunub saxlanması, millətin millət kimi özünü hişf edə bilməsində ziyalıların, mədəniyyət, ədəbiyyat, elm və incəsənət xadimlərinin

qayğısına qalmış, onlara himayədarlıq etmişdir. Tarix boyu Azərbaycanın şan-şöhrətini bütün ellərə yaymış, dünyanın mədəniyyət xəzinəsinə öz dəyərli töhfələrini səxavətlə bəxş etmiş dahi sənətkarlarımızın tənənəli yubileylərinin keçirilməsi, xalqımızın musiqi, kino, teatr və ədəbiyyat bayramlarının, çoxsaylı festival və mərasimlərin təşkili, bütün bu tədbirlərdə şəxsən iştirak etməsi ölkə başçısının mədəniyyət adamlarına, bütün ziyalılara böyük diqqət və ehtiramının təcəssümüdür. Ömrünü sənətə həsr etmiş yaradıcı şəxslərin böyük bir qrupunun ötən dövrdə dövlət mükafatları ilə təltif olunması, onlara fərdi təqaüdlər verilməsi, iri məbləğdə maddi yardımlar göstərilməsi Heydər Əliyevin mədəniyyətə qayğısının bariz nümunəsi idi. Müstəqil dövlətimizin sükani başında duran Heydər Əliyev mədəniyyətimizin yalnız dünənini və bu gününü deyil, həmçinin sabahını da düşündü. Bir şəxsiyyət kimi fitri istedad sahibi olan Heydər Əliyev daim gənc istedadların tapılıb üzə çıxarılmasına böyük diqqət yetirir, onlara qayğı göstərir, sənət yollarında uğurlar qazanmaları üçün hər cür şərait yaradırdı. Heydər Əliyevin əsl milli təəssübkeşliyi sayəsində Bakı az bir vaxtda təkcə Azərbaycanın deyil, bir məşhur yazıçının təbirincə desək, bütün Qafqazın mədəniyyət paytaxtına çevrilmişdir. Heydər Əliyev hər şeydən əvvəl əhalinin ən geniş kütlələrinin dünya incəsənətinin, musiqisinin ənənələri və ən yaxşı nümunələri ilə tanış olmaları üçün şərait yaramasına böyük diqqət yetirirdi, çünki "yüksək incəsənət ilə təmas insanı həmişə zənginləşdirir, yüksəldir, onu daha yaxşı və daha xoşbəxt edir".

Heydər Əliyevin mədəniyyət siyasətinin təzahürüdür ki, dünya şöhrətli mədəniyyət xadimləri tez-tez şəhərimizin qonağı olur, Azərbaycanın dünya mədəniyyətinə inteqrasiyası üçün əllərindən gələni məmnunluq hissi ilə edirlər. Mstislav Rostropoviçin Bakı konservatoriyasında vaxtaşırı "master klass" hazırlığı keçməyə razılıq verməsi də Heydər Əliyevin böyük nüfuzu, milli və ümumbəşəri mədəni dəyərlərin qorunub saxlanması sahəsində yorulmaz fəaliyyəti hesabına mümkün olmuşdur. Bundan başqa, Bakıya dəvət olunan xarici mədəniyyət ustaları xalqımızın zəngin mədəniyyətini dünyanın hər yerində təbliğ edir, mədəni sərhədlərimizi genişləndirir. Respublikamızın iqtisadi çətinliklərinə baxmayaraq Heydər Əliyev ayrı-ayrı musiqi kollektivlərinin, mədəniyyət ocaqlarının fəaliyyəti üçün daim maddi imkanlar axtarırdı. Dövlət simfonik orkestri əməkdaşlarının, mədəniyyət xadimlərinin əmək haqlarının artırılması, Musiqili komediya Teatrı binasının istifadəyə verilməsi, Milli Dram Teatrının əsaslı təmiri Heydər Əliyevin

bu sahədə həyata keçirdiyi tədbirlərdir. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, mədəniyyət və incəsənətin digər sahələrində çalışanların da əmək haqları 1994-cü ildən başlayaraq, bir neçə dəfə artırılmışdır. Ölkənin maddi rifahı artıqca mədəniyyət xadimlərinə göstərilən dövlət qayğısı da yüksələn xəttə inkişaf edirdi. Azərbaycan mədəniyyətinin sabahı dünənindən daha parlaq olacaqdır. Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə bu sahədə görülmüş işlər ilə zəngin mədəniyyətimizin əbədiyyətinin və inkişafının möhkəm təməli qoyulub.

Milli təhsilimizin böyük himayəçisi

Azərbaycan təhsilinin inkişafı sahəsində ümummilli lider Heydər Əliyevin xidmətlərindən, onun milli təhsilimizin inkişafına verdiyi tarixi töhfələrdən iki istiqaməti xüsusi olaraq vurğulamaq olar: 1. milli tərbiyə və təhsilə nəzəri fikirləri; 2. milli təhsil quruculuğu yolunda həyata keçirdiyi əməli işlər.

Heydər Əliyev təhsilin Azərbaycan cəmiyyətinin inkişafındakı rolundan danışarkən demişdir: "Bu təhsil sisteminin nə qədər dəyərli olduğunu ondan görmək olar ki, Azərbaycanda yüksək savada, biliyə, ixtisasa, yüksək elmə malik insanlar var və onlar cəmiyyətin çox hissəsini təşkil edir. Əgər bunlar olmasaydı, Azərbaycanın iqtisadiyyatı inkişaf edə bilməzdi. Bunlar olmasaydı, Azərbaycan elmi inkişaf edə bilməzdi. Bunlar olmasaydı, biz indi Azərbaycanı müstəqil dövlət kimi idarə edə bilməzdik. Onları qiymətləndirmək lazımdır və on illərlə əldə etdiyimiz nailiyyəti heç vaxt unutmamalıyıq".

Ümummilli lider ilk dəfə olaraq milli tərbiyənin məzmununa gənc nəslin milli vətənpərvərlik tərbiyəsi anlayışı daxil etmiş və onun mahiyyətini müəyyənləşdirmişdir. Gənclərimizin milli ruhda, milli-mənəvi dəyərlər əsasında tərbiyələndirilməsini vacib sayan cənab Heydər Əliyev göstərirdi ki, gənclərimiz tariximizi yaxşı bilməlidirlər, tariximizi yaxşı bilməyən gənc vətənpərvər ola bilməz. Onun nəzəri fikirləri içərisində təhsilin məzmununun müstəqil Azərbaycanın dövlətçilik prinsipi əsasında qurulması ideyasının əsaslandırılması mühüm yer tutur.

Təhsilin dövlət və cəmiyyət həyatının mühüm sahəsi olduğunu dərinlən bilən Heydər Əliyev Azərbaycanda hakimiyyətə gəlişinin ilk günündən onun inkişafına qayğını ön plana çəkdi, təhsilin yüksəlişinə nail olmaq üçün bütün potensial imkanlardan istifadəyə geniş şərait yaratdı. Nəticədə ötən

əsrin 1970-1980-ci illəri Azərbaycan təhsilinin coşqun yüksəliş illəri kimi tarixi yaddaşımıza daxil oldu. Keçmiş SSRİ-nin ali rəhbərliyində çalışdığı 1982-1987-ci illərdə Heydər Əliyev digər sahələrlə yanaşı, super dövlətin təhsil sistemində, eləcə də, SSRİ-də keçirilən ümumi təhsil və peşə məktəbi üzrə islahat prosesinə rəhbərlik etmişdir.

Möhtərəm Heydər Əliyevin təhsilin inkişafındakı böyük xidmətlərindən biri də 1970-1980-ci illərdə şəxsi təşəbbüsü və qayğısı sayəsində Azərbaycandan kənarda, keçmiş SSRİ-nin 50-dən artıq böyük şəhərinin 170-dən çox ən məşhur ali məktəblərində respublikamızın xalq təsərrüfatı, elm, təhsil və mədəniyyətinin 80-dən artıq sahəsini əhatə edən və ən zəruri ehtiyac duyulan 250-dən çox ixtisas üzrə 15 mindən artıq azərbaycanlı gəncin ali təhsil almasına şərait yaratmasıdır. Həmin mütəxəssisləri Heydər Əliyev "Azərbaycanın milli sərvəti" kimi qiymətləndirmişdir.

Azərbaycan xalqının tarixi taleyi və xoşbəxtliyi ondadır ki, 1970-1980-ci illərdə keçirilmiş təhsil islahatına da möhtərəm Heydər Əliyev başçılıq edib.

Möhtərəm Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqının təkid və tələbi ilə yenidən hakimiyyətə qayıdışı milli təhsil quruculuğunu da böhrandan çıxarmağa, beynəlxalq standartlara uyğun islahatlara başlamağa imkan verdi.

Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycanda milli təhsil quruculuğu sahəsində də islahatın memarı və qurucusu idi. Onun hakimiyyətə xilaskar missiyalı qayıdışı Azərbaycanın sosial-iqtisadi, siyasi və mədəni həyatının bütün sahələrində olduğu kimi, təhsil sahəsində tənəzzülün, depressiyanın qarşısını almağa imkan verdi, təlim-tərbiyə müəssisələrinin ahəngdar işi bərpa olundu, təhsil sisteminin müstəqil dövlətçilik prinsipləri əsasında qurulmasına tarixi şərait yarandı. Heydər Əliyevin 1998-ci ilin martın 30-da imzaladığı sərəncamla yaradılmış təhsil sahəsində islahatlar üzrə Dövlət Komissiyası tərəfindən qısa müddətdə "Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Proqramı" hazırlandı və 1999-cu ilin 15 iyununda - Milli Qurtuluş günündə təsdiq olundu. Həmin proqramda XXI əsr Azərbaycan təhsilinin strategiyası işlənib hazırlanmışdır.

Təhsil quruculuğunda cəmiyyət göstəriciləri ilə yanaşı, keyfiyyətin də yüksəldilməsinin vacibliyindən danışarkən ümummilli liderimiz təhsil sisteminin qarşısında duran ümummilli vəzifələr haqda demişdir: "...Azərbaycanda gəncliyə, təhsilə nə qədər böyük qayğı var və Azərbaycan gəncləri

də, uşaqlar da təhsilə, məktəbə nə qədər böyük həvəslə gedirlər. Bu rəqəmlər çox sevindiricidir. Amma bu rəqəmlərin arxasında keyfiyyət durmalıdır. Həm orta məktəblərdə, həm ali məktəblərdə təhsilin keyfiyyəti yüksəldilməlidir. Təhsil ocaqlarında gənclərin təhsil almasına qayğı artırılmalıdır. Gənclərin daha da yaxşı oxuması, təhsil alması üçün tələbkarlıq artırılmalıdır. Əgər bu olmasa, bu rəqəmlər təbii ki, istənilən mənəni verməz".

Şükürlər olsun ki, millətimizin dövlət müstəqilliyi əbədi və dönməz xarakter alıb, təhsilimizi məzmunca milli və ümumbəşəri dəyərlər əsasında, milli müstəqillik prinsipləri, milli dövlətçilik ideologiyası - milli vətənpərvərlik, Azərbaycançılıq, Vətəncilik, dilə, dinə, millətə məhəbbət ruhunda tərbiyə etmək əsasında qurmaq, tariximizi, mədəniyyətimizi, dilimizi, ədəbiyyatımızı uşaqlara, gənclərə yetərinə öyrətmək üçün tarixi imkanlar yaranıb, bu sahədə uğurlu addımlar atılıb. Müstəqil Azərbaycan keçən əsrin sonlarından başladığı təhsil islahatlarını yeni əsrdə də davam etdirir, təhsilimiz məzmunu sahəsində əsaslı, kardinal islahatlar aparır, dərslilik yaradıcılığı yolunda inamla irəliləyir...

Səhiyyə islahatları və Heydər Əliyev

Respublikamızda səhiyyənin inkişafı və əhəlinin sağlamlığının qorunması sahəsində son on ildə əldə edilən nailiyyətlər Heydər Əliyevin adı ilə bilavasitə bağlıdır. Məhz onun yeritdiyi böyük siyasətin nəticəsində səhiyyə sahəsində də həyata keçirilən islahatlar xalqın sağlamlığına dövlət səviyyəsində göstərilən müstəsna qayğı və diqqətin əsl mənada parlaq nümunələri sayıla bilər.

İndi Azərbaycan səhiyyəsinin uğurları təkcə respublikamızda, keçmiş postsovet məkanında deyil, həm də inkişaf etmiş ölkələrdə, o cümlədən, ABŞ, İngiltərə, Fransa, Almaniya, Kanada, İtaliya və s. tərəfindən təsdiq edilir və qəbul olunur. Əlbəttə, qısa müddətdə belə yüksək səviyyənin əldə edilməsi həm də onunla izah edilir ki, hələ 1969-1982-ci illərdə respublikamıza rəhbərlik edərkən, eləcə də 1982-1987-ci illərdə SSRİ rəhbərlərindən bizi kimi, səhiyyəmizin də yüksəlişini təmin etmiş, onun hərtərəfli inkişafı üçün bütün mümkün tədbirləri həyata keçirmişdir. Həmin dövrdə yüzlərlə müasir səhiyyə obyektləri inşa edilmiş, mövcud tibb müəssisələrinin yarısından çoxu yenidən qurulmuş, Bakıda və respublikanın digər şəhərlərində ittifaq əhəmiyyətli ixtisaslaşdırılmış mərkəzlər açılmış

və bunlar saysız-hesabsız miqdarda ən yeni cihaz və avadanlıqlarla, tibbi ləvazimatlara təmin olunmuş, ittifaqda və xarici ölkələrdə çoxsaylı yüksək ixtisaslı elmi-tibbi kadrlar hazırlanmışdır.

Müstəqillik illərində Heydər Əliyevin bilavasitə rəhbərliyi, diqqəti və dəstəyi ilə Səhiyyə Nazirliyi sistemində ardıcıl və məqsədyönlü iş görülmüş, islahatlar aparılmışdır. Bu işdə ilk əvvəl səhiyyənin hüquqi-nomativ bazasının təkmilləşdirilməsi və dünya standartları səviyyəsinə qaldırılması daim diqqət mərkəzində olmuşdur. Həmin məqsədlə bir sıra qanunlar ("Əczaçılıq fəaliyyəti haqqında", "Özəl tibb fəaliyyəti haqqında", "Tibbi sığorta haqqında" və s.) işlənib hazırlanmış və Milli Məclis tərəfindən təsdiq edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası ərazisində AIDS-in yayılmasının qarşısının alınması üzrə və vərəm əleyhinə proqramlar fəaliyyət göstərir.

Səhiyyə Nazirliyinin islahatlar proqramı hazırlanmış və onun icrasına başlanmışdır. Heydər Əliyevin respublikada "Səhiyyə sahəsində islahatlar üzrə Dövlət Komissiyasının yaradılması barədə" 13 mart 1998-ci il tarixli sərəncamı səhiyyənin bütün sahələrini əhatə edən islahatların daha geniş miqyasda və sürətlə aparılması üçün şərait yaratmışdır.

Hazırda Səhiyyə Nazirliyi sistemi strukturu ümumi çarpayı fondu 74600 olan 783 xəstəxanadan, 1646 ambulator poliklinika müəssisəsi, 743 həkim ambulatoriyası, 12 elmi-tədqiqat institutu, Azərbaycan Tibb Universiteti, Ə.Əliyev adına Azərbaycan Dövlət Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutu və 9 orta tibbi təhsil məktəbindən ibarətdir.

Keçid dövründə səhiyyədə müntəzəmi dəyişiklərin aparılması və yeni səhiyyə sistemini qurmaq məqsədilə 1994-cü ilin dekabrında Prezident Heydər Əliyev ilə BMT-nin YUNISEF təşkilatının rəhbərliyi "əməkdaşlıq proqramı" imzalamışlar. Proqrama uyğun olaraq, islahatlara digər bölgələrə nisbətən uşaq ölümünün yüksək, sağlamlıq və səhiyyə göstəricilərinin aşağı səviyyədə olduğu Quba rayonunda başlamaq qərara alındı və bu gün də davam edən islahatlar nəticəsində hələ 1996-cı ildə rayonun 27 tibb müəssisəsi yenidən təşkil edilərək 20 tibb müəssisəsində cəmləşdirildi və bu zaman 465 çarpayı, 519 ştat vahidi məqsədyönlü şəkildə ixtisar edildi ki, nəticədə 333 milyon manat dövlət vəsaitinə qənaət etmək mümkün oldu.

Bir qədər sonra Masallı, Lənkəran, Cəlilabad və Səlyan rayonlarında da bu proqramın icrasına uğurlar əldə edildi.

İslahatlara başlarkən səhiyyədə ən çox narahatlıq doğuran problem-

lərdən biri onun maliyyələşdirilməsi idi.

Səhiyyəyə ayrılan dövlət büdcəsi ilə yanaşı, Heydər Əliyevin hələ 24 oktyabr 1994-cü il tarixli fərmanı ilə səhiyyə sistemində özünümaliyyələşdirməyə keçidin genişləndirilməsi nəzərdə tutulurdu və bu tədbirləri həyata keçirmək üçün həmin ilin noyabrında Səhiyyə Nazirliyi strukturunda Büdcədənəkar Tibbi Xidmət idarəsi yaradılmışdı.

Səhiyyədə aparılan islahatlar çərçivəsində əsas nailiyyətlərdən biri də - özəl səhiyyə sisteminin tətbiq edilməsidir. Bu istiqamətdə hüquqi-normativ baza yaradılmış, "Özəl tibb fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu qüvvəyə minmişdir. Özəl tibb xidmətinin tətbiqi nəticəsində 10000 nəfərədək işçi, o cümlədən, 2500 həkim və 4000 orta tibb işçisi işlə təmin edilmiş, əhaliyə göstərilən tibbi xidmətin qiyməti 2 dəfəyədək aşağı salınmışdır. Özəl səhiyyə sahəsində islahatlar davam etməkdədir.

Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü nəticəsində işğal olunmuş ərazilərdən öz doğma yurdunu tərk etməyə məcbur olmuş bir milyondan artıq qaçqın və məcburi köçkünün tibbi təminatı ilə bağlı problemlərin həlli daim Səhiyyə Nazirliyinin diqqət mərkəzində olmuşdur.

Qaçqınlara göstərilən tibbi xidmətin vəziyyəti daim araşdırılır və qaçqınların və məcburi köçkünlərin işləri üzrə Dövlət Komissiyası ilə birgə rayon icra hakimiyyəti rəhbərlərinin, respublikada fəaliyyət göstərən beynəlxalq humanitar təşkilatların nümayəndələrinin iştirakı ilə Nazirliyin Kollegiyasının səyyar iclasında müzakirə edilir.

Vətənimizin ərazi bütövlüyü uğrunda şəhid olmuşların ailələri də daim tibb ictimaiyyətinin diqqət mərkəzindədir. Heydər Əliyevin 1994-cü ildə qaçqınlarla görüşü zamanı verdiyi tövsiyələrə uyğun olaraq Səhiyyə Nazirliyinin təşəbbüsü ilə həmin ildən başlayaraq şəhid ailələri respublikanın bütün bölgələrində tibb müəssisələrinin himayəsinə götürülmüş, hər ailədən bir nəfərə 18 yaşına çatana qədər hər ay orta aylıq əmək haqqı məbləğində müavinət verilir.

1999-2000-ci illərdə Bakı şəhərində yoluxucu xəstəliklərə həsr edilmiş bir neçə beynəlxalq konfrans, seminar və digər toplantılar, həmçinin 49 ümumrespublika və rayonlararası seminar-müşavirə keçirilmişdir. Seminar-müşavirələrin səkkizi Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının mütəxəssisləri tərəfindən aparılmışdır.

Əsrin "bəlası" sayılan narkomaniya ilə mübarizə probleminə Heydər Əliyevin dövlət səviyyəsində vermiş olduğu əhəmiyyət səhiyyə işçiləri

qarşısında mühüm vəzifələr qoyur. Bu məqsədlə "Azərbaycan Respublikasında 2000-ci ilədək narkomanlığa, narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qeyri-qanuni dövriyyəsinə qarşı mübarizə üzrə" ümummilli proqramın tələblərinə uyğun olaraq narkomaniya və xronik alkoqolizmlə mübarizədə bir sıra konkret tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Səhiyyə Nazirliyinin elmi-tədqiqat institutlarının fəaliyyətində, elmi tədqiqatların aparılması və tibbi kadrların hazırlanması sahəsində geniş islahatlar aparılmışdır.

Azərbaycanda səhiyyə müəssisələrinin yenidən qurularaq müasir avadanlıqlarla təchiz edilməsində Yaponiya, Fransa kimi dövlətlər fəal iştirak etmişlər.

2000-ci ilin dekabr ayında Səhiyyə Nazirliyinin dünya standartlarına cavab verən Mərkəzi Klinik Xəstəxanasının açılışı Azərbaycan səhiyyəsi tarixində əlamətdar hadisə oldu.

Respublika həyatının bütün sahələrində olduğu kimi səhiyyə sahəsində də yeni iqtisadi sistemə uyğun olaraq həyata keçirilən islahatlar, inkişaf və tərəqqi Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında yeni vüsət almışdır.

Heydər Əliyev və Azərbaycanda olimpiya hərəkatı

İdman böyük qayğı və diqqət tələb edir. Hər hansı ölkədə onun kifayət qədər ardıcıl və məqsədyönlü inkişafı idman ənənəsi, idmanla məşğul olmağa şərait və imkan, idmançılara münasibət, idman mütəxəssislərinin yetişdirilməsi, yarışların təşkili və keçirilməsi, idmançıların beynəlxalq yarışlarda iştirakının təmini, idmanın təbliği, kütləviləşdirilməsi kimi amillərdən çox asılıdır. Belə amillər cərgəsində dövlətin idmana münasibəti özünəməxsus yer tutur. Çünki bu münasibət özü-özlüyündə qeyd olunan məsələlərin müəyyən qisminin həllinə bilavasitə təsir göstərir.

Heydər Əliyevin Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilməsindən sonra ölkədə idmana münasibət dəyişdi. Heydər Əliyev müxtəlif görüş və çıxışlarında idmanın xalqın və dövlətin həyatında necə böyük əhəmiyyət kəsb etdiyini diqqət mərkəzinə çəkərək bu istiqamətdə iş görməyin vacibliyini daim xatırlatmışdır. Azərbaycan Prezidenti idmanın inkişaf etdirilməsini həmişə dövlətin mühüm vəzifələri sırasına daxil etmişdir. "Biz respublikamızda əhalimizin, millətimizin sağlamlığı haqqında düşünürük. Bu gün də düşünürük, xalqımızın gələcəyi üçün də düşünməliyik. Bu bizim vəzifələrimizin içərisində ən böyük, ən əhəmiyyətli vəzifədir".

Heydər Əliyevin idman sahəsində irəli atdığı ilk addım idman meydançaları və zalların təyinatı üzrə işlədilməsi, onların bərpası haqqında verdiyi göstərişlərdə öz əksini tapdı. Müstəqilliyin ilk illərində idmana münasibət sahəsində yaranmış vəziyyətdən bəhs edərkən Heydər Əliyev demişdir: "... 1990-1993-cü illərdə Azərbaycanda bütün idman qurğuları dağıdılmışdı. Azərbaycanın ən böyük stadionu bərabad vəziyyətə salınmışdı. Ayrı-ayrı adamlar orada müxtəlif bazarlar, dükanlar açmışdılar, oranı kababxanaya döndərmişdilər. Bilin, mən bu məsələ ilə tanış olanda Azərbaycanda çox şeylər dağıdılmışdı. Amma Azərbaycanın gəncliyi, idmanı üçün ən vacib olan bu stadionun dağıdılması məni həddindən artıq incitdi.

... Baxın, qısa bir müddətdə hər şeyi nə tez dağıtmaq olardı. Həmin dağıntıları qısa bir müddətdə aradan qaldırıb Azərbaycanın bugünkü simasını yaratmaq lazım idi. Biz bunu yaratdıq".

Müstəqillik dövründə ölkə idmanının inkişaf etdirilməsi üçün, şübhə yox ki, ilk növbədə dövlətin idmana münasibətində dəyişiklik yaranmalı idi. Belə dəyişiklik 1993-cü ilin ikinci yarısında Heydər Əliyevin dövlətə başçılıq etməsi dövründən başladı.

Heydər Əliyev Azərbaycanda Olimpiya Hərəkatının genişlənməsinin də təşəbbüskarı və ilhamçısı oldu. 1994-cü ilin aprelində ölkə başçısı Beynəlxalq Olimpiya Komitəsinin prezidenti Xuan Antonio Samaranchi, Milli Olimpiya Komitələri Assosiasiyasının prezidenti Mario Vaskes Ranani, Avropa Olimpiya Komitəsinin prezidenti Jak Roqu qəbul etdi. Qəbulda Azərbaycanda Olimpiya Hərəkatının vəziyyəti və onun inkişaf perspektivləri haqqında geniş fikir mübadiləsi aparıldı. Bu görüşdən üç ay sonra Prezidentin fərmanı ilə Azərbaycan Gənclər və İdman Nazirliyi yaradıldı. Fərmanda Nazirliyin başlıca fəaliyyət istiqamətləri qeyd edilmişdi. Prezident ölkədə idmanının inkişafı üçün həyata keçirilməli əsas məsələlər dairəsinə aşağıdakıları daxil etmişdi: mövcud idman bazalarının, stadionların, meydança və zalların qorunması, bərpası və təyinatı üzrə istifadəsinin təmin edilməsi; yeni idman bazalarının, meydançalarının, stadion və zalların tikilməsi, onların zəruri avadanlıqlarla təchizatı; idman bölmələri və klubların açılması; idman mütəxəssislərinin yetişdirilməsi; ölkə birinciliklərinin və digər yarışların keçirilməsi; idmançıların beynəlxalq yarışlarda iştirakının təmin edilməsi; yüksək idman nəticələri göstərmiş idmançılara diqqət və qayğı göstərilməsi; Azərbaycanda beynəlxalq yarışların keçirilməsi; uşaq və yeniyetmələrin daha geniş miqyasda idmana cəlb olunması.

1995-ci il martın 5-də Heydər Əliyev yeni bir fərman imzaladı. Həmin fərmana əsasən Azərbaycan Respublikası əhalisi arasında sağlam həyat tərzinin təbliğ edilməsi və bədən tərbiyəsinin maddi-texniki bazasının inkişaf etdirilməsi, bu sahədə ümumxalq yardımının təşkil olunması məqsədi ilə gənclərin idmana marağını artırmaq və Azərbaycan idmanının beynəlxalq miqyasda çıxmasına real zəmin yaratmaq üçün Azərbaycan Prezidenti yanında idman fondu yaradıldı.

Ölkəni tanıtdıra biləcək idmançıların yetişdirilməsinin müxtəlif amillərdən asılı olduğunu qeyd edən Heydər Əliyev bu işi yalnız idmançı və məşqçinin əməyi, səyi ilə bağlamaq istəyənlərlə, Azərbaycanda idman ənənəsinin olmamasına istinad edənlərlə, ölkədə bu və ya digər idman növünün inkişaf etdirilməsinin qeyri-mümkün sayanlarla heç vaxt razılaşmamışdır. O, çıxışlarından birində demişdir: "Çox narahat olurdum ki, niyə bizim idmançılar yüksək adlar ala bilmirlər? Bizə cürbəcür izahatlar verirdilər. Bəzi adamlar hətta belə hesab edirdilər ki, guya Azərbaycan xalqının, Azərbaycan millətinin idman ənənəsi zəngin olmadığına görə, böyük olmadığına görə və onun böyük tarixi olmadığına görə bizim azərbaycanlılar bu yüksək adları ala bilmirlər. Bəzən belə deyirdilər ki, məsələn, güləşdə bizim azərbaycanlılar müəyyən bir çempion adı ala bilirlər, amma başqa idman növlərində ala bilmirlər.

Düzü, o illər mən bu fikirlərlə daxilən razı olurdum və açıq da deyirdim ki, bunlar doğru fikirlər deyildir. Bizim xalqımız, millətimiz fiziki cəhətdən, genetik cəhətdən çox sağlam xalqdır, çox sağlam millətdir. Buna görə də ola bilməz ki, bizim idmançılar yüksək nailiyyətlər qazana bilməsinlər".

Azərbaycanda müxtəlif idman növlərinin inkişaf etdirilməsinin bir yolunu da başqa ölkələrin idman təcrübəsindən bəhrələnməkdə, idman sahəsində beynəlxalq əlaqələrin gücləndirilməsində, məşhur idmançıların və idman xadimlərinin, idman təşkilatlarının rəhbərlərinin ölkəmizə xoş münasibətinin yaranmasında görən Heydər Əliyev özü bu istiqamətdə daim iş görmüşdür. Ölkə müxtəlif problemlərin burulğanında olan dövrlərdə belə, o, idmanının inkişafı ilə bağlı məsələlərə kifayət qədər vaxt ayırmış, konkret işlərin görülməsi üçün göstəriş və tövsiyələrini vermişdir.

Heydər Əliyevin çıxışlarında səslənmiş "Azərbaycan Milli Olimpiya Komitəsinin qurub-yaratdıqları bir adam üçün deyil, millət, xalq, ölkədə idmanının inkişafı üçündür!", "Biz idmana, bədən tərbiyəsinə qayğı göstərərək millət, xalq, Vətən qarşısında öz borcumuzu yerinə yetiririk", "Biz

quruculuq işlərini aparmış, aparır və gələcəkdə daha sürətlə aparacağıq" kəlamları gələcəyə nikbin gözlə baxmağa əsas verir.

Nəticə

Yuxarıda da göstərdiyim kimi Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının sosial rifahı və mədəni inkişafı üçün qısa bir zaman ərzində çox böyük işlər görmüşdü. Təbii ki, mən Heydər Əliyevin gördüyü bu böyük işləri məhdud sayılı səhifələrə sığdırma bilmərəm.

Son olaraq vurğulamaq istədiyim bir nöqtə vardır. İstər Azərbaycanda, istərsə də Türkiyədə oxuduğum illərdə Ulu öndərimizin tələbələrə verdiyi önəmi dəfələrcə hiss etdim və yaşadım. Türkiyədə oxuyan bir tələbə kimi Heydər Əliyev təqaüdünə layiq görüldüyüm üçün hər zaman qürur duyurdum. Xaricdə təhsil alan bütün tələbə dostlarımin da bizə göstərilən bu etimadın doğruldukları yolunda əlimizdən gələni əsirgəməyəcəyik.

Ulu öndərimizin layiqli davamçısı İlham Əliyevin apardığı daxili və xarici siyasəti dəstəkləyəcək və bu yolda onunla birlikdə Azərbaycanın parlaq günləri üçün gecə-gündüz çalışacağıq.

TƏRLAN KƏRİMOV

*Heç bir ölkə, ən böyük bir ölkə də yalnız öz
çərçivəsində iqtisadiyyatını lazımi səviyyədə
inkişaf etdirə bilməz.*

HEYDƏR ƏLİYEV

HAYDAR ALİYEV DÖNEMİNDE AZERBAYCAN'DA EKONOMİK GELİŞMELER

Sizlere sunmuş olduğum bu makale Azərbaycan halkının milli önderi, dönemin seçkin siyaset adamı Haydar Aliyev'in çalışmalarının bir bölümünü kapsamaktadır. Haydar Aliyev'in çalışmalarının farklı dillerde yayımlanması siyaset uzmanları, iktisatçılar, gazeteciler, genel olarak Azərbaycan'ın çağdaş tarihi ve gelişimi, onun geçmişi ve geleceği ile ilgilenen herkes tarafından çok büyük ilgi görüyor.

Azerbaycan'ın otuz yıldan aşkın bir dönemini kapsayan tarihi kaderi Haydar Aliyev'in adı ile kopmaz bağlarla bağlanmıştır. Bu yıllar boyunca halkın toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel yaşamının tüm alanlarındaki gelişmeler sırf Haydar Aliyev'in adı ile bağlantılıdır.

Ülkeyi yönettiği sürece Haydar Aliyev, kalkınması için daima uğraştığı, zengin kültürü, büyük tarihi geçmişi ile her zaman gurur duyduğu ve gelecek kuşaklarının kaderi ile kaygılandığı öz yurdu Azerbaycan'ı bir devlet gibi zamanın zor ve sert sınavlarından geçirdi.

Seçkin siyaset ve devlet adamı, halkın kayıtsız şartsız lideri olan Haydar Aliyev hayatta iken bile canlı efsaneye dönüştü. Bu yüzden Haydar Aliyev fenomeni her zaman dikkatleri çekmiştir. Dünya Azerilerinin bu milli liderinin herkesi hayran bırakacak düzeyde olan coşkun siyasal faaliyeti gerek ülke, gerekse de dünya basınında geniş yankı bulmuştur.

Azerbaycan halkı ulusal devlet düzeninin çökmesi tehlikesi ile yüzleştiği ve çok zor günlerini yaşadığı dönemlerde Haziran 1993'te ısrarla mevcut yönetimin değiştirilmesini talep etti ve o zamandan itibaren kaderini Haydar Aliyev'e emanet etti.

Halkının böyle sıkıntılı günler geçirdiğini görünce onun ısrarlı davetini kabul eden Haydar Aliyev Azerbaycan'da siyaset sahnesine geri döndü. Haydar Aliyev'in bu dönüşünü halk büyük umut ve sevinçle karşıladı, işte o gün Azerbaycan'ın tarihine Ulusal Kurtuluş günü olarak geçti. Tüm yaşamını, yetenek ve birikimini çanından çok sevdiği Azerbaycan'a adayan Haydar Aliyev ülkemizin mutlu yarınları için mükemmel bir zemin hazırlamıştır. Bu yarınların biran önce gelmesini sağlanmasını ise Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev kendi kutsal görevi olarak görüyor.

Bağımsızlıktan önce Azerbaycan Ekonomisi ve Haydar Aliyev

Daha Sovyetler Birliği zamanında Azerbaycan tek bir devletin parçası iken, Haydar Aliyev Azerbaycan'ın bağımsız gelişmesine yardım etmiştir. 1969–1982 yılları Azerbaycan için gerçek bir Rönesans'tı. Ülkede onlarca sanayi kuruluşu açıldı. Yüzlerce genç insan SSCB'nin en iyi üniversitelerinde okumaya gönderildi. Ekonomi ve tarımda Azerbaycan, bütün Sovyetlerde son sıralardan ilk sıralara yerleşmiştir. Bu dönemde her Cumhuriyet, Sovyetlerin ekonomik gelişmesine yaptığı katkıdan ötürü bayrak alırdı. Haydar Aliyev'in yönetimindeki yıllarda Azerbaycan bu bayrakların sahibi oldu. Pamuk üretiminde, Şarap endüstrisinde, tarımın gelişmesinde Azerbaycan sadece Kafkasya'daki komşularını değil, nüfus ve yüzölçümü olarak bizden büyük olan bazı cumhuriyetleri ciddi bir şekilde geride bırakmıştır. Azerbaycan, Sovyet Birlik Fonu'ndan yardım almayan üç cumhuriyetten biri olmasına ve Moskova'nın baskısına rağmen Bakü'de Nahçıvan Harp Okulu açılmıştır (Bu bir Müslüman Cumhuriyeti için gerçekten sıra dışı bir olaydır.) Bugün Ermenistan Azerbaycan-Dağlık Karabağ anlaşmazlığı şartlarında Haydar Aliyev'in bu inisiyatifinin ne kadar basiretli olduğunu görüyoruz. Harp Okulu bağımsız Azerbaycan'ın gelecekteki askerî kadrosunun gerçek bir yuvası oldu.

Bağımsız Azerbaycan ve Haydar Aliyev.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yoluna tek başına devam eden Azerbaycan, sahip olduğu coğrafi, stratejik konum ve petrol gibi yeraltı kaynaklarına büyük güven duyuyor. Bu, aynı zamanda dünya kamuoyunun dikkatinin de çekilmesi nedeniyle belki kimi siyasi çalkantılar için de bir sebep oluşturmaktadır. Hiç şüphesiz, ülkesini o karışık yıllardan alıp bugünün güvenli ve bağımsız Azerbaycan'ına getirmede Haydar Aliyev'in emeği tartışılmazdır.

Bağımsızlığını kazanan Azerbaycan miras olarak kabiliyetli bir politik yönetimden mahrum ve gerileyen bir ekonomi aldı. Halk ayaklanmalarının sonucu iktidara amatör ve rasgele insanlar geldi. 1991–1993 yıllarında anarşi ve kaos, toplumumuzun karakteristik özelliklerindendi. Toplumsal bilinç gittikçe daha fazla marjinalleşti, toplumun sosyal değerleri büyük bir yıkımın sınırındaydı. Bağımsızlığın ilk yıllarında Azerbaycan devlet yapısının tek kelimeyle şekilsiz bir yapısı vardı. Azerbaycan'ın kurumsal plânda bir sistemden diğerine geçme kabiliyeti olmadığı ortaya çıktı. Plânlı

ekonomisi ve "merkez"den yönetilen idari bir sistemi olan devlet, serbest piyasa ekonomisi ve demokratik değerlere yönelen bir devlete dönüştü.

Bu kadar tehlikeli ve tarihi dönemde, ulusal tarihte çok önemli yeri olan mümtaz bir kişiliğe sahip Haydar Aliyev ülke yönetimine çağrıldı. Onun başkanlığı süresince (1993–2003) köklü, modern reformlar gerçekleştirildi. Anayasa çerçevesinde demokrasi rejimi, sivil toplum inşası, kanunun hâkimiyetini sağlayan laik ve hukuki bir devleti garanti eder. Sonuçta ekonomi ciddi bir şekilde büyüdü, devlet yönetimi düzene girdi. İnsan özgürlüğünün üstün olduğu, politikada toleransın, ekonomide liberalleşmenin hakim olduğu etkin bir devletçilik kurulması yolu tutuldu.

Her milletin, tarihin kendisine var olma şansı verdiği dönemleri vardır. Tarihin bu merhalesini yaşayan milletler yaşamaya ve gelişmeye devam ederler. Yeni şartlara uyum sağlayamayan, kendinde var olma gücü bulamayan diğerleri ise tarihin sahnesinden ebedî olarak çekilirler. Dünya tarihi benzer örneklerle dolu. 1993'te Haydar Aliyev'in iktidara gelmesi, millî tarihin çağırısıdır. Bu çağrı gücü, akli ve iradesi sadece yapmaya ve esere yoğunlaşmış bir kişiliğin muazzam gayretleri sayesinde Azərbaycan Devleti'nin korunduğunun objektif ve parlak bir örneğidir. Dünya tarihine bakarsak, her milletin kaderinde onun tarihinin yaratıcılarının olduğunu görürüz. G. Washington, Abraham Lincoln, Otto Fon Bismark, Churchill, Konrad Adenauer, Mustafa Kemal Atatürk, Haydar Aliyev; bu tarihi şahsiyetlerin adları kendi milletlerinin, tarihinin ve çağdaşlaşmasının sembolüdür. Bu insanlar geçmişi terk etmeyi bildiler. Onlar tarafından belirlenen politik ve ekonomik yön, devletin uzun süreli gelişme programı hâline geldi. Onların bu tarihî hizmetleri milletleri için paha biçilmezdir ve gelecek nesillerin hafızalarında sonsuza kadar kalacaktır.

Azerbaycan'da Ekonomik Kalkınma ve Haydar Aliyev.

Azerbaycan halkı tarihinin en karmaşık, trajedi ve kaos döneminde devlet başına geçen Haydar Aliyev ekonomik kalkınmanın yalnız ülkedeki iç ve dış savaşın sona ermesinden sonra gerçekleşeceğini anlıyordu. Ve şunu 10 Ekim 1993 yılı, "Cumhuriyet" sarayı, yemin töreni nutkunda şöyle açıklamıştır:

"Azerbaycan Cumhuriyeti çok eski, zengin kültüre, büyük doğal kaynaklara sahiptir. Devletin bağımsızlığı Azerbaycan Cumhuriyeti'nin gelecek kalkınması için tüm bunların verimli kullanımı açısından iyi

bir ortam sağlamaktadır. Bunlar bizim öncelikli görevlerimizdir. Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlığını çok acılı ve zorlu koşullarda kazanmıştır. Cumhuriyetimiz için en zorlu sorun 5 seneyi aşkın bir süredir devam eden savaş, Ermeni silahlı kuvvetlerinin topraklarımıza yönelik saldırısı ve sonuç itibarıyla Azerbaycan halkının büyük belalarla karşılaşmasıdır. O yüzden Azerbaycan Cumhuriyeti'nde savaşın bitmesi ve vatan-daşlar için rahat, sakin, huzurlu yaşamın sağlanması öncelikli görevimizdir. Azerbaycan'ın zor savaşa sürüklenmesi, şu problemin, yani Karabağ probleminin ortaya çıktığı dönemlerde cumhuriyet yöneticilerinin, eski Sovyetler Birliği yöneticilerinin yaptıkları yanlışların sonucudur. Fakat ne yazık ki, cumhuriyetin şu zor durumdan kurtulması için önceki dönemlerde gerekli önlemler alınmamıştır. Cumhuriyetin içine düştüğü zor ekonomik, sosyal, siyasal, toplumsal ve manevi kriz son zamanlar iyice derinleşmiş ve 1993 senesinde, neredeyse, en son düzeye ulaşmıştır. Bu sene Haziran ayında Azerbaycan'da iç istikrar tamamen bozulmuş, cumhuriyet-te bir sıra gruplar arasında çıkan çatışmalar, bazı kriminal örgütlerin, bölücü güçlerin cumhuriyeti bölme eğilimlerini gerçekleştirme istekleri ve başka nedenler iç krizin daha da derinleşmesine sebep olmuştur".

Amerika Birleşik Devletleri'nin, Rusya'nın ve Türkiye'nin girişimi sonucu imzalanan belge bizim savaş durumundan yavaş yavaş kurtulmamız yönünde ilk adım olmuş ve nihayet 1994 yılında ateşkes elde edilmiştir. Bunun hemen ardından "Asrın Projesi" imzalanmıştır.

Bakü – Tiflis- Ceyhan'ın Mimarı Haydar Aliyev

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının hemen ardından, ilk somut biçimini, Bakü-Ceyhan Adı ile alan proje, Azerbaycan petrolünün Türkiye üzerinden taşınmasını ve Ceyhan Terminalinden uluslararası pazara arzını hedefliyordu. Böylece Azerbaycan, bağımsızlık öncesi dönemde yalnız ve ancak Rusya Federasyonu topraklarından geçerek ve uluslararası piyasa fiyatlarından çok düşük fiyatla satabildiği petrolünü, uygun fiyatla ve Rusya Federasyonu'nun tekeline bağlı kalmadan satma olanağına kavuşacaktı. Aliyev'in iktidara gelmesinin ardından, bu proje yeni boyut kazandı. Onun müthiş siyasi görüşleri ve uzak gören politikası sonucunda bu proje yabancı sömürgecilik istilasından kurtarılıp, kendinden çok sevdiği halkının ekonomik ve sosyal refahının yükseltilmesine hizmet verecek bir boyuta ulaştırılmıştır. Önce boru hattına petrol sağlanması öngörülen 3 sahanın

(Azeri, Çıraq və Güneşli) geliştirilmesine dair anlaşmalar gözden geçirildi ve hisse dağılımları ile koşullar yeniden belirlendi. Buna paralel olarak da, daha önce Azerbaycan Meclisinde onaylanma aşamasına gelmiş olan Baku-Ceyhan'ın (o tarihlerde henüz Gürcistan üzerinden geçiş karara bağlanmadığı için BTC değil) karara bağlanması, daha ileriki bir tarihte ertelenmiş oldu.

Haydar Aliyev bu projeye tek taraflı bakmıyordu. O çok iyi anlıyordu ki, bu projeden elde edilen gelirlerin ekonominin diğer dallarına yönlendirilmesi gerekir. Bu yüzden 2002 senesinde "Yoksulluğun azaltılması ve Ekonomik Kalkınmaya yönelik Devlet Programı"nı ileri sürerken daha 1994 yılında hiç kimsenin göremediği bir politikayı yürüttü ve bu programın icrasında esas gelir kaynağı gibi petrolden gelen gelirleri göstermiştir. Bu Ulu Önderimizin tek ve son politikası değildir. Onun halka yönelik politikası hatta kitaplar bile yazılmıştır. Buna en basit örnek olarak, göçmenler için Azerbaycan'ının diğer illerinde yaptırdığı kasabaları, Azerbaycan'da yapılmış toprak, özelleştirme, vergi, mali, sosyal ve vb. reformları göstermek olur. Yukarıda da söylediğimiz gibi bütün bu reformların kısa bir süre içerisinde gerçekleştirilmesini isteyen Haydar Aliyev esas finansman kaynağını Asrın Projesi'nin sayesinde gerçekleşeceğine inanmıştır. Proje için aşağıdakiler ekonomi verileri söylenilebilir.

Yıllık 50 milyon ton (günde 1 milyon varil) kapasitesi olan Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattının açık denizlere çıkışı olmayan Hazar bölgesinin petrol kaynakları için ana ihrac güzergâhı olması öngörülmüyor. BTC boru hattının çalışma ömrünün en az 40 yıl olması, bu süre zarfındaki ihracatın büyük bölümünün Batı Avrupa'ya yapılması öngörülmüyor. Boru hattının ömrü, zamanı geldiğinde yapılacak değerlendirme neticesinde istendiği takdirde uzatılabilecek.

BTC, toplam 1776 km uzunluğuyla dünyanın en uzun boru hatlarından biridir.

Başlangıçta 3 milyar dolar olarak planlanan BTC projesi, 3,6 milyar dolara mal oldu. Bunun 1 milyar doları konsorsiyum şirketlerinin öz kaynaklarından, 2,6 milyar doları da dış finansmanla karşılandı.

İlk etapta günlük 3 bin varillik akış alacak BTC 2007 yılında tam kapasiteye ulaşacak.

Proje kapsamında 21 bin kişi çalışırken, 30 bin parsel istisna edildi. Hat 2800 metre yüksekliğe kadar çıktı. ve 46 inç kadar varan borular kullanıldı.

Azerbaycan'da 250, Gürcistan'da 70, Türkiye'de 300 kara ve tren yolundan, Azerbaycan'da 700, Gürcistan'da 200, Türkiye'de 600 akarsudan geçildi.

Ölmez liderimiz Sovyetlerin Azerbaycan Halkına karşı yürüttüğü sömürgecilik siyasetinin her zaman aleyhine oldu ve bunu bağımsızlığını kazandıktan sonra petrolün Azerbaycan halkının doğal kaynağı olarak gördü. Defalarca nutuklarında bu zenginliğin Allahın halka verdiği nimet gibi algılamıştır. Aşağıdaki umumî liderimizin 20 Eylül 1994 senesinde "Gülistan" sarayında yapmış olduğu nutuk bunun bariz örneğidir:

"Sayın Bayanlar ve Baylar!

Petrol Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ve Azerbaycan halkının en büyük ulusal zenginliğidir. Azerbaycan eskilerden beri bir petrol ülkesidir, petrol ve gaz gibi doğal kaynaklara sahiptir. Bu yüzden de Azerbaycan'ı "Ateşler ülkesi" diye isimlendirmişler. Azerbaycan'da petrolün çıkarılması, onun kullanımı, petrolün işlenmesi çalışmalarının büyük tarihi geçmişi bulunuyor. 1847 senesinde Azerbaycan'da - Bakü'de, Bibi heybet'te ilk kez petrol üretimi yapıldı. Azerbaycan'da petrolün sanayi usulü ile çıkarılması süreci de o dönemlerden itibaren başlamıştır. 1872 senesinde Nobel kardeşleri Bakü'de ilk petrol şirketini kurdular ve böylece Azerbaycan petrolünün kullanımı için yabancı ülke şirketlerinin, yabancı sermayenin ülkemize girişi başladı.

Söylediğim gibi, Azerbaycan petrolü onun kendisinin değil de, tüm Sovyetler Birliği'nin gelişmesi için kullanılmıştır. 1941-1945 yılları arasındaki İkinci Dünya savaşı döneminde tüm ülkede üretilen petrolün %75'ini Azerbaycan petrolü oluşturuyordu. Hem de Azerbaycan petrol endüstrisi, bizim petrocülerimiz tüm dünya için tehlike oluşturan Alman faşizminin yenilmesinde, yok edilmesinde büyük katkılarda bulunmuşlar.

Eski dönemlere oranla, Azerbaycan Cumhuriyeti şimdi bu konularla ilgili söz konusu petrol şirketlerinin mensup oldukları ülkeler dâhil olmak üzere her ülke ile yabancı devletlerin petrol şirketleri ile özgür bir biçimde görüşmeler yapıyor ve görüşmelerde kendi prensiplerinin kabulü için uğraşıyor. Hazar'ın Azerbaycan'a ait sektöründe bulunan "Azeri", "Çıraq" ve "Güneşli" petrol yatağının bir kısmının ortak işletilmesine ilişkin anlaşma Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi ile yabancı ülkelerin petrol şirketleri arasında yapılan görüşmeler sonucunda, nihayet ki, hazırlanıp

tamamlanmışdır. Bu anlaşma bana, Azərbaycan Cumhurbaşkanı'na sunulmuşdur. Sizin bildiğiniz üzere, 14 Eylül'de anlaşma tasarısı incelendikten sonra ben onun Azərbaycan Devlet Petrol Şirketi tarafından imzalanmasına ilişkin kararname imzaladım. Yabancı ülkelerin petrol şirketleri de tasarının imzalanmasına ilişkin karar kabul etmişler. Bu şirketlerin mensubu oldukları ülkelerin devlet başkanları da iyi dileklerde bulunmuşlar. Tüm bunların sonucunda biz şu anda Yabancı petrol şirketlerinin mensubu oldukları ülkelerin - ABD, Rusya, Büyük Britanya, Türkiye, Norveç'in devlet ve hükümet başkanlarını da bu gelişmeden dolayı yürekten kutluyorum.

Biz bu anlaşmanın temelinde sıkıca birleşiyor, büyük işbirliğine başlıyoruz ve ben işbirliğimizin başarılı olacağından, buna engel oluşturan tüm güçlerin aşılacağından, bağımsız Azərbaycan Cumhuriyeti'nin kendi kaderinin, kendi zenginliklerinin sahibi olarak bu işbirliği sayesinde dünya birliğinde, dünya ekonomik birliğinde kendine özgü yerini bulacağından kuşku duymuyorum.

Sizleri, bu törene katılanları, tüm bu konulara pozitif anlamda ilgi duyanların hepsini bir kez daha yürekten kutluyorum, anlaşmanın imzalanması için iyi dileklerde bulunuyorum. Hayırlı-uzurlu olsun. Azərbaycan halkının mutlu istikbali için bu anlaşmanın bugün burada imzalanmasını yürekten kutluyorum. "

Tarihi İpek Yolu ve Haydar Aliyev

Ulu Önder İktidara geçtikten sonra vatanımız Azərbaycan'ı dünyaya tanıtmak için gece gündüz çalıştı. Asrın Projesi aslında yeni projelerin başlangıcı idi. Hayda Aliyev'in en büyük arzusu Azərbaycan'ı dünya ekonomi arenasında tanıtmak ve dünya ekonomi güçleri içerisinde kendi sözünü deye bilecek bir devlete dönüştürmektir. Ve onun her zaman dediği gibi "Ekonomisi güçlü olan devlet her şeye kadirdi". Yukarda söylediğim gibi Asrın projesi diğer projelerin başlangıcı oldu.

Böyle projelerden biri de Mayıs 1993 yılında kabul edilen "Avrupa-Kafkasya-Asya Transkafkasya ulaştırma koridoru (TRACECA)" programıdır. Avrupa Birliği Komisyonu'nun önerisi üzerine Brüksel'de Azərbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Ermenistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan temsilcilerinin toplantısı yapılmış ve bu toplantıda bölgenin ulaşım altyapısının geliştirilmesi ile ilgili konular ele alınmıştır.

Brüksel Deklarasyonu Avrupa-Kafkasya-Asya ulaştırma koridorunun önemini, onun geliştirilmesi alanında işbirliğinin somut yönlerini, biçim ve mekanizmalarını belirleyen ilk uluslararası belge olmuştur.

O zamandan bu yana TRACECA çalışma gruplarının Almatı, Viyana, Venedik, Atina ve Tiflis'te olmak üzere beş toplantısı yapılmış ve bu toplantılarda mevcut ulaşım yapılarının modernleştirilmesi ve yeni tesislerin inşası ile ilgili birçok projeler kabul edilmiş ve artık kısmen gerçekleştirilmiştir. Ukrayna ve Moğolistan TRACECA programının tam katılımcıları olmuşlar.

TRACECA programının başarıyla gerçekleştirilmesi, Avrupa Birliği Komisyonu'nun ve katılımcı ülkelerin yaptıkları büyük çalışma, işbirliğimizin somut sonuçları daha geniş kapsamlı projelerin hazırlanmasına ivme kazandırmıştır. Tarihi Büyük İpek Yolumun restorasyonu bu projeler arasında çok önemli bir yer tutmaktadır. Projeye 32 ülkeden ve 13 uluslararası teşkilattan delegasyonlar katılmışlar.

Haydar Aliyev emindi ki, tarihi Büyük İpek Yolumun restorasyonu ile ilgili konuların müzakeresi, bölgesel ulaşım yapılarının, uluslararası ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi, Avrasya coğrafyasında barışın, istikrarın ve kalkınmanın güçlendirilmesi için büyük önem taşıyacaktır.

HAYDAR ALİYEV'in YENİ REFORMLARI

Özelleştirme ve Toprak Reformları.

Sovyetler birliği dağıldıktan sonra ekonomide gerekli strüktür değişiklerinden biri de, devlet mülkiyetini özel mülkiyete verilmesidir. Haydar Aliyev bunu için gerekli zemin yaratıktan sonra 1995 senesinde özelleştirmenin ilk fazası olan devlet mülkiyetini özelleştirilmesi programının icrası için ferman imzaladı. Burada yerli ve yabancı sermaye için ekonomide gerekli koşulları belirtti. Bunun esas amacı ülkeye akan yabancı sermayeyi hazır devlet mülkiyetinde olan ve çalışan fabrikalara değil, bu sermaye ile yeni iş yerlerinin açılmasına yönelik projelere yöneltti. Bu zaman yabancı sermayenin korunması için gereken kanun imzalanması ertelendi. Özelleştirme ile ilgili programın birinci aşamasında 2500 den çok küçük ve orta işletme özel mülkiyete verildi. Bu programın ikinci aşaması icrasına 1997 ilde başlatıldı ve bununla da Azərbaycan'da 1000 fazla büyük işletme özelleştirildi. Bu çalışmaların ziraat alanındaki yönü toprak reformlarının gerçekleştirilmesi ile başlatıldı. Söz konusu Birge veya kolektif mülkiyette

topraklar köylerde köylülər arasında bölüştürüldü və böylece köylerde fermer işletmelerinin temeli atıldı. Azərbaycan'da toprağın köylülərə dağıtılması ve onların kendi topraklarını verimli kullanması için gerekli olanakların sağlanması, yardımların yapılması, doğal olarak, öncelikle tarım sektöründe her yıl olumlu gelişmelerin ortaya çıkmasının temel nedeni olmuştur. Şimdi Azerbaycan'da 3000 fazla fermer işletmesi var, bunlardan 8-i eski Sovyetler Birliği Devletleri'nin en büyük fermer işletmeleri listesinde yer alıyor. Tüm bunlar Heydar Aliyev'in çabalarının sonucu idi, bu da onu kanıtıyor ki Heydar Aliyev yalnız politik ve siyasi lider değil aynı zaman da büyük bir ekonomisttir.

Haydar Aliyev'in "Yoksulluğun azaltılması ve Ekonomik Kalkınmaya yönelik Devlet Programı"

Yoksulluğun nedenleri bellidir. Dünyanın çeşitli ülkelerinde bunun farklı nedenleri vardır. Bazı kıtalarda öyle ülkeler var ki, burada yoksulluk artık onca senelerdir sürmektedir. Birçok ülkelerde yoksulluk son devirlerde, yani İkinci Dünya savaşı sonrasında ve özellikle son onyıllarda dünyada yaşanan süreçlerle ilgilidir. Eğer bizim bölgemize, yani Doğu Avrupa ülkelerine, eski dönemlerde Sovyetler Birliği'ne üye olmuş günümüzde ise artık bağımsızlığına kavuşan cumhuriyetlere, ülkelere bakarsak, burada yoksulluğun nedenleri diğer bölgelerden biraz farklılık göstermektedir, fakat bununla birlikte tam açıktır. Bu, ekonominin gerileme dönemi içinde olması ve bu nedenle insanların iş bulamaması, işsiz kalması ve böylece, onların refah düzeyinin artışı için olanakların oluşturulmaması sonucunda olmuştur.

Fakat Sovyetler Birliği'nin dağılmasından, cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını kazanmasından sonra herkesten bağımsız, pek doğal bir biçimde gelişen süreçler ekonominin önemli ölçüde bozulmasına, daha sonra ise çeşitli ülkelerde ya farklı biçimlerde onların çöküşüne, ya da güçlü bunalıma yol açmıştır.

Bu olaylar bizim ülkemizde de yaşandı, hepimiz bunu yaşadık. Fakat Sovyetler Birliği'nin dağılması üzerine bizim ülkemizde gelişen süreçlerin yanı sıra, Ermenistan'ın Azerbaycan'a yönelik daha 1988 yılında başlatmış olduğu askeri saldırı ekonomimizi çok büyük oranda olumsuz yönde etkilemiştir. Anlaşmazlık ve onun ardından ortaya çıkan savaş, doğal olarak ekonomimizin birçok alanlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Daha

sonraki yıllarda - 1990-1991 yıllarında, 1992-1993 yıllarında ise, - bir yandan Ermenistan- Azerbaycan anlaşmazlığı, savaş, onun sonucunda insanların yerlerinden, yurtlarından zorla göç ettirilmesi, göçmen ve mülteci durumuna düşmesi, bütün servetlerini kaybetmeleri, öte yandan ise, Azerbaycan'da söz konusu yıllarda patlak veren hükümet bunalımı, ekonomik ve sosyal kriz ülkemiz ekonomisinin her geçen yıl daha da gerileme içine sürüklemiştir. 1993-1994 yıllarında bu bunalım artık tehlikeli boyutlara ulaşmıştı. Ekonomimiz gelişme yerine, her yıl yaklaşık olarak %20-25 oranında küçülüyordu. Enflasyon çok daha büyük rakamlara yükselmişti. Ve doğal olarak, böyle bir ortamda birçok kuruluşların faaliyetini durdurması sonucunda insanlar işsiz kalmışlar. Bir kez daha belirtiyorum, bütün bunlar ve savaş sırasında göçmen akınının artması ülkemizde yoksulluğun oluşmasının temel nedenleri olmuştur.

Heydar Aliyev'in yaptığı ekonomik reformlar sonucunda, şu anda Azerbaycan'da üretim alanında özel sektörün payı %70, bunun yanı sıra sanayiye ise %50 oranındadır. Tarımsal üretimin %99' u özel sektöre ait. Ticaret sektöründe de aynı rakam söz konusu. İnşaatla özel sektörün payı yaklaşık olarak %65'tir. Ulaştırma sektöründe de bir o kadar paya sahip. Bunlar Heydar Aliyev'in yaptığı ekonomik reformların çok güzel sonuçlarıdır. Evet, bunların hepsi birlikte, yine belirttiğim gibi, Azerbaycan'ın ekonomik görünümünü değiştirmiştir. Azerbaycan'da alt yapı geliyor, kentler yapılıyor. Ülkemizde şimdi geniş çaplı inşaat çalışmaları - tabii ki, özel sektörün aracılığıyla yapılmaktadır.

Sonuç

Azerbaycan'da şahlanan huzur ve istikrar, onun kararlı ve cesur duruşunun eseri idi. Rusya ve diğer komşu devletlerdeki tüm yöneticileri iyi tanıyor, kendinden emin hali, yaşı ve engin tecrübesiyle diğer liderler karşısında psikolojik bir üstünlüğe sahip bulunuyordu. Henüz taşların yerine oturmadığı, kalıcı dengelerin oluşmadığı Azerbaycan'da onun erken ölümü yeni bir kaosa sebep olabilirdi. Ona uzun ömürler ihsan etmesi için Allah'a dua etmiştim. Böylece "sabıtlık ve inkişaf" parolası ile yürüdüğü "müstakil Azerbaycan" yolunda daha uzun mesafeler kat edecekti. Allah ömür verdi, o da elini çabuk tuttu. Bir süre sonra dost düşman herkesin gıpta edeceği, tüm Türklük aleminin de minnet ve şükranla yad edeceği tarihi projelerle hem taşları yerine oturttu, hem de Türkiye'nin gelecek yüzyılına ışık tuttu.

"Bir millet, iki devletiz"

Türk subaylarının ellerinde yetişən Azərbaycan Harbi Okulunun ilk mezunlarının diploma törenində, Bakü semalarında Türk jetleri uçarken tüm dünyaya „bir millet iki devletiz" diye sesleniyordu.

Bu satırlar **"Haydar Baba"** yi anlatmaya yetmez. Hazreti Ali Efendimiz **"doğum ölümün habercisidir"** diyor. Hayatın kanunu bu, her doğan ölecektir, her canlı ölümü tadacaktır. Nitekim Azərbaycan Türkçesiyle dersek **"Heydar Baba da rahmete gitti"**. Elbette çok üzüldük ama o bizi buna alıştırmıştı. Uzun süren hastalık döneminde, ölümünden sonraki gelişmeleri hesaplanmış, Azərbaycan'ın geleceği için yapılması gerekenleri planlanmıştı. Bu büyük devlet ve hesap adamı adeta ölümünü bile bir programa bağlamıştı, ani bir yok oluşla Azərbaycan düşmanlarını sevindirmemi.

Bir milyondan fazla insanın büyük bir saygı ile katıldığı cenaze merasimi gösterdi ki, Azərbaycan bundan böyle **"müstakillik, sabitlik ve inkişaf"** yolunda daha da emin adımlarla yürüyecektir. İlham Aliyev Cenaplarının babasından öğrendikleri bile ona yeter.

Ellİ yıl, yüz yıl sonra Azərbaycan'da doğulacak genç kuşak, hızla ilerleyen uygar dünya ile erişecek, kol kola XXV-XXX. yüzyıllara doğru hız alacaktır. Gelecek yeni kuşak Haydar Aliyev aklının mucizevî ürünü olan, fikir dünyasının ve fenomeninin zaferi sayılan "Asrın Anlaşması"nı daha da ileriye götüreceklendir.

Yüzyıllar sonrasında Azərbaycan'da doğulacak her yeni nesil, harikalar, mucizeler yaratmış bu deha insan – Haydar Aliyev'in, ufukların ötesine kururla bakan abidesinin önüne geleceklerdir, onun tükenmez aklının, derin zekâsının, yıldızlar arkasında meskünleşmiş felsefî düşüncelerinin önünde kururla baş egeceklerdir.

Sen unutulamazsın Haydar Baba! Ruhun şad olsun.

ANAR QAFAROV
ANKARA ÜNİVERSİTETİ
FƏLSƏFƏ VƏ DİN ELMLƏRİ FAKÜLTƏSİ

*İnsanların mənəvi sərvətlərinin hamısından dinin fərqi ondadır ki,
o, dini mənsubiyyətdən asılı olmayaraq həmişə insanları dostluğa,
həmrəyliyə, birliyə dəvət etmişdir.*

HEYDƏR ƏLİYEV

01. 07. 1979-cu ildə Azərbaycanda, Bakı şəhərində fəhlə ailəsində dünyaya göz açıb. Bakı şəhəri N. Nərimanov rayonunun 177 sayılı orta məktəbindən məzun olduqdan sonra 1997-ci ildə Bakı Dövlət Universitetinin İlahiyyat fakültəsinə daxil olub. Azərbaycan Respublikasıyla Türkiyə Cümhuriyyəti Təhsil nazirlikləri arasındakı müqaviləyə əsasən 1997-1998-ci illər ərzində fakültənin 1-ci kursunu Türkiyə Cümhuriyyətinin Dokkuz Eylül Universitetində təhsil alıb. Yəne qeyd edilən müqaviləyə əsasən fakültənin digər geri qalan 4 illik təhsilini Bakı Dövlət Universitetinin İlahiyyat fakültəsində davam etdirib. 2002-ci ildə "Ənənəvi Türk Dini İnancları və Günümüz Azərbaycandakı Təzahürləri" adlı elmi çalışmasıyla həmin fakültəni "Fərqlənmə" diplomuyla magistr dərəcəsinə bitirib. Bununla birlikdə təhsil aldığı illər ərzində Universitetin sosial və elmi işlərində yaxından fəaliyyət göstərdiyi üçün Universitetin Rektoru Prof. Dr. Abel Məhərrəmov tərəfindən Fəxrnamə ilə təltif olunub. 2002-ci ildə Türkiyə Cümhuriyyətinin Marmara Universitetinin İslam Fəlsəfəsi üzrə magistratura şöbəsinə daxil olub. 2004-cü ildə "Rəğib əl-İsfahaninin 'Əxlaq Anlayışı'" adlı elmi işini hazırlayıb müdafiə edərək İslam Fəlsəfəsi Uzmanlıq dərəcəsinə layiq görüldü. 2004-cü ildə təhsilini davam etdirərək Ankara Universitetinin Fəlsəfə və Din Elmləri sahəsində Doktorantura Şöbəsinə daxil olub. 2006-cı ildə bu sahədə yeterlilik dərəcəsinə imtahanı başaarıyla keçərək Fəlsəfə və Din elmləri Doktorluğuna namizəd göstərilməyə layiq görülmüşdür. Bununla birlikdə bu sahədə təhsil aldığı illər ərzində İstanbul şəhərindəki İslam Araşdırmaları Mərkəzində kiçik elmi işçi olaraq Türkiyə Diyanet Vəqfının İslam Ensiklopediyasında "Rəğib" adlı elmi məqaləsini təqdim etmiş və bu məqalə komissiya heyəti tərəfindən yüksək qiymətləndirilərək məqalənin ensiklopediyada dərc olunmasına qərar verilmişdir. Bununla yanaşı Prof. Dr. Zeki Özcanın tərcümə etdiyi Aristotelin Ruh Nəzəriyyəsi adlı kitabına tanıtım və elmi tənqid mövzusunda bir məqalə yazaraq İslam Araşdırmaları Mərkəzinin hakimi elmi məcmuəsinə təqdim etmiş və bu məqalə də komissiya tərəfindən uyğun görülmüşdür. 2006-cı ildə böyük filosof Nəsrəddin Tusi ilə əlaqəli olaraq bir müddət Bakıda elmi tədqiqatla məşğul olub, bu tədqiqatını bitirərək "Nəsrəddin Tusinin əxlaq fəlsəfəsi" adlı doktorluq dissertasiyasının ilk plan və elmi proyektini Ankara Universitetinə təqdim etmiş və hal hazırda bu mövzuda İstanbulda elmi tədqiqatla məşğuldur. 2007-ci ilin Fevral ayında Azərbaycan Konsulluğu heyəti ilə birlikdə Sakarya Universitetində Xocalı Soyqırımı, həmin ilin mart ayının 30-da isə 1918-ci il mart soyqırımı ilə əlaqəli olaraq təşkil olunmuş toplantılarda mürəzəçilərdən biri olmuş və Türkiyə Cümhuriyyətinin "Vakit" qəzetində "Hocalı Soyqırımı və Azərbaycan Türk Kimliyinə Vurulan Darbe" adlı üç bölmə halında türkçə məqaləsi yayımlanmışdır.

Ərəb, fars, ingilis, türk dillərini bilməkdə və hal hazırda İvrit dilini öyrənməkdədir. Evlidir bir oğlu var.

1. Dövlət-Din Münasibətlərinin Ümumi Çərçivəsi

Din ilə dövlət arasındakı qarşılıqlı münasibətlər Qərbin Rənesans dediyi Aydınlanma dövründən etibarən mübahisə edilən ən ümdə məsələlərdəndir. Mövzumuz "Heydər Əliyev və Azərbaycanda Din" olduğu üçün burada orta əsrlərdən mübahisə edilərək bu günümüzdə qədər gələn din-dövlət əlaqəsinin elmi mübahisəsinə girişməyəcəyik və mövzumuzun adıyla əlaqəli olaraq mərhum prezident cənab Heydər Əliyev dönəmində Azərbaycanda dinin vəziyyəti və bu məzmununda görülən işlərdən bəhs edəcəyik. Bununla birlikdə mövzunu dəyərləndirici bir şəkildə ələ alacağıq. Quruluşu etibarilə Azərbaycan gənc və müstəqil bir dövlətdir və müstəqillik qazanmış hər bir gənc və ya gənc olmayan dövlətlər üçün milli-mənəvi düşüncə və bundan doğan həyat tərzii çox böyük əhəmiyyət kəsb etməkdədir. İstər gənc, istərsə də gənc olmayan müstəqil dövlətlər üçün əhəmiyyət kəsb etməsi zəruri olan bu məsələ, bir tərəfdən dövlətin vətəndaşı olan fərdin və ya şəxsin mənəvi-əxlaqi dəyərlərində formalaşması, buradan hərəkətlə cəmiyyətin mənəvi-əxlaqi dəyərləri iç dünyasında kökləşdirməsi və bütün bunların dövlətçiliyə faydalı olacaq bir şəkildə düşüncə süzgecindən keçərək həyata əks etdirilməsi cəhətdən diqqətə layiqdir. Bu məsələnin bir digər tərəfini də bəzi xalq və millətlərin ortaq olduğu və mədəniyyətlərinin əsasını təşkil edən tarixi, ənənələri və dini dəyərləri özlüyündə əhatə etməsidir. Belə ki milli-mənəvi və əxlaqi dəyərlərə əhəmiyyət verilərək problemin hər cəhətdən tədqiq və təhlil edilməsi eyni tarixi, mədəniyyəti, ənənəvi və dini dəyərləri paylaşan xalq və millətləri də bir birinə yaxınlaşmağa və birliyə sövq edəcək ən böyük amildir. Milli-mənəvi və əxlaqi dəyərlər isə dinlə sıx əlaqəlidir. Din bizim əxlaq və mədəniyyətimizin əsasını təşkil edir. Bu məzmununda onu da vurğulamaq istəyirəm ki, ölkəmizin geosiyasi mövqeyi, təbii sərvətləri dünya ölkələri içərisində tutduğu yer bizlərdən din sahəsində də əhəmiyyətli işlər görməyi tələb edir. Bununla əlaqədar olaraq onu da söyləmək istəyirəm ki, ölkəmizin hər cəhətdən zənginliyinə göz dikib, bu zənginliyə və dövlətçiliyimizə zərbə vurmaq

istəyən xarici ünsürlərin din və məzhəbləri özlərinə vasitə edə biləcəkləri də gözəndən uzaq tutulmamalıdır.

Bununla birlikdə din dövləti ayaqda tutan üç əsas sütundan biridir. Dövləti sağlam tutan bu üç əsas sütuna gəlincə bunların birincisi idarə etmə; ikincisi qanunlar; üçüncüsü isə əxlaq və mənaəviyyətdir ki, bir az əvvəl bu iki ünsürün əsasının din olduğunu qeyd etdik. Məsələyə cəmiyyət prizmasından baxdığımızda isə burada dövlətin və dinin cəmiyyətin əsasını təşkil edən iki əhəmiyyətli ünsür olduğunu da xüsusilə vurğulamaq istəyirəm. Bunlardan birincisi (dövlət) qanunların aliliyini, ikincisi isə qanunun mahiyyətini (əxlaq və mənaəviyyət) nəzərdə tutur. Qısacası bu iki ünsür bir-birini tamamlayır.

2. Heydər Əliyev və Din-Dövlət Münasibətləri

Yuxarıda ümumi bir çərçivədə qeyd etdiyim din-dövlət münasibətləri məsələsini hər cəhətiylə nəzərə alan, Azərbaycandakı dini vəziyyətlə çox yaxından maraqlanan və bu sahədə böyük işlər görən mərhum prezident cənab Heydər Əlirza oğlu Əliyevin bu çərçivədəki görüşlərindən burada sitat gətirmək mövzumuzla əlaqəsi baxımından olduqca zəruridir:

"Din və din adamları çox incə və həssas bir mövzudur. Onların öz davranış tərzı və öz dünya qavramaları var. Onlarla birlikdə iş görəkən mütləq bu xüsusiyyətləri nəzərə almaq lazımdır. Cəmiyyətə mümkün qədər aydın başa salmaq vacibdir ki, Azərbaycan dövləti dünyəvi dövlət olsa da ateist dövlət deyil. Bu cür ancaq bizə dost olmayanlar düşünə bilər. Dinə, dinin mənaəvi-əxlaqi dəyərlərinin təbliğinə, bu dəyərlərin köməyi ilə insanlara vətənpərvərlik və dözümlülük hisslərinin aşılmasına dövlətin də ehtiyacı var. Biz milli-mənaəvi dəyərlərimizi dini dəyərlərdən ayrı təsəvvür etmirik. Lakin dövlət-din münasibətləri maksimum şəffaf, anlaşılaq, başlıcası isə Azərbaycan xalqının və dövlətinin maraqlarına uyğun qurulmalıdır. İnsanları xürafata sürükləməyə imkan vermək olmaz. Dindən siyasi proseslərdə istifadə cəhdlərinə qarşı ciddi mübarizə aparmaq lazımdır. Din siyasi, ideoloji cəkişmələrin və mübarizənin fəvqündə durmalıdır. Din hər kəsin fərdi, daxili mənaəvi tələbatını ödəyən bir dəyərlər sistemi kimi qəbul olunmalıdır."

Mərhum prezidentimizin bu sözlərində din-dövlət münasibətlərinin əsası yatmaqda və bu mövzuda diqqət edilməsi labüd olan bir neçə

məsələlər əks olunmaqdadır. Cənab Heydər Əliyevin bizlərə miras qalan və din-dövlət mövzusunda daima diqqət mərkəzinə alınması zəruri olan bu sözləri əslində layıqlıq və ya dünyəvillik prinsipləriylə də örtüşür. Bu prinsipə əsasən dövlət hüquqi-qanuni işlərin tərtibində nə dini nə də fəlsəfi qəbulu əsas almamalıdır. Fəqət bu prinsip dövlətin vətəndaşlarının və ya xalqının dinini tamamilə himayədən məhrum edəcəyi mənasını da daşıyır. Bu prinsipə əsasən dövlət tərəfindən dinin, onun mənaəvi-əxlaqi qanunlarının diqqət mərkəzinə alınması dövlətin cəmiyyətlə vahədt təşkil etməsi baxımından böyük əhəmiyyət kəsb etməkdədir. Cənab Heydər Əliyev bu və bunun kimi fikirləriylə din-dövlət münasibətlərində dinin cəmiyyətin həyatından tamamilə silinməsi demək olan laisizmi deyil, din-dövlət münasibətlərinin qanunlar çərçivəsində bir birinə müdaxilə etməmələri və münasibətlərini dövlətçilik və ya dövlətə faydalı olacaq bir şəkildə qarşılıqlı yardımlaşma ilə həyata keçirmələri demək olan laiklik-dünyəvillik anlayışını model almaqdadır. Heydər Əliyev dinin cəmiyyətin həyatından tamamilə silinməsi ideologiyasının daşıyıcısı olan Sovet sisteminin cəmiyyətimizdə açdığı yaraların fərqiə vararaq bu sisteme veto qoymuş və belə bir sistemin cəmiyyətimizdə özünə yer etməsinə haqlı olaraq izin verməmişdir. Hətta bir az əvvəl cənab Heydər Əliyevdən gətirmiş olduğum sitatdan doğan din-dövlət münasibətlərinin hansı şəkildə tənzimlənməsini ifadə edən model mərhum prezident Heydər Əliyev zamanından etibarən Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin də fəaliyyətinin istiqamətini müəyyən edib. Yeri gəlmişkən burada cənab Heydər Əliyevin hakimiyyəti dönəmində qurulmuş olan Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin fəaliyyətinə nəzər salmaq və komitənin bu istiqamətdə gördüyü işlərin hansı prinsiplərə əsaslandığını xatırlatmaq bir dövlət adamı olaraq Heydər Əliyevin din sahəsindəki siyasəti cəhətindən böyük əhəmiyyət kəsb edir. Buna görə də biz bu məsələni ayrıca bir mövzu başlığı altında ələ almağı uyğun görürük.

3. Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi (DQİDK) - nin Qurulması və onun Heydər Əliyevin Din Strategiyası Cəhətindən Əhəmiyyəti

Qeyd etməyi özümə borc bilərəm ki, respublikamızda Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi məhz cənab Heydər Əliyevin 21 iyun 2001-ci ildə 512 saylı Fərmanı ilə qurulmuşdur ki, bu da din-dövlət münasibətlərinin

tənzimlənməsində böyük rol oynayan dövlət strukturudur. Buna əsaslanaraq deyə bilərik ki, bu qurumun dövlət strukturu kimi formalaşmasında cənab Heydər Əliyevin müstəsna rolu olmuşdur. Heydər Əliyevin qurmuş olduğu bu komitənin bir digər əhəmiyyəti bir çox dinlərin və məzhəblərin mövcud olduğu Azərbaycanımızda xarici ünsürlərin bu fərqli din və məzhəblər yoluyla cəmiyyətə və dövlətçiliyimizə verə biləcəkləri zərərlərin qarşısının alınmasında ən böyük rol oynayan dövlət strukturu olmasıdır. Buna əsaslanaraq deməli ki istər cənab Heydər Əliyev dönəmində istərsə də cənab prezident İlham Əliyev dönəmində din sahəsində dinciliyi təmin edəcək şəkildə qarşılıqlı münasibətlər ölkəmizdə ümumi sabitliyin ayrılmaz bir hissəsi kimi qiymətləndirilir ki, bu da bu gün Heydər Əliyevin fiziki yoxluğuna baxmayaraq onun bu sahədə böyük əhəmiyyət kəsb edən ideologiyasının öz varlığını hələ də davam etdirdiyini göstərməkdədir.

4. Heydər Əliyevin Din-Dövlət Münasibətləri Sahəsindəki Siyasətini Əks Etdirən Strateji Kursun Mahiyyəti

Əsası mərhum prezident cənab Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş din-dövlət münasibətləri sahəsindəki strateji kursun mahiyyətinə nəzər salmaq mövzumuz cəhətdən əhəmiyyətlidir. Bu strategiyayı ayrı-ayrı bəndlər halında təqdim etmək bu istiqamətdəki strategiyanın anlaşılması baxımından faydalı olacaqdır:

4.1. Azərbaycan dövləti dünyəvi dövlətdir: Fəqət daha əvvəl də qeyd etdiyimiz kimi dünyəvilik və bu günümüzdə layiqlik olaraq da adlandırılan bu dövlət şəkli heç də dövlətin ateist ya da dinsiz olması mənasını daşımır. Hətta doğrusunu desək dövlət dini etiqad azadlığının təminatçısıdır və bu "Dini etiqad azadlığı haqqında Qanun" da öz əksini tapmışdır.

4.2. Din dövlətdən ayrılır: Konstitusiyanın 18 və 48 maddələri din-dinlərin deyil, məhz dinin dövlətdən ayrı olduğunu qeyd edir. Əks təqdirdə dindarın vətəndaş olmaması mənasını daşıyır. Fəqət hər bir dindar öz ölkəsinin eyni zamanda vətəndaşıdır və buna əsasən də o da digər vətəndaşlar kimi dövlət qarşısında bəzi hüquq və vəzifələri daşımaqdadır. Bu maddə daha çox içtimai-siyasi sistemin dünyəviliyini dəstəkləyərək siyasi-ideoloji xarakter daşıyır.

4.3. Dini dəyərlər xalqımızın tarixən formalaşmış milli-mənəvi və əxlaq dəyərlərinin ayrılmaz hissəsidir: Bu strategiyanın mahiyyəti Heydər Əliyevin hakimiyyətindəki dövlətimizin daima bu yöndə himayə göstərməsindən

və bu dəyərlərin yaşadılmasından ibarətdir.

4.4. Dini qurumların, mərkəz və idarələrin siyasətə qarışması yolverilməzdir və mövcud qanunvericiliyə ziddir: Bu cənab Heydər Əliyev dönəmindən etibarən dövlətimizin siyasətinin əsasını təşkil etməkdədir. Bu strategiya isə məqaləmizin girişində də qeyd etdiyimiz kimi ölkəmizdə fərqli din və dini-məzhəbi qurumlar mövcud olması cəhətdən onların işlərinin dövlətçiliyimizə zərər verməyəcək şəkildə tənzimlənməsi və bu məzmununda xarici ünsürlərin bu kimi ünsürləri özlərinə silah edərək dövlətə vura biləcəkləri zərərin qarşısının alınması cəhətdən olduqca böyük əhəmiyyət kəsb edir. Digər tərəfdən bu strategiya mərhum Heydər Əliyevin din-dövlət münasibətlərində dövlətin və xalqın faydasının prioritesi cəhətdən nə qədər duyarlı olduğunun da ən əsas göstəricisidir. Belə bir istiqamətdəki din siyasətindən çıxarılacaq bir digər nəticə isə dinin demokratik cəmiyyətdə və dövlətdə rolunu müzakirə edəndə bunu dinlərin normativ ideyaları cəhətdən deyil əslində dini həyata keçirən insanlar və ya dindarlar prizmasından müzakirə edib qiymətləndirmək və bu çərçivədə cəmiyyətdə yüksək nüfuza malik olan dini liderlərin və müəyyən bir dindar təbəqənin bir araya gəlib qurduqları dini təşkilatların dövlətdəki məsuliyyətini müəyyən-ləşdirməkdir. Bu yolda isə atacağımız addımlar məhz Heydər Əliyevin din və din-dövlət münasibətləri strategiyasının işığı altında olmalıdır.

4.5. Dini qurumlar və icmaların bir-birlərinə olan münasibətlərinin sağlam zəmində olması, bunun davam etdirilməsi və inkişafı yolunda dövlətin yardım göstərməsi: Bu strategiyanın mahiyyəti dövlətimizdə Heydər Əliyevin dönəmindən etibarən daha da tez-tez təşkil olunan seminarlar, simpoziumlar və konfranslardan ibarətdir. Heydər Əliyevin bu strategiyasının əhəmiyyəti dövlətin siyasi-sosial sabitliyinin qorunmasından ibarətdir. Bu mənada bu strategiya dövlətimizin dünya arenasında "demokratik cəmiyyətdə və dünyəvi dövlətdə dinlərin yanaşı yaşama modelini formalaşdırmaq cəhətdən müsbət qiymətləndirilməsi üçün böyük əhəmiyyət kəsb etməkdədir. Bu gün ölkəmizdə əhalisinin 90%-i müsəlman olduğu üçün 1300-yaxın məscidin, 40-dan artıq kilsə, sinaqoq və ibadət evlərinin, ölkəmizdə yaşayan xalq və millətlərin dini keçmişləri ilə bağlı 500-dən artıq müqəddəs ocağın mövcudiyyəti bəhs etdiyim modelin Heydər Əliyev dönəmində və hətta bu gün də həyata keçirildiyinin ən açıq dəlilidir. Bununla birlikdə qeyd etdiyim faktlar Azərbaycanda dini plüralizmin də varlığına dəlalət edir ki, bu da bizləri əhalisinin 90%-i müsəlman olan

Azərbaycanda müsəlman kimliyinin nə qədər zəngin köklü kimliyə malik olduğu və kimliyinin heç bir zaman terrorizmlə deyil, əksinə sevgi ilə anılacağı şəklindəki bir nəticəyə gətirir. Bu məzmununda bu istiqamətdəki strategiyaya uyğun olaraq 2002-ci ilin oktyabr ayında Bakıda ATƏT-in "Demokratik cəmiyyətdə dinin və əqidənin rolu: terrorizmə və ekstremizmə qarşı mübarizə yollarının araşdırılması" mövzusunda keçirdiyi konfransa Heydər Əliyev dönməsində şərait yaradılması, əsas qərarları Vaşinqtonda olan Beynəlxalq Dini Azadlıq Assosiasiyasının Azərbaycan da fəaliyyət göstərməsi faktlarını da xüsusilə qeyd etmək istəyirəm. Bütün bu və bunun kimi daha bir çox faktlar nəzərə alınaraq ABŞ Dövlət Departamentinin Azərbaycanın 2003-cü il üçün "Beynəlxalq səviyyədə dini azadlıq" barədə hesabatında dövlətimizin vətəndaşların etiqad azadlığı haqqını təmin etmək sahəsində həyata keçirdiyi tədbir və qərarlarını təqdirləyici qərarları Heydər Əliyevin din strategiyasının müvəffəqiyyətinə dəlalət edən ən əhəmiyyətli faktlardan biridir.

4.6. *Dini maarifləndirmənin dünyəvi dövlət üçün zəruriliyi:* Bir az əvvəl də qeyd etdiyim kimi ölkəmizin 90%-i müsəlmanlardan ibarət olsa da, bununla birlikdə başqa dinlərin nümayəndələri də ölkəmizdə məskunlaşmışlar. Buna bağlı olaraq bu başqa din mənsublarının da özlərinə aid ibadət yerləri və dini təşkilatları vardır. Hətta bir din içərisindəki məzhəbləri və bunların da bağlı olduqları təşkilatları nəzərə alsaq ölkəmizin dini plüralizmin məskəni olduğu unudulmamalıdır. Fəqət bu qurumlar və təşkilatların dövlətimizin siyasəti cəhətindən bir mənada müsbət tərəfi olsa da digər tərəfdən bu təşkilat mənsublarının Qərba inteqrasiya edən dövlətimizin gələcəyinə zərər vurmayacaqlarını da qərantı edə bilmərik. Bu mənada dini maarifləndirmə dini ekstremizmə və dini zəmində terrorizmə qarşı mübarizənin əsas tərkibini təşkil edir. Fəqət dini maarifləndirmə üçün kadrlar lazımdır və bu kadrların 70 il Sovet əsarətində qalmış Azərbaycanda yetişdirilməsinin də imkansız olduğunu görürük. Bununla birlikdə ölkəmizin xaricində bəzi ölkələrdə din sahəsində təhsil alan insanların da Azərbaycandakı dini maarifləndirmədə rol oynayacaq kadrların kriterlərinə və ya ölkəmizə lazım olan din alimi kriterlərinə nə qədər uyğun olub olmadığı da bir başqa problemdir. Dövlətimiz dünyəvi-laik dövlət olduğu üçün bu din aliminin zehniyyəti hər şeydən əvvəl dünyəvilik prinsiplərinə cavab verəcək və bu prinsipi zehində kökləşdirəcək mahiyyətdə olmalıdır. Bu, qərba inteqrasiya edən ölkəmizin qarşı qarşıya qaldığı yeni dəyərlərlə ənənəvi

dəyərləri arasındakı münasibətin nə şəkildə müəyyən edilməsi, bu dəyərlərin bir-biriylə uyğunluğunun nə şəkildə təmin edilməsi və buna bağlı olaraq qərbdən hansı dəyərlərin alınıb, hansılarının alınmayacağına təyin edilməsi cəhətindən olduqca əhəmiyyətli bir məsələdir. Bütün bunları nəzərə alan mərhum prezident cənab Heydər Əliyev Azərbaycanın həssas bir bölgədə yerləşdiyini, buna görə də din-dövlət münasibətlərinin tənzimlənməsi və dövlətin dini ekstremizmə qarşı mübarizəsində dini maarifləndirmə prizmasından fərqli modellərin olduğu və bu modellərin ölkəmiz üçün münasib olmadığına fərqləndirərək olaraq, bu məzmununda qanuni tənzimlənmələr cəhətindən - "bir millət, iki dövlət" olaraq gördüyü - Türkiyə Cümhuriyyəti ilə qarşılıqlı təcrübə alış-verişinə əhəmiyyət vermişdir. Belə ki, Heydər Əliyev həm din-dövlət münasibətləri, həm də fərqli dini-məzhəbi qurumlar və təşkilatlarla münasibətlərin tənzimlənməsi və din pərdəsi altındakı ekstremist qüvvələrə qarşı mübarizənin əsasını təşkil edən dini maarifləndirmə sahəsində Türkiyə Cümhuriyyəti ilə işbirliyinə böyük əhəmiyyət vermişdir ki, bu strategiya cənab prezident İlham Əliyev tərəfindən də davam etdirilir. Bu əhəmiyyət sayəsindədir ki, Türkiyə və Azərbaycan dövlətlərinin müştərek fəaliyyətləri və yardımlarıyla Bakı Dövlət Universitetinin nəzdində açılmış olan İlahiyyat Fakültəsi obyektiv din alimlərini yetişdirməsi cəhətindən mərhum prezident Heydər Əliyev dönməsində dövlətimizin diqqət mərkəzində olmuşdur. 1997 ildə ilahiyyatçı magistr dərəcəsinə ilk məzunlarını dövlətə bəxş edən bu fakültə bununla birlikdə Heydər Əliyevin din strategiyası nəticəsində məhz onun hakimiyyətindən etibarən bu zamana qədər fakültədən fərqlənmə ilə məzun olan 24 tələbəni Türkiyə Cümhuriyyətinin Marmara və Ankara Universitetlərinə din elmləri sahəsində fərqli ixtisaslarda doktorantura dərəcəsinə təhsil almağa göndərmişdir. Bunların 7-si yazdıqları elmi-təzisləri müdafiə edərək din və fəlsəfə elmləri doktoru olaraq ölkəmizə dönmüş və hal-hazırda Bakı Dövlət Universitetinin İlahiyyat Fakültəsində dini maarifləndirmə strategiyasını həyata keçirirlər.

Heydər Əliyevin İlahiyyat fakültəsinə verdiyi əhəmiyyətin səbəbi isə dini maarifləndirmənin – dövlətimizin bu sahədəki siyasətinə bağlı olaraq – din sahəsində akademik səviyyəyə sahib olan insanlar tərəfindən həyata keçirilməsinin zəruriliyi və bu tələblərə də BDU-nun nəzdindəki İlahiyyat Fakültəsinin cavab verən ən əsas təhsil ocağı olması faktıydı. Dini maarifləndirmə sahəsində strategiya ancaq Azərbaycan qanunlarına tam bağlı,

dövlətçilik ideyasını zəhində kökləşdirən və ilahiyyat sahəsində akademik karyerası olan ixtisaslaşmış kadrlar tərəfindən həyata keçirilərsə həm insanlar bu sahədə doğru və elmi kriteriyalara münasib cavablarla məmnun olurlar, həm də bu sayədə milli-mənəvi və əxlaqi dəyərləri doğru bir şəkildə zəhinlərində kökləşdirib bunları həyata keçirirlər. Digər tərəfdən bu din alimləri vasitəsi ilə dövlətimizin qanunlarını tam bir şəkildə həyata keçirən və buna cəhd edən bir vətəndaş tipi ortaya çıxar. Heydər Əliyevin din-dövlət münasibətləri sahəsindəki siyasətinin varmaq istədiyi nəticə də məhz belə bir vətəndaş tipinin əldə edilməsidir. Çünki yalnız bu təqdirdə dövlətlə millətləin vəhdəti ideyası canlılıq qazanar və buna bağlı olaraq da ölkənin vətəndaşı din pərdəsi altındakı ekstremist və terrorist qüvvələrin, məzhab ayrı seçkililiyi salan ünsürlərin dövlətçiliyimizə və dövlətimizə zərər vurmasına heç bir zaman imkan verməyib bunun kimi xarici ünsürlərdən təsirlənməz. Bunun əksini düşünsək qarşımıza İraq örnəyi çıxar. Çünki din duyğusu insanlarda yaradılışdan gələn bir duyğu olduğu üçün insanlar din adına nə ilə qarşılaşsalar onu din zənn edirlər. Bu səbəblə bu sahənin boş buraxılmaması və xalqın xarici mihraclardan bəslənməməsi üçün bu sahədə din alimlərinin yetişdirilməsi məhz mərhum prezident cənab Heydər Əliyevin uzaq gören siyasətinin bəhrəsidir.

4.7. Dəyərləndirmə: Bütün bunlar Heydər Əliyevin din-dövlət münasibətləri zəminindəki strategiyasının mahiyyətini əks etdirib DQDK-nın da istiqamətini müəyyən etmişdir. Bununla birlikdə DQDK-nın qarşısına qoyulmuş bu öhdəlikləri üç amil əsasında yerinə yetirdiyi də unudulmamalıdır. Bunlardan birincisi, dini etiqad azadlığının təmin edilməsi; ikincisi, dünyəvi dövlətçilik-laiklik prinsiplərinin qorunub saxlanılması; və üçüncüsü, dini təəssübkeşliyin dini təkəbbürə, sonra da fanatizmə və ekstremizmə keçməsinin qarşısının alınması.

Din-dövlət münasibətləri istiqamətindəki siyasətin bu üç amilin əsasa alınaraq həyata keçirilməsi ölkəmizdə mövcud ictimai siyasi sabitliyin qorunub saxlanılmasının və həm, daxili həm də xarici siyasətin müvəffəqiyyətə davam etdirilməsinin təminatçısıdır.

5. Heydər Əliyev və Qafqazda İslam

Mərhum Heydər Əliyevin İslam dini ilə bağlı mövqeyinə nəzər salsaq onun bu sahədəki düşüncələrinin İslam dininin globallığı fikriylə ötüşdüyünü görürük. Bu məzmununda cənab Heydər Əliyevin fikirlərindən sitat

gətirmək mövzumuz etibarılı faydalı olar. Cənab Heydər Əliyev belə demişdir: "Biz heç bir zaman İslamı donmuş halda buraxmamalıyıq. Dünya tərəqqi etməkdə, cəmiyyətlər inkişaf etməkdədir. Ona görə də İslam donaraq əvvəlki halında qalmamalıdır. Fəqət bu, dinin əsaslarına və qoyduğu yola, onun ənənələrinə qarşı gəlmək mənasını daşıyır. Tam tərsinə dünyaya gələn hər yeni nəsil öz köklərini daha da möhkəmləndirməlidir. Elə etməlidir ki o köklər həmişə bəslənsin, inkişaf etsin, budaqlansın, donmuş halda qalmasın və çürüməsin." Mərhum prezidentin bu fikirləri İslam düşüncəsinin qaynağı olan Qurandan süzlüb gəlməkdədir. Həqiqətən də İslam Allahın sözüylə "kökü yerdə sabit, budaqları göydə olan gözəl bir ağac" (İbrahim 14/24) kimidir. Bu ağac cənab Heydər Əliyevin də ifadəsiylə kökü sabit olmaqla birlikdə budaqları daima bəhrə verməli və bu bəhrə zamanın tələblərinə uyğun olmalıdır. Beləcə mərhum prezidentimizin bu fikirləri İslam dinini statik olmaqdan qoruyaraq onu müəyyən bir zamana deyil, bütün zamanlara xitab edən bir din olmasını təmin edəcək əsaslı fikirlərdir. Bu mənada dini maarifləndirmənin zəruriliyi və bunun həyata keçirilməsi üçün bu sahədə akademik karyerası olan insanların və ya elm adamlarının yetişdirilməsi labüdlülüüyü ortaya çıxmaqdadır ki Heydər Əliyevin bu istiqamətdəki siyasətindən bir az əvvəl bəhs etdik.

İslam dininin və onun gətirmiş olduğu dəyərlərin bir tək Azərbaycanda deyil eyni zamanda bütün Qafqaz çərçivəsində müzakirə edilib elmi şəkildə fikir mübadiləsiylə yaşadılması Heydər Əliyevin din siyasətinin mahiyyətini təşkil edən bir digər istiqamətdir. 1998-ci ildə bu istiqamətdə Bakıda iki böyük elmi toplantı keçirilmişdir. Qafqaz müsəlmanlarının mədəni irsinin müasir şəraitdə izahı probleminə həsr edilmiş bu toplantılardan birincisi, Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi yanında Elmi-dini şuranın elmi iş proqramı çərçivəsində Qafqaz müsəlmanlarının X qurultayından sonra 1-2 oktyabrda, ikincisi isə 1998-ci ilin 9-11 dekabr tarixləri arasında Heydər Əliyevin sərəncamına əsasən Azərbaycanın paytaxtı Bakıda keçirilən "İslam sivilizasiyası Qafqazda" mövzusunda həsr olunmuş beynəlxalq simpoziumdur. Bu simpoziumlar məhz bu istiqamətdəki siyasətin həyata keçirilməsi məqsədini daşıyırdı. İslam sivilizasiyasının Qafqazda yayılması və inkişafı məsələsinin tarixi kontekstdə öyrənilməsi, bu məzmununda meydana çıxan aktual problemlərin elmi və obyektiv bir şəkildə tədqiq edilməsi günümüz prizmasından da böyük əhəmiyyət kəsb etməkdədir. Belə bir simpoziumun keçirilməsinin bir digər əhəmiyyəti gənc müstəqil dövlət kimi

demokratik və dünyəvi dövlət olan Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlərinə, əsrlərdən bəri qəbullandığı və düşüncə mədəniyyəti ilə zənginləşdirdiyi dininə bir daha nəzər salaraq bu sivilizasiyaya sahiblənməsindən ibarətdir. Bunun üçün məhz ölkəmizin müstəqilliyi şərait yaradır. Bu məzmununda mərhum prezidentimiz Heydər Əliyevin fikirlərinin onun sərəncamıyla Bakıda keçirilən bu simpoziumun əhəmiyyətinin daha açıq və aydın anlaşılması cəhətindən olduqca faydalı olduğunu düşünürəm. Cənab Heydər Əliyevin bu məzmundakı sözləri belədir: "Milli ideologiyamız, tarixi keçmişimizlə, millətimizin adət-ənənələri ilə, xüsusiyyətləri ilə, dövlətimizin bu günü və gələcəyi ilə bağlı olmalıdır."

Müstəqil ölkəmizin milli ideologiyasının tarixi keçmişimizlə, milli adət-ənənələrimizlə və bir sözlə İslam sivilizasiyası ilə bağlılığının tarixi həqiqət olduğunu nəzərə alsaq belə bir əhəmiyyətli simpoziumun bizləri Heydər Əliyevin din strategiyasının bəyənilməsinə götürəcəyini söyləməmiz ləbəddür.

CAVİD VƏLİYEV

*Dünya ümumiyyətlə quruculuqla,
tikib-yaratmaqla yaşayıb, inkişaf edib.*

HEYDƏR ƏLİYEV

ASRIN PROJESİ BTC VE HAYDAR ALİYEV

13 Temmuz 2006'da, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ana İhraç Boru Hattı'nın (ALBH) son durağı olan Ceyhan'daki Haydar Aliyev Petrol Terminali'nin resmi açılış töreni gerçekleştirilmiştir. Törene, Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev, Gürcistan Devlet Başkanı Mihail Saakaşvili ve çok sayıda diğer devletten üst düzey yetkili katılmıştı. BTC için yapılan tören Türkiye tarihinin en büyük töreniydi.

Peki, BTC nasıl ortaya çıkmıştı ve BTC'ye ilişkin hangi gelişmeler yaşanmıştı? Projenin gerçekleşmesi için kimler nelere katlanmış, hangi sorumluluklar üstlenmiş, hangi cesaretli kararlara imza atmıştı? Bu sorunun cevabını ararken Azerbaycan eski Devlet Başkanı Haydar Aliyev'in çok özel rolünü farketmemek mümkün de-gildir.

Sovyetler Birliği'nin dağılışı ve yeni projeler

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi, güç merkezleri arasındaki dengenin tek taraflı olarak bozulması, eski Sovyet coğrafyasındaki enerji kaynaklarının yeniden paylaşımı sorununu gündeme getirmiştir. Bu paylaşımın, önemli petrol kaynaklarını denetlemek imkanına sahip olan taraflara, 21. yüzyılda büyük küresel güç olma imkanını da sağlayacağı açıktı.

Hazar Bölgesi'ne ilişkin gündeme gelen konulardan birisi, doğal kaynakların üretimi olmuşsa da, en az onun kadar önemli bir diğer konu da üretilecek doğal kaynakların uluslararası piyasalara ulaştırılması olmuştur. Bölgenin o sıralardaki boru hattı sistemi Sovyetler Birliği zamanında inşa edilmiş olup, günümüz petrol üretimini günümüz ihracat merkezlerine taşıyacak şekilde tasarlanmamış, temelde iç piyasa ve komünist Doğu Avrupa'nın beslenmesi hedeflenmiştir. Fakat yeni dönemle birlikte, bölgedeki doğal kaynakların kimler tarafından üretileceği ve uluslararası piyasalara hangi yollarla ulaştırılacağı konularına ilişkin mücadelenin başlamasıyla birlikte, yeni boru hatlarının gerçekleştirilmesi kaçınılmaz olmuştur.

1991'de bağımsızlığına kavuşan Azərbaycan, doğal kaynaklarını üretmek ve uluslararası piyasalara ulaştırmak için kendine özgü politikalar geliştirmeye başlamıştır. Boru hatlarına ilişkin ilk adım 9 Mart 1993'te Azərbaycan Devlet Petrol Şirketi olan SOCAR ve TPAO'nun Azərbaycan petrol-lerinin Bakü-Ceyhan boru hattıyla taşınması konusunda anlaşma imzalamasıyla atılmıştır. Ama bu hattın AİBH olarak kararlaştırılmasının pek de kolay bir süreç olmadığı sonraki dönemlerde görülmüştür. Heydar Aliyev iktidara geldikten sonra ilk olarak ülkede istikrarın sağlanması hedeflenmiş, ardından Azərbaycan petrol-lerinin üretimine ilişkin "Asrın Anlaşması" imzalanmış, üçüncü aşamada ise Azərbaycan petrol-lerinin uluslararası piyasalara ulaştırılması konusundaki kararların alınması ve uygulanması süreci yaşanmıştır.

Başlangıçtaki Seçenekler ve BTC'ye Giden Sürec

Azerbaycan petrol-lerinin dünya gündemine girdiği günlerde, petrolün taşınması için 7-8 güzergahın gündeme gelmesine karşın bunlardan ilk başta yalnızca beş tanesi resmi olarak görüşülmüştür.

- 1) Kuzey hattı: Bakü-Novorossiysk;
- 2) Batı hattı: Bakü-Supsa;
- 3) Güney hattı: Bakü-İran;
- 4) Doğu hattı: Afganistan ve Pakistan üzerinden geçen hat;
- 5) Güney-Batı hattı: Bakü-Ceyhan.

Bunlardan ikisi Bakü-İran ve Bakü-Pakistan hatları gündeme geldikleri ilk günden itibaren tepki toplamışlardır. Bakü-İran hattı ile Azərbaycan petrolünün İran üzerinden Basra Körfezi'ne ve oradan da tankerlerle dünya piyasalarına sevki önerisine neredeyse tüm güçler karşı çıkmıştır. Özellikle Amerika, İran'a böyle bir koz verilmesinden fevkalade endişe duymuştur. Bakü-Pakistan hattının ise Afganistan'dan geçecek olan kısmının güvenlik sorunları taşıması nedeniyle bu iki hattın gerçekleşme şansı olmamıştır. Azərbaycan petrolünün üretimi için kurulmuş uluslararası ortaklık olan Azərbaycan Uluslararası Operasyon Şirketi (Azerbaijan International Operating Company – AIOC) ve Azərbaycan yönetimi arasındaki görüşmeler sonucu petrolün taşınması için öngörülen güzergah sayısı Bakü-Novorossiysk, Bakü-Supsa ve Bakü-Ceyhan olarak 3'e indirilmiştir. Önce, 9 Ekim 1995'te Bakü'de erken üretim petrolünün

uluslararası piyasalara taşınması için Bakü-Novorossiysk ve Bakü-Supsa güzergahları belirlenmiştir. 18 Ocak 1996 tarihinde Mosko-va'da Kuzey boru hattına yönelik, 8 Mart 1996 tarihinde Tiflis'te ise Batı boru hattına ilişkin anlaşmalar imzalanmıştır.

Bakü-Novorossiysk: Kuzey Boru Hattı

Sovyetler Birliği döneminde mevcut olan ve biraz bakım ile kullanılabilir duruma getirilebilecek durumda bulunan bu boru hattı, Bakü'den Azərbaycan sınırına kadar 224 km ve toplamda 1411 km uzunluğunda olup, yıllık 5,75 milyon ton taşıma kapasitesine sahiptir. Bakü-Novorossiysk hattı Çeçenistan Özerk Cumhuriyeti başkenti Grozni (Coharkale) üzerinden de geçmekte (1990'ların sonlarında yaşanan sorunlar nedeniyle Bakü-Novorossiysk için Grozni'yi by-pass eden kısım yapılmıştır) ve Rusya'nın Karadeniz kıyısındaki Novorossiysk Limanı'na ulaşmaktadır. Bu hattın erken üretim güzergahlarından birisi olarak seçilmesinin ardından Batılı standartlara ulaştırılabilmesi için bakım, onarım ve modernleştirme çalışmaları başlatılmış ve 50 milyon dolar harcanarak işler hale getirilmiştir.

Bu hattın erken üretim hatlarından birisi olarak tercih edilmesinde, Rusya'nın çok ısrarcı davranması ve Batılı devletlerin fazla sorun çıkarmamasını istememesi de önemli rol oynamıştır. Ama bu hatta yeşil ışık yakılarak, buna paralel, söz konusu hatta alternatif olan Batı hattı (Bakü-Supsa) projesinin gerçekleştirilmesine de karar verilmesi sağlanmıştır.

Bakü-Supsa: Batı Boru Hattı

Erken üretim petrolünün taşınmasında stratejik üstünlük ve tekel konumunu Rusya'ya bırakmak istemeyen AIOC ve Azərbaycan yönetimi, 8 Mart 1996'da Tiflis'te Gürcistan yetkilileriyle bir araya gelerek, erken petrolün Azərbaycan'dan Gürcistan'a nakline ilişkin bir anlaşma imzalamıştır. Gürcistan Uluslararası Petrol Şirketi (GIOC) ile AIOC arasındaki boru hattının yapımına ilişkin anlaşma 30 yıllık bir süre için geçerli olacaktı. Bu anlaşmaya göre süre sonunda tüm tesis ve işletmeler Gürcistan devletine devredilecektir. Bakü-Supsa Erken Üretim Petrol Boru Hattı 17 Kasım 1999'da kullanıma girmiştir. Bakü'den pompalanan ilk 1 milyon varillik petrol 2000 yılının ilk yarısında Supsa'ya varmıştır. İlk erken üretim petrolünün Supsa'ya varması Azərbaycan ve Gürcistan'ı ekonomik ve siyasi

olarak Rusya'dan bir adım daha uzaklaştırmıştır. 480 km'lik bölümü Azerbaycan içinde ve toplam 830 km uzunluğundaki bu hattın yıllık kapasitesi Kuzey boru hattı ile aynı, yani 5,75 milyon tondur.

Kuzey ve Batı erken üretim petrol boru hattının inşa edilmesi, AİBH konusunu gündemden çıkarmamıştır. Özellikle Azerbaycan, Türkiye ve Gürcistan bu konuda büyük mücadele vermişlerdir. Nitekim, uzun süre AIOC ve Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi SOCAR arasında bu konuya ilişkin tartışmalar yaşanmıştır. Tartışmalarda sürekli olarak AIOC, Bakü-Ceyhan hattının çok pahalı olduğunu, SOCAR ise konuyu sadece ekonomik açıdan değil, politik ve stratejik olarak da değerlendirilmesi gerektiğini bildirmiştir.

Bakü-Ceyhan: Ana İhraç Petrol Boru Hattı

Erken petrol ihracı Batı ve Kuzey boru hattı ile dünya pazarına çıkarıldıktan sonra da, AİBH uzun süre bölgede nüfuz alanı uğrunda diplomatik savaşın konusunu oluşturmuştur. Bölgede çıkarı olan devletlerin her biri kendine daha uygun boru hattı güzergahını öne sürmüş, hatta bazı yorumcular ve siyasiler ciddi baskılar nedeniyle Bakü'den Ceyhan'a uzanacak bir hattın gerçekleşme ihtimalinin düşük olduğunu devamlı olarak vurgulamıştır. Fakat, dönemin Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev'in defalarca Azerbaycan'ın petrolünün Türkiye üzerinden dünya pazarlarına çıkarılması isteğini dile getirmesi, konuya ilişkin olarak genelde uzun vadeli bilinçli ve ihtiyatlı bir politika izlemesi, ama bazen de tavrını sert şekilde ortaya koyarak rest çekmesi, BTC'nin kararlaştırılması ve gerçekleşmesi açısından belirleyici olmuştur.

AİBH'nin hangi güzergah olacağı konusundaki en başlıca siyasal mücadele Türkiye ve Rusya arasında yaşanmıştır. Rusya Bakü-Novorossiysk'in AİBH olmasını ısrarla istemiş, Türkiye ise bu hattın Hazar petrol-lerini taşıma kapasitesinin yetersiz olduğunu ve uzun vadeli düşünüldüğünde Bakü-Ceyhan'ın en uygun güzergah olduğunu savunmuştur. Avrupa Birliği'ne (AB) üye ülkeler ise en uygun hat olarak Bakü-Supsa'nın üzerinde durmaktadırlar. Uzun süre bu üç hat arasında kesin bir karar verilememesinin sebeplerinden birisi de, alternatif boru hatlarının hiç birinin problemsiz olmamasıdır.

Ekim 1995'te Bakü-Novorossiysk hattı erken petrol boru hattı olarak seçildikten sonra, Rusya bu hattın ana ihraç boru hattı olması için büyük

çaba göstermiştir. Rusya Bakü ile Novorossiysk limanı arasında zaten bir boru hattı olduğunu ve ayrıca bu hattın hem ucuz hem de hızlı bir biçimde gerçekleştirilebilecek tek alternatif olduğunu ileri sürmüştür.

Rusya, Mart 1996'da Kazakistan'ın Tengiz sahasından bir boru hattının Novorossiysk'e ulaştırılabileceğini ilan ettiğinde daha da güçlenmişti. 1440 km uzunluğundaki 2,2 milyar dolar maliyetli bu hatla her yıl 67 milyon ton Kazakistan petrolünün Novorossiysk'e taşınması öngörülmüştür. Bu hattın yapılmasının ardından Rusya Azerbaycan yönetimine ve konsorsiyum üyelerine baskısını artırarak, Azerbaycan petrollerinin de Bakü-Novorossiysk hattıyla taşınmasını istemekteydi. Ama, bu hattın AİBH olması konusuna Azerbaycan yönetimi başta olmak üzere ABD, AB devletleri, Türkiye ve Gürcistan karşı çıkmaktaydılar. Sebep olarak dört tez öne sürülmüştür:

Birincisi, yıllık beş milyon petrol taşıma kapasitesi olan bu hattın, 15 milyon maksimum taşıma kapasitesine ulaşması için yapılacak yatırım miktarı Bakü-Ceyhan'ın maliyetini geçmektedir.

İkincisi, Bakü-Novorossiysk hattı sırasıyla, Müslüman Kuzey Kafkas halklarının özerk cumhuriyetler halinde yaşadıkları istikrarsızlık potansiyeli yüksek topraklardan geçmektedir. Bu nedenle boru hattı Ekim 1995'te açıldığı tarihten itibaren bir ay içinde tam üç kez kapanmıştır. Bu hattı en çok zora sokan etkenlerden biri ise Çeçenistan Savaşı'nın 1999'da yeniden alevlenmesidir.

Üçüncüsü, eğer Hazar petrolleri tümüyle Karadeniz'e çıkarılacaksa, bu hattın 70 milyon ton petrolü taşıması sorunu bir yana, bu kadar petrolün İstanbul ve Çanakkale Boğazlarından geçmesi de mümkün değildir. Bunun için de, Türkiye, Kazakistan ve Azerbaycan petrollerinin Karadeniz'e getirilmesi planına ilişkin ciddi uyarılarda bulunmuştur. Hatta, Türkiye bununla da kalmayıp, Boğazlar mevzuatında yeni düzenlemeler kabul ederek 1994 yılında uygulamaya koymuştur. Rusya, 1936 Montrö Antlaşması'nı ileri sürerek bu düzenlemelere karşı çıkmıştır. Türkiye ise Montrö Antlaşması'ndan günümüze 62 yıl geçtiğini, bu süre içerisinde Boğaz trafiğinin oldukça arttığını, bu nedenle Boğazların kontrol ve düzenleme altına alınmasının şart olduğunu ileri sürmüştür.

Dördüncüsü, diğer Orta Asya Türk Devletleri gibi Azerbaycan'ın da siyasi ve iktisadi yönden tamamen bağımsız olmak ve Rusya'nın gölgesinden çıkması için büyük gayret göstermesi ileri sürülmektedir.

Azərbaycan, petrolünün tamamen Novorossiysk hattı ilə taşınması ilə enerji kaynaklarının kaderini Rusya'nın elinə bırakmak istememektedir.

AB'ye üye ülkeler ise en çok Bakü-Supsa hattının üzerinde durmuştur. Bunun da nedenleri şöyle sıralanabilir:

a) Bakü-Tiflis-Ceyhan hattının tam anlamıyla gerçekleşmesi durumunda Türkiye bölgede çok güçlü bir duruma gelecektir ve bu Batılı güçler tarafından çok da arzulanan bir durum değildir;

b) Bakü-Novorossiysk'in tercih edilmesi durumunda bölgedeki petrol ve doğal gaz ihracatı Rusya'nın tekelinde kalacaktır. Halbuki, Batılı güçlerin temel amaçlarından birisi de bölgedeki doğal kaynakların uluslararası piyasalara ulaşımının hem tek bir devletin kontrolü altında olması, hem de bölgenin Rusya'ya bağımlılığının mümkün olduğu kadar azaltılmasıdır.

Ama, Bakü-Novorossiysk hattında olduğu gibi, Bakü-Supsa hattı da sorunsuz değildi. Öncelikle, bu hattın kapasitesi artırılarak en fazla yılda 15 milyon tona ulaştırılabilecektir. Bunun da Azerbaycan petrolünü taşınması mümkün değildir. Ayrıca, en ucuza mal olacak hat (1,5 milyar dolar) olarak gösterilen Bakü-Supsa hattına 15 milyon tona ulaşması için yapılacak ek yatırım neredeyse, Bakü-Ceyhan'a harcanacak olan miktara denk gelmekteydi. İkinci olarak, petrolün Karadeniz'e çıkarılması ile iş bitmemektedir. Zira, Bakü-Novorossiysk hattı için ifade edilen Boğazların aşırı kapasitesi sorunu Bakü-Supsa hattı için de geçerlidir. Üçüncü olarak, bu hattın sorunlu Gürcistan'ın tüm sorunlu bölgelerinden geçiyor olmasının olumsuz etkileri ilerleyen dönemlerde hissedilebilme ihtimali yüksekti.

Bu üç güzergah arasında doğal olarak en gerçekçi görüneni Bakü-Ceyhan güzergahı olmuştur. Bakü-Ceyhan hattına başlangıçtaki itirazların iki temel nedeni vardı. Bunlardan birincisi, Rusya'nın devamlı ön plana çıkardığı Bakü-Ceyhan hattının Türkiye'den geçecek olan coğrafyalarda PKK (KADEK/KONGRAGEL) terör örgütünden kaynaklanan tehditlerdi. Bu sorun günümüzde tam olarak olmasa bile büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştır. İkincisi ise, AIOC'e pay sahibi olan büyük petrol şirketlerinin ısrarla üzerinde durduğu Bakü-Ceyhan hattının diğer iki hatta oranla daha pahalıya mal olması konusudur. Bu konuda ortaya bazen çok abartılmış rakamlar da konmaktaydı. Maliyetle ilgili tereddütler, özellikle hattın Türkiye kısmının yapımına ilişkin olmuştur. Türk yetkililer hatta ilişkin önemli anlaşmanın imzalandığı AGIT İstanbul zirvesi öncesinde yapılan

görüşmeler ve varılan mutabakatlarla, hattın Türkiye'den geçecek olan kısmının öngörülen maliyeti aşması halinde aradaki farkı kendisinin üstleneceğini garanti etmiştir. Bu şekilde, ikinci tereddüt de ortadan kaldırılmıştır.

Tüm bunlara rağmen, Bakü-Ceyhan güzergahında karar kılınması için ABD'de eski Sovyet coğrafyasını Rusya'nın arka bahçesi olarak gören Dışişleri Bakan Yardımcısı Strobe Talbott'un tutumunun değişerek ABD'nin bu süreçte desteği, Türkiye ve Azerbaycan yönetimlerinin kararlılığı büyük rol oynamıştır. ALBH konusunda son kararların alındığı dönemde Türkiye ile Azerbaycan arasındaki yoğun ziyaret trafiği, BP ve diğer şirketlerin ekonomik gerekçeler ileri sürerek karşı koymalarını yenmiş ve Bakü-Ceyhan'ın Gürcistan üzerinden, yani BTC olarak gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır.

BTC'nin Gerçekleştirilme Süreci

BTC konusundaki görüşmeler uzun süreden beri devam etmesine rağmen, ilk ciddi adımlar 1998'de atılmıştır. 29 Ekim 1998'de TBMM'de, Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev, Gürcistan Devlet Başkanı Eduard Şevardnadze, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov, Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile Başbakan Mesut Yılmaz ve gözlemci olarak ABD Enerji Bakanı B. Richardson "Ankara Deklarasyonu"nu imzalamıştır. Ankara Deklarasyonu, diğer bazı hususlarla beraber, ilgili devletlerin BTC konusundaki kararlılığını ve ABD'nin projeye desteğini ifade etmekteydi. Buna kadar ise, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Ana İhraç Boru Hattı Projesi ile ilgili olarak Dünya Bankası finansmanı ile müşavir PLE firmasına hazırlatılan fizibilite raporu, 1997 yılı sonunda tamamlanmış ve Ağustos 1998'de banka tarafından onaylanmıştır. Söz konusu fizibilite etüdünde, Proje'nin teknik ve ekonomik yapılabilirliği irdelenmiş; bunun yanı sıra finansal ve hukuki yapılanmaya yönelik çeşitli model önerilerine de yer verilmiştir. Ayrıca detaylı bir Çevresel Etki Değerlendirme Etüdü de hazırlanmıştır.

BTC konusunda Haydar Aliyev ile konsorsiyum başkanlığı arasındaki görüş farklılığı kararalma sürecini zorlaştırmaktaydı. BP yetkililerinin Bakü-Ceyhan'ı pahalı bulması, aslında stratejik nedenlerden dolayı bu projenin gerçekleşmemesi için devamlı bahaneler üretilmesi ve engeller çıkarılması bazen umutların azalmasına neden oldu. Hatta, New York Times gazetesi 12 Kasım 1998 tarihli sayısında "Türkiye, Bakü - Ceyhan'ı kaybetti"

başlığıyla haber bile yapmıştı. Haydar Aliyev ise, "Konsorsiyum, bizim için siyaset değil, ticaret ve kar önemli. Bakü-Ceyhan pahalıya mal olur, diyor. Fakat biz de diyoruz ki, bizim için de siyaset, ticaretten önde gelir. Son kararı da biz veririz: Hazar'dan çıkan petrol Bakü-Tiflis-Ceyhan ile gidecektir" diyerek tartışmalara noktayı koymuştur.

Nitekim, yıllar sonra Azərbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev, yaptığı bir söyleşide dönemin zorluklarını şu satırlarla değerlendirmişti: "Çok zor bir dönemdi. Hem, Azərbaycan sınırları dışında, hem de maalesef ülke içinde bu projeye karşı olan kişiler az değildi. Bu şartlar, bizim planlarımızı zora sokuyordu. O sıralarda bölgenin siyasal şartları da farklıydı. Biz bağımsızlığımızın ilk yıllarını yaşıyorduk ve sorunlarımız çoktu. Ermenistan'ın Azerbaycan'a saldırısının sonuçlarını yaşıyorduk. Azerbaycan içerisinde çeşitli silahlı direnişler söz konusuydu... Ama, her şeye rağmen kararlılığımızı gösterdik..."

Konuya ilişkin önemli gelişmeler 1999 yılının ikinci yarısında artarak devam etmiştir. Özellikle Azərbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev'in kararlı tutumu ve BP-Amoco ortaklığının konuya ilişkin çekincelerini kaldırmasıyla BTC'ye ilişkin olarak ilgili şirket ve devlet temsilcileri arasında görüşmeler başlamıştır. 27 Eylül-13 Ekim 1999 tarihlerinde yapılan zorlu pazarlıklarda madde madde görüşülen ve üzerinde uzlaşılan üç anlaşmanın, 19 Kasım 1999 tarihinde, AGİT zirvesinde ABD Başkanı Bill Clinton'ın tanıklığında imzalanması kararlaştırılmıştır.

Kasım 1999'da AGİT İstanbul Zirvesi'yle birlikte BTC'ye ilişkin gelişmeler süreci hızlanmıştır. İlk olarak zirve sırasında, ABD ve Kazakistan devlet başkanlarının da hazır bulunduğu bir törenle, Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan devlet başkanları 2004 yılında Azerbaycan petrolünün Ceyhan'a aktılmasını öngören bir "Niyet Beyanı" anlaşması imzalamıştır. Nisan 2000'de de Azerbaycan, Türkiye, Gürcistan, ABD devlet yetkilileri ve BP-Amoco yetkilileri arasında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler sonucunda, üç ülke meclisi tarafından onaylanmak üzere, Bakü-Ceyhan'ın inşasına başlanmasına ilişkin ortak metin hazırlanmıştır. Bu metin Mayıs 2000'de Azerbaycan ve Gürcistan parlamentoları tarafından onaylanmıştır.

3 Ekim 2000'de Azerbaycan, BTC Projesi'ni desteklemek üzere bir "Sponsor Grup" meydana getirmiştir. 17 Ekim'de, AIOC üyesi 8 şirketten (SOCAR, BP, Unocal, Statoil, TPAO, Itochu, Ramco ve Delta-Hess) oluşan grubun üyeleri, bir "Sponsor Grup Finansman ve İşbirliği Anlaşması"

imzalayarak Ana İhraç Boru Hattı (MEP) Katılımcıları adını almıştır. MEP Katılımcıları, 17-18 Ekim 2000 tarihlerinde sırasıyla Azerbaycan ve Gürcistan ile "Ev Sahibi Ülke Anlaşmaları"nı tamamlamıştır. Son olarak, Azerbaycan ana üretim petrolünü dünya pazarlarına taşıyacak Bakü-Ceyhan Boru Hattı Projesi Nihai Anlaşması, 19 Ekim 2000'de Türkiye'de imzalanmıştır. "Ev Sahibi Ülke" ve "Anahtar Teslimi Yapım" anlaşmaları ile "Hükümet Garantisi" belgesi, Ankara'da düzenlenen törenle imzalanmıştır. Anlaşmaları, sponsor grup üyeleri Azerbaycan Milli Petrol Şirketi SOCAR Başkanı Natik Aliyev, BP Azerbaycan Grubu Başkanı ve Sponsorlar Grubu Başkanı Rolf Magne Larken, Itochu Başkanı Massau Yamazaki, Unocal Başkan Yardımcısı Andrew Fawthop ile Ramco Başkan Yardımcısı Michael Galkin ve Deltahes Başkan Yardımcısı Richard Mew de imzalamıştır. Bu arada, 15 Kasım 2000-15 Mayıs 2001 tarihleri arasında projenin "Temel Mühendislik" çalışması, 19 Haziran 2001-18 Haziran 2002 tarihleri arasında ise "Detay Mühendislik" çalışması gerçekleştirilmiştir.

Yapılan çalışmalar sonrasında 1 Ağustos 2002'de Londra'da hattın yapımı ve çalıştırılmasını üstlenmek üzere "BTC Co" şirketi kurulmuş ve 18 Eylül 2002 tarihinde Bakü'de Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhraç Boru Hattı'nın temeli atılmıştır. Temel atma törenine Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev'in yanı sıra Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Gürcistan Devlet Başkanı Eduard Şevardnadze, ABD Enerji Bakanı Spencer Abraham ve diğer devletlerin yetkilileri de katılmıştır. Tören sırasında uzun bir konuşma yapan Haydar Aliyev, BTC'nin gerçekleşmesini "Azerbaycan'ın on yıllık petrol stratejisinin sonucu" olarak değerlendirmiştir. Haydar Aliyev, ABD'nin manevi desteği olmadan gerçekleşmesi olanaksız olan bu projenin Güney Kafkasya'ya istikrar ve güvenlik getireceğini, aynı zamanda Azerbaycan'ı, Gürcistan'ı ve Türkiye'yi birbirlerine daha sıkı bağlarla bağlayacağını da vurgulamıştır.

Temel atma törenini izleyen günlerde BTC'nin yapımına ilişkin çalışmalar Azerbaycan'da, Gürcistan'da ve Türkiye'de ayrı ayrı olarak başlamış ve hızla sürdürülmüştür. 2002 yazında hattın Türkiye kısmının yapımına ilişkin ihaleler gerçekleştirilmiş, bu kısmın maliyetinin 1.3 milyar ABD Doları olarak öngörüldüğü ve yukarıda da ifade edildiği üzere maliyetin ifade edilen rakamı aşması halinde ek maliyetin Türkiye tarafından üstlenileceği açıklanmıştır. İlk olarak 20 Eylül 2002'de Ankara'da projenin Türkiye Kesimi Sözleşmeleri İmza Töreni ve ardından 26 Eylül 2002'de Adana'da Ceyhan

Terminalı Temel Atma Töreni gerçekleştirilmiştir. Daha sonra, 23 Mayıs 2003'te Gürcistan'ın Tetri Skaro kentinde hattın Gürcistan kısmının temel atma töreni gerçekleştirilmiştir. Törene Gürcistan Devlet Başkanı Şevardnadze ile beraber Azerbaycan, Türkiye ve diğer devletlerin temsilcileri de katılmıştır.

BTC'nin gerçekleştirilmesine ilişkin önemli adımların geri kalan kısmı Azerbaycan'ın büyük lideri Haydar Aliyev vefat ettikten sonra atılmıştır. Haydar Aliyev o günlere canlı şahit olmasa da, aslında sağlığında iken bu adımları bir planlamış ve nasıl gerçekleşeceğini de büyük ölçüde öngörmüştü.

25 Mayıs 2005 tarihinde Bakü'de, "Merkezi Azeri" petrol yatağında üretilen petrolün Sengeçal terminalinden BTC'ye doldurulmaya başlanması ile ilgili tören yapılmıştır. Törene Azerbaycan, Türkiye, Gürcistan, Kazakistan Cumhurbaşkanı, ABD Enerji Bakanı, BP Şirketi Başkanı, Avrupa Komisyonu Enerji Komiseri, İngiltere, Norveç, İtalya, Japonya, Fransa, Ukrayna devletlerinin üst düzey yetkilileri katılmıştır. Törende yapılan konuşmaların ardından, dört anahtar sırayla açılarak, hatta petrol doldurulmaya başlanmıştır. İlk anahtar BP Şirketi Başkanı Lord John Browne, ikinci anahtar Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev, üçüncü anahtar Gürcistan Devlet Başkanı Mihail Saakaşvili ve ABD Enerji Bakanı Samuel Bodman, son anahtar ise Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından açılmıştır. Böylece uzunluğu yaklaşık 1770 km olan hattın petrole doldurulması süreci başlamıştır.

12 Ekim 2005 tarihinde BTC'deki petrolün Gürcistan'a gelişi nedeniyle, ülkenin doğusundaki Gardaban kentinde düzenlenen törene, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev, Gürcistan Devlet Başkanı Mihail Saakaşvili ve diğer devlet yetkilileri katılmıştır. Törende konuşan Cumhurbaşkanı Sezer "altın bir zincir" olarak nitelendirdiği hattın, Batı pazarlarının Hazar Bölgesi petrollerine doğrudan erişimi açısından stratejik önem taşıdığını ve enerji güvenliğinin tüm ülkelerin işbirliği anlayışı içinde çözüm aramalarını gerektiren küresel bir problem olduğunu söylemiştir.

28 Mayıs 2006 itibarıyla, BTC'ye doldurulan petrol Ceyhan limanına varmıştır. Azerbaycan'ın bağımsızlık gününde bu gelişmenin yaşanması, Azerbaycan'daki tüm devlet ve özel televizyon kanalları tarafından flaş haber olarak duyurulmuştur. 13 Temmuz 2006'da ise hattın son durağı olan

Ceyhan'daki resmi açılış töreni gerçekleştirilmiştir. Böylece, "kimilerinin hayal, kimilerinin de kabus olarak gördüğü" BTC projesi resmen tamamlanmıştır.

AZƏR MUSAYEV
GAZİ UNIVERSİTETİ

*Böyük siyasəti kiçik hisslərə,
xırda mənfəətlərə bağlamaq olmaz.*

HEYDƏR ƏLİYEV

Mən, Musayev Azər Samiddin oğlu 1985-ci ildə Ordubad şəhərində anadan olmuşam. 1991-ci ildə Ordubad şəhər 3 sayılı orta məktəbində təhsil almağa başlamışam. 2002-ci ildə həmin məktəbi müvəffəqiyyətlə bitirərək Azərbaycan Dillər Universitetinin Avropaşünaslıq və Beynəlxalq münasibətlər fakültəsinin Beynəlxalq münasibətlər ixtisasına qəbul olmuşam. 2006-cı ildə həmin universiteti fərqlənmə diplomu ilə bitirmişəm. Hazırda təhsilimi Türkiyə Respublikasının Qazi Universitetinin Türk dili mərkəzində (TÖMER) davam etdirməkdəyəm.

Heydər Əliyevin hakimiyyəti dövründə Azərbaycanın xarici siyasəti: balanslı xarici siyasətin nəzəri və praktik əsasları

XX əsrin sonlarında global geosiyasi situasiyada baş verən radikal dəyişikliklərin-50 ilə yaxın müddətdə iki ictimai-iqtisadi formasiya arasında davam etmiş soyuq müharibənin bitməsi, 70 il ərzində 15 dövlət tərkibində buxovlayan Sovet İttifaqında geniş miqyaslı siyasi, iqtisadi, mədəni böhranın başlanması-müşayiətilə alovlanan xalq azadlıq hərəkatları nəticəsində Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini bərpa etmişdir. Sovet İttifaqının dağılmasıyla post-sovet məkanında, o cümlədən Cənubi Qafqazda yeni, keyfiyyətə əvvəlkilərdən fərqlənən geosiyasi situasiya formalaşdı. Yeni geosiyasi situasiyanın əsas fərqli cəhəti regional münasibətlər sistemində yeni aktorların cəlb olunması idi. Müstəqilliklərini elan etmiş Azərbaycan, Gürcüstan, Ermənistan eləcə də hakim beynəlxalq sistemin Yalta-Potstam-sisteminin qoyduğu məhdudiyyətlər üzündən regionun beynəlxalq münasibətlərdən uzun müddət təcrid olunmuş yeni güc mərkəzləri Cənubi Qafqazda cərəyan edən hadisələrin iştirakçılarına çevrildi. Başqa sözlə, artıq Cənubi Qafqaz Rusiyanın "arxa bağçası" deyildi, ABŞ, yeni beynəlxalq sistemində taleyini müəyyənləşdirməyə çalışan Avropa dövlətləri, eyni zamanda tarixən regionumuzda baş verən hadisələrə təsir etmək imkanına malik olmuş Türkiyə və İran İslam Respublikası Cənubi Qafqazda nüfuz uğrunda gedən mürəkkəb geosiyasi oyunun əsas iştirakçıları kimi ön plana çıxmışdır.

Müstəqillik yolunda kövrək addımlar atmaqda olan Azərbaycan dövlətinin gələcəyi yuxarıda təsvir etməyə çalışdığım mürəkkəb geosiyasi situasiyanı düzgün qiymətləndirməkdən, geosiyasi aktorların region və ölkəmiz üzərindəki maraqlarını müəyyən etməkdən və buna uyğun elmi cəhətdən əsaslandırılmış, ardıcıl xarici və daxili siyasət yürütməkdən asılı idi. Lakin, təəssüflər olsun ki, müstəqilliyimizin ilk illərində respublikamızı idarə edən şəxslər belə hərəkət etməmişdir. Bu illərdə həyata keçirilməyə çalışılan birtərəfli, düzgün planlaşdırılmamış xarici siyasət yenica dövlətçiliyinə qovuşmuş, dövlət strukturlarının normal fəaliyyət göstərə bilmədiyi, üstəlik qonşu dövlətin təcavüzünə məruz qalmış Azərbaycanda kəskin siyasi-iqtisadi böhranla nəticələnmişdir. Parçalanmaq, məhv olmaq təhlükəsiylə üzbəüz qalan Azərbaycanı bu vəziyyətdən yalnız rəşadətli məntiq

düşüncəyə malik, xalqı bir yumruq təklif edə biləcək, yaranmaqda olan beynəlxalq sistemin əsas konturlarını seza bilmək istedadı olan bir lider çıxara bilirdi. Belə də oldu. 1993-cü il iyun böhranını yatırımaqda çarəsiz qalan Prezident Əbülfəz Elçibəy xalqın ümidlə son çarə olaraq baxdığı Heydər Əliyevi Bakıya dəvət etməyə məcbur oldu.

Azərbaycana uzun müddət rəhbərlik etmiş, dünyanın güc mərkəzlərindən biri olan Sovet İttifaqının rəhbər strukturlarında çalışmış Heydər Əliyev Milli Məclisdə ilk çıxışındaca özünün bənzərsiz təhlil xüsusiyyətlərini daxili və xarici vəziyyəti qiymətləndirmə bacarığını göstərmişdir. Heydər Əliyev çıxışında özündən əvvəlki hakimiyyət nümayəndələrinin səhvlərini zərgər dəqiqliyiylə göstərir, Azərbaycan kimi mürəkkəb geosiyasi məkanda yerləşən, bir neçə regional və global güc mərkəzinin maraqlarının cəmləşdiyi bir ölkənin birtərəfli deyil, bütün aktyorları nəzərə alan, hertərəfli ölçülüb biçilmiş-balanslı xarici siyasət yürütməsinin labüdlüyünü əsaslandırır.

Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlməsinə qədər müstəqilliyimizdən iki il keçməsinə baxmayaraq başı hakimiyyət uğrunda toqquşmalara qarışmış, müasir dünyanın realitələrini anlamaqda çətinlik çəkən hakimiyyət nümayəndələri heç bir konsepsiyaya əsaslanmayan, hər hansı strateji plandan məhrum, yalnız taktiki, keçici gedişlərlə xaric siyasət yürütməyə çalışmışlar. Bu boşluğu görən Heydər Əliyev ilk gündən mövcud şərtləri nəzərə almaqla Azərbaycanın müstəqilliyini, ərazi bütövlüyünü təmin edəcək, dövlətimizə dünya dövlətləri arasında özünə layiq yer tutmağa imkan verəcək siyasi konsepsiyayı formalaşdırmağa çalışdı. Azərbaycan prezidenti 1993-cü ilin oktyabr ayının 10-da prezident seçilməsi münasibətlə etdiyi çıxışda demişdir: "Respublikamızın qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri Azərbaycanın mənafeyini dünya miqyasında müdafiə edə bilən ağıllı, səriştəli xarici siyasətin yeridilməsidir. Qarşıda böyük vəzifələr durur. Bizim xarici siyasətimiz birinci növbədə Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini təmin etməyə yönəldilməlidir. Vəzifə dünyanın bütün dövlətləri ilə bərabər-hüquqlu, qarşılıqlı-faydalı əlaqələr yaratmaq və inkişaf etdirməkdən, bu əlaqələrdən həm Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq mövqelərini möhkəmləndirmək üçün, həm də respublikanın iqtisadiyyatını, elmını, mədəniyyətini inkişaf etdirmək üçün səmərəli istifadə etməkdən ibarətdir".

Dünya şöhrətli diplomat olan Heydər Əliyevin qısa müddətdə titanik fəaliyyəti nəticəsində sadalanan şərtlərə cavab verən xarici siyasət konsepsiyası yaradıldı. Dünya dövlətlərinin tarixində sadəcə bir neçə lider vardır ki, onların siyasi fəaliyyəti yalnız bu şəxslərin hakimiyyəti dövründə deyil, bir neçə onilliklər ərzində öz izini yaşatmış gələcək nəsillərin

fəaliyyəti üçün mayak rolunu oynamışdır. Corc Vaşinqtonun "Təcridçilik siyasəti", M.K.Atatürkün "Yurtda sülh cahanda sülh" ideyası, Ş. DeQolun "Avrosentrizm" konsepsiyası kimi Heydər Əliyevin "Balanslı siyasət konsepsiyası" da bir neçə onilliyin dəyişən şərtlərini nəzərə alan, Azərbaycan dövlətinin sabit, davamlı inkişafı üçün zəmin yaradan bir konsepsiyadır.

Heydər Əliyevin xarici siyasət konsepsiyasının əsas elementləri xarici siyasətin prinsiplərini, prioritetlərini və istiqamətlərini ehtiva edir. Böyük dövlət xadimi olan Heydər Əliyev öz sələflərindən qəti şəkildə fərqlənərək bir yönlü deyil, çox şaxəli, tarazlaşdırılmış, Azərbaycanın dövlət maraqlarını qorumağa qadir olan konsepsiya yarada bilmişdir. İstər prezident Heydər Əliyevin müxtəlif səviyyəli çıxışlarını, istərsə də onillik bir müddətdə dinamik şəkildə həyata keçirilən xarici siyasi fəaliyyətini təhlil etmək "balanslı xarici siyasət" konsepsiyasının əsas elementlərini aşağıdakı kimi ifadə edə bilərik.

Xarici siyasətin əsas istiqamətləri:

1. Region dövlətləriylə mehriban qonşuluq, qarşılıqlı faydalı münasibətlər.
2. Beynəlxalq sistemin əsas aktoru olan ABŞ ilə münasibətlər.
3. Öndə gedən Avropa dövlətləriylə münasibətlər.
4. Azərbaycanın milli mənsubiyyət, tarixi tale etibarilə ortaqlıq olduğu türkdillil dövlətlərlə münasibətlər.
5. İslam dünyasıyla qarşılıqlı münasibətlər
6. Müasir beynəlxalq münasibətlərdə müəyyənədiç rolə malik beynəlxalq təşkilat və qurumlarla əlaqələr.

Heydər Əliyev xarici siyasətinin əsas prioritetləri.

A. Azərbaycan xalqının "tarixi nailiyyəti" olan dövlət müstəqilliyini, suverenliyini, ərazi bütövlüyünü qorumaq. Bu məqsəd tarixin bütün dövrlərində dövlətlərin əsas məqsədi olmuşdur. İndiki dövrdə Azərbaycan xarici siyasətinin əsas prioriteti, heç şübhəsiz, Dağlıq Qarabağ problemini Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü çərçivəsində beynəlxalq hüquq normalarına uyğun biçimdə həll etməkdən ibarətdir.

B. Orta müddətli maraqların həyata keçirilməsi: təbii resurslardan, ilk növbədə enerji resurslarından xarici siyasət aləti kimi istifadə etməklə regionda dövlətimizin sabit inkişafına zəmin yaradacaq geosiyasi əməkdaşlıq mühitinin formalaşdırılması; Respublikamızın beynəlxalq və

regional qurumlara integrasiyası; Azərbaycanın regionda lider mövqeyini möhkəmləndirəcək regional və trans-regional layihələrin həyata keçirilməsi.

C. Azərbaycan xarici siyasətinin ən mühüm prioritetlərindən biri də globallaşma şəraitində Azərbaycanın zəngin mədəni dəyərlərini dünyaya tanıtməkdən ibarətdir. Bu mənada mühüm xarici siyasət aləti kimi öz rolunu möhkəmləndirməkdə olan diaspora amilinin möhkəmləndirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Təsədüfi deyil ki, prezident H.Əliyev demək olar ki, xarici ölkələrə etdiyi hər səfərində Azərbaycan diasporası ilə görüşmüş, soydaşlarımızın problemləri ilə maraqlanmışdır. Bundan əlavə, H. Əliyev Azərbaycan mədəniyyətinin tanınmasına da xüsusi önəm verir, müxtəlif ölkələrdə Azərbaycan mədəniyyət günlərinin keçirilməsinə çalışır.

Azərbaycan Respublikasının xarici siyasət prinsipləri Heydər Əliyevin müəllifi olduğu Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında öz əksini tapmışdır. Dünyada baş verən hadisələrin yönünü, beynəlxalq münasibətlərin tənzimlənməsində beynəlxalq hüququn rolunu düzgün qiymətləndirərək Azərbaycan dövləti "öz xarici siyasətini hamılıqla qəbul edilmiş beynəlxalq hüquq norma və prinsiplərinə uyğun qurur".

Heydər Əliyev müstəqil dövlətimizin xarici siyasət nəzəriyyəsini yaratmaqla bərabər dövlət maraqlarımızı özünün gərgin fəaliyyətiylə reallaşdırmışdır. Şübhəsiz, Heydər Əliyev diplomatiyasının əsas istiqamətini Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin respublikamızın milli maraqlarına cavab verən biçimdə ədalətli həllinə nail olmaqdan ibarət olmuşdur. Heydər Əliyevin bu problemlə bağlı fəaliyyətində bir neçə istiqaməti ayırmaq mümkündür:

1. İlk növbədə problemin əsl mahiyyətini dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq, respublikamız ətrafında yaranmış informasiya blokadasını yarmaq;

2. Problemin həllini hər hansı bir dövlətin inhisarından çıxarmaq beynəlxalq təşkilatların və regionda maraqları olan dövlətlərin imkanlarından istifadə etmək;

3. Problemi sülh yolu ilə həll etmək mümkün olmadıqda digər vasitələrlə problemin həllinə imkan verən geosiyasi situasiya formalaşdırmaq;

4. Dağlıq Qarabağ diplomatiyasını ən mühüm istiqamətlərindən biri ordu quruculuğu olmuşdur. Bu məqsədlə Heydər Əliyev beynəlxalq təşkilatlar ilk növbədə NATO ilə əməkdaşlığa xüsusi diqqət vermiş, müasir tələblərə cavab verən hərbi potensiala malik dövlətlərlə əlaqələrin inkişafı üçün əməli addımlar atmışdır.

Müstəqillik dövründə rastlaşmış ən böyük problemi həll etmək üçün ilk gündən fəaliyyətə başlamış, mövqeyi respublikamızın mövqeyi ilə üst-üstə düşən dövlətlərlə əlaqələri inkişaf etdirməklə yanaşı daha çox Ermənistanla yaxın siyasət yürütdən dövlətləri respublikamızın mövqeyinə yaxınlaşdırmağa çalışmışdır. Heydər Əliyevin dahiliyi onda idi ki, O, çağdaş dünyamızda dövlətlərin yalnız maraqlar naminə bir-biri ilə münasibətlər qurduğunu başa düşür və bunu xarici siyasi fəaliyyətində nəzərə alırdı. Məhz, bu səbəbdən idi ki, Heydər Əliyev erməni yönümlü siyasətiylə seçilən, erməni diasporasının güclü olduğu dövlətlərlə münasibətlərə xüsusi diqqət verir, problemlə bağlı həqiqətləri bu dövlətlərin rəhbər şəxslərinə çatdırmağa çalışırdı. Bu mənada Ermənistanla tarixi əlaqələri olan Fransa Heydər Əliyev siyasətində xüsusi yer tutmuşdur. Ermənistanla təsir edə bilmək baxımından Fransanın potensialını düzgün qiymətləndirən Heydər Əliyev prezident kimi xarici dövlətlərə ilk səfərini Fransaya etmiş və Fransa şirkətlərinin Azərbaycanın enerji resurslarını istismarında yer alması üçün şərait yaratmışdır. Nəticədə Fransa əvvəlki siyasətindən zahirən də olsa imtina etdiyini bəyan etmişdir. Bu mənada Fransa prezidenti F.Mitteranın "Ermənistan bizim dostumuzdur, amma Azərbaycan da düşmənimiz deyil" sözlərini də xatırlatmaq yerinə düşər.

Bir qədər yuxarıda da qeyd etdiyim kimi Heydər Əliyevin xarici siyasətinin əsas məqsədlərindən biri Dağlıq Qarabağ problemini Rusiyanın inhisarından çıxarmaqla beynəlxalq səviyyədə nizamlanmasına nail olmaq olmuşdur. Azərbaycan xarici siyasət konsepsiyasının banisi problemin ATƏT çərçivəsində həllinə xüsusi önəm verirdi. Məhz, Heydər Əliyevin səyiylə ATƏM-in (ATƏT-in 1994-cü ilə qədərki rəsmi adı) Budapeşt sammitində Dağlıq Qarabağ problemi beynəlxalq səviyyədə geniş müzakirə olunmuş və bir neçə mühüm qərar qəbul edilmişdir.

1. Münaqişənin həlli məqsədilə 1992-ci ildə yaradılmış Minsk qrupunun həmsədr institutu təsis edilmiş, Rusiya ilə yanaşı Finlandiya da problemin həllində vasitəçi olmuşdur.

2. Digər mühüm qərar isə ATƏM-in (bu sammitdən sonra ATƏT-in) sülhməramlı qüvvələrinin yaradılması ilə bağlı idi. Qərarın əhəmiyyəti ondan ibarət idi ki, münaqişənin həlli gedində regiona sülhməramlı qüvvələr adı altında rus qoşunlarının gəlmə ehtimalının qarşısı alınır. Başqa ifadə ilə desək Heydər Əliyevin Budapeşt sammitindəki gərgin fəaliyyəti nəticəsində Azərbaycan diplomatiyası münaqişənin həlli üçün Rusiyanın birtərəfli fəaliyyət imkanlarını məhdudlaşdırmağa nail oldu.

ATƏT-in 1996-cı ildə keçirilmiş Lissabon sammiti həm Dağlıq Qarabağ

probleminin həlli baxımından həm də Heydər Əliyevinin diplomatik fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi baxımından daha əhəmiyyətlidir. Məhz, Heydər Əliyevinin diplomatik məharəti, siyasi dühası nəticəsində Lissabon şəhərində Dağlıq Qarabağ probleminin həllinin prinsipləri müəyyənləşmiş, dünyanın Ermənistan istisna olmaqla 53 dövləti tərəfindən dəstəklənmişdir: Dağlıq Qarabağ problemi Ermənistan və Azərbaycanın ərazi bütövlükləri çərçivəsində həll edilməli; Qarabağda yaşayan erməni və azərbaycanlı əhalinin təhlükəsizliyi təmin edilməli. Dağlıq Qarabağa Azərbaycan tərkibində muxtariyyət verilməli. Eyni zamanda Lissabon sammitində Minsk qrupunun yeni həmsədrləri də müəyyənləşdi. Məhz Heydər Əliyevin uzaqqörən siyasəti nəticəsində ABŞ problemin həllində vasitəçi oldu, bununla da Azərbaycan xarici siyasətinin əsas prinsipi-balans prinsipi Dağlıq Qarabağ probleminin həlli prosesində öz əksini tapdı. Lissabon şəhərində bir çoxlarının tanımadığı bir dövlət məhz onun dahi prezidentinin gözənilməz diplomatik gedişilə dünya siyasətinin mərkəzinə daxil oldu.

H.Əliyev Lissabon sammitindən sonra da Minsk Qrupu həmsədrləri tərəfindən təqdim edilmiş nizamlaşdırma planlarına münasibətdə də özünü uzaqqörən diplomat kimi göstərmişdir. Həmsədrlərin 1997-ci ildə münəqişə tərəflərinə təqdim etdikləri, diplomatik ədəbiyyatda paket və mərhələli həll variantları kimi tanınan təkliflərin hər ikisində Azərbaycanın maraqlarına cavab verməyən nüanslar vardı. Amma, H.Əliyev respublikamızın maraqlarına kökündən zidd olan paket həll variantını rədd etdikdən sonra mərhələli variant qəbul etdiyini bəyan etmişdir. H. Əliyevin bu variantı qəbul etməkdə məqsədi, fikrimcə, danışıqları daldan çıxartmaq, digər tərəfdən isə Ermənistanın qeyri-konstruktivliyini nümayiş etdirmək olmuşdur. Belə ki, qeyd olunan layihədə Ermənistanın da qəti şəkildə etiraz etdiyi məqamlar vardı (Dağlıq Qarabağ ətrafındakı ərazilərin azad edilməsi və s.). Bunu görən H.Əliyev planın məhz Ermənistan tərəfindən rədd ediləcəyini proqnozlaşdıraraq onu qəbul etmiş. Nəticədə danışıqların iflasa uğramasının məsuliyyətini qarşı tərəfin üzərinə atmağa nail olmuşdur.

H.Əliyev sonrakı dövrlərdə də Azərbaycanın maraqlarına zidd olan cəhdləri özünəməxsus ustalıqla dəf edər bilmişdir. Xüsusilə 2001-ci ildə münəqişə tərəflərinin Ki-Vets görüşü ərəfində parlament dinləmələrinin keçirilməsi dahi siyasi xadim olan H.Əliyevin Azərbaycanı güzəştə məcbur etməyə çalışan dairələrə Azərbaycan cəmiyyətinin barışmaz mövqeyini nümayiş etdirmək vasitəsi idi. Bununla H.Əliyev Dağlıq Qarabağ problemi ilə bağlı cəmiyyətin nə qədər həssas olduğunu və heç bir güzəştə

barışmayacağını vasitəçi dövlətlərə başa salırdı. H.Əliyevin bu mənada digər mühüm manevrası isə Ki-Vest danışıqlarının gedişində olmuşdur. Ermənistan tərəfinin yalanlarını ifşa etmək, vasitəçilərin "əzələ diplomatiyası" cəhdlərini dəf etmək üçün Azərbaycan prezidenti əvvəlcədən nəzərdə tutulmadığı halda problemin tarixi ilə bağlı geniş məlumatla çıxış etmiş, bununla da qarşı tərəfi çıxılmaz vəziyyətdə buraxmışdır.

Ümumiyyətlə, H.Əliyevin xarici siyasəti üçün ardıcılıq, məntiqilik xasdır. Onun hakimiyyəti dövründə atılan hər bir xarici siyasət addımı ölkə qarşısında duran əsas məsələləri bütövlükdə nəzərə alır, respublikamızın milli maraqlarına xidmət edirdi. Bu mənada 1993-2003-cü illərdə H.Əliyev tərəfindən reallaşdırılan neft strategiyası xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Respublikamızın zəngin təbii resurslarından, xüsusilə Xəzərin karbonhidrogen ehtiyatlarından dövlətimizin milli maraqları naminə kompleks istifadə edilməsinə nail olmağa çalışan H.Əliyev neft ehtiyatlarına sadəcə bir iqtisadi amil kimi baxmırdı. Dünyada baş verən prosesləri dəqiqliklə qiymətləndirməyə qadir olan H.Əliyev hakimiyyətə gəldiyi ilk gündən etibarən neft amilindən regiondakı geosiyasi situasiyada əməkdaşlıq elementlərini gücləndirəcək, Dağlıq Qarabağ probleminin həllinə yardım edə biləcək şəkildə yararlanılmasının vacibliyini qeyd edirdi. Əvvəlki hakimiyyətlərin təbii resurs amilini sırf iqtisadi aspektdən qiymətləndirməsi və respublikamız ətrafında formalaşan geosiyasi mühiti nəzərə almaması gənc dövlətçiliyimizə qarşı Rusiya və İran tərəfindən təhdidlərin artmasına yol açmışdı. Vəziyyəti qısa müddətdə qiymətləndirən H.Əliyev neft strategiyasında özünün qızıl prinsipi-balanslaşdırma prinsipini tətbiq etmədən respublikamızın üzleşdiyi problemlərin həllinin mümkün olmayacağını anladı. Ali Məclisin sədri kimi fəaliyyətə başladıqdan qısa müddət sonra sələfləri tərəfindən aparılmış bütün danışıqların dondurulması qərarını verən H.Əliyev yeni neft strategiyasının əsasını qoydu. Bu strategiyanın əsas cəhəti ABŞ, Avropa və region dövlətlərinin maraqlarını qismən tarazlamaqla Azərbaycanın maraqlarını həyata keçirməkdən ibarət idi. Bir il ərzində aparılan gərgin danışıqlar nəticəsində H.Əliyev diplomatiyası soyuq müharibənin barışmaz rəqiblərini Azərbaycan vasitəsilə əməkdaşlıq etməyə razı sala bildi. 1994-cü il Sentyabrın 20-də imzalanan "Əsrin Müqaviləsi"ndə Rusiyanın Lukoyl şirkətinin 10%-lik payla iştirakı böyük siyasi nəticələrə səbəb oldu. Belə ki Rusiya Azərbaycan dövlətçiliyinə qarşı düşmən münasibətini qismən yumşaltdı, digər tərəfdən isə karbonhidrogen ehtiyatlarının qərb şirkətləri tərəfindən işlədilməsi Rusiya tərəfindən gələn təhlükələrdən sığortalandı. Bundan əlavə regionda hələ də güc mərkəzi

mövqeyini qorumaqda olan Rusiya ilə əmək-dəşliq respublika daxilində siyasi vəziyyəti normal hala salmağa, davamlı inkişaf üçün zəruri olan daxili siyasi sabitliyin təmin edilməsinə töhfə vermiş oldu.

Bundan sonra qarşıda duran digər problem Azərbaycanla barışmaz geosiyasi maraqları olan İranla münasibətləri nizamlamaqdan ibarət idi. İranın əməkdaşlığa cəlb edilməsinin istər Dağlıq Qarabağ probleminin həlli, istərsə də Azərbaycan dövlətçiliyinin möhkəmlənməsi baxımından önəmini qiymətləndirən H.Əliyev Əsrin Müqaviləsində İrana 5%-lik pay ayrılmasını təklif etsə də, Qərbi dövlətlərinin etirazı nəticəsində bu reallaşmadı. Lakin, H.Əliyev özünəməxsus qətiyyəti sayəsində bu əngəli də aşdı. Xəzərin Azərbaycan sektorundakı Şahdəniz yatağının işlənməsinə dair müqavilədə yer almışdı. Bununla da H.Əliyev Azərbaycan təbii resurslarından istifadə edilməsi uğrunda rəqəbətin dövlətimizin təhlükəsizliyinə və regional mövqelərinə vura biləcəyi zərbəni minimum həddə endirməyə nail ola bildi.

H.Əliyev neft strategiyasının əsas elementlərindən biri də hasil olunmuş neftin dünya bazarlarına çıxarmaq məsələsidir. Bu məsələ də balanslı xarici siyasət konsepsiyasında basit bir iqtisadi layihə kimi deyil, Azərbaycanın müstəqilliyini, regional mövqeyini möhkəmləndirəcək bir amil kimi dəyərləndirilmişdir. Yeni neft kəməri Azərbaycan neftini dünya bazarlarına çıxartmaqla bərabər ixracın təhlükəsizliyini və alternativliyini təmin etməli, Azərbaycan torpaqlarını işğal altında saxlayan Ermənistanı təcrid etməli və nəhayət respublikamızın tərəfdaşlarının maraqlarını uzlaşdırmalıydı. Bu amillər nəzərə alınaraq əsas ixrac boru kəmərinin marşrutu müəyyənləşdirilmişdir. Bakı-Tbilisi-Ceyhan marşrutu Azərbaycan neftini Rusiyadan yan keçməklə dünya bazarına çıxarır; Azərbaycan, Türkiyə və Gürcüstan arasında strateji əməkdaşlıq tellərini daha da gücləndirir və ən vacibi Azərbaycana dünya siyasətində öz sözünü deməyə imkan verirdi. 90-cı illərin ortalarında bir çoxlarının bir əfsanə hesab etdikləri BTC əsas ixrac boru kəməri H.Əliyev diplomatiyasının, H.Əliyev qətiyyətinin və H.Əliyev uzaqgörənliyinin ən bariz nümunəsi, təcəssümüdür. Təsədüfi deyildir ki, Cənubi Qafqazda çiçəklənmənin simvolunu olan bu kəməri H.Əliyevin adı daşıyır.

H.Əliyevin banisi olduğu xarici siyasət konsepsiyasının ən mühüm elementlərindən biri də Azərbaycan dövlətçiliyini möhkəmləndirmək, respublikamızın beynəlxalq mövqeyini möhkəmləndirmək üçün beynəlxalq təşkilatlara inteqrasiya olunmaq, respublikamızın xarici siyasət maraqlarının reallaşmasına kömək edəcək beynəlxalq birliklərin yaradılmasına

yardım etməkdən ibarət olmuşdur. H.Əliyev diplomatiyası bu sahədə də konsepsiyanın ardıcılığını təmin edə bilmişdir. Təsədüfi deyil ki, H.Əliyevin hakimiyyətə qayıdışından sonra Azərbaycanın üzv olduğu ilk beynəlxalq təşkilat MDB-dir. Azərbaycanın ilk illərdə MDB-dən təcrid olunması bu təşkilat daxilində anti-Azərbaycan mühitinin güclənməsinə zəmin yaratmış, digər tərəfdən isə respublikamızın Post-Sovet dövlətləri ilə əlaqələrinin inkişafına mənfi təsir göstərmişdir. MDB-də iştirakdan imtina etmək nəinki Azərbaycanın Rusiyadan asılılığını aradan qaldırmışdır, əksinə, bu dövlətin Azərbaycana qarşı iddialarını daha da kəskinləşdirmişdir. Bütün bunları dəyərləndirən H.Əliyevin MDB-yə daxil olmaq haqqında qərar qəbul etməsi dövrün şərtləri daxilində kifayət qədər sərt sayıla bilərdi. Belə ki, H.Əliyevin hakimiyyətə gəldiyi ilk günlərdə xarici dövlətlərin əksəriyyətində kommunist partiyasının keçmiş funksionerinin hakimiyyətə gəlməsi Rusiyanın Azərbaycan uğrunda gedən geosiyasi oyunda qələbə çalması kimi qəbul edilirdi. Digər tərəfdən isə daxilə bəzi müxalifət dairələri H.Əliyevi Rusiya tərəfdarı kimi qələmə verməyə çalışırdılar. Bütün bunlara baxmayaraq Azərbaycan dövlətinin möhkəmlənməsini hər şeydən üstün tutmağı bacaran H.Əliyev qısa müddət ərzində bu fikirlərin basit təbliğat olduğunu göstərə bildi. H.Əliyevin rəhbərliyi altında Azərbaycan diplomatiyası MDB çərçivəsində aparılan bütün müzakirələrdə üzv dövlətlərin suverenliyini zəiflədə biləcək istənilən təşəbbüsə qarşı çıxaraq birlik daxilində Rusiya əleyhdarı olan qüvvələrin təşkilatlanmasına da xüsusi diqqət vermişdir. Rusiyada "Avrasiyaçı" yanaşma tərəfdarlarının gücləndiyi, "yaxın xaric"lə bağlı imperiyanın ambissiyalarının dilə gətiriləndiyi bir dövrdə-1997-ci ildə Gürcüstan, Ukrayna, Moldova ilə birlikdə yeni bir təşkilatın GUAM-ın yaradılmasında iştirak etdi. GUAM-ın yaradılmasında məqsədin üzv dövlətlər arasında müxtəlif sahələrdə əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi kimi bəyan edilərsə də, istər Rusiyanın təşkilatə qarşı qısqıncılıqla yanaşması, istərsə də bu dövlətlərdən hər birinin MDB daxilində Rusiyanın imperiya niyyətlərinə qarşı müqavimət göstərməsi GUAM-ın məhz Rusiyanın neytrallaşdırılması məqsədilə yaradıldığını söyləməyə əsas verir. Təkcə MDB çərçivəsində fəaliyyət H.Əliyev xarici siyasətinin uzaqgörənliyini göstərən ən mühüm göstəricilərdən biridir. MDB-də iştirak nəinki respublikamızın milli maraqlarını zərbə altına aldı, əksinə dövlətimizə qarşı olan təzyiqləri neytrallaşdırmağa imkan verdi, xarici siyasət maraqlarımızı reallaşdırmaq üçün yeni manevr imkanları yaratdı. Ən vacibi isə Ermənistanın işğalçı siyasətini ifşa etmək, təşkilat daxilində baş verənləri kənardan izləməyib yeri gəldikdə bu

hadisələrə vaxtında reaksiya vermək imkanı verdi.

H.Əliyevin balanslı xarici siyasət konsepsiyasının mühüm istiqamətlərindən biri də müərəqqi siyasi iqtisadi dəyərlərə malik Qərb institutları ilə bərabərhüquqlu qarşılıqlı faydalı münasibətlərin qurulması olmuşdur. Müstəqil dövlətimizin ehtiyaclarını düzgün qiymətləndirən H.Əliyev ilk gündən NATO, Avropa Şurası, Avropa İttifaqı kimi beynəlxalq təşkilatlarla qarşılıqlı münasibətlərin qurulmasına xüsusi önəm verirdi. Məhz onun uzaqgörən siyasəti nəticəsində Azərbaycan 1994-cü ildə NATO-nun Sülh Naminə Tərəfdaşlıq (STB) proqramına qoşulmuşdur. Bu proqramda iştirak müharibə vəziyyətində olan Azərbaycan ordusunun şəxsi heyətinin və maddi texniki bazasının müasir standartlara uyğun qurulmasına şərait yaratmaqla bərabər Azərbaycanın beynəlxalq mövqelərinin möhkəmlənməsinə də kömək etmişdir.

Müasir dünyada demokratik dəyərlərə söykənən dövlətçiliyin alternativinin olmadığını dəyərləndirən H.Əliyev bu dəyərlərin ölkəmizdə də bərqərar olması üçün AŞ, Aİ kimi təşkilatlarla münasibətlərin inkişafı üçün ardıcıl addımlar atmışdır. Məhz Azərbaycan prezidentinin qətiyyətli ardıcıl siyasi fəaliyyəti nəticəsində respublikamız AŞ-yə tam hüquqlu üzv qəbul edilmişdir. AŞ kimi beynəlxalq quruma üzvlük uzun illər ərzində aparılan sistemli demokratikləşmə proseslərinin məntiqi nəticəsi idi. AŞ-yə üzvlük Azərbaycan dövlətinin siyasi cəhətdən modern bir dövlət olaraq qurulması, Azərbaycan həqiqətlərinin dünyaya çatdırılması üçün mühüm vasitə kimi qiymətləndirilməlidir.

H.Əliyevin xarici siyasət konsepsiyasında Azərbaycanın regional mövqeyinin möhkəmlənməsi iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsi naminə regional və trans-regional layihələrdə iştirak xüsusi yer tutur. Xarici siyasət konsepsiyamızın banisi bu mənada Avropa İttifaqı ilə əlaqələrin inkişafına xüsusi diqqət verərək bu qurum tərəfindən dəstəklənən trans-regional layihələrin əsas təşəbbüsçülərindən biri olmuşdur. Haqqında danışdığımız layihələrdən ən önəmlisi Avropa-Qafqaz-Asiya Transqafqaz nəqliyyat dəhlizi (TRASECA) layihəsidir. Avropa və Asiyanı birləşdirən tarixi İpək Yolumun bərpasını nəzərdə tutan bu layihə Azərbaycan üçün bir neçə baxımdan əhəmiyyət kəsb edir. Birinci, beynəlxalq ticarət əlaqələrinin genişləndiyi bir şəraitdə TRASECA kimi genişmiqyaslı nəqliyyat layihəsində iştirak maliyyə vəsaitinə ehtiyac duyan Azərbaycan üçün vacibdir. Digər tərəfdən isə dünyanın iki makroregionunu birləşdirən nəqliyyat dəhlizində yer alan Azərbaycan mövqeyini möhkəmləndirmək üçün yeni manevrə imkanları əldə edə bilər. Lakin Aİ tərəfindən Ermənistanın da bu

layihəyə qoşulması yönündə edilən təkliflər Azərbaycan üçün qəbul edilməzdi. Belə bir vəziyyətdə H.Əliyev əsl diplomat, əsl dövlət xadimi kimi hərəkət edərək incə diplomatik gedişlərlə vəziyyətdən optimal çıxış yolu tapmağa nail oldu: Azərbaycan prinsip etibarilə TRASECA layihəsində işğalçı dövlətin də iştirakına razılıq verir. Çünki əks halda bütün layihə iflasa uğrayar və Azərbaycan öz məqsədinə çatmaq üçün bir neçə il də gözləyə bilərdi. Burada H.Əliyevin dahiliyi, hər məqamda dövlət maraqlarını üstün tutma keyfiyyəti özünü onda göstərdi ki, məhz onun TRASECA haqqındakı müqaviləyə qeyd şərt qoyması ilə Ermənistan faktiki olaraq layihənin bütün imkanlarından məhrum edildi. Belə ki, 1998-ci ilin Sentyabrında H.Əliyevin təşəbbüsü ilə Bakıda keçirilən və 32 dövlətin yüksək səviyyəli nümayəndə heyətlərinin, 13 beynəlxalq qurum və təşkilatının iştirakı ilə "Avropa-Qafqaz-Asiya nəqliyyat kommunikasiya dəhlizinin inkişafına dair çoxtərəfli saziş"ə Azərbaycan onun ərazisindən keçən heç bir yükün Ermənistanı keçirilməməsi şərtilə qoşulmuşdur. Məhz H.Əliyevin bu diplomatik çevikliyi sayəsində TRASECA proqramının Azərbaycanın dövlət maraqlarına vura biləcəyi ziyan minimuma endirilmişdir.

H.Əliyev dönəmində Azərbaycan xarici siyasətinin mühüm istiqamətlərindən biri də Azərbaycan ilə dil, din ümumiliyinə malik olan dövlətlərlə qarşılıqlı faydalılıq prinsipinə əsaslanan, sağlam, rəşadətli münasibətlərdir. H.Əliyev özündən əvvəlki Ə.Əliyev hakimiyyətindən fərqli olaraq türkdilli və islam ölkələri ilə bir yönlü münasibətlər qurmağın yolverilməzliyini qeyd edirdi. Milli, dini mənsəbiyyət amili dünya siyasətində həmişə mühüm amillərdən biri olsa da yeganə, mütləq faktor olmamışdır. Xüsusən qloballaşma, inteqrasiya proseslərinin dönməz xarakter aldığı bir dövrdə xarici siyasəti sırf milli, dini hisslər üzərində qurmaq məntiqi baxımdan səhv, siyasi baxımdan təhlükəli tendensiya. Bu baxımdan H.Əliyev xarici siyasətinin qeyd edilən yönünün təhlili daha maraqlı və faydalıdır. Azərbaycanın türk dilli dövlətlər ilə münasibətləri H.Əliyev dövründə yeni keyfiyyət dəyişikliklərinə uğramışdır. Dövlətlərin suverenliyi, daxili məsələlərə qarışmamaq kimi beynəlxalq prinsiplərin tətbiqi edilməsi nəticəsində eyni kökdən olan dövlətlər arasında qarşılıqlı inamsızlıq mühiti aradan qaldırılmalı idi. Qeyd etdiyimiz istiqamətdə H.Əliyevin fəaliyyətinin ən mühüm hissəsini türk dilli dövlətlərin dövlət başçılarından vaxtaşırı keçirilən toplantılarında iştirak təşkil edir. Bir realist siyasətçi kimi H.Əliyev bu dövlətlər arasındakı münasibətlərin potensialını düzgün qiymətləndirirdi və hər hansı eyforiyadan uzaq idi. Məhz bu realist qiymətləndirmə nəticəsində dövlətlər arasında sağlam əməkdaşlıq mühiti yaradıla bilmiş və daha geniş əməkdaşlıq üçün əlverişli zəmin yaradılmışdır.

Beləliklə, Dünya şöhrətli diplomat dahi siyasi xadim kimi təkcə Azərbaycan xalqının deyil, bütövlükdə dünyanın yetişdirmiş olduğu dahi şəxsiyyətlər arasında özünəməxsus yer tutan H.Əliyevin gərgin əməyi, uzaqqörən diplomatik fəaliyyəti nəticəsində müəkkəb geosiyasi məkanda yerləşən Azərbaycan Respublikasının dövlət maraqlarına cavab verən, dünyada layiqli yer tutmasına şərait yaradan xarici siyasət konsepsiyası yaradılmış və uğurla həyata keçirilmişdir. H.Əliyevin regional və beynəlxalq münasibətləri dəqiqliklə təhlil etmə qabiliyyətinə əsaslanan xarici siyasət strategiyası Azərbaycanın müstəqilliyinin çətin, dolanbaclı yollarını uğurla keçərək bugünkü inkişaf, tərəqqi mərhələsinə qədəm qoymağa zəmin hazırlamışdır. H.Əliyevin hakimiyyəti dövründə ardıcılıqla həyata keçirilmiş xarici siyasəti nəticəsində Azərbaycan regional münasibətlər sisteminə lider mövqeyini möhkəmləndirərək dünya siyasət arenasında öz sözünü deməyə qadir olan özünün müstəqil siyasət strategiyası və bu strategiyayı həyata keçirməyə imkan verən resurs və vasitələri olan dövlət kimi tanınmışdır. Bu illər ərzində 100-dən artıq dünya dövləti ilə eləcə də beynəlxalq qurum və təşkilatlarla bərabərhüquqlu münasibətlərin əsası qoyulmuş, Azərbaycan beynəlxalq münasibətlər sisteminə öz mövqeyini daha da möhkəmləndirmişdi.

H.Əliyev tərəfindən əsas qoyulan balanslı xarici siyasət konsepsiyasının uzaqqörənliyi ondan ibarətdir ki, bu konsepsiya bu gün də Azərbaycan dövləti qarşısında duran problemləri həll etməyə qadir olan yeganə konsepsiyadı. Təsədüfi deyildir ki balanslı xarici siyasət kursu Prezident İlham Əliyevin də xarici siyasətinin təməlini təşkil edir. Prezident İ.Əliyev respublikamızın xarici siyasətinin mahiyyətini belə qiymətləndirmişdir: "Bizim xarici siyasətimiz rəqabətə deyil, əməkdaşlığa yönəldilmişdir. Biz Azərbaycanı müxtəlif güc mərkəzləri arasında rəqabət meydanı deyil, əməkdaşlıq meydanı kimi görməyə çalışırıq". Mövcud geosiyasi vəziyyətin təhlili göstərir ki, respublikamızın xarici siyasəti vəzifələrini reallaşdırmaq, o cümlədən Dağlıq Qarabağ problemini həll etmək üçün yeganə mümkün yol tarazlı xarici siyasət yoludur.

FƏRİD MURADOV
9 EYLÜL UNIVERSİTETİ
HÜQUQ FAKÜLTƏSİ

Heç bir ölkəni özünə düşmən hesab etməməlisən.

HEYDƏR ƏLİYEV

Mən Fərid Feyzulla oğlu Muradov 1985-ci il avqust ayının 4-də Azərbaycanın Zaqatala rayonunda anadan olmuşam. Atam körpü tunel inşaat mühəndisi, anam isə skripka müəlliməsidir. İlk təhsilimi Zaqatala rayonunun Tala kəndi 1 sayılı orta məktəbində, daha sonra isə Şəki Azərbaycan-Türkiyə Özel Litseyində almışam. 2002-ci ildə Türkiyə Cumhuriyyəti Osmaniye universitetinin Tibb Fakültəsinə qəbul olmuşam. 3 il Tibdə təhsil aldıqdan sonra təhsilimi yarımçıq buraxaraq İzmir 9 Eylül universitetinin Hüquq fakültəsinə qəbul oldum. Hal hazırda həmin fakültənin 1-ci kurs tələbəsiyəm. Gələcəkdə hüquqçu olmaq istəyirəm. Basketbol oynamağı və basketbol seyr etməyi çox xoşlayıram. Tarixi kitablar da xoşladığım şeylərdəndir.

Qısaca Heydər Əliyev

Heydər Əlirza oğlu Əliyev 1923-cü ilin 10 may günündə Azərbaycanın Naxçıvan şəhərində anadan olmuşdur. 1939-cu ildə Naxçıvan Pedaqoji Texnikumunda təhsilini başa çatdırmış və daha sonra Azərbaycan Sənaye İnstitutunun memarlıq fakültəsində təhsil almışdır. Heydər Əliyev 1941-ci ildə Naxçıvan MSSR Xalq Daxili İşlər Komissarlığında və Naxçıvan MSSR Xalq Komissarları Şöbəsinə şöbə müdiri işləmişdir. 1964-cü ildən Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti yanında Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi sədrinin müavini, 1967-ci ildən isə sədri vəzifəsində işləmiş və general-mayor rütbəsinə qədər yüksəlmişdir. Həmin illərdə Leningrad (indiki Sankt-Peterburq) şəhərində ali təhsil almış, 1957-ci ildə isə Azərbaycan Dövlət Universitetinin Tarix fakültəsini bitirmişdir.

Heydər Əliyev 1969-cu ildə Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəz Komitəsinin birinci katibi seçilərək respublikanın rəhbəri olmuşdur. 1982-ci ildə Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Mərkəz Komitəsi bürosunun üzvü seçilən Heydər Əliyev SSSR Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini vəzifəsinə təyin edilmiş və SSSR rəhbərlərindən biri olmuşdur. 1991-ci ildə Dağlıq Qarabağda yaranmış kəskin münəqişəli vəziyyətlə bağlı SSSR rəhbərliyinin ikiüzlü siyasətinə etiraz əlaməti olaraq, Sovet İttifaqı Kommunist Partiyasının sıralarını tərk etmişdir. 1991-1993-cü illərdə Naxçıvan Muxtar respublikası Ali məclisinin sədri və Azərbaycan Respublikası Ali soveti sədrinin müavini vəzifəsində işləmişdir. 1993-cü ildə müstəqilliyin itirilməsi təhlükəsi yaranıqda xalq Heydər Əliyevin hakimiyyətə gətirilməsi tələbiylə ayağa qalxdı. Heydər Əliyev 1993-cü ilin iyun ayında Azərbaycan Ali sovetinin sədri seçildi, yenə iyul ayında Milli Məclisin qərarıyla Azərbaycan Respublikası prezidentinin səlahiyyətlərini həyata keçirməyə başladı. 1993-cü ildə ümumxalq səsverməsi nəticəsində Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikasının prezidenti seçildi.

Heydər Əliyev bir çox ölkənin dövlət orden və medallarına, beynəlxalq mükafatlara layiq görülmüş, müxtəlif ölkələrin universitetlərinin fəxri doktoru seçilmişdir. O, səhhətində yaranan ciddi problemlərlə əlaqədar olaraq Amerika Birləşmiş Ştatlarının Clivlend Klinikasında müalicə almış və 2003-cü ilin dekabr ayının 12-də vəfat etmişdir.

Heydər Əliyevin Daxili Siyasəti

Azərbaycan Respublikası öz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra öz tarixinin ən müəkkəb dövrlərindən birini yaşadı. Müstəqilliyin ilk illərində (1991-1993) daxili siyasi vəziyyət və hakimiyyət böhranı çətin bir hal almışdı. Ermənistanla müharibə, siyasi hərcmərclik və hakimiyyət uğrunda mübarizə nəticəsində xalq tamamilən unudulmuş, dövlət quruculuğu işlərində bir müvəffəqiyyət əldə edilə bilinməmişdi. Elə bunun nəticəsi olaraq vətəndaş müharibəsi vəziyyəti öz halını alırdı. Xalqın tələbiylə iqtidar orqanları tərəfindən Bakıya çağırılan Heydər Əliyevlə bərabər Azərbaycanda qurtuluş hərəkatı başladı. Heydər Əliyev Azərbaycan dövlət müstəqilliyinin qorunub saxlanması uğrunda mübarizə etdi və buna nail oldu.

Heydər Əliyevin Azərbaycanın öz dövlət müstəqilliyini bərpasından sonra ölkə rəhbərliyinə qayıdışı Azərbaycan Respublikasında əsl dönüş yaratmış, beynəlxalq norma və prinsiplərə uyğun dövlət quruculuğu başlamışdır. Heydər Əliyev müharibə şəraitindən çıxmış bir ölkədə təxirə salınmaz və lazımi tədbirlərin hamısını bir-bir həyata keçirmişdir. Sabitliyin bərpası, xalqın təhlükəsizliyi, Milli ordunun formalaşdırılması, torpaqlarımızın müdafiə olunmasıyla bağlı mühüm addımlar atmış, digər tərəfdən bütün siyasi və diplomatik vasitələr üçün həyati əhəmiyyət kəsb edən atəşkəs əldə etmişdir.

Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikasının prezidenti seçildikdən sonra ölkə daxilində bir çox lazımi islahatlar etmişdir. Müstəqil dövlət quruculuğunun əsasını təşkil edən bu islahatlar Heydər Əliyev daxili siyasətinin nəticəsidir.

Heydər Əliyevin daxili siyasəti nələrdən ibarət? Ümumiyyətlə bu haqda çox yazmaq olar. Çünki Heydər Əliyevin verdiyi hər fərman və hər sərəncam bir islahat nitəliyindədir. Burada mən mövzunu bir az daha dar tutaraq daxili siyasətin təməlini təşkil edən əsas istiqamətlərdən danışmaq istəyirəm. Bunlar aşağıdakılardır:

- 1—Milli təhlükəsizliyin təmin edilməsi
 - 2—Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin yaradılması və inkişafı
 - 3—Hüquqi dövlət quruculuğu
 - 4—İqtisadi və sosial inkişaf.
- İndi bunların hamısını tək-tək açıqlayaq.

1—Milli təhlükəsizliyin təmin edilməsi: Müstəqilliyin ilk illərində Azərbaycan Respublikası özünün ən müəkkəb dövrünü yaşamışdır. Bir

tərəfdən müharibə və Dağlıq Qarabağ problemi bir tərəfdən də iç çaxnaşmalar ölkənin talehi barəsində təəssürat yaradırdı. Anarxiya baş alıb gedir, ağır iqtisadi şərait, sabitliyin olmaması, dövlət çevrilişi cəhdləri, cinayətkarlığın təhlükəli xarakter alması əhalini qorxuya salır, dövlət orqanlarının normal işini pozur, onların nüfuzuna xələl gətirirdi. Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında Azərbaycan xalqının talehi ilə pərdəarxası oyunlara, siyasi anarxiyaya son qoyulmuş, ölkədə cinayətkarlığın qarşısı alınmış, bütün qanunsuz silahlı dəstələr ləğv olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti "cinayətkarlığa qarşı mübarizənin gücləndirilməsi, qanunçuluğun və hüquq qaydalarının möhkəmləndirilməsi tədbirləri haqqında" fərman imzaladı. Bu fərman cinayətkarlığa qarşı mübarizədə və dövlətin mühafizəsində əsaslı rol oynamışdır. Bu fərmana əsasən dövlətin inkişafına mane olan amillərə qarşı mübarizə metodları və üsulları genişləndirilmiş, cinayətkarlığa qarşı tədbirlər gücləndirilmiş, müvafiq təşkilatı və praktiki tədbirlər planlaşdırılmış və uğurla həyata keçirilmişdir.

Bu tədbirlər nəticəsində hüquq-mühafizə orqanları sistemində və digər sahələrdə cinayətkarlarla əlbir olan, pozğunluğa yol açan, təxribatlar törədən, rüşvətxorluq edən və bir çox qanunsuz əməllərlə məşğul olan şəxslər təsbit edilmiş, vəzifələrindən uzaqlaşdırılmış və məsuliyyətə cəlb edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin fərmanları və sərəncamları nəticəsində hüquq-mühafizə orqanları gücləndirilmiş və qarşılarında duran vəzifələri müvəffəqiyyətlə həyata keçirmişlərdir. Məhz bu orqanlar tərəfindən 1994 və 1995-ci il dövlət çevrilişi cəhdləri və prezidentə qarşı planlaşdırılan sui-qəsdlərin qarşısı müvəffəqiyyətlə alınmışlardır.

Həmin illərdə mütəşəkkil dəstələrə qarşı aparılan mübarizənin nəticələrindən biri olaraq da qorxu insanların canından çıxmağa başladı. Xalqda dövlətə, qanunun gücünə, hakimiyyətə inam getdikcə artdı. Əvvəlki qorxu və təzyiqlər altında susmağa məcbur olan vətəndaşlar artıq öz düşüncələrini rahatca söyləməyə başladılar. Prezident Heydər Əliyevin gərgin fəaliyyəti nəticəsində ölkədəki cinayətkarlıq cilovlanmış və kriminogen vəziyyət tam nəzarət altına alınmışdır.

Ölkədə siyasi ictimai sabitliyə nail olunması nəticəsində, vətəndaşların hüquq və mənafeələrinin müdafiəsinə, iqtisadiyyatın və sahibkarlığın inkişafına, beynəlxalq iqtisadiyyatın integrasiyasına, sosial ədalət prinsipinə əsaslanan demokratik, hüquqi dövlət quruculuğu yoluna qədəm qoymağa imkan yaratmışdır.

2—Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin yaradılması və inkişafı: Azərbaycan Respublikası müstəqilliyini bərpa edərkən artıq Ermənistan Respublikası ilə müharibə vəziyyətində idi. Tarix boyu Azərbaycanın torpaqlarına təcavüzkarlığıyla bilinən ermənilər, ölkəmizi parçalamaqla birlikdə torpaqlarımızın bir hissəsini işğal etmişdilər. Bu müharibə zamanı müstəqilliyimizə mane olmaq istəyən digər qüvvələrin və Silahlı Qüvvələrin olmamasının təsiriylə erməni qüvvələri torpaqlarımızın 20% ini işğal etdilər.

Xüsusi ordu quruculuğunda düzgün siyasət yeridilməməsi nəticəsində döyüşlərdə xalqımızın vətənpərvər və igid oğullarının düşmənlə layiqli müqavimət göstərməsinə baxmayaraq Silahlı Qüvvələr bütövlükdə uğursuzluğa düçar oldu. Bütün bunlar bir milyondan artıq vətəndaşımızın öz yurdlarını tərk etməyə və minlərlə insanın məhvinə yol açdı.

Ancaq Heydər Əliyevin Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilməsiylə vəziyyət kökündən dəyişdi. Respublikamızda ordu quruculuğu sahəsində mühüm tədbirlər həyata keçirildi. Cəbhədə vəziyyətin müsbət istiqamətdə inkişafına şərait yaradıldı.

Heydər Əliyevin atəşkəsə nail olması Silahlı Qüvvələrdə əsaslı islahatların inkişafına imkan yaradı. Silahlı Qüvvələrdə həyata keçirilən quruculuq işləri, döyüş əməliyyatlarının vahid rəhbərlik altında planlaşdırılması, kadrların gücləndirilməsi, hissələrin hərbi elminin tələblərinə uyğun idarə edilməsi Azərbaycan ordusunu keyfiyyətcə yeniləşdirdi.

Azərbaycan Respublikasına hər an təcavüzlər ola bilər. Əvvəlki səflərin təkrarlanılmaması üçün Heydər Əliyev Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinə xüsusi qayğı və diqqət göstərdi. Ordunun maddi-texniki təminatı əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırıldı, tibbi və digər vasitələrlə təmin olunması təşkil olundu, maliyyə-təsərrüfat fəaliyyəti nizama salındı. Silahlı Qüvvələrə tələb olunan silah, hərbi texnika, döyüş sursatı, arxa xidmət əmlakı və digər maddi vasitələr təmin edildi. Orduda şəxsi heyətin psixoloji hazırlığına, döyüş ruhunun yüksəldilməsinə diqqət artırıldı, hərbi vətənpərvərlik işi gücləndirildi.

Heydər Əliyev nəinki orduda vətənpərvərlik ruhunun artırılması işinə rəhbərlik edir, hətta özü də bilavasitə bu işdə aktiv iştirak edirdi. O əsgər anaları ilə görüşlər keçirir, cəbhə xəttindəki rayonlara kəşfiyyat xarakterli ziyarətlər edirdi. Ordu quruculuğunun gedişinə daim təsir edən amillərdən biri olan mənəvi əhval ruhiyyənin qiymətləndirilməsinə, gənclərdə vətənpərvərlik ruhunun gücləndirilməsinə təkan verən belə görüşlər sonra da davam etdi. Silahlı Qüvvələrdə sistemli olaraq aparılan belə işlər, qısa

müddət sonra Azərbaycan xalqına milli şüur, vətənpərvərlik ruhu, döyüş qəhrəmanlığı ruhu gətirdi.

Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrində kadr problemlərini aradan qaldırmaq üçün keçmiş SSSR-in müxtəlif respublikalarında olan zabıt və hərbiçilərin vətənə qayıtması üçün xüsusi qayğı göstərildi.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin sayəsində milli hərbi kadrların yetişdirilməsi üçün müasir tələblərə cavab verən hərbi təhsil sisteminin inkişafı və təkmilləşdirilməsi istiqamətində əhəmiyyətli tədbirlər həyata keçirildi. Heydər Əliyev bu məqsədlə 1999-cu ildə Hərbi Akademiyanın yaradılması haqqında fərman vermişdir. Hərbi Hava Qüvvələrinin kadr problemi, bütünlükdə ordu quruculuğunun kadr problemi olması səbəbiylə məhz bu problem də Heydər Əliyev tərəfindən həll edildi. Onun tələbiylə 1997-ci ildə Milli Hərbi Aviasiya məktəbi yaradıldı. Bu gün Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin zabıtları Avropanın bir çox ölkəsinin hərbi akademiyalarında təhsil alırlar.

Bununla yanaşı Silahlı Qüvvələrin şəxsi heyətinin sosial müdafiəsinin təmin edilməsi məqsədilə hərbi qulluqçuların əmək haqqı artırılmış, şəxsi heyətin tibbi, ərzaq və əşya təminatının yaxşılaşdırılması istiqamətində işlər aparılmışdır. Hərbi hissələrin maddi-texniki bazaları, əsgər yataqxanaları müasir tələblərə uyğun olaraq təmir edilmişdir.

Tarixin həlledici dövrlərindən birini yaşayan Azərbaycan Respublikasının öz müstəqilliyini qoruyub saxlanması üçün səmərəli addımların atılmasını tələb edirdi. Silahlı Qüvvələrin önəmi və dəyəri Heydər Əliyevin diqqətindən yayınmamışdır. Bunun nəticəsi olaraq Heydər Əliyev Silahlı Qüvvələrin formalaşdırılması və təşkili üçün əlindən gələni etmiş və Silahlı Qüvvələrə xüsusi qayğı göstərmişdir.

3-Hüquqi Dövlət Quruculuğu: Müstəqilliyin ilk illərində Azərbaycan Respublikası öz tarixinin mürəkkəb dövrünü yaşamışdır. Azərbaycan xalqının suveren dövlətdə yaşamaq arzusu, azadlıq ideyalarına bağlılığı onun müstəqilliyinin əleyhinə olan düşmən dairələri maraqlarına toxunduğundan, onlar xalqı bu yoldan sapdırmaq, onun gələcəyə inamını sarsıtmaq üçün müxtəlif tərbiyələrdən və digər çirkin vasitələrdən istifadə edirdilər ki, bu da öz növbəsində respublikadakı ictimai-siyasi duruma ciddi sürətdə təsir göstərirdi.

Cinayətkarlığa qarşı mübarizənin lazımi hüquqi bazasının yaradılması sahəsində heç bir iş görülmür və o vaxtlar qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyi müasir tələblərə cavab vermədiyindən təcürbi işin zəruri tələbatını

ödəmirdi. İnsan hüquq və azadlıqlarının kütləvi surətdə pozulduğuna baxmayaraq, vətəndaşların hüquqlarının məhkəmə müdafiəsi təmin olunmurdu.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev 1994-cü il avqust ayında "Cinayətkarlığa qarşı mübarizənin gücləndirilməsi, qanunçuluğun və hüquq qaydalarının möhkəmləndirilməsi tədbirləri haqqında" fərman imzaladı. Bu fərman ölkədə konstitusional dövlət quruluşunun mühafizəsinə, insan hüquq və azadlıqlarının cinayətkar qəsdlərdən qorunmasına yönəlmiş və cinayətkarlığa qarşı mübarizədə əsaslı dönüş yaratmışdır.

1995-ci ildə qəbul olunmuş Konstitusiyaya Azərbaycanın bağımsızlıq dövrünün ilk Konstitusiyasıdır. Azərbaycan Respublikasının ilk illərdə iqtidar orqanları konstitusiyaya layihəsini hazırlaya bilməmişdilər. Milli məclisin bu haqda cəhdləri olsa da müvəffəq ola bilməmişdilər. Müstəqil dövlətin yeni Konstitusiyaya layihəsinin hazırlanmasının təşəbbüskarı məhz Heydər Əliyev olmuşdur. O, 1994-cü ildə prezidentin icra aparatına Konstitusiyaya layihəsinin xüsusi komissiyaya baxılmaq üçün təqdim edilməsi barədə müvafiq göstərişlər vermişdir. 158 maddədən ibarət olan Konstitusiyaya 12 noyabr 1995 ildə referendum nəticəsində xalq tərəfindən qəbul olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası dövlət quruculuğunun əsaslarını qoymuşdur. Azərbaycan demokratik, hüquqi, dünyəvi bir dövlət kimi ilk dəfə olaraq insan hüquqları və hakimiyyətlər bölgüsünü özünün gələcək inkişaf yolu kimi seçmişdir. Konstitusiyaya görə Azərbaycanda hakimiyyətin yeganə mənbəyi xalqdır. Azərbaycan xalqını yalnız onun seçdiyi səlahiyyətli nümayəndələri təmsil edə bilər.

Eyni zamanda Konstitusiyamızda insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının dövlətin ali məqsədi olmasından, mülkiyyətin toxunulmazlığına təminat verilməsindən, təbii ehtiyatların yalnız dövlətə mənsub olmasından, Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının sosial müdafiəsinin dövlətin xüsusi diqqət mərkəzində olmasından, ailəyə və uşaqlara dövlət tərəfindən qayğı göstərilməsindən və sair məsələlər haqqında maddələr var.

Hakimiyyətlər bölgüsü konsepsiyasına uyğun olaraq Konstitusiyamız müəyyən edir ki, icra hakimiyyəti Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə mənsubdur, qanunvericilik hakimiyyəti isə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinə mənsubdur. Bununla yanaşı Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası məhkəmələrin müstəqilliyini təmin edən əsas prinsipləri

özündə əks eldirmişdir. Konstitusiyaya görə hakimlər müstəqildir.

Azərbaycan Respublikası prezidenti Heydər Əliyev hüquqi dövlət quruculuğu istiqamətində mühüm addımlar atmışdır. Yuxarıda bəhs etdiyim Konstitusiyanın qəbulundan sonra ölkədə demokratik təsisatların, insan hüquq və azadlıqlarının, hüququ islahatların və müstəqil məhkəmə hakimiyyətinin formalaşması mümkün olmuşdur. Xüsusən bütün bu formalaşmalar Heydər Əliyevin Azərbaycan Respublikasına başçılıq etdiyi zamanda olmuşdur. Burada onun böyük əməyi vardır.

4—İqtisadi və sosial inkişaf: Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikasının prezidenti seçildikdən sonra iqtisadi sahədə suveren hüquqları gerçəkləşdirməyə və müstəqil siyasət aparmağa başlamışdır. Bu siyasətin başlıca istiqamətlərini müxtəlif mülkiyyət formaları əsasında yaradılan iqtisadi sistem, bazar iqtisadiyyatına keçid və dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya təşkil edir. Bu məqsədlə həyata keçirilən tədbirlərin əsas prinsipləri aşağıdakılardır:

- müxtəlif mülkiyyət növlərinə əsaslanan iqtisadi sistemin yaradılması;
- azad sahibkarlığın inkişafına dövlət təminatının verilməsi;
- iqtisadiyyatın sağlam rəqabət prinsipləri əsasında inkişaf etdirilməsi;
- iqtisadi münasibətlərdə haqsız rəqabətə yol verilməməsi;
- əhəlinin rifahının yaxşılaşdırılması və onun sosial müdafiəsinin təmin olunması.

Yuxarıda qeyd edilən prinsiplər əsasında islahatların aparılması hər şeydən əvvəl yeni iqtisadi sistemə keçidin hüquqi bazasının yaradılmasını tələb edirdi. Buna görə də qısa müddət ərzində bu istiqamətdə gərgin iş aparılmış və iqtisadi islahatların hüquqi bazasını təmin edən qanunlar işlənib hazırlanıb və qəbul edilmişdir.

İslahatlara başlanğıc ərəfəsində həyata keçirilən ən mühüm tədbirlərdən biri Azərbaycanın milli valyutasının-manatın dövrüyyəyə buraxılmasıdır. 1994-cü ilin əvvəlindən manatın ölkədə yeganə ödəniş vasitəsi kimi istifadəsinə başlanması və xarici valyutalara nisbətən onun məzənnəsinin sabit saxlanması istiqamətində görülmə işlər bütövlükdə maliyyə və bank sisteminin möhkəmlənməsinə böyük dəstək vermişdir.

Azərbaycan Respublikasının iqtisadi siyasətinin öncül istiqamətlərindən biri müstəqil dövlət neft strategiyasının hazırlanması olmuşdur. Müəllifi Heydər Əliyev olan bu strategiyanın həyata keçirilməsinə 1994-cü ilin sentyabrında Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti ilə 6 xarici ölkəni təmsil edən 10 tanınmış neft şirkəti arasında Xəzər dənizinin

Azərbaycan bölməsindəki Azəri, Çıraq və Günəşli yataqlarının dərinlikdə yerləşən hissəsinin Birgə işlənməsi və neft hasilatının pay bölgüsü haqqında fəaliyyət müddəti 30 il olan müqavilənin imzalanması ilə başlamışdır. "Əsrin müqaviləsi" adını almış bu müqavilə üzrə aparılan işlər qısa müddət ərzində Azərbaycanın sosial-iqtisadi həyatına müsbət təsir göstərirdi.

Beləliklə, iqtisadiyyatın bütün sahələrində aparılan islahatların qısa zaman ərzində verdiyi müsbət nəticələr bir daha Azərbaycan Respublikası rəhbərliyinin xüsusən prezident Heydər Əliyevin əzmlə həyata keçirdiyi iqtisadi siyasətin düzgünlüyünü sübut etdi. Ölkədə makroiqtisadi tarazlığın əldə olunması və sosial-iqtisadi vəziyyətin yaxşılaşmağa doğru dəyişməsi barədə Beynəlxalq Valyuta Fondu və Dünya Bankı kimi nüfuzlu beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının rəyləri Azərbaycanın yaxın gələcəkdə iqtisadi baxımdan inkişaf etmiş ölkələr sırasına qatılacağına ümidlə baxmaq imkanı verdi.

Heydər Əliyevin Xarici Siyasəti

Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyinin ilk illərində (1991-1992) Azərbaycan xarici siyasətinin əsasını Rusiya-Azərbaycan əlaqələri və bütövlükdə Rusiyaya meyillilik strategiyası təşkil edirdi. O vaxt ki iqtidar qüvvələri SSRİ-nin dağılması ərəfəsində dünyada və SSRİ-də gedən ictimai-siyasi proseslərə, beynəlxalq və regional hadisələrin inkişaf meyillərinə zidd siyasət yeridərək, bütün mümkün vasitələrlə imperiyanı qoruyub saxlamağa çalışanlarla bir sırada dayanır və Azərbaycanın bu qurumun tərkibindən ayrılmasına yol verməməyə səy göstərirdi.

Bundan sonrakı iqtidar qüvvələrinin xarici siyasət kursu və beynəlxalq münasibətlər sahəsində həyata keçirdiyi tədbirlər bütövlükdə vahid bir konsepsiya və sistem əsasında deyil, ayrı-ayrı məsul vəzifə sahiblərinin təsadüfi bəyanatları, çox vaxt bir-birini təkzib edən, ziddiyyətli və emosional çıxışları üzərində qurulmuşdu. Xarici siyasət və diplomatik missiya qarşısında duran əsas vəzifələri, Azərbaycan dövlətinin strateji mənafeləri, regional və beynəlxalq münasibətlər sahəsində dövlət siyasətinin əsas mahiyyətini müxtəlif səviyyəli dövlət rəhbərləri fərqli şəkildə izah edərək, bir-biri ilə uzlaşmayan addımlar atırdı.

Bütün bunlar nəticə etibarı ilə Azərbaycanı çox pis və ağır vəziyyətə saldı. Bir tərəfdən region dövlətləri ilə münasibətlər kəskinləşdi, digər tərəfdən isə beynəlxalq himayəyə olan inam itdi və bu himayəni təmin edə biləcək dövlətlərlə münasibətlər kəskinləşdi. Azərbaycan beynəlxalq birlik tərəfindən dəstəklənmədi, ona qarşı "907-ci düzəliş" tətbiq edildi.

1993-cü ilin yayında Azərbaycanda baş verən hakimiyyət dəyişikliyi onun xarici siyasət fəaliyyətinin də yeniləşməsinə və ölkənin strateji maraqları əsasında yenidən qurulmasına şərait yaratdı. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev ilk növbədə keçmiş sələflərin xarici siyasət sahəsində buraxdığı səhvləri və bunun nəticəsində Azərbaycanın ətrafında formalaşan son dərəcə gərgin beynəlxalq siyasi vəziyyəti aradan qaldırmaq üçün, ölkənin strateji maraqlarını əks etdirən yetkin xarici siyasət konsepsiyası hazırlamaq zərurəti ilə üzləşdi. Bunun üçün isə Azərbaycan dövlətinin strateji maraqlarını beynəlxalq güc mərkəzlərinin, region dövlətlərinin maraqları ilə uzlaşdırmağa xidmət edən silsilə tədbirlər düşünüldü. Həyata keçirilməli, respublikamızın mənafələrini qorumaq istiqamətində hərtərəfli ölçülüb biçilmiş addımlar atılmalı idi. Bu işin ən çətin tərəfi müxtəlif dövlətlərin bütövlükdə Qafqaz regionu və bilavasitə Azərbaycan Respublikası üzərində köklənmiş imperiya ambisiyaları, ərazi iddiaları, iqtisadi maraq və nüfuz dairəsi uğrunda mübarizənin reallıqlarını, onların kəskinləşən və toqquşan maraqlarını dəqiq müəyyənləşdirmək, çevik manevrlər və xüsusi taktiki gedişlərlə Azərbaycan dövlətçilik mənafələrinin maksimum dərəcədə nəzərə alınması idi.

Heydər Əliyev xarici siyasətə çox böyük önəm verirdi. O, 1993-cü ilin oktyabrında keçirilən andiçmə mərasimindəki çıxışında xarici siyasətimizin başlıca vəzifələrini və istiqamətlərini xalqımızın və bütün dünyanın qarşısında bəyan edərək deyirdi: "Bizim xarici siyasətimiz birinci növbədə Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini təmin etməyə yönəlməlidir. Vəzifəmiz dünyanın bütün dövlətləri ilə bərabər hüquqlu, qarşılıqlı faydalı əlaqələr yaratmaq və inkişaf etdirməkdən, bu əlaqələrdən həm Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq mövqelərini möhkəmlətmək üçün, həm də respublikanın iqtisadiyyatını, elmini, mədəniyyətini inkişaf etdirmək üçün səmərəli istifadə etməkdən ibarətdir".

Heydər Əliyevin təşəbbüsü və rəhbərliyi altında xarici siyasət özünün mahiyyəti və məzmunu etibarilə elmi əsasda dərinlən düşüncəli konsepsiyaya söykənərək hazırlanmaqla bərabər, həm də səliqə-sahmanla, siyasi səriştə ilə ardıcıl olaraq həyata keçirilməyə başladı. Lakin nə qədər yaxşı hazırlanmış bir konsepsiya olsa da, onun həyata keçirilməsi üçün əlverişli lazımı şərait yaranmazsa, həmin konsepsiya kağız üzərində qalır. Odur ki, hər şeydən əvvəl yeni xarici siyasi xətti üçün dinc şərait təmin edilməli idi. Bunun üçün müharibəni dayandırmaq və daxildə sabitlik yaratmaq lazım idi. Bu məqsədlə də 1994-cü ilin mayında Ermənistanla atəşkəsə nail olunması, qanunsuz hərbi birləşmələrin buraxılması və ölkə

daxildə sabitlik yaratmaq lazım idi. Bu məqsədlə də 1994-cü ilin mayında Ermənistanla atəşkəsə nail olunması, qanunsuz hərbi birləşmələrin buraxılması və ölkə daxilində sabitlik yolunda atılan addımlar sayəsində yeni xarici siyasət xəttinin ardıcılıqla həyata keçirilməsi üçün lazım olan əlverişli dinc şərait yaranı.

Prezident Heydər Əliyev yeni xarici siyasət kursunun əsas istiqamətlərini müəyyən etdi. Həmin vəzifələrdən biri Azərbaycanı beynəlxalq aləmdəki təcrid vəziyyətindən çıxarmaq, Azərbaycanı əleyhinə yaradılmış fikir cəbhəsini darmadağın etmək, haqq işimizi dünya dövlətləri və dünya ictimaiyyətinə olduğu kimi çatdırmaq respublikamız ətrafındakı informasiya blokadasını yaratmaqdan ibarət idi. Digər mühüm vəzifələrdən biri də bəzi dövlətlərlə münasibətlərdə əsassız yaradılmış gərginliyi aradan götürməkdən, xarici ölkələrlə münasibətdə tarazlaşdırılmış xarici siyasət xəttini təmin etməkdən, qonşu ölkələrlə münasibətlərə daha çox diqqət yetirməklə qarşılıqlı səmərəli əməkdaşlıq və mehriban qonşuluq əlaqələrinin qorunmasına nail olmaqdan ibarət idi.

Prezident Heydər Əliyev çox bacarıqlı, son dərəcə təcrübəli dövlət başçısı və yetkin siyasət xadimi kimi bu çətin və mürəkkəb vəzifələrin öhdəsindən müvəffəqiyyətlə və böyük ustalıqla gəlmək bacarığı nümayiş etdirdi. Prezidentin çox tərəfli gərgin fəaliyyəti sayəsində cəmiyyətin bütün sahələrində həyata keçirilən islahatların nəticəsi olaraq Azərbaycan Respublikası Avropa Şurasına bərabər hüquqlu üzv qəbul edilərək ümumavropa ailəsinə qoşuldu və burada layiqli yerini tutdu.

Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin xarici siyasət fəaliyyətində başlıca yer tutur. Heydər Əliyevin 1993-cü ildə hakimiyyətə tarixi qayıdışından sonra münaqişənin aradan qaldırılmasına nail olmaq üçün göstərdiyi fəaliyyəti ən yüksək səviyyədə dövlət başçıları və nümayəndə heyətləri ilə ikitərəfli və eləcə də çoxtərəfli görüşlərdə, beynəlxalq forumlarda, ATƏT-in Zirvə görüşlərində, Minsk qrupunun həmsədrliyi ilə aparılan müzakirələrdə, həmçinin Ermənistan Prezidenti ilə təkbətək danışıqlarda göstərdiyi ardıcıl səylər ölkə başçısının apardığı siyasətin mühüm hissəsini təşkil edir.

Prezident Heydər Əliyevin Azərbaycanın müstəqilliyini, ərazi bütövlüyünü qorumaq, ölkədə ictimai-siyasi sabitliyə nail olmaq istiqamətində təxirəsalınmaz vəzifələrindən biri davam etməkdə olan Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi ilə bağlı qəti addımlar atmaqdan ibarət idi. Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlişindən sonra Milli Ordumuzun formalaşması,

onun döyüş qabiliyyətinin yüksəldilməsi, torpaqlarımızın müdafiə olunması üçün geniş miqyaslı tədbirlərin həyata keçirilməsi nəticəsində hərbi qarşıdurmada tarazlıq yarandı. Heydər Əliyev Dağlıq Qarabağ probleminin həlli üçün hərtərəfli düşünülmüş yetkin bir proqramla çıxış etdi: əvvəla, problemi beynəlxalq səviyyəyə qaldırmaq, onun səbəblərini, tarixi köklərini, mahiyyətini dünya ictimaiyyətinə aydınlaşdırmaq, digər tərəfdən də dövlətlərin və beynəlxalq təşkilatların təmsalında ölkəmizə tərəfdaş tapmaq və bir sözlə, çoxtərəfli hazırlıq işləri gördü. Məhz atəşkəsə nail olduqdan sonra bütün bu işlər üçün geniş imkan və şərait yaranmış oldu və bu sahədəki işlərin vüsəti xeyli artdı.

Bütün bunların nəticəsi olaraq ATƏT-in 1994-cü il Budapeşt, 1996-cı il Lissabon və 1999-cu il İstanbul sammitlərində münaqişənin dinc və siyasi yollarla həlli istiqamətində bir sıra mühüm təkliflər irəli sürüldü. Xüsusilə 1996-cı ildə ATƏT-in Lissabon Zirvə görüşü zamanı Prezident Heydər Əliyevin siyasi uzaqqörənliyi və müdrikliyi sayəsində Azərbaycanın mövqeyi Ermənistan istisna olmaqla, dünyanın 53 dövləti tərəfindən qəbul edildi, tanıdı və müdafiə olundu. Lissabon sammitindən sonra ATƏT-in Minsk qrupunun yeni formada yaradılması onun fəaliyyətinə bir canlanma gətirdi. Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev 1993-cü ildən indiyədək 68 ölkənin prezidenti və dövlət başçısı ilə 485 görüş keçirmişdir.

Azərbaycan Prezidenti indiyə kimi keçirilən bütün danışıqlarda konstruktiv mövqə tutaraq problemin digər yollarla deyil ancaq sülh yolu ilə həll olunmasına tərəfdaş çıxmaqla yanaşı Azərbaycanın ərazi bütövlüyü, suverenliyi çərçivəsində qarşılıqlı güzəştlərlə Dağlıq Qarabağ Ermənilərinə dünyada mövcud olan və təcrübədən keçmiş ən yüksək status verilməsinə razı olduğunu bildirdi. Bütün bunların nəticəsi olaraq Azərbaycan-Ermənistan problemində böyük addımlar atıldı. İndiki zamanımızda da bu problemin həlli yolundakı görüşlər davam edir.

Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışından sonra Azərbaycan dövlətinin beynəlxalq münasibətlər sisteminə yeri, Avropa ölkələri və ABŞ-la, yeni müstəqil dövlətlər və Rusiya ilə, türkdillli dövlətlər və Türkiyə ilə, müsəlman dünyası və İranla, Asiya, Afrika və Cənubi Amerika ilə əlaqələrinin yaxın dövr üçün prioritetləri, istiqamətləri, aparıcı strategiyası müəyyənləşdirildi, hər qrupa daxil olan ölkələrlə ayrı-ayrılıqda və birgə münasibətlərini düşünülmüş, bütün amilləri nəzərə alan durumu yaradıldı.

Heydər Əliyev məhz bu realıqları nəzərə alaraq ilk səfərini Rusiyaya etdi. Bu səfər Azərbaycanın MDB-yə daxil olması ilə paralel hazırlandı. Çünki həm Rusiya ilə münasibətlər üçün, həm də MDB-yə daxil olan

ölkələrlə Azərbaycanın münasibətləri, əlaqə və əməkdaşlığı üçün bu iş haqlı olaraq əhəmiyyətli sayıldı. Prezident Heydər Əliyevin Rusiya Federasiyasının paytaxtı Moskvaya səfərləri, Rusiya Federasiyasının Prezidenti Vladimir Putinin Azərbaycana səfəri ölkələrimiz arası gərginliyi zəiflətdi, iki ölkə arasında münasibətlərə yeni keyfiyyət gətirdi.

Azərbaycan dövlətinin xarici siyasətinin çox vacib və əhəmiyyətli istiqamətlərindən biri də müasir dünyanın yeganə fəvqəldövləti olan Amerika Birləşmiş Ştatları ilə münasibətləridir. 1994-cü ilin sentyabrında məşhur "Əsrin Müqaviləsi"-nin imzalanması Azərbaycanla Qərbi arasında münasibətlərdə dönüş nöqtəsi oldu. Bu, ABŞ-ın Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü tanıdığı, münaqişəli problemin dinc yolla həllinə tərəfdaş olduğunu bəyan etməklə nəticələndi. Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin ABŞ-a səfərləri və onların uğurlu nəticələri bu böyük səylərin davamı kimi çox əhəmiyyətli oldu. Bu, Heydər Əliyev diplomatiyasının, Azərbaycanın düşünülmüş, əsaslandırılmış və sistemləşdirilmiş yeni xarici siyasət xəttinin növbəti uğuru idi.

Qısa müddət ərzində Azərbaycanın özünə Böyük Britaniya, Almaniya, Fransa, Türkiyə, İtaliya kimi çox nüfuzlu həmfikirəldə etməsi Heydər Əliyev xarici siyasətinin Avropa istiqamətinin çox mühüm bir uğuru oldu.

Heydər Əliyev xarici siyasətində önəmli yerlərdən birini Azərbaycan-Türkiyə əlaqələri tutur. Türkiyənin əsası Atatürk tərəfindən qoyulmuş ənənəvi xarici siyasəti birinci növbədə ölkənin, millətin mənafeyinə uyğun olan elə xətti əsas götürür ki, bu təbii sərvətlərlə zəngin olmayan ölkənin iqtisadi inkişafına kömək olsun. Bu da Xəzər neftinin daşınmasına dörd dənizlə əlaqəsi olan Türkiyənin tranzit əhəmiyyətini, Xəzər neftinin Türkiyə üçün önəmini artırdı. Bunun nəticəsi olaraq təməli Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş Bakı-Tiflis-Ceyhan neft boru xətti keçdiyimiz illərdə istifadəyə verildi. Azərbaycan neftinin dünya bazarına çıxarılmasında böyük əhəmiyyəti olan bu boru xətti eyni zamanda Azərbaycanın Gürcüstan və Türkiyə ilə əlaqələrini gücləndirdi.

Xarici siyasət fəaliyyətinin daha mühüm bir istiqaməti kimi Çin, Yaponiya, Pakistan, Hindistan və Orta Asiya ölkələriylə əlaqələrə böyük əhəmiyyət verilməsi oldu. Azərbaycan Respublikası Prezidenti Heydər Əliyev bu ölkələrə səfərləri, həmin ölkələrin nümayəndə heyətlərinin Azərbaycana səfəri ikitərəfli münasibətlərin və əməkdaşlığın möhkəm hüquqi bazasını yaratdı və gələcək üçün geniş perspektivlər açdı.

Yuxarıda bahs etdiyim səfərlər və beynəlxalq əlaqələr nəticəsində Azərbaycan Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Avropada Təhlükəsizlik və

Əməkdaşlıq Təşkilatı, Avropa Şurası, Müstəqil Dövlətlər Birliyi, İslam Konferansı Təşkilatı, Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı, İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı kimi beynəlxalq təşkilatların üzvü olmaqla bərabər, Avropa Birliyi, NATO, Beynəlxalq Valyuta Fondu, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, İslam İnkişaf Bankı və digər təşkilatlarla fəal əməkdaşlıq edir.

Nəticə: Azərbaycan Respublikası müstəqilliyini qazandıqdan sonra Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışı nəticəsində Azərbaycanda bir sıra mühüm dəyişikliklər baş vermişdir. Yuxarıda bəhs etdiyim Heydər Əliyev daxili və xarici siyasəti nəticəsində Azərbaycan dövlətində inkişaf, əmin-amanlıq və dünya standartlarına uyğun nəticələr əldə edilmişdir. Günümüzdə Azərbaycan Respublikası Heydər Əliyev siyasəti nəticəsində düzgün və doğru bir siyasətlə idarə edilməkdədir. Həm daxili həm də xarici siyasətin təməli Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuşdur. Və bu politika nəticəsində Azərbaycan hər gün inkişaf edir. Hər il müxtəlif ölkələr tərəfindən Azərbaycana yeni proyektlər təklif edilir. Heydər Əliyevin yürütdüyü neft strategiyası nəticəsində bu gün dünyada çox böyük önəmə malik neftin Azərbaycanda milli mənfəətlərə uyğun olaraq işlədilməsi mümkün olub. Qonşu dövlətlərlə münasibətlərdə qarşılıqlı dürüstlük, ticari və mehriban əlaqələr bərpa olunub. Ölkə içində təhsil, mədəniyyət, elm, səhiyyə, təsərrüfat sahəsində inkişaf davam edir. Azərbaycan dövləti hər keçən gün daha çox inkişaf edir. Bütün bunlar düzgün siyasətin və rəhbərliyin nəticəsidir. Bu da onu göstərir ki Azərbaycan Respublikası müstəqilliyin bərpasından Heydər Əliyevin Azərbaycana başçılıq etməsi nə qədər isabətli və nə qədər də düzgün olmuşdur. Ümid edirik ki, Heydər Əliyev siyasi məktəbinin davamı hər zaman var olacaqdır. Və bu siyasətlər nəticəsində Azərbaycan dövləti və Azərbaycan xalqı daha irəliyə doğru gedəcəkdir.

VÜSAL SEFEROV

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
ELEKTRİK ELEKTRONİK FAKÜLTESİ
ELEKTRONİK VE TELEKOMNİKASYON
MÜHƏNDİSLİĞİ

Xalq dövlət üçün yox, dövlət xalq üçün olmalıdır.

HEYDƏR ƏLİYEV

HEYDƏR ƏLİYEVİN NEFT VƏ ENERJİ SİYASƏTİ

Neft amilini insan kapitalına çevirməli iqtisadi inkişaf sürətinə görə Azərbaycan qabaqcıl ölkələr sırasındadır. Biz bu maddi dəyərləri, iqtisadi potensialımızı insan kapitalına çevirməliyik. Çünki insanın savadı, biliyi onun gələcək həyatını müəyyən edir, ölkənin hərtərəfli inkişafına xidmət edir və beləliklə, ölkənin intellektual potensialı da möhkəmlənir. Bu gün vaxt gəlir ki, biz məhz bu sahəyə sərmayələr qoayaq.

HEYDƏR ƏLİYEV

Hər bir xalqın, dövlətin gələcək taleyini təkcə malik olduğu zəngin təbii ehtiyatlar, maddi resurslar, istehsal gücləri deyil, həm də onun elmi-mədəni qaynaqları, intellektual imkanları, milli kök və kökəninə bənzərsizliyindən su içib süxurlaşmış mənəvi-əxlaqi sərvətləri və bütün bu universal dəyərlərin fəvqündə duran insan kapitalı müəyyənəndir. Funksional imkanları ictimai fəaliyyətin ən müxtəlif sahələrində tətbiqi yolu ilə gerçəkləşdirilən bu əvəzsiz kapital müasir qloballaşma dövründə fərd və ictimai toplumların, geniş mənada, xalqların gələcək inkişafının, yaşayış səviyyəsinin, habelə qazandığı nailiyyətlərin başlıca rəhni kimi çıxış edir. Təcrübə göstərir ki, iqtisadi inkişaf strategiyasını elmi sütunlar üzərində qurmaqla təhsilin inkişafını dövlət quruculuğu prosesinin mühüm təminatı sayan, ixtisaslı kadr hazırlığında hər zaman mütarəqqi ənənələrə istinad edən dövlətlər milli tərəqqiyə nail olur və dünya arenasında özünəlayiq yer tuturlar. Müstəqil Azərbaycan dövləti də qloballaşan dünyanın bərabərhuquqlu subyekti kimi öz inkişafını, sadəcə, təbii sərvətlərin gətirdiyi dividendlərə bağlamır və mövcud resurslarını sırf insan faktorunun prioritetə çevrilməsi yönündə qurur.

Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev hələ respublikaya birinci rəhbərliyi dövründə cəmiyyətin bütün sferalarında inkişafın məhz elmi əsaslara söykənməsinə çalışmış, sənayenin ayrı-ayrı sahələrində elmi-texniki tərəqqinin ən son nailiyyətlərindən istifadə olunması, intellektual resursların artırılmasının vacibliyini önə çəkmişdir. Başəriyyətin çox-əsrlik tarixinə istinad edən ulu öndərimiz bəyan etmişdir ki, elm və təhsil hər bir xalqın milli intibahını təmin edən ən zəruri vasitədir. Cəmiyyət qarşısında dayanmış bir sıra əsaslı problemlərin həlli ilk növbədə bu sahələrin tərəqqisindən, habelə vətənpərvər və yüksək ixtisaslı kadr hazırlığından

keçir. Böyük öndər məhz bu zərurətdən çıxış edərək 70-ci illərdə Azərbaycanın intellektual potensialının gücləndirilməsinə, ölkənin gələcək inkişafının elmi əsaslar üzərində qurulmasına çalışmış, bir neçə on ildən sonra dövlət müstəqilliyini elan edəcək Azərbaycan üçün layiqli vətəndaşların yetişdirilməsi işinə səfərbər olmuşdur. Həmin dövrdə humanitar və fundamental elm sahələrində böyük irəliləyişlər əldə edilmiş, elm və təhsildə qazanılan uğurların iqtisadiyyatın ən müxtəlif sferalarında tətbiqi böyük nəticələrə gətirib çıxarmışdır. Cəmiyyət inkişaf prosesinin elmi-intellektual əsaslar üzərində qurulmuş yeni mərhələsinə qədəm qoymuş, Azərbaycanda ixtisaslı kadrlar hazırlayan yeni-yeni ali və orta ixtisas məktəbləri açılmışdır. Azərbaycana ikinci rəhbərliyi dövründə də ümummilli liderimiz insan kapitalının yüksəlişinə xidmət edən bütün zəruri tədbirləri həyata keçirmiş, hələ 70-80-ci illərdə respublikada formalaşdırılmış zəngin elmi-intellektual potensiala istinad edərək özünün təkmil elm və təhsil konsepsiyasını irəli sürmüş, milli tərəqqi baxımından strateji əhəmiyyət daşıyan bu sahələrin problemlərini xüsusi diqqət mərkəzində saxlamışdır. Sivil dünya gerçəklikləri ilə çağlaşan maarifçilik kursunun həyata keçirilməsi, mütarəqqi yeniliklərin tətbiq olunması yolu ilə təhsil sisteminin müasirləşdirilməsi, bir ictimai-iqtisadi formasıyadan digərinə keçid dövründə bu sahədə özünü göstərən obyektiv problemlərin tam aradan qaldırılması son 13 ildə Azərbaycanda həyata keçirilən dövlət siyasətinin ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Azərbaycanın bütün strateji sahələr üzrə inkişaf təməyüllərini ilk gündən düzgün müəyyənəndirərək son üç ildə həlledici uğurlara imza atmış Prezident İlham Əliyev əsas ulu öndərimiz Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş sosial-iqtisadi strategiyayı yeni dövrün tələbləri səviyyəsində davam etdirir. Cənab İlham Əliyev çıxışlarında daim vurğulayır ki, ölkədə həyata keçirilən yeni neft strategiyasının, sosial-iqtisadi islahatların uğurları davamlı və tarazlı inkişaf baxımından zəruri olan zəngin intellektual resursların, habelə insan kapitalının formalaşmasına xidmət etməlidir. "İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsinə nəzər salsaq görərik ki, onlarda uğurun əsas səbəbi neft-qaz deyil, bilikdir, savaddır, müasirlikdir. Bizdə isə həm bu olmalıdır, həm də, əlbəttə ki, təbii ehtiyatlar da var. Bu amillərin sintezi Azərbaycanı çox qabaqcıl, müasir ölkəyə çevirəcəkdir" deyən dövlət başçısının müəyyənəndirdiyi sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasının mahiyyətində dayanıqlı və sabit inkişaf edən iqtisadi sistemin formalaşdırılması məqsədi durur. Bu siyasət neftdən asılılığı azaltmaqla ölkədəki dinamik iqtisadi inkişaf tempini sabit saxlamağa imkan verən fundamental əsasların yaradılmasını nəzərdə tutur. Neft tükənən,

bərpa olunmayan təbii sərvətdir. Prezident İlham Əliyev bu əvəzsiz təbii sərvətin ixracından qazanılan böyük vəsaitlərin, ilk növbədə, insan faktorunun inkişafına yönəldilməsini, elmi-texniki tərəqqinin son nailiyyətlərinin tətbiqi yolu ilə dayanıqlı milli inkişafın təmin edilməsini zəruri sayır. Dövlət başçısı haqlı olaraq bildirir ki, neft Azərbaycan üçün məqsəd deyil, davamlı iqtisadi tərəqqini təmin etmək üçün vasitədir. Dünya təcrübəsində iqtisadiyyatın yalnız neft üzərində qurulması, habelə neft gəlirlərinə güvənlik nəticəsində iqtisadi sistemi iflic edən "Holland sindromu" kimi mənfi pre-sident də var. Məhz buna görə də ulu öndərimiz Heydər Əliyev iqtisadi inkişafa yalnız neft əməli hesabına nail olmağı məqbul saymamış, tarazlı və davamlı tərəqqi naminə qeyri-neft sektoruna xüsusi diqqət yetirilməsini önə çəkmişdir: "Biz öz siyasətimizi elə aparmalıyıq ki, guya Azərbaycanda neft yoxdur. İqtisadiyyatın bütün sahələrində və ilk növbədə, qeyri-neft sektorunda mövcud strukturlar inkişaf etdirilməlidir. Biz yalnız bu yolla Azərbaycanı hərtərəfli inkişaf etmiş dövlətə çevirə bilərik". Ümummilli lideri Heydər Əliyevin neftdən əldə olunan vəsaitlərin böyük qisminin insan kapitalına yönəldilməsini təmin etmək istiqamətində yeritdiyi məqsədyönlü strategiya inkişaf etmiş bir sıra dövlətlərin təcrübəsində özünü tam doğrultmuşdur. Bu gün Uzaq Şərqi zəngin təbii sərvətləri olmayan bir sıra dövlətlərinin, konkret desək, Yaponiyanın təmsalında tam əminliklə demək olar ki, elm və təhsil, yüksək ixtisaslı kadr potensialı hər bir dövlətin davamlı sosial-iqtisadi, mədəni-intellektual yüksəlişinin əsas təminatı qismində çıxış edir. İntellektual potensial əhəmiyyətinə və gətirdiyi dividendlərə görə bu gün hətta zəngin təbii sərvətləri belə üstələyir. Müasir dünyada rəqabətə tab gətirmək üçün, ilk növbədə, təhsilə, zəngin biliklərə, informasiya texnologiyalarına arxalanmaq lazımdır. Davamlı inkişafa etibarlı zəmin tarixi təcrübə göstərir ki, təbii sərvətlərin zənginliyi bəzi hallarda xalqlara və dövlətlərə davamlı inkişaf deyil, çoxsaylı arzuolunmaz problemlər bəxş edir. İndinin özündə də neftlə zəngin bəzi ölkələrin gərginlik və qeyri-stabilitlik mühitində yaşaması, təbii sərvətləri üzərində sahiblik hüququnu itirməsi ilə bağlı çoxsaylı misallar gətirmək mümkündür. Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin ilk illərində neft diplomatiyası sahəsində yeridilən naş və yarıtmaz siyasətin fəsadlı nəticələri bu qənaətin həqiqiliyini bir daha təsdiqləyir. Yalnız 1993-cü ildə xalqın təkidli tələbi ilə siyasi hakimiyyətə qayıtmış ümummilli liderimiz Heydər Əliyev Azərbaycanın milli maraqlara əsaslanan yeni neft strategiyasını irəli sürmüş və onun uğurla gerçəkləşməsinə təmin etmişdir. Ulu öndərimiz Heydər Əliyev neftdən əldə olunan gəlirlərin iqtisadiyyatın digər vacib sahələrinə yönəldilməsini, qeyri-

neft sektorunda yeni istehsal müəssisələrinin yaradılması yolu ilə yeni iş yerlərinin açılmasını, bir sözlə, əhalinin sosial müdafiə tədbirlərinin gücləndirilməsini özünün iqtisadi siyasətində daim prioritet vəzifə kimi nəzərdən keçirmişdir. Ölkənin əvəzsiz milli sərvəti olan neftdən qazanılan gəlirlərin düzgün və səmərəli idarə edilməsi, hasilatda şəffaflıq prinsipinin qorunması ümummilli liderimizin daima xüsusi diqqət yetirdiyi məsələlərdən olmuşdur. Ulu öndər çıxışlarında həmişə bəyan etmişdir ki, neft təkcə indiki deyil, həm də gələcək nəsillərə məxsusdur. Bu zəngin təbii sərvətdən son dərəcə səmərəli şəkildə, qənaətlə, hər bir ölkə vətəndaşının mənafeyi naminə istifadə olunmalı, iqtisadiyyatın yalnız neft əməlidən asılılığının qarşısı alınmalı, əldə olunan vəsaitlər elmi-intellektual resursların gücləndirilməsinə, insan kapitalının formalaşmasına xidmət etməlidir. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin "Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondunun yaradılması haqqında" 29 dekabr 1999-cu il tarixli fərmanı da məhz bu ali məqsədlərin həyata keçirilməsinə xidmət etmişdir. Fondun fəaliyyətinin başlıca məramını neft və qaz hasilatından əldə olunan maliyyə vəsaitlərindən indiki və gələcək nəsillərin mənafeyi naminə məqsədyönlü istifadə təşkil edir. Hazırda Dövlət Neft Fondunda 2,2 milyard ABŞ dollarından çox vəsait toplanmışdır və həmin mənbədən ölkə üçün müstəsna əhəmiyyət kəsb edən sosial-iqtisadi layihələrin gerçəkləşdirilməsində istifadə olunur. Son 10 ildə yeni neft strategiyası çərçivəsində ölkəyə daxil olan maliyyə vəsaitləri Azərbaycanın sosial-iqtisadi tərəqqisinə və beynəlxalq iqtisadi sistmə integrasiyasına əlverişli zəmin yaratmış, müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının sürətli inkişafını təmin etmişdir. 1993-cü ildə xalqın böyük etimadını qazanaraq Azərbaycan Prezidenti seçilmiş ümummilli liderimiz Heydər Əliyev neftdən əldə olunan gəlirlərin dayanıqlı inkişafa xidmət etməsi məqsədilə iqtisadi prioritetləri ilk gündən düzgün müəyyənləşdirmişdir. Dövlət başçısının Azərbaycanı dinamik sosial inkişafa, tərəqqiyə, davamlı sabitliyə və yüksəlişə xidmət edən strateji siyasi kursu layiqincə davam etdirəcəyi onun proqram xarakterli ilk iqtisadi fərmanından bəlli olmuşdur. Onun islahatlarının davamı olaraq 24 noyabr 2003-cü il tarixdə "Azərbaycan Respublikasında sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi tədbirləri haqqında" fərman imzalayan cənab Heydər Əliyev bir ictimai-siyasi formasıyadan digərinə keçidin doğruduğu obyektiv problemlərin sürətli həlli istiqamətində kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsinə rəvac vermişdir. Həmin fərmanda ölkə iqtisadiyyatında müşahidə olunan dinamik inkişafın sürətləndirilməsi yolları nəzəri-praktiki və konseptual əsasda göstərilmişdir.

Sənədə əsasən, aidiyyəti dövlət strukturları iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin inkişafına, xüsusən də işsizliyin azaldılmasına, gənclərin faydalı məşğulluğunun artırılmasına, regionların bərabər inkişafına, qeyri-neft sektorunun gücləndirilməsinə, müəssisələrdə beynəlxalq standartlara cavab verən məhsulların istehsal olunmasına və onların dünya bazarına çıxarılmasına, aqrar sektorda islahatların başa çatdırılmasına yönəlmiş bir sıra proqramlar hazırlayıb Azərbaycan Prezidentinə təqdim etmişlər. Neft-qaz sənayesində gəlirlərin idarə olunması üzrə uzunmüddətli strategiyanın işlənilib hazırlanması, Dövlət Neft Fondundan ayrılan vəsaitin xərclənməsində şəffaflığı qorumaq məqsədilə onun büdcə xərcləri çərçivəsində ünvanlı istifadəsini təmin edən tədbirlərin görülməsi kimi mühüm məsələlər də fərmanda öz əksini dolğun şəkildə tapmışdır.

Azərbaycan iqtisadiyyatının sabit zəminlər üstünə oturtulma strategiyası və yeni neft strategiyası Azərbaycan uğur, inkişaf, qələbə strategiyasıdır. 1994-cü il sentyabrın 20-də "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması ilə müstəqil Azərbaycan dövlətinin yeni neft strategiyasının və doktrinasının əsası qoyuldu. Bu sənədlə dünyanın ən aparıcı neft şirkətləri ilə Xəzərin karbohidrogen ehtiyatlarının ilk dəfə birgə işlənilməsinə başlanıldı. Təməli ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan yeni neft strategiyasının gerçəkləşməsi Azərbaycanın siyasi və iqtisadi müstəqilliyinin möhkəmlənməsinə real zəmin yaratdı, dövlətin iqtisadi islahatlar konsepsiyasının həyata keçirilməsi üçün geniş imkanlar əldə edildi. Bununla da Heydər Əliyev o dövrün böhranlı siyasi, sosial-iqtisadi şəraitində növbəti dəfə böyük siyasi cəsarət, dönməz iradə, liderlik keyfiyyəti, dəqiq iqtisadi hesablama və dərin müdriklik nümayiş etdirərək müstəqil Azərbaycanın yeni doktrinasını irəli sürdü. O zaman müstəqillik dövrünə təzəcə qədəm qoyan, keçid dövrünün çoxsaylı siyasi, iqtisadi, sosial çətinlikləri ilə üzləşən, müharibə şəraitində olan, əhalisi qaçqın və köçkün vəziyyətində yaşayan və digər tərəfdən, daxili və xarici separatçıların təxribat planlarının hədəfində çabalayan müstəqil Azərbaycan dövləti məhz ulu öndər Heydər Əliyevin siyasi təcürbəsi, müdrik və uzaqgörən dövlətçilik siyasəti, idarəçilik məharəti, milli təəssübkeşliyi sayəsində bütün təhlükələrdən qurtula bildi. Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin möhkəmlənməsinə, onun iqtisadi yüksəlişinə və qüdrətli dövlətə çevrilməsinə hesablanmış yeni neft strategiyası milli təhlükəsizliyin təmin edilməsi, ölkədə ictimai-siyasi və iqtisadi sabitliyin qərarlaşması, demokratik dövlət quruculuğu istiqamətində mühüm siyasi və hüquqi islahatlara başlanılması, azad bazar iqtisadiyyatının qərarlaşması yolunda mühüm apancı faktora çevrildi. Ümummilli

liderimiz Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında ardıcıl və sistemli şəkildə həyata keçirilən, bu gün Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilən yeni iqtisadi sabitlik və neft strategiyası ötən 12 il ərzində Azərbaycanın bütün həyatı əhəmiyyətli sahələr üzrə dinamik inkişaf etməsi, beynəlxalq arenada nüfuz və mövqelərini möhkəmləndirməsi, habelə milli təhlükəsizlik maraqlarını yüksək səviyyədə təmin etməsi baxımından müstəsna rol oynamışdır. Yalnız Azərbaycanın deyil, bütövlükdə regionun sosial-iqtisadi yüksəlişinə real zəmin yaratmış və "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması ilə təməli qoyulmuş yeni neft strategiyası Azərbaycanın çağdaş müstəqillik tarixinin ən şərəfli, parlaq səhifələrindəndir. Xəzər dənizində beynəlxalq əməkdaşlığın əsasını qoymuş bu global enerji müqaviləsinin imzalanması, eyni zamanda Azərbaycanın müstəqil dövlət olaraq öz təbii sərvətlərinə sahib çıxmaq, milli mənafehlərini, iqtisadi və strateji maraqlarını sonadək müdafiə etmək əzmində olduğunu bir daha təsdiqlədi. Bu müqavilə dünyada miqyasına görə ən iri enerji layihəsinin həyata keçirilməsini təmin etməklə yanaşı, Azərbaycanın ciddi elmi əsaslara söykənən sosial-iqtisadi inkişaf konsepsiyasının əsasını qoydu. Müəllifi ulu öndər Heydər Əliyev olan milli neft doktrinası 12 ildir ki, müstəqil Azərbaycan dövlətinin iqtisadi siyasət kursunun prioritet istiqamətini, milli iqtisadi yüksəliş xəttinin aparıcı amilini təşkil edir. Tam qətiyyətlə demək olar ki, "Əsrin müqaviləsi" Azərbaycan dövlətinin milli inkişaf strategiyasını müəyyənləşdirən unikal bir konsepsiyaya çevrilmişdir. Ötən 12 illik dövr ərzində Azərbaycanın Qərb dövlətləri ilə münasibətlərinin strateji müstəvidə inkişaf etməsi, ölkəmizin aparıcı dünya dövlətlərinin strateji partnyoruna çevrilməsi, bütün regionda sülhün, sabitliyin, davamlı inkişafın real təminatçısı olan lider dövlət kimi nüfuz qazanması, respublikamızla geniş miqyaslı əməkdaşlığa maraqların artması, beynəlxalq biznes və maliyyə qurumlarının Azərbaycana sərmayələr yatırması - bütün bunlar milli neft strategiyasının uğurları kimi qiymətləndirilir. 1994-cü ildən ötən 12 illik müddət ərzində "Əsrin müqaviləsi"nin uğurla həyata keçirilməsi sayəsində Azərbaycanın iqtisadi və sosial inkişafında, dövlətimizin iqtisadi və siyasi təhlükəsizliyində, milli müstəqilliyimizin və suverenliyimizin möhkəmlənməsində, ölkəmizin beynəlxalq nüfuz qazanmasında mühüm irəliləyişlər, tarixi nailiyyətlər əldə edilmişdir. Bünövrəsi ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan, həyata keçirilən və müasir dövrdə Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilən və daha da genişləndirilən neft strategiyasının 12 il ərzindəki uğurlu nəticələri Azərbaycan xalqının həyat səviyyəsinin davamlı yüksəliş göstəricilərində də öz real əksini tapmışdır. Belə ki, bağlanılmış

müqavilələrin uğurla həyata keçirilməsi nəticəsində ölkəmizin iqtisadi, sosial və sənaye sahələrinə milyardlarla dollar həcmində xarici sərmayələr qoyulmuş, nəhəng xarici biznes strukturlarının, iş adamlarının respublikamıza marağı güclənmiş, bütün regionları əhatə edən on minlərlə yeni iş yerləri açılmış, xarici ticarət dövriyyəsi davamlı olaraq artmış, ölkəmizin beynəlxalq iqtisadi və siyasi əlaqələri günbəgün genişlənmiş və Azərbaycan iqtisadi baxımdan qüdrətli dövlətə çevrilmişdir. Bundan əlavə, yeni neft strategiyasının uğurları Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatına dinamik inteqrasiyasını təmin etmiş, Avratlantik məkana inteqrasiyasını sürətləndirmiş, Avropa Şurası, NATO, GUAM, İslam Konfransı Təşkilatı və digər aparıcı beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığına müsbət təsir göstərmiş, regionda digər mühüm enerji və kommunikasiya layihələrinin gerçəkləşməsinə stimullaşdırmışdır. Heydər Əliyevin uzaqgörənliyi və müdrikliyinin bəhrəsi olan neft strategiyasının uğurları nəticəsində indi Azərbaycan regionda həm lider dövlət, həm də regional və global iqtisadi layihələrin aparıcı iştirakçılarından biri kimi tanınır. Həmin müqavilə Cənubi Qafqazda sülhün və əmin-amanlığın qarantı kimi Azərbaycana beynəlxalq nüfuz qazandırır. "Əsrin müqaviləsi"nin iştirakçısı olan dövlətlərlə daim artan geniş iqtisadi, sosial və mədəni əməkdaşlıq əlaqələri və bu əməkdaşlığa digər güclü dövlətlərin də qoşulmaq marağı Azərbaycanın bölgədə sülh və sabitlik prinsiplərinə sadiqliyinin beynəlxalq aləmdə daha bir təsdiqinə çevrilib. "Əsrin müqaviləsi"nin gerçəkləşdirilməsi həm də ölkəmizdə neft-qaz sənayesinin, neft iqtisadiyyatının müasir texnologiyalar əsasında qurulmasına və inkişaf etməsinə, modern qazma və hasilat texnologiyalarının tətbiqinə, yeni neft-qaz yataqlarının istismarına, beynəlxalq əhəmiyyətli boru kəmərlərinin çəkilməsinə, neft hasilatında ciddi artıma, peşəkar kadrların hazırlanmasına səbəb olmuşdur. Azərbaycanın iqtisadi və sosial inkişafı öz növbəsində neft işçilərinin sosial vəziyyətinin yaxşılaşması, onlara dövlət qayğısının, maaşların artırılması ilə nəticələnmişdir. Milli neft strategiyasının real uğurlarının nəticəsi olaraq ulu öndər Heydər Əliyevin fərmanı ilə Azərbaycanda Neftçilər Günü təsis olunaraq "Əsrin müqaviləsi"nin imzalandığı gün - sentyabrın 20-si Azərbaycan neftçilərinin peşə bayramı elan edilmişdir. Ümummilli liderimizin bu addımı neftçilərin əməyinə verilən yüksək qiymətin təzahürü kimi bütün neft sənayesi işçiləri tərəfindən müsbət qarşılanmış, layiqincə qiymətləndirilmişdir. Neftçilər Günü yeni neft strategiyasının məntiqi təntənəsi, iqtisadi və siyasi qələbələrimizin daha bir rəmzi kimi müstəqillik tariximizə əbədi həkk olunmuşdur.

Dövlət başçısı tərəfindən imzalanan və uğurla reallaşdırılan "Regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı"nın müsbət nəticələrini də məhz neft strategiyasının məntiqi davamı kimi qiymətləndirmək lazımdır. Bu siyasətin əsasında isə Azərbaycanın yeraltı və yerüstü sərvətlərini, Xəzərin karbohidrogen ehtiyatlarını yalnız və yalnız Azərbaycanın milli mənafeələrinə yönəltmək, onlardan xalqımızın rifahı naminə pragmatik-cəsinə, uzaqgörənliklə, siyasi peşəkarlıqla istifadə etmək kimi yüksək humanist məram dayanır. Bu xüsusda ulu öndərin "Əsrin müqaviləsi" haqqında qiymətli fikirlərindən birinə istinad etmək yerinə düşər: "1994-cü ildən Azərbaycan dövləti özünün yeni neft strategiyasını həyata keçirir və bu strategiyanın da əsas mənası, əsas prinsipləri Azərbaycanın zəngin təbii sərvətlərindən, o cümlədən neft və qaz sərvətlərindən Azərbaycan xalqının rifahı naminə daha da səmərəli istifadə edilməsindən ibarətdir". Heydər Əliyevin başladığı milli inkişaf strategiyası öz məntiqi, uğurlu və layiqli davamını Prezident İlham Əliyevin dövlətçilik siyasətində tapır. Bunun bariz nümunəsi təməli ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan və milli neft doktrinasının tərkib hissəsi olan, çoxlarının əfsanə adlandırdığı Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəməri ideyasının Prezident İlham Əliyev tərəfindən gerçəkləşdirilməsidir. 2005-ci il mayın 25-də keçirilən kəmərin Azərbaycan hissəsinin açılış mərasimi müasir dünyanın ən mühüm hadisələrindən biri kimi bütün dövlətlərin diqqət mərkəzinə çevrildi. Heydər Əliyevin adını daşıyan Bakı-Tbilisi-Ceyhan dünyanın ən iri global enerji layihəsi kimi yüksək qiymətləndirildi. Layihənin həyata keçirilməsi müstəqil Azərbaycanın siyasi və iqtisadi həyatında yeni tarixi mərhələnin başlanğıcını qoydu. Bu layihə Şərq-Qərb enerji-nəqliyyat dəhlizinin tərkib hissəsi kimi ölkələrarası beynəlxalq əməkdaşlığın genişlənməsinə stimül verəcək, üç dövlətin iqtisadi yüksəlişi, yeni beynəlxalq iqtisadi əlaqələr qurması, yeni sərmayələr cəlb etməsi üçün geniş imkanlara real zəmin yaradacaqdır. Ən başlıcası, BTC-nin reallaşması Azərbaycanın regionda lider və aparıcı dövlət, həmçinin sabitliyin təminatçısı kimi mövqeyini daha da möhkəmləndirəcək, onun digər irimiqyaslı və global enerji layihələrində iştirakını təmin edəcəkdir. Layihənin geosiyasi əhəmiyyətini qiymətləndirən ulu öndər vaxtilə demişdir: "Bizim gördüyümüz işlər, Bakı-Tbilisi-Ceyhan siyasi xarakter daşıyır. Bu layihə və onun həyata keçirilməsi Qafqaz bölgəsində sülhün, əmin-amanlığın, təhlükəsizliyin təminatçısı ola bilər. Bu boru xətti, bu polad boru Azərbaycanı, Gürcüstanı, Türkiyəni bir-biri ilə daha sıx birləşdirəcəkdir". Heydər Əliyevin müdrik uzaqgörənliklə söylədiyi bu fikir artıq gerçəkliyə çevrilmişdir. Onun adını daşıyan BTC-nin

açılış mərasimində layihənin müasir global enerji layihələrindən biri kimi strateji, iqtisadi, geosiyasi, beynəlxalq əhəmiyyətini vurğulayan Prezident İlham Əliyev kəmərin regionda təhlükəsizliyin və davamlı sabitliyin bərqərar olması üçün böyük rolunu da diqqətə çəkmişdir: "Mən şübhə etmərəm ki, bundan sonra da Bakı-Tbilisi-Ceyhan Azərbaycan xalqına, bizim qonşu, dost ölkələrimizə böyük sərmayə, fayda gətirəcəkdir. Bu gəlir, əlbəttə ki, ilk növbədə bizim iqtisadi problemlərimizin həlli üçün biza kömək edəcəkdir. Sosial problemlərin həlli də öz əksini tapmalıdır. Amma eyni zamanda, biz onu da gözəl bilirik ki, regionda təhlükəsizlik sisteminin möhkəmlənməsi işində bu kəmərin rolu çox böyük olacaqdır. Buna ehtiyac var... BTC neft kəmərinin bölgədə əməkdaşlığın, sülhün, təhlükəsizliyin təmin edilməsində mühüm rol olacaqdır. Bu kəmə, eyni zamanda, regional əməkdaşlıq baxımından da çox gözəl nümunədir, nümunədir" On iki il əvvəl, 20 sentyabr 1994-cü ildə Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin təşəbbüsü və rəhbərliyi altında çox böyük uzaqgörənliklə işlənilib hazırlanmış "Əsrin müqaviləsi" Bakıda təntənəli şəkildə imzalanarkən onun reallaşmasına inamsız yanaşanlar az deyildi. Lakin çox böyük səylər, güclü siyasi iradə, qətiyyət və ardıcıl gərgin iş sayəsində bu "utopik" təşəbbüs öz bəhrəsini verdi. On iki illik gərgin zəhmət XX əsrin müqaviləsi XXI əsrin ən böyük enerji layihəsi və 1774 kilometrlik çox nəhəng miqyaslı və mükəmməl tikinti kimi, Heydər Əliyev adına Bakı-Tbilisi-Ceyhan boru kəməri kimi reallaşdı. Gözəl, ülvə xəyallar nəcib əmələ geyirdi. Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyevin dediyi kimi: "Həqiqətən bütün bu işlər, nəhəng layihələr məhz 1994-cü ildə başlanmışdır: "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması ilə Azərbaycanda böyük neft siyasəti başlanmışdır. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə başlanmış Azərbaycanın yeni neft strategiyası öz imkanlarından istifadə edib bizi qarşıda duran bütün məqsədlərə çatdırdı. "Azəri-Çıraq-Günəşli" neft yataqlarının işlənilməsi nəticəsində hasil olunan Azərbaycan nefti bu gün dünya bazarlarına müxtəlif yollarla ixrac edilir". Nəhayət, bu il iyulun 13-də dünyanın nəzərləri Türkiyənin Heydər Əliyev adına Ceyhan terminalına dikilmişdi. Artıq münasib coğrafi mövqe və imkanlarına görə beynəlxalq aləmdə dünyanın böyük bir enerji və ticarət mərkəzinə çevrilən Ceyhan terminalı İraq nefti ilə yanaşı, Xəzər, Orta Asiya, Qazaxıstan neftini də dünya bazarlarına çatdırmağa imkan verən potensialına görə həmin gün yeni bir status qazandı. Haqlı olaraq "Əsrin layihəsi" adlandırılan Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin işə düşməsi ilə Avropa, Asiya və Afrikanın kəsişdiyi bölgədə bu ünvanın əsrlər boyu oynadığı mühüm rol həmin gün

daha parlaq şəkildə tarix səhnəsinə çıxdı. Ümummilli lider Heydər Əliyevin qətiyyəti və siyasi cəsarəti, habelə Gürcüstan və Türkiyə rəhbərlərinin iradəsi, Amerika Birləşmiş Ştatları hökumətinin yaxından dəstəyi, beynəlxalq maliyyə qurumlarının köməyi sayəsində layihənin həyata keçirilməsi mümkün oldu. 2002-ci il sentyabrın 18-də Bakıda Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə prezidentlərinin, ABŞ-ın energetika nazirinin iştirakı ilə Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin təməli qoyuldu. Təxminən üç il sonra, 2005-ci ilin mayında kəmərin Azərbaycan ərazisindən keçən hissəsinin istifadəyə verilməsi mərasimi keçirildi və boru xəttinə ilk neft vuruldu. Həmin ilin oktyabrında isə kəmərin Gürcüstan hissəsi istifadəyə verildi. 2006-cı il mayın 28-də Azərbaycan nefti Ceyhan limanına çatdı və iyulun 4-də neftlə yüklənmiş ilk tanker buradan yola salındı. Rəsmi açılış günündə Ceyhan limanından 4,8 milyon barrel neft yüklənmiş 7 tanker yola salınmışdır. Səngəçal terminalından Türkiyənin Aralıq dənizi sahilindəki Ceyhan terminalınadək uzanan 1770 kilometrlik xəttin çəkilməsinə təxminən 4 milyard dollar vəsait xərclənmişdir. BTC kəməri ildə 50 milyon ton Azərbaycan nefti nəql etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Lakin bu yaxınlarda Qazaxıstanın BTC-yə qoşulması bu ölkəyə də neftini Aralıq dənizi vasitəsilə dünya bazarlarına çıxarmağa imkan verəcəkdir. Hazırda kəmərlə gündə 400 min barrelədən çox neft nəql olunur. 2008-ci ildə bu, hər gün 1 milyon barrele çatacaqdır. Bütövlükdə Azərbaycan dünyada neft ölkəsi kimi tanınır. İlk dəfə sənaye üsulu ilə neft Azərbaycanda çıxarılmışdır. O cümlədən dünyada dəniz yataqlarından ilk dəfə neft Azərbaycanda, Xəzər dənizində hasil edilmişdir. 1994-cü ildə başlanmış yeni layihələr Azərbaycana onun neft şöhrətini təzədən qaytarırdı. Xalqımızın iradəsi, Azərbaycan, Türkiyə, Gürcüstan rəhbərliyinin iradəsi, tərəfdarların birgə fəaliyyəti bu əfsanəni gerçəkləşdirirdi. Azərbaycanda son 12 il ərzində təkcə neft-qaz sənayesinə 20 milyard dollardan çox vəsait qoyulmuşdur. Bu gün Azərbaycan neftini dünya bazarlarına çıxaran 3 ixrac neft kəməri var. Onların ən böyüyü Heydər Əliyevin adını daşıyan Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməridir. Cənab Prezident İlham Əliyev Heydər Əliyev adına Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin təntənəli açılış mərasimində geniş nitq söylədi. Bu nəhəng layihənin reallaşmasında zəhmətli olan bütün insanları salamladı, onları təbrik etdi və bildirdi ki, "biz istəyirik neft Azərbaycanca sülh, inkişaf gətirsin, əməkdaşlıq gətirsin, xalqımızın rifah halı yaxşılaşsın. Əlbəttə ki, bütün görülməli işlər bu məqsədi güdür". Prezident bu məsələ ilə bağlı ABŞ-ın fəaliyyətini yüksək qiymətləndirərək dedi ki, "biz Amerikanın dəstəyini bütün dövrlərdə hiss etmişik, ona

arxalanmışıq və o dəstək bəzi məqamlarda həlledici rol oynamışdır. Həm "Azəri-Çıraq-Günəşli" neft yataqlarının işlənilməsində və həm də Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin inşasında Amerika hökumətinin dəstəyi çox önəmli olmuşdur. Biz bunu çox yüksək qiymətləndiririk və buna görə Amerika hökumətinə minnətdarıq". Mərasimə toplaşanlar BTC əsas ixrac kəmərinin istifadəyə verilməsini müxtəlif nöqteyi-nəzərdən qiymətləndir-sələr də, onun bölgədə sülh, dostluq, iqtisadi rifah və təhlükəsizlik rəmzinə çevriləcəyinə inam məsələsində yekdil idilər. Türkiyə Prezidenti Əhməd Necdet Sezər siyasi həmkarları ilə həmrəy olduğunu bildirərək demişdir: "Enerji bütün sivilizasiya tarixi boyu insan oğlunun əsas ehtiyacları sırasında olmuş, fərdlərin enerjiyə olan bağlılığı enerjini global səviyyəyə çıxarmışdır. Texnoloji inkişaf və qloballaşmanın sürətlənməsi enerji məsələsini yaşadığımız XXI əsrdə daha mühüm yerə gətirmiş, enerji ilə əlaqədar problemlərin beynəlxalq məsələlər arasında ön plana çıxması ilə nəticələnmişdir. Bu gedişat hər bir ölkənin enerjiyə daha böyük əhəmiyyət verməsinə, enerjinin milli müstəqillik və təhlükəsizliyin əsas amillərindən biri olaraq qəbul edilməsinə şərait yaratmışdır". Heydər Əliyev adına Ceyhan terminalının açılış mərasimində çıxış edən nətiqlər bugünkü uğurun qazanılmasında Heydər Əliyevin xidmətlərini təkrar-təkrar yad etmişlər. Cənab İlham Əliyev bütün bunlara cavab olaraq mərasim iştirakçılarına və ölkə rəsmilərinə öz minnətdarlığını bildirmiş və demişdir: "Bu gün mən çox xoşbəxtəm ki, buradayam. Ceyhan terminalına da Azərbaycanın ümum-millli lideri Heydər Əliyevin adı verilmişdir. Bu, təsadüfi deyildir. Heydər Əliyevin adını həm Bakı-Tbilisi-Ceyhan, həm də Ceyhan terminalı daşıyır. Heydər Əliyev bu layihələrin təşəbbüskarı, onların memarı olmuşdur. Mən bu gün çox təəssüf edirəm ki, o bu günləri görmədi. Allah ona bunu nəsib etmədi. Amma inanıram ki, onun ruhu bu gün bizimlədir. Bizimlə bərabər onun ruhu bu gün şaddır. Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyənin işbirliyi, qardaşlığı, əməkdaşlığı bundan sonra da möhkəmlənəcək və bizim bölgəyə sülh, sabitlik gətirəcəkdir". Mərasim iştirakçıları bu fikirdə yekdil olduqlarını birmənalı şəkildə bəyan etmişlər ki, BTC və ilin axırınadək istifadəyə veriləcək Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyəni, xalqlarımızı bir-birinə daha da yaxınlaşdıracaq, bölgəyə sülh və sabitlik gətirəcək, təhlükəsizliyi, ölkələrimizin mövqeyini möhkəmləndirəcəkdir. Beləliklə, ulu öndər Heydər Əliyevin zəngin siyasi-dövlətçilik təcrübəsinin və demokratik dövlətçilik siyasətinin bəhrəsi olan "Əsrin müqaviləsi" yalnız yeni neft strategiyasının və iqtisadi inkişafın deyil, bütövlükdə müstəqil dövlətimizin əbədiyaşarlığının bünövrəsini qoydu.

HAKİM ƏZİZOV
ANKARA UNIVERSİTETİ

*Müstəqilliyin əldə olunması nə qədər çətindirsə,
onun saxlanılması, daimi, əbədi olması bundan da çətinidir.*

HEYDƏR ƏLİYEV

Doğum Yeri və Yılı: Azərbaycan 27.12.1977

ƏGİTİM: 1984-1992 Azərbaycan Cumhuriyeti İsmayıl Rayonu Talistan Kendi Ortaöğretim okulu; 1992-1995 Türkiyə Cumhuriyeti Adana Şəhri Motor Teknik Lisesi; 1995-2002 Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi; 2002-2004 Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Özel Hukuk Yüksek Lisans; 2004- Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ticaret Hukuku Doktora (Araştırma görevlisi olarak Gazi Üniversitesine alındığı için Yatay geçişle aynı Üniversiteye geçmiş ancak Maliye Bakanlığı maaşları vize etmediği için göreve başlanamamış); 2005-2006 Ankara Barosu Avukatlık stajı tamamlanmış. 2003 yılından günümüze kadar Ankara'da Azerbaycanlı talebelerin fahri temsilciliği görevini yürütmektedir

YABANCI DİL : -Rusça (iyi) , -İngilizce (orta)

HAYDAR ALİYEV DÖNEMİNDE AZERBAJCANDA EKONOMİK GELİŞMELER

Çok eski bir tarihe sahip olan Azerbaycan bir çok kavimler için geçit bölgesi olmuştur. Azerbaycan adının Büyük İskender'in ölümünden sonra (M.Ö.323) burayı yöneten komutanlardan Atropates'ten geldiği söylenmekle birlikte Mecusi diniyle ilgili olarak "Od" anlamındaki Azer ve "Muha-fız" anlamındaki Baygan kelimelerinden geldiği, Odlar Ülkesi anlamına gelen Azerbaycan olarak adlandırıldığı belirtilmektedir.

1920'den itibaren 70 yıllık bir süreyle Sovyetler Birliği'nin bir parçası olan Azerbaycan 1990'da Sovyetler'in dağılma sürecine girmesiyle bağımsızlık hareketlerine sahne olmuştur. Azerbaycan halkının bağımsızlık isteği 19-20 Ocak 1990 tarihinde Sovyet ordusu tarafından kanlı bir şekilde bastırılmışsa da, bağımsızlık hareketinin önüne geçilememiştir. 18 Ekim 1991 tarihinde dünya devletleri arasında 'Azerbaycan Cumhuriyeti' de tam bağımsız bir devlet olarak yerini aldı. Azerbaycan halkı, 1918 yılında müslüman doğuda ilk cumhuriyet olan 'Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin bütün devlet sembollerini yeniden kazandı. Bağımsızlığını yeni kazanmış her bir devlet gibi ilk adımlarını atan Azerbaycan, dünya devletleri "okyanusunda" "yelkensiz tekne" gibi kendi yolunu saptamaya çalışıyordu. Bu yol zor ve uğraştırıcı olsa da şerefli bir tarihi sınav içeriyordu. Lakin çok ciddi; siyasi, sosyo-ekonomik, insani v.b. problemlerle, doğrudan dış saldırı tehditlerine aldırmayan Azerbaycan devleti, halkı bu bağımsızlığı korumaya, geliştirmeye gücü yettiğini ispat etti.

Bağımsızlık her halkın mukaddes arzusudur. Çünkü ancak bağımsız bir halk, asırlarca bağrında muhafaza ettiği kültürünü, tarihini, soyunu korumaya, onu daha da zenginleştirmeye muvaffak olabilir. Ancak bu değerler şimdiki ve gelecek kuşakların refah seviyesini daima yükseltmeye, uğruna sahip olduğu doğal, entellektüel, mâli ve diğer kaynaklarından onun öz çıkarlarının talep ettiği gibi yararlanmaya fırsat veriyor. İnsanlığın asırlardır süren tecrübesi gösteriyor ki, tarih sahnesinde önemli rol oynamak, dünya ülkeleri arasında hak ettiği pozisyona sahip olmak için en önemli şartların başında bağımsızlık gelmektedir.

1991-ci yılın sonunda bağımsızlık ilan olunandan sonra ilk yıllarda Azerbaycan çok zorlu yol geçmiştir. Ülke Ermenistan'ın topraklarını işgaline, ulaşım kuşatmasına uğramış, derin dahili-siyasi karışıklıkla, iç savaş tehlikesi, darbe girişimleri, milli servetin talan edilmesi ve paylaşılması ile yüzleşmiştir. Bu dönemde yönetimin ekonomide düzenleme konusunda

sistemli siyaset alanında kesin faaliyet programı olmadığından merkez odaklı planlaştırma ve dağıtım sistemini serbest ekonomi prensiplerine esaslanan yeni prosesini düzenlemek için çıkarılan yasalar ve düzenlemeler hayata geçirilemiyordu. Son derece berbat bütçe, para siyaseti ve yabancı ekonomik siyaset, enflasyonun mikro iktisadi durumu, aslında, bütün maliye-bank sisteminin bozulması sonucunu doğurdu. Yukarıda belirtilen ve diğer objektif ve sübjektif nedenler ekonominin ve halkın hayat seviyesinin çok kötü duruma düşürdü. 1993 yılının sonunda Azerbaycan derin sosyal ekonomik sorunlarla karşı karşıya kaldı. Aslında ülke ekonomisi kontrol edilemiyordu. Azerbaycan halkının ısrarlı talepleri ile ülke yönetimine zamanın zorluklarından çıkmış dahi şahsiyet Heydar Aliyza oğlu Aliyev geldi ve kısa sürede halk oylaması ile Azerbaycan Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı seçildi. Aliyevin cumhurbaşkanlığı döneminde Azerbaycan ekonomisi hızlı biçimde gelişme göstermeye başladı. Heydar Aliyevin faaliyetleri ve onun siyaseti sonucunda kısa sürede ekonomide, siyasi hayatta kötüye gidiş hızlı biçimde önlenmiş ve ülke gelişmeye başladı. Heydar Aliyev toplumsal siyasi yapıdan asılı olmayarak, sözün asıl anlamında, bütün dönemlerde Azerbaycan halkının lideri idi. 1970-1982 yıllarında ülkeyi yönettiği dönemde de onun tarafından yapılmış işler Azerbaycan halkının çıkarlarına hizmet etmiştir. onun faaliyeti sonucu Azerbaycan'a merkezi bütçeden büyük miktarda vesait getirildi. Yeni iş yerleri, fabrikalar inşa edilmiştir. Şimdi bu işyerleri ve fabrikalar Azerbaycan'ın ekonomik ve endüstriyel birikimine büyük yardımı olmaktadır. Eğer o yıllarda Azerbaycan'da büyük sanayi yaranmasaydı, özellikle petrol alanında, petrol üretim alanında büyük üretim merkezleri yapılmısaydı, bu gün Azerbaycan'ın ekonomik potansiyeli günümüzdeki kadar büyük olamazdı. Yani bütün dönemlerde Heydar Aliyevin liderlik özellikleri, halka, millete bağlılığı, ülkemiz için, büyük işler görmek için güzel olanak yaratmıştır. Amma tabii ki, Azerbaycan'ın en ağır dönemi olan bağımsızlığımızın ilk yıllarında Heydar Aliyevin yaptığı işler çok önemli olmuştur. Bu makalemizin konusunu da Heydar Aliyev dönemi Azerbaycan'da ekonomik gelişmeler oluşturmaktadır. Sovyetler'in dağılma sürecinde ve bağımsızlığın ilk yıllarında hızla küçülen Azerbaycan ekonomisi, 1997 yılından itibaren büyüme eğilimine girdi ve o günden bu yana da bu eğilim devam edemektedir. Yüzde 2000'leri görmüş enflasyon, tek haneli rakamlara indirildi. Şu an Azerbaycan, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile oluşan cumhuriyetler arasında en çok yabancı yatırım çeken ülkeler arasında yer alıyor. Son 10 yılda ülkeye giren yabancı yatırım tutarı, 11 milyar dolara ulaştı. Yatırımlar her geçen yıl hızla artmaktadır.

1. Azərbaycan Ekonomisi ilə İlgili Genel Bilgiler ve Haydar Aliyev Dönemi

Bugün Azerbaycan'ın başkenti Bakü, Kafkasya'nın kalbi, milyarlarca doların döndüğü bir merkez haline geldi. Hem sanayi, hem tarım, hem de ticarete istikrarlı bir büyüme dikkati çekiyor. Petrol sektörü ekonominin motoru haline geldi. Dış ticaretteki gelişme de kayda değer boyutta. 1995'te 650 milyon doları bulmayan ihracat, 2002'de 2 milyar 170 milyon dolara çıkarak 3'e kullandı. İmzalanan onlarca petrol projesinin devreye girmesi, boru hatlarının tamamlanması ile bu rakamın kısa zamanda iki haneli milyar dolara çıkması beklenir.

Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra, serbest pazar ekonomisi prensiplerine dayalı devletin yasal düzenlemeleri ile oluşturdugu özel sektörün ağırlıklı olduğu kendi ekonomi stratejisini hazırlayıp oluşturma imkanı elde etmiştir.

Objektif ve subjektif nedenlerden dolayı Azerbaycan'da geniş çaplı ekonomik reformların gerçekleştirilmesine ancak, 1994 yılından sonra Devlet Başkanı Haydar Aliyev'in yeniden ülke yönetimine rehberlik etmeye başlaması ile başlanmıştır. 1992-1994 yılları arasında Azerbaycan ekonomisi çok ağır bir dönem yaşamaktaydı. Üretim düzeyindeki gerilemeden sonra yıllık enflasyon oranları % 1600 -1800'e kadar yükselmiştir. Ancak 1993 yılında Azerbaycan'da durum yeni siyasal yönetimin iktidara gelmesi ile köklü olarak değişti. Enflasyon olabilecek en düşük düzeye indi.

Ekonomik reformların hayata geçirilebilmesi için gerekli zemin oluşturulmuş oldu. Daha önceki dönemden kalma ekonomik krizden çıkmanın ötesinde makroekonomik istikrarın, yeniden yapılanmanın, ekonominin kalkınması ve hareketlenmesinin, halkın refah düzeyinin yükseltilmesinin teminatı olan önlemler, programlı ve sistemli şekilde hayata geçirilmiştir. Önde gelen uluslararası finans ve kredi kuruluşlarının değerlendirmelerine göre, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri arasında Azerbaycan, diğerleri ile karşılaştırıldığında en iyi makro-makroekonomik verileri elde etmiştir. Sabit makroekonomik istikrar ortamında, ekonomik büyüme yıllık ortalama % 8-10'larda seyretmektedir. Genel olarak, 2002 yılı yurt içinde üretilen ürünler dikkate alınarak 1990 yılı ile karşılaştırıldığında %70 oranında artış gözlenmektedir. Ekonominin büyümesinde elde edilen hızla, kriz döneminde yurt içinde üretilen ürün düzeyinde kaydedilen farkı, 2005 yılı sonuna doğru tamamen kapatacaktır.

Makroekonomide ve yeniden yapılanmada ele alınan tedbirlerin ve elde edilen neticelerin ekonominin ve halkın gelirlerinin hızlı bir şekilde

yükseltilmesinde dış ekonomik ilişkiler ve yatırım politikalarının hayata geçirilmesinin önemli yeri vardır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Azerbaycan'da yapılan yatırımlar gittikçe azalıyordu. 1993 yılında yapılan yatırım tutarı 1990 yılı tutarına göre sadece % 38'i teşkil etmekteydi. 1994 yılına kadar da Azerbaycan ekonomisine hiç yabancı sermaye gelmemiştir. Sadece 1994 yılının Eylül ayında dünyanın önde gelen petrol şirketleri ile yapılan ilk petrol anlaşmasından sonra yabancı yatırımcılar Azerbaycan'a ilgi göstermeye başladı. Petrol sektöründe yapılan yabancı yatırımlar diğer sektörlerinde canlanmasına yardımcı olmuştur.

Cumhurbaşkanı Sayın Haydar Aliyev, ekonomide gerçekleştirilmekte olan reformlarda, özel sektörün ve girişimciliğinin gelişmesi için elverişli ve cazip bir ortamın oluşmasına ve yatırım politikalarının faal olmasına ciddi anlamda önem vermiştir. Yönetimin kararlı tutumu kamoyunu uygulamakta olan reformların olumlu bir şekilde devam etmesi ve sosyo-ekonomik alanda hızlı gelişmelere çok önemli bir zemin oluşturmaktadır.

Azerbaycan'da yönetimin ısrarla hayata geçirdiği "açık kapı" politikası, yabancı yatırımlarının gelmesini teşvik etmiş ve genelde yatırıma ve yatırımcılara yönelik ortamın elverişli olmasını temin etmiştir. Hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı ve demokratik yönetim anlayışı ülke insanını geleceğe daha umutla bakmasını sağladığı gibi, dış çevrelerin de ilgisini çekmiştir.

Çeşitli finans kaynaklarından Azerbaycan'a toplam 13 milyar dolar tutarında yatırım yapılmıştır. Bunun 10 milyar dolarlık kısmını yabancı sermaye teşkil etmektedir. Önümüzdeki 3-4 yıl içinde sadece petrol ve doğal gaz sektörüne 10 milyar dolardan fazla yatırım yapılacaktır.

Azerbaycan hükümeti tarafından 2003-2005 yılları için Devlet Yatırım Programı hazırlanmıştır. Bu programın gerçekleşmesi için 10 milyar dolar hacminde yatırım gerekmektedir. Bazı projelerin finans kaynağı artık belirlenmiştir. Toplam 2.5 milyar dolarlık yatırım kaynağı sağlanmıştır. Bunun dışında girişimciliği desteklemek amacıyla devlet bütçesinden 10 milyar dolar hacminde kaynak ayrılmıştır. Geçen sene aynı amaçla sadece 2 milyar dolarlık destek fonu kullanılmıştır.

Hiç şüphesiz ki yabancı şirketlerin Azerbaycan ekonomisine yaptığı büyük yatırımların sebebi, sağlanan olumlu ve elverişli ortamla sınırlı değildir. Bu gelişmelerin yaşanmasındaki en önemli faktörlerin başında ülkedeki mevcut siyasi ve sosyal istikrarın sağlanması, yolsuzluklar ve diğer suçlar ile mücadelenin yüksek seviyeye çıkarılması, mal ve can güvenliğinin, emniyetin sağlanması gelmektedir.

Ülke yönetiminin son on yılda ele alınan reformların hayata geçirilmesi-
sindeki kararlılığı, ülkenin siyasi ve ekonomik hayatının başarılı olmasını
temin etmektedir ve Azerbaycan'ın sosyal ortamının ve ekonomideki geliş-
minin sağlam temelini oluşturmuştur. Son 5 yılda ülkede süren reformlar
hem siyaset, hem ekonomi, hem de sosyal alanlarda olumlu ve yüksek
başarılar elde edilmesini sağlamıştır. Makroekonominin durumunu göz
önüne seren istatistikler, ekonomik potansiyelin oluşumunda en önemli
yeri olan girişimciliği sağlam temeller üzerine kurulduğunun göstergesidir.

Haydar Aliyev dönemi Azerbaycan ekonomisinin temel göstergele-
rinde belirgin iyileşmeler kaydedilmiştir. Örnek olarak: GSYİH'da 1996
yılında % 1,3 , 1997'de ise %5,8 büyüme gerçekleşmiştir. Ayrıca Aliyev
dönemi Azerbaycan'da dış ticaret rejimini liberalleştirme yolunda önemli
adımlar atılmış ve önemli hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzen-
lemelere de örnek olarak aşağıdaki Cumhurbaşkanı kararnamelerini gös-
terebiliriz:

a- 1 Ocak 1994 tarihli "Azerbaycan Cumhuriyetinde Dış Ticaretin
Verimliliğinin Artırılması Hakkında"

b- 5 Nisan 1994 tarihli "Azerbaycan Cumhuriyetinde Dış Ticaretin
Serbestleştirilmesi Hakkında"

c- 17 Aralık 1996 tarihli "Azerbaycan Cumhuriyetinde Dış Ticaretin
Düzenlemelerinin İyileştirilmesi Hakkında"

İhracat, şu anda ithalatının iki katına yakın seyrediyor. Cumhuriyetin ilk
yıllarında rakamlar başa baş seviyesindeydi. O tarihlerde ticaretin tama-
mına yakını eski Sovyet cumhuriyetleri ile yapılırken, durum şimdi tam ter-
sine dönmüş durumdadır.

Haydar Aliyev döneminde ülke içinde kanunsuz hareketler ve kargaşa
sona erdirilmiş, tam bir istikrar sağlanmış, Azerbaycan BDT'ye üye olmuş-
tur. Bu dönemde çok önemli projeler gerçekleştirilmiş, hukuki yapıdaki
düzenlemelerle ülke için hayati önem taşıyan çok önemli kanunlar çıkarıl-
mıştır. Takip edilen sıkı para politikası ile enflasyon %1800'lerden %2 – 3
seviyelerine düşürülmüştür. Azerbaycan Cumhuriyeti serbest pazar ekono-
misi ve demokrasi yolunu tercih ederek eski sistemden kalma emredici
"Merkezi Planlama" modelini terk etmiştir.

11 Ekim 1998 yılında yenilenen Cumhurbaşkanlığı seçiminde Haydar
Aliyev ikinci defa Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı seçilmiştir.
1999'un Haziran ayında mini devalüasyona rağmen iç talebin düşük
kalması nedeniyle (1999'da –8,5 deflasyon) 2000 yılına kadar devam eden

bu düşüş önlenmiş ve enflasyon bu tarihten itibaren miktar yükselerek
toptan eşya fiyat endeksi % 1,8 ve tüketici fiyat endekside %2,2 olmuştur.
Azerbaycan'ın iktisadi yapısının temel özelliklerini Tarım ve Hayvancılık,
sanayi, doğal kaynaklar, enerji ve dış ticaret oluşturmaktadır.

Dünyada mevcut olan 11 iklim tipinden 9'una Azerbaycan'da rastlamak
mümkün. Bu elverişli iklim koşulları, çeşitli tarım ürünlerinin yetiştirilmesine
imkan sağlamıştır. Bunun yanı sıra nehirler üzerinde yapılan baraj ve sula-
ma kanalları tarımı olumlu yönde etkilemektedir. Başlıca tarım ürünleri:
pamuk, tütün, meyve, tahıl ve sebzelerdir.

Azerbaycan'ın yüzölçümünün (86,6 km²) yaklaşık %17'sini ekili
alanlar, %3,5'ini dikili alanlar, %25,5'ini çayır ve meralar, %11,5'ini orman-
lar, %42,5'ini ise tarım dışı alanlar oluşturmaktadır. Ekili alanların (yaklaşık
1460 hektar) %73'ü tahıl ve yem bitkilerinin payına düşüyor. Toplam tahıl
üretiminin (1,4 milyon ton) yaklaşık %75'ini buğday oluşturmaktadır. Sanayi
bitkileri, mevcut ekili alanların %22'sini oluşturmaktadır. Bu da yaklaşık 320
bin hektar demektir. Ve sanayi bitkilerinin % 95'i pamuk tarımının payına
düşer. Bu kadar pamuk üretimine rağmen pamuğu işleyecek tesisler yok
denilecek kadar azdır. Pamuk ekimi için Şirvan ve Talış ovaları elverişli
stratejiye sahip bölgelerdir. Yıllık tütün üretimi 50–65 ton arasında gerçec-
leşmektedir. Tütün ekimi için Bakü, Gence, Lenkeran, Şamahı ve Şeki böl-
geleri daha elverişlidir. Mevcut tarım alanının sadece %5'lik bir sahasında
sebze tarımı yapıyor. Yıllık toplam sebze üretimi 700 bin ton üzerindedir.

Azerbaycan'da dikili alanların yaklaşık %50'sini bağlar oluşturmak-
tadır. Küra vadisi boyunca Şamahı, Göyçay, Ağsu ve Gence yörelerinde
üzüm bağları vardır. Buralarda yaklaşık yılda 1 milyon ton üzüm üretil-
mektedir. Hayvancılık tarımdan sonra önemli bir faaliyettir. Ülkede 1992 yılı
itibarıyla 1,7 milyon baş sığır, 5 milyon baş koyun mevcuttur. Kür ve Aras
nehirleri üzerinde ve Kür nehrinin Hazar denizine döküldüğü alanlarda
balıkçılık yapılmaktadır. Tüm dünya siyah havyar üretiminin % 80'i Azer-
baycan'da gerçekleştirilmekte ve elde edilen ürünün büyük bir bölümü
ihracat edilmektedir.

Eski Sovyetler Birliğinin uygulama merkezi planlama stratejileri çer-
çevesinde, Azerbaycan tarım ülkesi olmaya zorlanmış ve kendi sanayisini
kurması engellenmiştir. Mevcut sanayi tesislerinin çoğu da eski teknolojiyi
kullanmakta olup düşük bir verimliliğe sahiptir. Bu sebeple, çıkarılan petrol
ve diğer madenlerin büyük çoğunluğu ülke dışında mamul hale getiril-
mektedir. Ülkede üretilen malların % 80'i hammadde veya yarı mamul şek-
linde. Görüldüğü gibi en büyük sıkıntı eldeki hammaddeyi ara mala, ara

malı da nihai mala dönüştürme konusunda yaşanmaktadır. Son yıllarda bu sıkıntının giderilmesi için Azerbaycan devleti bir takım tedbirler almıştır. İlk olarak pamuğa dayalı entegre tesisleri ve petrol rafinerlerinin modernizasyonu aciliyet taşımaktadır. Ülkenin önemli sanayi dalları; enerji imalatı sanayi elektronik ve metal işleme makina ve gemi inşaatıdır. Bunun yanı sıra lastik, tekstil, halı, tütün ve konserve fabrikaları bulunmaktadır.

Yatırımcıların daha sağlıklı ve güvenilir bir ortamda çalışmalarını sürdürmeleri için gereken bütün hukuki altyapı hazırlanmıştır. İlgili hukuk Enstitüler kurulmuş ve her türlü ekonomik faaliyetler serbest bırakılmıştır. Girişimciler yaptıkları ekonomik faaliyetlerinde özgürdür. Bu anlayış aynı zamanda ülkenin temel prensibi haline gelmiştir. Hukuki temellerin oluşmasını güçlendiren ve eş zamanda tüzel ve özel kişilik haklarının ve sorumluluklarının düzenlenmesinde ciddi önemi olan kanunlar yürürlüğe girmiştir. Hukuki güvencelerin yanında girişimciye destekleme programları yönetim tarafından organize bir şekilde sağlanmaktadır. Pozitif gelişmelerin yaşanmasında ve ekonominin istikrarlı büyümesinde en önemli faktörlerden biri de, devletin özel sektörü desteklemesidir. Bununla ilgili olarak Cumhurbaşkanı tarafından imzalanan girişimcileri destekleyen bir dizi kararın hayata geçirilmesinin önemi çok büyüktür. Zira, bu kararlarda girişimciye verilecek desteğin hem siyasi boyutu, hem düzenlenme şekli, hem de finansman desteği mekanizmaları ele alınmıştır. Bu bağlamda, iş çevrelerine avantajlı ve uygun kredilerin verilmesi, etkili faktör teşkil etmektedir. Orta ve Küçük girişimcilere finans sağlamak ve Azerbaycan özel sektörünün gelişimini desteklemek amacıyla uluslararası ve yabancı finans kuruluşları ile ilişkileri genişlemektedir.

Azerbaycan'da ekonomik durumun iyileşmesi, kamu mülkiyetinin özelleştirilmesini ve özel sektörün gelişimini olumlu yönde etkilemiştir. Ülke genelinde toprak reformu filen bitmiş sayılmaktadır. Ülkede üretilen tarım ürünlerinin yüzde 99 özel sektör tarafından üretilmektedir. Azerbaycan'da diğer ekonomi alanları da özelleştirilmektedir. 2003 sonu itibarı ile 36200 küçük ölçekli işletme özelleştirilmiştir. Şu anda yurt içi Milli Hasılabın yüzde 74'lük kısmı özel sektör tarafından üretilmektedir.

2. Azerbaycan Ekonomisinde Petrol ve Haydar Aliyev Dönemi

Azerbaycan yer altı kaynakları bakımından çok zengindir. Başlıca kaynakları; petrol, doğal gaz, demir, alüminyum, kurşun, çinko, bakır, altın, gümüş, arsenik, mermer, siyanit vs.dir. Ülkenin sahip olduğu esas enerji kaynakları içerisinde petrol ve doğal gaz önemli yer tutmakta ve Azerbaycan ekonomisinin lokomotifini oluşturmaktadır.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin son 12 yıllık geçmişinde, önemli sıçramalardan birisi Karadeniz'deki Supsa (Gürcistan) ve Novorossisk limanlarına (Rusya) açılan iki petrol boru hattının faaliyete geçmesi oldu. Türkiye'ye uzanacak Bakü-Ceyhan Boru Hattı, bütün engellemelere rağmen hayata geçirildi. Doğalgaz boru hattı da onun peşi sıra devreye girecek.

Şu an Azerbaycan, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile oluşan cumhuriyetler arasında en çok yabancı yatırım çeken ülkeler arasında yer alıyor. Son 10 yılda ülkeye giren yabancı yatırım tutarı, 11 milyar dolara ulaştı. Bu yılki yatırımlar ise geçen yılın iki katı. Bugün Bakü, Kafkasya'nın kalbi, milyarlarca doların döndüğü bir merkez haline geldi.

Sovyetler'in dağılma sürecinde ve bağımsızlığın ilk yıllarında hızla küçülen Azerbaycan ekonomisi, 1997 yılından itibaren büyüme eğilimine girdi ve o günden bu yana da bu eğilim devam ediyor. Hem sanayi, hem tarım, hem de ticarete istikrarlı bir büyüme dikkati çekiyor. Petrol sektörü ekonominin motoru haline geldi. Dış ticaretteki gelişme de kayda değer boyutta. 1995'te 650 milyon doları bulmayan ihracat, 2002'de 2 milyar 170 milyon dolara çıkarak 3'e katlandı. İmzalanan onlarca petrol projesinin devreye girmesi, boru hatlarının tamamlanması ile bu rakamın kısa zamanda iki haneli milyar dolarlara çıkması bekleniyor.

İhracat, şu anda ithalatının iki katına yakın seyrediyor. Cumhuriyetin ilk yıllarda rakamlar başa baş seviyesindeydi. O tarihlerde ticaretin tamamına yakını eski Sovyet cumhuriyetleri ile yapılırken, durum şimdi tam tersine dönmüş durumda.

Yüzde 2000'leri görmüş enflasyon, tek haneli rakamlara indirildi. 2002 yılı enflasyonu yüzde 2,5. Bu yıl sonunda da oranın yüzde 2,5-3 arasında gerçekleşmesi bekleniyor. Bu yıl sonunda, ekonomik büyümenin yüzde 10, sanayi üretimindeki artışın yüzde 6 seviyesinde gerçekleşeceği tahmin ediliyor.

Azerbaycan, ekonomik anlamda, Sovyet coğrafyasından bağımsız hale gelmeye çalışan bölge ülkelerinin en fazla mesafe almış olanı. Bununla birlikte, nüfusunun yedide biri göçmen durumunda olduğu için fakirlik sorununu henüz aşılabilmiş değil. Petrol dışı sektörlerde umulanın altında bir gelişme dikkati çekiyor.

Ama her şeye rağmen, bu şartlarda atılan adımlar hiç de küçümse-
necek adımlar değil. Ve geline bu noktada, Rusya'yı ve bölgedeki denge-
leri çok iyi bilen Haydar Aliyev'in büyük payı var.

Haydar Aliyev Azerbaycan petrolünden pay almak isteyen devletler ve çok uluslu şirketlerle görüşmeleri yalnız Azerbaycan'da iç istikrarı

sağladıktan sonra başlamıştır. Uzun süren müzakereler sonrası Azerbaycan'ın çıkarları göz önünde tutularak 20 Eylül 1994'de Azerbaycan petrol kaynaklarının işletilmesine yönelik olarak ilk anlaşma olan "Asrın Anlaşması" diğer adıyla da "Mega Proje" imzalanmıştır. Bu anlaşma imzalandıktan sonra Ocak 1995'de, Azeri, Çırac ve Güneşli alanlarının derinlikte yerleşen kısmının işletilmesi için sorumluluk altına giren Azerbaycan Uluslararası Operatör Şirketi (AIOC) kurulmuştur.

Azerbaycan çok büyük bir başarı göstererek kendi petrol stratejisini belirlemiştir. 18 Eylül 2002 yılı tarihinde söz konusu stratejinin temelini oluşturan bir önemli adım daha atılmıştır. Hazar petrollerini Akdeniz üzerinden dünya pazarlarına taşıyacak Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ana Boru Hattı'nın inşasına başlanmıştır. BTC'nin açıldığı temmuz 2006 yılına kadar ki süreçte Haydar Aliyev'in kararlı tutumu projenin gerçekleşmesi için halledici rol oynamıştır. Aliyev tüm yurtdışı gezilerde BTC'ye destek verilmesini istemiştir nitekim 23 Şubat 2003 de dünyanın bir numaralı gücü olan ABD'ye G.W.Bush'un resmi davetiyle gittiğinde de esas gündem maddesi BTC'nin gerçekleştirilmesi olmuştur. Aliyev 24 Şubatta ABD Ticaret Bakanı Donald Ewance ile görüşünde de BTC projesine değinerek bu projenin önündeki engellerden bahsetmiş ve bu konuda ABD'den daha fazla destek beklediklerini vurgulamıştır. ABD Ticaret Bakanı da ABD'nin BTC'ye tam destek verdiğini ve Azerbaycan'ın bu projesini destekleyecekleri sözünü vermiştir. Söz konusu proje, Azerbaycan'ın refah düzeyi yüksek olan ülkeler seviyesine taşıyabilecek potansiyele sahiptir. Bu projenin bölgedeki güvenliğinin, ekonomik işbirliğinin ve kültürel yakınlaşmasının artmasına da önemli etkisi olacağı kaçınılmazdır.

Daha önce 1999 yılı sonunda Azerbaycan'da petrol üretiminden ve ihracatından elde edilen tüm gelirleri bir araya toplayan Devlet Petrol Fonu (DPF) kurulmuştur. Fonun organize edilmesi ve ileriye dönük faaliyetinin belirlenmesi, özellikle dünyanın önde gelen petrol şirketleriyle yakın iletişim içinde yürütülmektedir. Halihazırda Azerbaycan'ın stratejik döviz rezervleri 1.3 milyar doların üzerinde olup, DPF 800 milyon dolarlık rezerve sahiptir. 2002 yılında, DPF bütçesinden 72 milyon dolarlık kaynak, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının talimatı ile Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı yaptığı askeri saldırı sonucunda yerleşim yerlerini terk etmek zorunda bırakılmış bir milyondan fazla göç mağduru için yeni konut inşaatı projesine ayrılmıştır.

Ülkenin sosyal refahını sağlamak amacıyla ve mevcut sorunların çok tarafı ele alınmasının temini için 10 ayrı devlet programı hazırlanmıştır.

Söz konusu gelişmeler ve büyümenin istikrarlı olması için, bilimsel zemin ve çok yönlü devlet stratejisi oluşturulmuştur. Bu stratejinin temelini oluştururken tarihsel gelenekler, sanayi ve tarım sektörlerinin genel yapısı ve özellikleri göz önünde bulundurulmuştur. 1998 yılında dünyada finansal kriz yaşanırken ve bu durumun sonucu olarak iş piyasalarında durgunluk görülürken, Azerbaycan ekonomisi %10'luk büyüme kaydetmiştir. Azerbaycan Merkez Bankası başarılı şekilde her yıl %4'lük milli para devalüasyonu işlemini gerçekleştirmektedir.

Ulusal ekonomik ve sosyal strateji gelişmiş hukuk temeline dayanmaktadır. Son yıllarda çeşitli iş alanlarını kapsayan ve geniş yelpazeye sahip birçok kanun, tüzük ve diğer hukuki dökümanlar kabul edilmiş ve işlemeğe başlamıştır.

Bugün Azerbaycan; ekonomi, siyasi ve idari alanda önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Bu ilerlemede 12 Aralık 2003 de vefat eden büyük devlet adamı Haydar Aliyev'in önemli katkısı olduğunu bütün Azerbaycan halkı yürekten kabul etmekte ve minnetle yâd etmektedir.

BAHADUR KERİMOV

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BÖLÜMÜ

Tarix həmişə hər şeyi öz yerinə qoyur.

HEYDƏR ƏLİYEV

Kerimov Bahadır Settar oğlu 1982'de Ağdam şəhərində anadan olmuşam. 1999'da Bakı şəhər 286 sayılı məktəbi bitirmişəm. Həmin ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının Siyası İdarəetmə fakültəsinə daxil olmuşam. 2003'de məzun olub Türkiyə'ye Magistratura təhsili almaq üçün gəlmişəm və bu il İstanbul Uluslararası İlişkiler bölümündən məzun olacağam. Hal hazırda Bakı şəhəri Yeni Yasamalda yaşayıram.

HAYDAR ALİYEV DÖNƏMİNDƏ AZERBAIJAN'IN İÇ və DİŞ POLİTİKASI

Azərbaycan 1991'de bağımsızlığın əldə edilməsinin ardından iç və dış politikada birçok sorunla qarşılaşmışdır. Başta Dağlık Karabağ Sorunu olmağ üzere, Rusya və İran gibi bölgəsel güclərə qarşı bağımsızlığını koruma, demokrasi və piyasa ekonomisinə geçiş sürecinde gerekli reformların uygulanmasında ve son olarak Batı ülkeleri ile yakın ilişkiler kurma yolunda sıkıntı çeken Azərbaycan, bir an önce bulunduğu durumdan kurtulması için çözüm arayışı içerisine girmiştir. Bu dönemde Haydar Aliyev Azərbaycan'da yönetime geldiğinde ülke çok kritik bir tarihi süreç yaşıyordu. Ülke başkanlığına gelmesinin ardından bölgede aktif dış siyaset yürütmeye başlayan Aliyev, Rusya ile Batı arasında denge siyaseti yürüterek daha verimli iç ve dış politika yürütülmesi açısından bölgede istikrarın korunmasını sağlamıştır.

Azərbaycan'ın içinde yer aldığı Kafkasya bölgəsi, jeostratejik konumu itibarıyla yeni dünya düzeninde büyük önem taşımaktadır. Bu durum, hem yeni düzen içerisinde büyük güçler arasında denge oluşturmak bakımından, hem de petrol rezervlerine sahip olması nedeniyle ekonomik açıdan bakıldığında açıkça görülmektedir. Bu koşullar arasında isabetli bir dış politika izlemek Azərbaycan açısından çok önemlidir. Aliyev'in büyük siyasi deneyimi ona etkin yaklaşımlar ve politikalar izlemesinde yardımcı olmuştur. İktidara geldikten sonra ülke içi dengeleri gözeterek atamalar yapmıştır. Aliyev yönetime geldiğinde ülke tam bir kargaşa içerisindeydi. Dağlık Karabağ savaşı ve Suret Huseynov ayaklanmasının yanında etnik azınlıklar da çeşitli taleplerde bulunmaya başlamışlardı. Ülkenin güney bölgesinde Alikram Hümbeşev Lenkeran'da Talış-Muğan Cumhuriyeti kurmaya çalışmaktaydı. Ülkenin Kuzeyindeyse "Ulusal Lezgi (Sadval)" ya da "Birlik Hareketi" Dağıstan'ın güney, Azərbaycan'ın kuzey bölgesinde bir "Lezgiistan Cumhuriyeti" kurmak için her şeye başvuracaklarını açıklamışlardı. Aliyev yönetime geldiğinde Rusya kendisine destekte bulunmuş ve Haziran 1993'de merkezi Moskova'da bulunan Lezgi Siyasal Cephesini kapatmıştır. H. Aliyev iktidara geldiği ilk dönemde çok yönlü bir diplomasi izleyerek, aynı zamanda ülke içindeki karışıklıkları çözerek istikrarı sağlamaya çalışmış ve bunu da başarmıştır. Ülkenin bu kadar zor durumda olduğu bir dönemde o kısa zaman zarfında ülkede yönetimi güçlendirmek için çok ciddi faaliyet göstermiştir. 1993 yılı ikinci yarısından itibaren ülkenin dış politikasında köklü değişiklikler yaşanmaya başladı. Haydar Aliyev

görevə gelir gelmez ilk başta Rusya'ya yönelik bir yakınlaşma politikası yürütmüş ve daha sonraki dönemde ise dengeli dış politikaya dönmüştür, ama burada yine Rusya ile iyi ilişkiler muhafazası söz konusudur. Bu dönemde her iki tarafın çıkarlarına uygun ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi için bir sıra adımlar atıldı. 6 Eylül 1993'te H. Aliyev, Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin ve diğer Rus yetkililerle görüşmüş iki ülke arasında ilişkilerin iyileştirilmesini müzakere etmiş, 24 Eylül'de ise Azərbaycan'ın BDT'ye üyeliğine imza atmıştır.

Aynı zamanda H. Aliyev Amerika'nın Kafkasya'da Rusya'yla kesişen çıkarlarından doğru bir şekilde faydalanmak için dengeli bir siyaset yürütmeye başladı. Rusya'nın Azərbaycan'a olan etkisini azaltmak amacıyla Batı ülkeleri, BDT ve diğer bölge ülkeleriyle ekonomik ilişkilerin gelişmesi yönünde bir politikanın uygulanması gerekiyordu. Azərbaycan gibi ekonomik ve ulaşım baskısına maruz kalan Gürcistan, Ukrayna, Kazakistan ve Orta Asya'yla yakın ilişkiler oluşturuldu. Bir yandan Rusya'nın nüfuzunu azaltma, öte yandan Avrupa ve ABD'nin ise etkisini güçlendirme (bu arada Rusya'yı tedirgin etmeyecek bir şekilde) politikası yürütüldü. İran'la keskinleşmiş siyasi, ideolojik çarpışmalara son vermek, iki ülke arasındaki ilişkileri iyileştirme amacıyla tüm yolları deneyerek yakın komşu, ortak münasebetler oluşturmak için ciddi bir faaliyet ortaya kondu. Aliyev, AHC'nin aksine Rusya veya İran karşısı demeçlerden kaçınmış olsa da, Rus ordusunun "sınır muhafızları" veya "barış gücü" adıyla Dağlık Karabağ'a geri dönmelerine karşı çıkarak Azərbaycan'da Rusya'nın etkinleşmesine izin vermemiştir. 1993–1994 yıllarında dış politikada artık stratejik bir dönüşüm oluşmaya başladı.

1993 yazından itibaren Türkiye konusunda da dış politikada ciddi değişiklikler meydana geldi. 1992–1993 yıllarda iki ülke arasındaki etnik birlik anlayışı dış politikanın temeline oturtulmuştu. Bu da ülkede farklı birçok etnik sorunların ortaya çıkmasına sebep olmuş, uluslararası sistemde her iki ülkenin nüfuzuna zarar vermiştir. Aslında gerçekleşmesi mümkün olmayan, sadece ülkedeki kızıştırmaya yönelik "Türk Birliği" fikri birçok devletin (Yunanistan, İran, Rusya gibi) de Azərbaycan'a karşı bazı tedbirler almasına sebep oldu ve 1992–1993 yıllarında hem bölgede hem de uluslararası sistemde devletin mevkiine büyük darbe vurdu. H. Aliyev Hükümeti etnik birlik anlayışı üzerine kurulmuş Azərbaycan–Türkiye ilişkilerini karşılıklı faydalı ekonomik ve stratejik ortaklık münasebetleri çerçevesinde yürütmek için uzun süre çalışmalı oldu.

Haydar Aliyev'e yönelik meydana gelen Ekim 1994 ve Mart 1995 darbe girişimlerinin ortaya çıkma nedenlerine baktığımızda burada dış güçlerin ülke üzerindeki çıkarlarının büyük etken olduğu görülmektedir. "Asrın Antlaşması"nın imzalanmasından sonra, Azərbaycan'ın petrol kaynakları konusunda Batılı ülkeler ile Rusya arasında yaşanan şiddetli rekabet, ülkede yapılan darbe girişimlerinin en önemli nedenlerinden olmuştur. Hazar Denizi'nin statüsü konusunda atılan diplomatik adımlar, Dışişleri Bakanlığınca "Asrın Antlaşması"nın tanınmaması, Mütəllibov ve Hüseynov'un gizlice veya açıkça desteklenmesi de göstermiştir ki, Rusya, Azərbaycan gibi, Güney Kafkasya'nın ekonomisi ve politikasında anahtar konumda bulunan bir ülkede kontrolü tamamen kaybetmek istememekte ve bunu önlemek için elinden geleni yapmaktadır.

Azerbaycan Hükümeti'nin üzerindeki en büyük sorumluluklardan biri de Karabağ sorununun çözümü kavuşturulması idi. Bunun için diplomasi'nin karşısında duran ilk vazife, uluslararası sistemin desteğini kazanmak olmuştur. Hükümet bağımsız devletin dünyada tanınmasına, dünyanın gelişmiş ülkeleri ile ekonomik ve kültür alanlarında işbirliğine gitmek ve aynı zamanda Dağlık Karabağ sorununa uluslararası camianın dikkatini yöneltmek için kararlı bir politika izlemeye başladı. Ülkenin petrolünü bir vasıta olarak kullanılması suretiyle büyük devletlerin, uluslararası teşkilatların ve şirketlerin ilgisini buraya doğru çekmek ve Ermenistan'a sorunun çözümü doğrultusunda baskı yapmaları için planlı şekilde faaliyete geçildi. Bu sorunun sadece insan haklarının çiğnenmesi, arazi bütünlüğünün ihlal edilmesi anlamını taşımadığını, devletin bağımsızlığı yolunda bir engel dönüşüğünü dünya kamuoyuna duyurmak çok önemliydi. Fakat bütün bunların 1991–1993 yıllarında dikkate alınmadığı bilinmektedir.

Haydar Aliyev İktidarının Enerji Politikası

XX. yüzyılın sonunda petrolün sahip olduğu ekonomik, politik ve stratejik önem bir yandan petrol kaynakları üzerinde güç merkezlerinin mücadelesini daha da artırmış, diğer yandan ise ülkelerin petrol üzerinde politik ve ekonomik açıdan büyük stratejiler üretmesine neden olmuştur. Azərbaycan'da kaynakların geliştirilip araştırılması için gerekli fonların yokluğu yüzünden ülke yönetimi projelerin gerçekleştirilmesi amacıyla Batı yatırımlarını ülkeye çekmeyi kararlaştırmıştır. Uzun yılların siyasi tecrübesine sahip olan H. Aliyev, petrolün Azərbaycan'ın ekonomik ve siyasi hayatında büyük önem taşıdığını ve ülkenin uluslararası ilişkilerinde petrol faktörünün dikkate alınması gerektiğini çok iyi bilmekteydi. Aliyev, iktidarının ilk günlerinde Rusya yanlısı gözükmekle de, bu konuda özellikle

Türkiye'nin taşıdığı endişelerin yersiz olduğu kısa sürede anlaşılmıştır. İlk günlerde Moskova'nın hoş karşıladığı kararların özünde, Aliyev'in denge siyaseti gereği Rusya'yı karşısına almamak ve gelecekte uygulayacağı temel politikalar için ilk şart olan siyasi geleceğini sağlama almak amacını güttüğü görülmüştür. Bu projelerin imzalanmasıyla Azerbaycan, ülke ekonomisini kalkındırma, büyük devletlerin siyasi desteğini kazanma ve bağımsızlığını biraz daha pekiştirme olanağına kavuşmuştur. Bu projeler Azerbaycan için hayatı önem taşıymaktaydı.

Böylece devletin elinde en büyük ve tek koz olan Azerbaycan doğal kaynaklarının ülke çıkarları doğrultusunda kullanılması için fırsat elde edilmiştir. Nitekim Azerbaycan çok geçmeden dünyanın önde gelen şirketleri ile imzalanan "Asrın Antlaşması"yla Hazar enerji kaynaklarını tüm dünyaya tanıtarak ve daha da önemlisi kendisinin gerçekten bağımsız bir devlet olduğunu ve doğal kaynaklarını istediği doğrultuda kullanabileceğini göstererek, Batı devletlerinin ilgisini kendine çekmeyi başarmıştır.

Azerbaycan'ın Hazar enerji kaynaklarının üretimi ve uluslararası piyasalara nakline ilişkin tercihlerinde, ekonomik olmanın ötesinde stratejik çıkarları da göz önünde bulundurduğu görülmektedir. Bölgede eski Sovyetler Birliği dönemindeki etkinliği devam ettirmeye çalışan Rusya'ya karşı Azerbaycan'ın, siyasi bağımsızlığını devam ettirme ve ekonomik bağımsızlığını pekiştirme zorunluluğunda olması, kaçınılmaz olan bu tercihte önemli bir rol oynamıştır.

Azerbaycan Petrollerinin hangi hatla uluslararası piyasalara ulaştırılacağı konusunda tartışmalar uzun süre devam etmiştir. Bölgede çıkarı olan devletlerin her biri kendine daha uygun boru hattı güzergâhını öne sürmüş, fakat Bakü-Ceyhan projesinin gerçekleşme şansı her zaman için daha yüksek olmuştur. Azerbaycan Cumhurbaşkanı H. Aliyev de defalarca Azerbaycan petrolünün Türkiye üzerinden dünya pazarlarına çıkarılması isteğini dile getirmiştir. Konuya ilişkin önemli gelişmeler 1999 yılının ikinci yarısında gerçekleşmiştir. Özellikle Azerbaycan Cumhurbaşkanı H. Aliyev'in kararlı tutumu ve BP Amoco ortaklığının konuya ilişkin çekincelerini kaldırmasıyla Bakü-Tiflis-Ceyhan hattına ilişkin olarak ilgili şirket ve devlet temsilcileri arasında görüşmeler başlamıştır.

Kasım 1999'da AGİT İstanbul Zirvesi'nde Bakü-Tiflis-Ceyhan hattına ilişkin hızlı gelişmeler süreci başlamıştır. İlk olarak zirve sırasında Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan devlet başkanları 1999 yılında Azerbaycan petrolünün Ceyhan'a akıtılmasını öngören bir niyet antlaşması imzalamıştır. Nisan 2000'de de Azerbaycan, Türkiye, Gürcistan, ABD devlet

yetkilileri ve BP ile AMOCO yetkilileri arasında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler sonucunda, üç ülke meclisi tarafından onaylanmak üzere, Bakü – Ceyhan'ın inşasına başlanmasına ilişkin ortak metin hazırlanmıştır. Bu metin Mayıs 2000'de Azerbaycan ve Gürcistan Parlamentoları tarafından onaylanmıştır.

Yapılan çalışmalar sonrasında 1 Ağustos 2002'de Londra'da hattın yapımı ve çalıştırılmasını üstlenmek üzere "BTC Co" şirketi kurulmuş ve 18 Eylül 2002 tarihinde Bakü'de Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhraç Boru Hattı'nın temeli atılmıştır. Temel atma törenine Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in yanı sıra Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Gürcistan Cumhurbaşkanı Eduard Şevarnadze, ABD Enerji Bakanı Spencer Abraham ve diğer devletlerin yetkilileri de katılmıştır. Tören sırasında uzun bir konuşma yapan H. Aliyev, Bakü-Tiflis-Ceyhan'ın gerçekleşmesini "Azerbaycan'ın on yıllık petrol stratejisinin sonucu" olarak değerlendirmiştir. H. Aliyev ABD'nin manevi desteği olmadan gerçekleşmesi olanaksız olan bu projenin Güney Kafkasya'ya istikrar ve güvenlik getireceğini, aynı zamanda Azerbaycan'ı, Gürcistan'ı ve Türkiye'yi birbirlerine daha sıkı bağlarla bağlayacağını da vurgulamıştır. Temel atma törenini izleyen günlerde Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının yapımına ilişkin çalışmalar Azerbaycan'da, Gürcistan'da ve Türkiye'de ayrı-ayrı olarak başlamış ve hızla sürdürülmüştür. İlk olarak 20 Eylül 2002'de Ankara'da projenin Türkiye Kesimi Sözleşmeleri İmza Töreni ve ardından 26 Eylül 2002'de Adana'da Ceyhan Terminali Temel Atma Töreni gerçekleştirilmiştir. Daha sonra, 23 Mayıs 2003'te Gürcistan'ın Tetri Skaro kentinde hattın Gürcistan kısmının temel atma töreni gerçekleştirilmiştir.

Haydar Aliyev İktidarının Hazar Politikası

SSCB'nin dağılmasından sonra, yeni bağımsız devletler arasında, o döneme kadar uluslararası boyutta sorun olarak dikkat çekmeyen bir çok konu, sorun olarak ortaya çıkmıştır. Bu sorunlardan biri de, Hazar Denizi'nin statüsünün belirlenmesi konusunda yaşanmaktadır. Hazar'ın statüsünün belirlenmesinde hangi uluslararası hukuk formunun uygulanacağı konusunda belirsizliğe yol açmıştır. Hazar ülkeleri kendi politik ve ekonomik çıkarları açısından siyaset yaptıkları için sorunun çözümü çok ciddi engellerle karşılaşmıştır. Hazar Denizi'nin hukuki statüsü gerçekten üzerinde durulması gereken bir sorundur.

Dış politika uzmanları tarafından Hazar'ın statüsü sorunu, bölgesel güçler arasında oynanan ve küresel güçler tarafından seyredilen zaman zaman da müdahale edilen bir satranç oyununa benzetilmektedir. Yeni

kıyıdaş devletlerin ortaya çıkmasıyla Hazar'ın statüsü konusunda yapılmaması istenilen değişikliklere ilişkin çeşitli öneriler ortaya çıkmıştır. Bu oyunda Rusya ve İran çoğu zaman yan yana ve Azerbaycan'ın karşısında yer almaktadırlar. Statü tartışmalarında kıyıdaş ülkelerin görüşleri gelişmelere bağlı olarak sürekli değişmekte, fakat amaçlar sabit kalmaktadır. Ülkeler Hazar'ın göl ya da kapalı deniz olmasını isterken aslında onların bu istekleri olası bir paylaşımda kendi pay ve çıkarlarını en üst seviyeye çıkarma gayretlerini yansıtmaktadır.

Azerbaycan, Hazar Denizi'nin uluslararası bir sınır gölü olarak, üzerinde kıyı devletlerinin tam egemen olduğu sektörlere bölünmesi gerektiğine inanmaktadır. Sovyetler Birliği zamanında orta çizgi yoluyla yapılan sektörel bölünme hala geçerlidir ve "de facto"yu oluşturmaktadır. Sovyetler Birliği zamanından bu yana var olan bu sektörler Hazar ülkelerinin devlet sınırları haline gelmelidir. Azerbaycan, 20 Eylül 1994 tarihinde, Azerbaycan sektöründeki bazı yatakların işletilmesi amacıyla 11 uluslararası şirketle "Asrın Antlaşması"na imza atmıştır. Hazar'daki "de facto" durumunu meşrulaştırmak için H. Aliyev, Batılı şirketler kadar olmasa da Hazar'ın statüsü konusunda çatıştığı Rus ve İran şirketlerine de kendi sektöründeki petrol yataklarının işletilmesinde paylar vermiştir. Azerbaycan hükümeti, Rusya'nın Aşgabat'ta ortaya attığı, her kıyıdaş devlete 45 millik karasuyu öneren teklifini kabul etmemiştir. 1998 yılında, Rusya ile Kazakistan arasında Hazar'ın kuzey bölümünü orta hat çizgisi ile bölen antlaşmayı olumlu bir gelişme olarak kabul eden hükümet, bu antlaşmanın deniz yüzeyinin ortak kullanılması maddesini kabul etmemiştir. Azerbaycan Dışişleri Bakanı Tofiq Zülfiyarov ülkesinin, Hazar'ın yüzeyinin de tabanı gibi bölünmesinden yana olduğunu belirtmiştir.

Azerbaycan tarafı Hazar'ın statüsü ile ilgili "sınır gölü" ve "açık deniz" şeklindeki iki görüşü devamlı ileri sürmüştür. İlk olarak Azerbaycan tarafı Hazar'ın bir "sınır gölü" olarak değerlendirilmesinden ve kıyıdaş ülkeler arasında bütün egemenliği içerecek şekilde sektörlere bölünmesinden yanadır. Bu öneri, kendi bölgesinde petrol ve doğalgaz zengini olması nedeniyle Kazakistan tarafından da desteklenmektedir.

Ocak 2001'de Azerbaycan'a yaptığı ziyarette Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve Heydər Əliyev arasında Hazar Denizi'nin statüsü konusunda bir protokol imzalanmıştır. Antlaşma deniz yatağının ortak hat boyunca beş kıyıdaş ülke arasında bölünmesinin deniz suyunun ise ortak kullanımını öngörmekteydi. Antlaşmada her kıyıdaş ülkenin kendi bölgedeki maden kaynakları üzerinde münhasıran hak sahibi olduklarına da

vurgu yapmaktaydı. Ardından Azerbaycan Cumhurbaşkanı H. Aliyev'in 23-24 Eylül 2002'de gerçekleştirdiği Rusya ziyareti sırasında, Azerbaycan Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasında Hazar'ın paylaşımına ilişkin antlaşma imzalanmıştır.

Soruna uluslararası hukuk ve uygulamalar açısından bakıldığında, Azerbaycan yaklaşımının daha makul bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Bunun bir sonucu olarak bölgede dengeler Azerbaycan görüşü doğrultusunda değişmektedir. Kazakistan ile Rusya arasında yapılan antlaşma, başta İran görüşleriyle paralel görüşler ortaya atan Rusya'nın da Hazar'ın yasal statüsü konusunda artık Azeri görüşüne yaklaştığını göstermektedir. Bu arada en başta Azerbaycan olmak üzere, Kazakistan, Türkmenistan, Rusya ve hatta İran, Hazar'ın hidrokarbon zenginliklerinin işletilmesi amacıyla büyük petrol şirketleriyle antlaşma imzaladılar. Bu durum aslında Hazar'ın fiili olarak sektörlere ayrıldığının bir göstergesidir.

Günümüze kadarki gelişmeler dikkate alındığında, şimdilik Azerbaycan, Rusya ve Kazakistan'ın statü ve Hazar'ın paylaşımı konusunda önemli antlaşmalar imzalamadığı, kendi aralarındaki sınırları belirlediği görülmektedir. 23-24 Eylül 2002'de Azerbaycan'la Rusya arasında, Hazar'ın paylaşımına ilişkin antlaşma imzalanmıştır. Fakat İran ve Türkmenistan bazen üst üste düşen, bazen de farklı nedenlerle bu türden antlaşmalara şimdilik yanaşmamaktadırlar. Özellikle, İran'ın Hazar'ın %20'lik eşit paylara bölünmesi konusunda tavrını ısrarla sürdürdüğü gözlenmektedir. Ama Azerbaycan-Rusya-Kazakistan uzlaşmaları, artık İran'ın isteklerinin gerçekleşmesinin imkânsız olduğunu, İran'ın bu isteklerini sadece pazarlık aracı olarak kullanabileceğini göstermektedir.

Değerlendirme

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Azerbaycan yönetiminin üzerine düşen önemli görevlerden biri de devletin ulusal çıkarlarını, jeopolitik konumunu, ekonomik potansiyelini, dış güçlerin ülkedeki menfaatini ve diğer unsurları göz önünde bulundurarak bir dış siyaset konsepti oluşturmak ve bunu ivedilikle uygulamaktır. Fakat karmaşık siyasi, ekonomik, sosyal iç sorunlarla yüzleşen, dış baskılara, aynı zamanda Ermenistan'ın işgaline maruz kalan Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlığının ilk yıllarında çok yönlü düşünülmüş, dinamik ve süreklilik arz eden aktif bir siyaset gerçekleştiremedi. Eğer bağımsızlığın ilk aylarında Azerbaycan yönetimi Rusya'nın çıkarları doğrultusunda siyaset yürütmekte idiyse, sonraki dönemde reel güçler dengesini dikkate almadan, sadece Türkiye'nin

himayesine sığınan, birbirine tamamen çelişik, devletin uzun vadeli çıkarlarını gözetmeyen pasif bir politika uygulamaktaydı. H. Aliyev, AHK'nin aksine Rusya veya İran karşıtı demeçlerden kaçınmış olsa da, Rus ordusunun "sınır muhafızları" veya "barış gücü" adıyla Dağlık Karabağ'a geri dönmelerine karşı çıkarak Azerbaycan'da Rusya'nın etkinleşmesine izin vermemiştir. Azerbaycan-Rusya ilişkileri temel sorunlarının kaynağında, bu sonuncunun imparatorluk arzularının yeni koşullarda şekil değiştirerek devam etmesi bulunmaktaydı. İki ülke arasındaki münasebetlerin ilk yıllarında Rusya'nın Azerbaycan'a karşı daha baskıcı bir politika uyguladığı bilinmektedir ki, bu politika daha sonraki yıllarda değişime uğramış ve bu şekilde ilişkilerde ekonomik çıkarlar daha çok önem kazanmaya başlamıştır.

Haydar Aliyev'in yürüttüğü enerji politikası devletin dış politikasının güçlenmesinde ve liberal ekonomiye geçiş döneminde ülkeye gerekli mali kaynağın temin edilmesinde çok önemli rol oynamıştır. "Asrın Antlaşması" imzalandıktan sonra ülkenin Batı için önemi bir hayli artmıştır. ABD'yle ilişkilerin gelişiminde de Azerbaycan'ın doğal kaynakları büyük önem taşımıştır. Nitekim petrol faktörü ABD'nin Azerbaycan'a yönelik bakış açısının değişmesini sağlamıştır. Bunun yanında Azerbaycan'ın yürüttüğü dış politika barışçı tutumu, demokrasi ve piyasa ekonomisinin geliştirilmesi yönünde ısrarlı tutumunun da ilişkilerin gelişiminde çok etkili olduğunu vurgulamamız gerek. Dünyada barışın ve demokrasinin yayılması adına kendini Batı devletlerinin yanında göstererek gelişmiş ülkelerin güvenini kazanmayı başarmıştır.

Aliyev göreve geldiğinde, önceki cumhurbaşkanı Elçibey'in İran'a yönelik politikası nedeniyle Azerbaycan ile İran arasında gerginlik yaşanmaktaydı. Elçibey, İran'ın kuzeyinde (Güney Azerbaycan) yaşayan yaklaşık 30 milyon Azerbaycan Türkünün haklarını savunan söylemler geliştirmekte; aynı zamanda Güney Azerbaycan'ın ve Kuzey Azerbaycan'ın (günümüzdeki Azerbaycan Cumhuriyeti) birleşmesi gerektiğini savunan gruplara destek vermekteydi. Aliyev göreve geldikten sonra bu akımların çalışmalarını sınırlamış, İran'ı rahatlatan açıklamalar yapmıştır.

İran, Haydar Aliyev döneminde Azerbaycan'la ilişkileri her alanda geliştirerek Güney Kafkasya'da etkisini artırmaya çalışmıştır. İran'ın Karabağ sorununa yaklaşımında önceki yıllarla kıyaslandığında değişikliklerin olduğunu söyleyebiliriz. İran bütün uluslararası teşkilatlarda Dağlık Karabağ sorununu Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü çerçevesinde çözümüne taraf olduğunu belirterek, ülkenin toprak bütünlüğünü tanıdığını zaman

zaman ilan etmiş ve uzun yıllar tartışma konusu olan Güney Azerbaycan'ın merkezi Tebriz'de Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bir konsolosluk açmasına izin vermiştir. Genel olarak, İran'ın bölgedeki jeopolitik durumu etkileme gücü git gide azalmıştır. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının yanı sıra diğer bir takım projelerin (örneğin, Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz hattı) Batının desteği ve katılımıyla gerçekleşmesi, İran'ın bölgedeki gelişmelerin dışında kalmasına yol açmıştır.

Türkiye ile Azerbaycan arasında hem bölgesel hem de uluslararası reel duruma daha uygun, duygusalardan ziyade karşılıklı ekonomik, sosyal, kültürel ve askeri çıkarlara dayalı, daha gerçekçi ilişkilerin H. Aliyev döneminde başladığı ileri sürülebilir. 1991-1993 dönemindeki temasların daha ziyade duygusal düzeyde seyrettiği görülmektedir. Sonuç olarak görüyoruz ki, dengeli bir dış politika yürüten Azerbaycan Cumhuriyeti 1993-2003 yıllarında diğer ülkelerle de aktif bir işbirliği içinde olsa da, Türkiye'yle münasebetlerini daha da gelişmesi ve stratejik ortaklığın derinleşmesi için yoğun bir politika izlemiştir. Bu da bölgenin güvenliği ve Azerbaycan'ın Avrupa'ya entegre olmasında, ülkede istikrarın korunmasında, bağımsızlığını her geçen gün daha da pekişmesinde büyük önem taşımaktadır. H. Aliyev, kendinden önceki yönetimlerin yürüttüğü dış politikanın sonuçlarını, bölgedeki dengeleri gözeterek, kendi yönetim anlayışının ve daha önceden sahip olduğu ilişkilerin etkisiyle özgün bir dış politika izlemiştir. İlk başta, Rusya'nın tepkilerini azaltmak için bu ülkeye yaklaşma politikası izlemiş, ama daha sonra beklentileri yerine gelmediği için, giderek daha fazla dengeli dış politikaya dönmüştür. Nitekim sonraki dönemlerde, Azerbaycan'da petrol ihalelerinde Türkiye'ye verilen pay artırılmış, Bakü'nün elektrik dağıtım ihalesi dâhil çok sayıda önemli ihale Türk firmalarına verilmiştir. Aynı zamanda Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı projeleri de bu ilişkilerin gelişimine büyük katkı sağlamıştır.

Azerbaycan dış politikasında en önemli sorun topraklarının bir kısmının Ermenistan tarafından işgal altında tutulmasıdır. Dağlık Karabağ sorunu Azerbaycan dış politikasının hedeflerinin belirlenmesinde en önemli unsur olarak öne çıkmaktadır. Haydar Aliyev döneminde bu sorunun çözümüne ilişkin atılan adımlar kesin bir sonuca varmasa da, bazı dönemlerde çözüme çok yaklaşılmıştır. Ermenistan lideri L. Ter Petrosyan'ın 1997'de zorla istifaya gönderilerek R. Koçaryan'ın iktidara gelmesi sonucunda Karabağ sorununun barışçıl yolla çözümünü bir çıkmaza girmiştir. Fakat Haydar Aliyev'in Karabağ politikasında da her hangi bir taviz vermeden Ermenistan'ın işgalci bir devlet olarak tanınması yolunda başarılı bir siyaset yürüttüğü söylenebilir.

Hazar Denizi'nin statüsüyle ilgili konuda da çözüme yönelik büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Rusya, İran ve Türkmenistan'ın baskısına rağmen "Asrın Antlaşması" gerçekleştirilmiş, Hazar'ın statüsüyle ilgili İran ve Türkmenistan dışında diğer kıyıdaş ülkelerle mutabakata varılmıştır. Azerbaycan'ın bu sorunla ilgili kendi tutumunu sergilediğinde yalnız kalmasına rağmen her hangi bir taviz vermemesi ve geri adım atmaması H. Aliyev'in Hazar politikasındaki başarısının bir kanıtı olarak da değerlendirilebilir.

Haydar Aliyev iktidarı döneminde Azerbaycan dünyanın birçok ülkesi ile ikili ilişkiler kurmuş, Avrupa Konseyi'ne üye olmuş, diğer çok sayıda uluslararası kuruluş ile itibata geçmiştir. 11 Eylül 2001'den sonra uluslararası konjonktürün değişmesi ülkelerin dış politikalarını yeniden düzenlemeyi gerekli kılmıştır. Azerbaycan'ın jeopolitik öneminin daha da artması dolayısıyla, bu süreçten H. Aliyev yönetiminin de ülke çıkarları açısından faydalanmaya çalıştığı görülmektedir. Nitekim 25 Ocak 2002'de ABD Kongresi Azerbaycan'a hükümet yardımını yasaklayan baştan sona absürt bir gerekçe ile (toprakları işgal edilen Azerbaycan'ın Ermenistan'a ambargo uygulaması!) kabul edilen 907. Maddenin uygulanmasını durdurulmasına karar vermiştir. 11 Eylül saldırılarından sonra başlayan teröre karşı savaş süreci ilişkilerin gelişmesi için yeni olanaklar sağladı. Azerbaycan'ın Avrupa, Orta Doğu ve Orta Asya'ya açılan bir bölgedeki jeostratejik konumu ve teröre karşı savaşta verdiği destek, ABD'nin Azerbaycan ile işbirliğinin ekonomik boyutu kadar siyasi boyutunun da önemini göstermiş oldu.

1991-1993 yıllarında hükümetin dış politikadaki başarısızlığından faydalanan güçlü Ermeni lobisi Azerbaycan'ı uluslararası alanda insan haklarını ihlal eden, uluslararası kuruluşları hiçe sayan, bölgedeki komşu devletleri tehdit eden, irticai siyaset yürüten bir devlet olarak tanıtmaya çalışmaktaydı. Bu sebeple, 1993 yılından itibaren H. Aliyev hükümeti dış politikada öncelikli olarak Azerbaycan gerçeklerinin dünyaya duyurulması yönünde faaliyette bulunmuştur. Aynı zamanda dış politikada öne çıkan Türkiye, Rusya, İran ve ABD ile karşılıklı faydalı işbirliğine, ekonomik çıkarlara dayalı ilişkiler oluşturulmaya başlandı ve zaman içerisinde uluslararası alanda Azerbaycan Cumhuriyeti'ne karşı oluşmuş yanlış algılamaları ortadan kaldırmaya yönelik ciddi adımlar atıldı.

Azerbaycan 1991 yılında SSCB'nin dağılması ve kazanılan bağımsızlıktan sonra serbest piyasa ekonomisine geçiş kararı aldı. Fakat bir yandan Karabağ savaşı, öte yandan ağır ekonomik, sosyal ve siyasi istikrarsızlık ülkeyi bir kaos ortamına sürükledi. 1993'te H. Aliyev'in bir

cumhurbaşkanı olarak sorunların üstesinden gelebilecek güçlü bir iktidar kurması ve demokratik cumhuriyet yolunda devam edileceği konusunda güvence vermesi ile zihinlerdeki karmaşıklık belli ölçüde giderilmiş oldu, aynı zamanda ekonomi gelişmeye başladı. İç siyasette ekonomik ve demokratik gelişmeler kazanan H. Aliyev iktidarının dış siyasette de çok kutuplu ortamda denge kurma girişiminde başarılı olduğu ve dünyanın büyük devletlerinin, nüfuzlu teşkilatlarının dikkatini ülkeye yönlterek, uluslararası hukuk normlarına uygun şekilde faydalı işbirliğine gidilmesine zemin yaratan bir politika izlediği söylenebilir. Haydar Aliyev'in iktidara gelmesiyle birlikte siyasi istikrara kavuşan Azerbaycan, ekonomik açıdan zor durumdan çıkmayı başarmış ve dünya çapında petrol üretimi yapan bir ülkeye dönüşme yolunda mesafe almaya başlamıştır. Bu yönetim ile beraber ülkede siyasi ve ekonomik istikrar sağlanmış, % 1700'lere varan enflasyon uygulanan sıkı para politikası sonucunda 1995 yılından itibaren düşüşe geçmiş ve fiyatların genel seyrinde istikrar sağlanmıştır. Ayrıca, Azerbaycan'ın Hazar Denizi'nde yerleşen enerji rezervlerinin üretimine ilişkin olarak uluslararası petrol şirketleri ile 1994 yılında yapılan Asrın Antlaşması'nın ardından, ülkenin özellikle enerji sektörüne yabancı sermaye yatırımları başarılı şekilde devam etmiştir. Her şeye rağmen, zengin doğal kaynakların varlığı, entelektüel insan gücü, ekonominin değişim sürecine başladığı sıradaki düzey, önemli uluslararası ulaşım yollarının kesiştiği bir noktada bulunması Azerbaycan Cumhuriyeti'nin geleceğinin daha parlak olacağı güvencesini vermektedir. Siyasi sorun olarak Dağlık Karabağ sorununun barış yoluyla çözüme kavuşmasının da ekonomik kalkınmaya ve ekonomik istikrarın devamına önemli katkısı olacaktır.

Azerbaycan'ın dış politikasında öne çıkan dört ülke (Türkiye, Rusya, İran, ABD) mevcut ilişkilerin gelişme aşamalarına genel olarak baktığımızda, daha çözülmesi gereken birçok sorun olmasına rağmen, H. Aliyev iktidarı döneminde bu ülkelerle olan münasebetlerde büyük mesafe kat edilerek, birçok alanda ilerlemeler gerçekleşmiştir. 1993-2003 yılları arasında söz konusu ülkelere olan ilişkileri tek tek değerlendirirken, H. Aliyev'in bu devletlerle karşılıklı ekonomik çıkara dayalı bir siyaset izlediği ve aynı zamanda faaliyeti boyunca Batıyla Rusya arasında bir denge oluşturmaya çalıştığı dikkat çekmektedir.

Bugün bağımsızlığın 15 yılını geride bırakan ve 21. yüzyıla doğru daha bir özgüvenle adım atan Azerbaycan mevcuttur. Ülke 25 Ocak 2001'de Avrupa Konseyi'ne üye olarak kabul edilmiş, ulusal petrol stratejisi oluşturulmuş, birçok gelişmiş ülkeyle petrol endüstrisinde işbirliği

antlaşmasına varılmış ve bu kapsamda "Asrın Antlaşması" imzalanmıştır. Geniş TRACECA programı çerçevesinde tarihi "İpek Yolu"nun yeniden canlandırılması ve Azerbaycan'ın bu süreçte aktif yer alması sayesinde diğer ülkelerle olan ekonomik ilişkiler giderek genişlemektedir. Bahsedilen gelişmeler sonucu ülke ekonomisinde 1989 yılında başlayan ve sonraki dönemde daha da derinleşen gerilemenin önüne geçilmiş, ekonomik kriz yerini büyüme ve canlanmaya bırakmıştır. 1996 yılından itibaren ülke kriz ve gerilemenin kısılcısından kurtularak ekonomik büyüme aşamasına adım atmıştır. Son yıllarda Azerbaycan'da ekonomik krizin önlenmesi ve enflasyonun düşürülmesine yönelik başarılı politikalar büyümenin hızlanmasına ve nitelik olarak yeni boyut kazanmasına vesile olmuştur. Özellikle 1995-2003 döneminde gerçekleştirilen reformlar ülke ekonomisinin yapısının yeni şartlara göre değiştirilmesini amaçlamış, büyüme ve kalkınma sürecine büyük ivme kazandırmış, halkın yaşam koşullarının iyileştirilmesine katkıda bulunmuştur.

İç siyasette ekonomik ve demokratik gelişmeler kazanan H. Aliyev iktidarının dış siyasette de çok kutuplu ortamda denge kurma girişiminde başarılı olduğu ve dünyanın büyük devletlerinin, nüfuzlu teşkilatlarının dikkatini ülkeye yöneltmek, uluslararası hukuk normlarına uygun şekilde faydalı işbirliğine gidilmesine zemin yaratan bir politika izlediği söylenebilir.

ANAR ƏLİYEV

İSTANBUL ÜNİVERSİTETİ
KAMU-YÖNETİMİ

*Kim müxalifətdə durursa-dursun, ancaq Vətəninə, xalqına,
məənəviyyətinə, məsləkinə müxalifətdə durmasın.*

HEYDƏR ƏLİYEV

XARICI SİYASƏT

"Xarici siyasətimiz sülhsevər siyasətdir. Azərbaycanın daha geniş tanınmasına xidmət edir. Xarici siyasət ilk növbədə Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini təmin etməyə yönəldilmişdir. 1993-cü ilin yarısından bəri hazırlanıb həyata keçirilən Azərbaycan Respublikasının xarici siyasəti Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Məhz onun təşəbbüsü və rəhbərliyi altında bu siyasət özünün mahiyyəti və məzmunu etibarilə elmi əsasda dərinlən düşünlümlüş konsepsiya şəyökənərək hazırlanmaqla bərabər, həm də səliqə-sahmanla, siyasi səriştə ilə ardıcıl olaraq həyata keçirilməyə başlandı. Əsas vəzifəmiz dünyanın bütün dövlətləri ilə bərabərhuquqlu, qarşılıqlı surətdə əlaqələr yaratmaq və inkişaf etdirməkdən, bu əlaqələrdən həm Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq mövqələrini möhkəmləndirmək üçün, həm də respublikanın iqtisadiyyatını, elmini, mədəniyyətini inkişaf etdirmək üçün səmərəli istifadə etməkdən ibarətdir". Məhz bu vəzifələr Heydər Əliyevin prezidentlik fəaliyyəti dövründə Azərbaycan dövlətinin xarici siyasətinin əsasını təşkil etmişdir. Hər bir ölkənin xarici siyasətində sərhəd qoşunları ilə qarşılıqlı münasibətlər xüsusi yer tutur. Əvvəlki iqtidarın bu sahədə yol verdiyi nöqsanlar regionda Azərbaycanın təklənməsinə doğru aparırdı. Yaxın qonşularımızdan Ermənistanla müharibə gəltdiyi bir şəraitdə, Rusiya və İranla münasibətlər keçmiş iqtidarın məsuliyyətsiz bəyanatları üzündən gərginləşmişdi. İlk növbədə yaxın xariclə münasibətləri qaydaya salmaq, əlaqələri bərpa etmək lazım gəlirdi. Bu mənada Heydər Əliyev Azərbaycanın MDB-yə daxil olmasına böyük əhəmiyyət verərək demişdir: "Azərbaycanın MDB-yə daxil olması respublikanın inkişaf etməsi üçün yaxşı şərait yaradacaq və biz bu imkandan səmərəli istifadə edəcəyik". Lakin Azərbaycanın MDB-yə daxil olması ilə kifayətlənmək olmazdı və Heydər Əliyev özünün xarici siyasət kursunda bu quruma daxil olan keçmiş sovet respublikaları ilə birbaşa ikitərəfli əlaqələrin möhkəmləndirilməsinə mühüm yer ayırırdı. Prezidentliyi dövründə həmin ölkələrin dövlət başçıları ilə dəfələrlə görüşən Azərbaycan lideri iqtisadi əməkdaşlıq məsələlərinə böyük önəm vermişdir. Rusiya ilə Azərbaycan arasında bu illərdə imzalanan sənədlərin ümumi sayı 60-a, Ukrayna ilə 15-ə, qonşu Gürcüstanla 69-a Orta Asiya və Türkmənistanla üst-üstə 79-a çatmışdır. Ukrayna Prezidenti Leonid Kuçmanın fərmanı ilə Azərbaycanın dövlət başçısı dost ölkənin ən yüksək mükafatı - Yaroslav Mudrı ordeni ilə təltif olunmuşdur. Qısa müddət ərzində Heydər Əliyev əvvəlki iqtidarın səriştəsizliyi ucbatından Rusiya ilə Azərbaycan arasında yaranan gərginliyi aradan qaldırmağa nail

oldu. Ən əsası isə budur ki, Heydər Əliyevin yeritdiyi uzaqqörən siyasət kursunun müqabilində Rusiyanın Azərbaycana kəskin münasibəti dəyişərək əlaqələrin bərabərhuquqluq prinsipləri üzərində qurulmasının əsası qoyuldu. Rusiyanın Azərbaycanla bağlı mövqeyində dəyişikliklərin ortaya çıxması özünü bir sıra məsələlərdə, o cümlədən Xəzərin statusu məsələsində tezliklə biruzə verdi. Əgər 1994-cü ildə "Əsrin müqaviləsi"ni imzalayan Azərbaycan Xəzərin milli sektorlara bölünməsi prinsipini bəyan edərkən tək idisə tədricən Moskva Bakının bu məsələdə tutduğu mövqeni dəstəklədiyini elan etdi və hətta ilk dəfə olaraq bu istiqamətdə real addım ataraq 1996-cı ildə Qazaxıstanla Xəzərin dibinin milli sektorlara bölünməsi, səthinin isə ümumi istifadədə qalmasına dair saziş imzaladı. Sonradan aparılan danışıqlar nəticəsində Azərbaycan Rusiya və Qazaxıstan arasında Xəzər hüquqi statusunun müəyyənləşdirilməsinə dair tələb olunan sənədlərin hamısı imzalandı. Bu proses digər 2 Xəzəryanı ölkənin - Türkmənistan və İranın da bu məsələdə fəallaşmasına gətirib çıxardı. Hazırda Azərbaycan, Rusiya və Qazaxıstanın Xəzərin statusu məsələsində vahid mövqedən çıxış etmələri digər iki Xəzəryanı ölkənin də problemin həllini ləngitməməyə və konsensusun əldə edilməsinin vacibliyinə inandırıb. Məhz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərinə uyğun olaraq Xəzərin hüquqi statusunun müəyyənləşdirilməsi təklifi bölgəmizdə problem mənbəyi olan bir məsələnin tezliklə çözülməsinə şərait yaradıb. Rusiyada hakimiyyətə Vladimir Putin gəldikdən sonra ölkələrimiz arasında münasibətlər daha sürətlə yüksələn xətt üzrə inkişaf etməyə başladı. İlk dəfə olaraq 2001-ci ilin yanvarında Rusiyanın dövlət başçısının müstəqil Azərbaycana rəsmi səfər etməsi, həmin səfər zamanı bir sıra dövlətlərarası və hökumətlərarası müqavilə və sazişlərin imzalanması iki ölkə arasındakı münasibətləri keyfiyyətcə yeni mərhələyə qaldırdı. Bir ildən sonra Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin Rusiyaya dövlət səfəri zamanı isə iki ölkə arasındakı hələ həllini tapmamış digər məsələlərin çözülməsi, o cümlədən Qəbələ radiolokasiya stansiyasının Rusiyaya icarəyə verilməsi ilə Bakı ilə Moskva arasında münasibətlərin bundan sonra qonşuları ilə mehribançılıq və qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq prinsipləri əsasında inkişaf etməsini geriyyə dönməz prosesə çevirdi. Azərbaycan Respublikası ilə Rusiya Federasiyası arasında diplomatik münasibətlərin qurulmasının 10 illiyi münasibətilə Bakıda Aleksandr Puşkinə, Sankt-Peterburqda isə Nizami Gəncəviyə abidənin ucaldılması. Prezident Heydər Əliyevin Rusiya siyasətinin uğurlu olmasını bir daha təsdiqləyirdi. 2003-cü ildə Rusiya Prezidenti Vladimir Putinin fərmanı ilə

Azərbaycanın dövlət başçısı Heydər Əliyev iki ölkə arasındakı dostluq münasibətlərinin inkişaf etdirilməsindəki roluna görə Rusiyanın ən yüksək dövlət mükafatı - "Andrey Pervozvannı" ordeni ilə təltif olundu. Türkiyə ilə münasibətlərin keyfiyyətə yeni mərhələyə keçməsi də Heydər Əliyevin xarici siyasətinin uğurlarındandır. Bu siyasətin mahiyyəti onun dillər əzbərinə çevrilmiş "iki dövlət, bir millət" formulunda öz əksini tapmışdır. Bu gün Türkiyə Azərbaycanın ən etibarlı siyasi müttəfiqi, bərabər hüquqlu iqtisadi tərəf müqabilidir. Heydər Əliyevin Türkiyənin ən yüksək mükafatı ilə təltif edilməsi Azərbaycan dövlətinin sülhsevər xarici siyasətinə verilmiş layiqli qiymətdir. Azərbaycan qonşu İran dövləti ilə xalqlarımızın mənafeyinə cavab verən qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq, mehriban qonşuluq prinsipləri əsasında normal, ikitərəfli siyasi, iqtisadi, mədəni münasibətlər yaratmağa müvəffəq olmuşdur. Qərbi dövlətlərinin də iştirak etdiyi ikinci neft konsorsiumunda İrana yer ayrılımış, "Şahdəniz" yatağının işlənməsi üzrə müqavilədə bu ölkəyə pay verilmişdir. Ümumiyyətlə, İranın eks prezidenti Həşimi-Rəfsəncaninin 1993-cü ilin oktyabrında Bakıya, Heydər Əliyevin 1994-cü ilin iyun-iyul aylarında İrana rəsmi səfəri zamanı ölkələrimiz arasında ikitərəfli münasibətlərin bütün sahələrini əhatə edən 64 mühüm sənəd imzalanmışdır. Amerika, İngiltərə, Çin, Yaponiya, Fransa kimi iri dövlətlərlə münasibətlər Azərbaycanın xarici siyasətinin məhkəmə daşını təşkil edir. Bu illər ərzində Azərbaycan Prezidenti həmin ölkələrdə rəsmi səfərlərdə olmuş, çox yüksək səviyyədə qarşılanmış, tələyüklü danışıqlar aparmış, mühüm müqavilələr, sazişlər imzalamışdır. Növbəti illərdə Azərbaycanla İran arasında münasibətlər bir qədər də inkişaf etdirilərək konkret birgə layihələrin reallaşmasında öz əksini tapmışdır.

Prezident Heydər Əliyevin İrana rəsmi səfəri zamanı iqtisadi, siyasi və digər sahələrdə əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsini nəzərdə tutan sənədlərin imzalanması Bakı ilə Tehran arasında əlaqələrin daha da möhkəmlənməsinə, ikitərəfli iqtisadi əməkdaşlığın komissiyasının yaradılması isə iqtisadiyyatın konkret sahələri üzrə işbirliyinin qurulmasına təkan verdi. Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin İran Prezidenti Məhəmməd Xatəmi ilə danışıqlarında Xəzərin hüquqi statusu məsələsi ətrafında aparılan müzakirələrin nəticəsi olaraq iki ölkənin ekspertləri səviyyəsində görüşlərin keçirilməsi intensiv xarakter aldı. Mütəmadi olaraq keçirilən bu görüşlərin nəticəsində Xəzərin statusu ilə bağlı Azərbaycanla İran arasında mövcud olan bəzi fikir ayrılıqları aradan qaldırılmağa başladı, hər iki tərəf İran Prezidenti Məhəmməd Xatəminin tezliklə həyata keçiriləcək Azərbaycana səfərinə də bəzəndə vahid mövqeyə gəlmək əzmini nümayiş etdirirlər.

Xəzər dənizinin enerji ehtiyatlarının emalı və nəqlində Amerika şirkətlərinin beynəlxalq neft konsorsiumlarında geniş iştirakı Azərbaycan - ABŞ əlaqələrinin inkişaf etməsinə təkan vermişdir. İki ölkə prezidentləri tərəfindən imzalanmış Amerika-Azərbaycan münasibətləri haqqında Birgə Bəyanat, müdafiə nazirlikləri arasında müdafiə və hərbi əlaqələr üzrə əməkdaşlıq, investisiyaların təşviqi və qorunması, ticarət və kapital qoyuluşu, banklararası və digər sahələrdə əməkdaşlığını nəzərdə tutan hökumətlərarası 4 sənəd Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsinə, milli təhlükəsizliyin təmin olunmasına və iqtisadi-sosial tərəqqisinə xidmət edir. Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikası ilə ABŞ arasında partnyorluq münasibətlərinin genişləndirilməsi tədbirləri haqqında xüsusi sərəncam imzalamışdır ki, bu sənəd də Amerika iş adamlarının ölkəmizdə fəaliyyət göstərməsi üçün əlverişli şərait yaradılmasının hüquqi bazasını təşkil edir. Azərbaycan diplomatiyasında Avropa istiqaməti vacib yerlərdən birini tutur. Otən beş ildə Böyük Britaniya Birləşmiş Krallığı ilə ölkəmizin münasibətləri dinamik şəkildə inkişaf etmişdir. Bu gün Böyük Britaniya beynəlxalq aləmdə Azərbaycanın fəal tərəfdaşı kimi çıxış edir. Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin ədalətli həlli üçün Azərbaycanın göstərdiyi səyləri dəstəkləyir. Heydər Əliyevin Londonda rəsmi səfərdə olması bu möhtəşəm dövlət əməkdaşlığının gələcəkdə inkişafı üçün yeni perspektivlər açmışdır. Avropanın nüfuzlu ölkələri - Almaniya, Fransa, İtaliya, Belçika, və Skandinaviya ölkələri ilə də respublikamız arasında tam stabil və bərabər hüquqlu əməkdaşlıq münasibətləri yaranmışdır. Bu ölkələrlə imzalanmış 90 artıq mühüm sənəd həmin münasibətlərin həqiqi əsasını təşkil edir. Avropa ölkələri ilə münasibətlərin inkişafında qədim "İpək yolu"nun bərpasını nəzərdə tutan TRASEKA proqramının həyata keçirilməsinə başlanılması mühüm yer tutur. Azərbaycan bu nəhəng nəqliyyat dəhlizinin mərkəzində yerləşən ölkə kimi Şərqlə Qərbin qovuşdurulmasında mühüm rol oynayır. Dünyanın ən böyük dövlətlərindən biri və BMT Təhlükəsizlik Şurasının daimi üzvü Çin Xalq Respublikası, həmçinin nəhəng intellektual potensiala malik Yaponiya bu illərdə Azərbaycanın siyasi və iqtisadi tərəfdaşına çevrilmişdir ki, bu da xarici siyasətimizin şəxsiz uğurlarındandır. Prezident Heydər Əliyevin 1994-cü ildə Çinə rəsmi səfəri zamanı iki ölkə arasındakı dostluq münasibətlərinin bünövrəsini qoyan dövlətlərarası mühüm sənədlər imzalanmışdır. 1998-ci ilin fevralında Yaponiyaya səfəri zamanı Heydər Əliyev bu ölkənin iri şirkətlərinin ölkəmizə investisiya maraqlarını artırma bilmişdir. Yaxın Şərq və xüsusilə ərəb ölkələri ilə əlaqələrimiz də bu illərdə möhkəmlənmiş və yeni mərhələyə qədəm qoymuşdur. Azərbaycanın

Misir, Səudiyyə Ərəbistanı və başqa ərəb dövlətləri ilə əlaqələrinin genişlənməsi İslam ölkələri arasında əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsinə böyük təsir göstərmişdir. Azərbaycanla İsrail dövləti arasında da siyasi, iqtisadi əlaqələr genişlənməkdədir. Azərbaycanın beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələri də ötən dövrdə genişlənməmiş və möhkəmlənmişdir. BMT, ATƏT, NATO, 55 müsəlman dövlətini öz sırasına birləşdirən İslam Konfransı Təşkilatı kimi qurumlarla əməkdaşlıq keyfiyyət etibarlı ilə yeni mərhələyə qədem qoymuşdur.

Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli Heydər Əliyevin xarici siyasətində başlıca yer tuturdu. Heydər Əliyevin 1993-cü ildə hakimiyyətə tarixi qayıdışından sonra münaqişənin aradan qaldırılmasına nail olmaq üçün göstərdiyi fəaliyyəti, ən yüksək səviyyədə dövlət başçıları və nümayəndə heyətləri ilə ikitərəfli və eləcə də çoxtərəfli görüşlərdə, beynəlxalq forumlarda, ATƏT-in zirvə görüşlərində, Minsk qrupunun həmsədrləri ilə aparılan müzakirələrdə, həmçinin Ermənistan Prezidenti ilə təkbətək danışıqlarda göstərdiyi ardıcıl səylər Heydər Əliyevin siyasətinin mühüm hissəsini təşkil edirdi. Bir tərəfdən Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün pozulması, torpaqların verilməsi, digər tərəfdən ölkənin parçalanması təhlükəsi qarşısında qaldığını görüb buna dözmək istəməyən xalqın çağırışı ilə hakimiyyətə qayıdan Heydər Əliyev ölkədə baş qaldırmış separatçı qüvvələri, Azərbaycan dövlətçiliyinə, müstəqilliyinə, ərazi bütövlüyünə qəsdlər törədən cinayətkar qrupları zərərsizləşdirdi, ölkədaxili ictimai-siyasi sabitliyi, dövlət ilə xalqın birliyini, yekdilliyini təmin etdi. Cəbhə bölgələrindəki yeni vəziyyət erməni tərəfini atəşin dayandırılması barədə ciddi düşünməyə vadar etdi. Məhz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə, onun qətiyyəti, əzmkarlığı və uzaqgörənliyi nəticəsində 1994-cü ilin may ayının 12-də atəşkəs haqqında razılaşma əldə olundu, beş ildən artıq davam edən hərbi əməliyyatlar dayandırıldı, münaqişənin sülh yolu ilə aradan qaldırılması üçün ilkin şərait yarandı. 1996-cı ildə ATƏT-in Lissabon zirvə toplantısında Prezident Heydər Əliyevin qətiyyəti və iradəsi nəticəsində ermənilərin Avropada azərbaycanlılara qarşı apardıqları siyasət darmadağın edildi. Avropanın 52 dövlətinin, ABŞ və Kanada, habelə Asiya və Afrika dövlət başçılarının iştirakı ilə keçirilən Lissabon sammitində Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin nizamlanması üzrə danışıqların gələcək müqəddaratını müəyyən edən vacib sənəd qəbul edildi. Ermənistan tərəfinin veto qoymasına baxmayaraq Prezident Heydər Əliyev Azərbaycanın mənafeyinə uyğun üç prinsip 53 dövlətin səsi ilə ATƏT-in yekun sənədinə daxil etməyə nail oldu. Müstəsna əhəmiyyət kəsb edən

həmin prinsiplərə görə, Lissabon sammitinin iştirakçısı olan dövlətlər ermənilərin Dağlıq Qarabağı Azərbaycandan qoparmaq niyyətinin üstündən xətt çəkdilər və bəyan etdilər ki, münaqişə Dağlıq Qarabağa Azərbaycanın tərkibində yüksək özünüidarəetmə statusunun verilməsi ilə həll olunmalıdır. 2001-ci ildə Azərbaycan Respublikası Avropanın və bütövlükdə dünyanın ən mötəbər təşkilatlarından biri olan Avropa Şurasına üzv qəbul edildi, bununla da Azərbaycan dünyanın inkişaf etmiş aparıcı demokratik dövlətləri ailəsinin bərabərhüquqlu üzvü oldu. Bu yalnız Heydər Əliyevin Azərbaycanda demokratiya və hüquqi dövlət quruculuğu istiqamətində aldığı ardıcıl addımların sayəsində mümkün oldu. Məhz Heydər Əliyevin xidməti idi ki, hazırda Azərbaycan dünyada sivil, demokratik, qanunun hakim olduğu bir dövlət, azad cəmiyyət kimi qəbul olunur. Adı çəkilən təşkilatlardan başqa Azərbaycan həmçinin Qərbi Avropa İttifaqı, Şimali Atlantika Assambleyası və başqa təşkilatlarla da əməkdaşlıq edir. Azərbaycan rəhbərliyinin daxili siyasi vəziyyətin sabitləşdirilməsi istiqamətində aldığı addımlar nəticəsində Beynəlxalq Valyuta Fondu, Ümumdünya Bankı, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, İslam İnkişaf Bankı və digər xarici maliyyə təsisatları respublikada öz fəaliyyətlərini nəzərə cərpacaq dərəcədə artırıbmışlar.

Hazırda Azərbaycan 150-dən artıq ölkə ilə diplomatik əlaqə qurmuşdur. Vyana Konvensiyasının iştirakçısı olan bütün ölkələrlə respublikamız arasında konsulluq münasibətləri yaradılmışdır. Azərbaycanda 82 xarici dövlətin səfirlikləri fəaliyyət göstərir. Öz növbəsində Azərbaycanın 29 xarici ölkədə səfirlik, baş konsulluq və daimi nümayəndəlikləri fəaliyyət göstərir. Eyni zamanda Azərbaycan mötəbər beynəlxalq təşkilatlarda da təmsil olunmuşdur. Beləliklə, 1993-2003-cü illərdə Heydər Əliyevin yeritdiyi xarici siyasət son dərəcədə uğurlu və məhsuldar olmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının 1995-ci ildə qəbul olunmuş Konstitusiyası müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyası idi. Müstəqil dövlətin yeni Konstitusiyasının layihəsinin hazırlanmasının təşəbbüskarı 1994-cü ilin ortalarında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev olmuşdur. Prezidentin İcra Aparatına Konstitusiya layihəsinin xüsusi komissiyaya baxmaq üçün təqdim edilməsi barədə dövlət başçısı tərəfindən müvafiq göstəriş verilmişdi. Azərbaycan Respublikasının yeni Konstitusiya layihəsinin hazırlanması üzrə komissiyanın tərkibi prezident tərəfindən parlamente təqdim edilmiş və Milli Məclis müvafiq qərar qəbul etmişdir. Müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyası Azərbaycan Respublikasının dövlət quruculuğu əsaslarını qoymuşdur. Azərbaycan demokratik, hüquqi,

dünyəvi bir dövlət kimi ilk dəfə olaraq insan hüquqlarının prioritetini və hakimiyyətlər bölgüsünü özünün gələcək inkişaf yolu kimi seçmişdir.

Heydər Əliyevin respublikamızda ordu quruculuğu sahəsində mühüm tədbirlərin həyata keçirilməsinə güclü təkan verdi, cəbhədə vəziyyətin müsbət istiqamətdə inkişafına şərait yaratdı. Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıtması və cəbhədə atəşkəsə nail olması dövlət quruculuğunun bütün sahələrində olduğu kimi Silahlı Qüvvələrdə də əsaslı islahatların aparılmasına imkan yaratdı. Silahlı Qüvvələrdən həyata keçirilən quruculuq işləri, struktur dəyişiklikləri döyüş əməliyyatlarının vahid rəhbərlik altında planlaşdırılması, hissələrin hərbi elminin tələblərinə uyğun idarə edilməsi, kadrların saflaşdırılması, qoşun hissələrinin təxribatçı və siyasi ünsürlərdən təmizlənməsi Azərbaycan ordusunu keyfiyyətcə yeniləşdirdi. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Silahlı Qüvvələrə göstərdiyi diqqət və qayğının nəticəsində ordunun mərkəzləşdirilmiş maddi-texniki təminatı əvvəlki illərdən fərqli olaraq əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırıldı, hərbi birləşmə və hissələrin maddi-texniki, tibbi və digər vasitələrlə təmin edilməsi təşkil olundu. Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin hər-cəmlilik illərindəki siyasi oyunlardan və siyasi qüvvələrdən uzaqlaşdırılması, onların intizamlı, mənəvi cəhətdən saf, yüksək peşəkarlığı ilə seçilən kadrlarla təmin olunması, təchizatının yaxşılaşdırılması, quruculuq işlərinin elmi əsaslarla aparılması, ordunun güclənməsi, vətənimizin suverenliyinin və müstəqilliyinin möhkəm təminatçısına çevrilməsi respublika Prezidenti Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında aparılan işlərin, onun tələbkarlığının məntiqi nəticəsidir.

ATILLA ASKEROV
İSTANBUL TEKNİK UNIVERSİTESİ
MAKİNA MÜHƏNDİSLİĞİ BÖLÜMÜ

*Yüksək mədəniyyətə malik olan xalq həmişə irəli gedəcək,
həmişə yaşayacaq, həmişə inkişaf edəcəkdir.*

HEYDƏR ƏLİYEV

Ben Atilla Ramiz oğlu Askerov 30 Ağustos 1987'de Bakı'de doğdum. 2003'te 16 yaşında iken Bakı 6 No-lu İntellekt lisesini bitirdim. Sayın Cumhurbaşkanımız İlham Aliyev'in de mezun olduğu aynı lisede eğitim görmekten daim büyük kıvanç duydum, lisemize ve hepimizin örnek olarak aldığımız Cumhurbaşkanımıza layık olmaya çalıştım. Bunu şimdilik tek bir ölçüde gerçekleştire bildim. Sayın İlham Aliyev o dönemde lisemizin yurt dışında yüksek öğrenim yapmış mezunu gibi Azerbaycan gençlerine, o sıradan okulumuzun öğrencilerine çağdaş bilimi hedef olarak göstermiştir. Ben de onun izinden yürüyerek yurt dışında okumak için çaba gösterdim ve bağımsızlık döneminde bunu başaran ilk mezun oldum .

HAYDAR ALİYEV DÖNEMİNDE AZERBAYCAN'DA SOSYAL VE KÜLTÜREL GELİŞMELER

Haydar Aliyev Azərbaycan halkının tarih boyu gelip geçmiş en büyük devlet adamlarından biridir. Onu Azərbaycan tarihinde yalnız Şah İsmail Hatai ile, Türk tarihinde Gazi Mustafa Kemal Atatürk ile, dünya tarihinde ise Charles de Gaulle ile karşılaştıra biliriz.

Haydar Aliyev her şeyden önce halkın bağrından kopmuş, onun en iyi gelenekleri temelinde yetişmiş bir liderdi. Çok çocuklu bir ailenin evladı olarak yokluk ve yoksulluk, ekmek karnesi, geçim sıkıntısı görmüş, 2. dünya savaşının acılarını yaşamış bir vatan evladıydı. O, ta ilk okul döneminden emeği ve çalışmayı sevmiş, insanın yalnız çalışkanlıkla yükselebileceğini öğrenmişti. Babası ve annesi, yakın çevresi, öğretmenleri onu daim buna özendirmişlerdi. Doğuştan kazanmış olduğu yüksek karakter, parlak zeka, yılmaz bir irade, sarsılmaz bir azim sayesinde Haydar Aliyev liseyi ve Üniversitesi birincilikle bitirmiş, her konuda başkalarına örnek olmuştu.

Haydar Aliyev'in ikinci bir özelliği sevgili halkının dertlerine yakından vakıf olması ve onu sonsuz bir aşkla sevmesiydi. O, ferdi mutluluğun fazla bir önemi olmadığını, yalnız halk, vatan ve milletle birlikte saadete erişmenin en büyük mutluluk olduğunu iyice bilen birisiydi. Ona göre de bütün yaşamını Azərbaycanın gelişimine ve çiçeklenmesine adanmıştı.

20. yüzyılın ünlü Azərbaycan şairi Muhammet Hadi'nin "Yok milletimin imzası, imzalar içinde" şii Haydar Aliyev'in vatan sevgisini daha da pekiştirmişti. O, gerçek bir yurtsever olarak Azərbaycanın her alanda başarılarına imza atmasına çalışıyordu.

Sovyet döneminde Azərbaycanın başına geçen Haydar Aliyev ilk önce halka iş ve aş sağlamış, ülkemizin her yerinde büyük sanayi tesisleri, dev fabrikalar, santraller kurmuş, halkın refah düzeyini yükseltmişti. Bunların arasında tüm Sovyetler Birliğinde eşi benzeri bulunmayan denizden petrol çıkaran platformlar üreten fabrika, petrol rafinerileri, kimya ve petrol makina cihazları fabrikası, klima fabrikası ve saymakla bitmeyecek diğer tesisler vardı. Haydar Aliyev tarıma da büyük önem veriyordu. Sovyet döneminde Azərbaycan yılda 1 Milyon tonun üstünde pamuk ürettiyordu. Bir tek Şamahı bölgesinde bir zamanlar SSCB'nin en gelişmiş üzümçilik cumhuriyeti konumundaki Moldova'dan fazla üzüm üretiliyordu. Tütüncülük, meyvecilik ve sebzeçilik te çok gelişmişti.

Fakat Haydar Aliyev insanın bir tek karın tokluğu ile mutlu olamayacağını her kesten iyi bilmekteydi. Ona göre de ekonomik gelişmelerle birlikte sosyal ve kültürel gelişmeye de büyük önem veriyordu. Her köyde yeni okul binaları yaptırıyor, kültür sarayları ve kütüphaneler açtırıyor, gelecek kuşakların eğitime özen gösteriyordu. Gence'de Teknoloji Üniversitesi, Nahçıvan'da ve Şuşa'da Pedagojik Üniversiteler, teknik sanat okulları: askeri liseler kurdurması, mevcut Üniversitelerde yeni bölümler, kürsüler ve laboratuvarlar tesis ettirmesi bunların birer kanıtıdır.

Haydar Aliyev gibi gerçek bir devlet adamı bunlarla da yetinemezdi. O, Sovyetlerin bilimsel potansiyelinden daha iyi yararlanmak için yeni bir yöneme başvurdu. Ekonomik gelişmeyi gerekçe göstererek insan kaynakları hazırlamak için Moskova, Petersburg, Kiyev ve başka Üniversitelerde Azərbaycan için özel kontenjanlar ayrılmasını başardı ve her yıl Azerbaycanda bulunmayan bilim dallarında okutmak için binin üzerinde öğrenci, stajör ve araştırma görevlisini yurt dışına gönderdi. Bu durum yaklaşık 20 sene sürdü. Onların arasında Moskova'nın ünlü Lomonosov Üniversitesini bitirmiş babam ve annem de vardı.

Haydar Aliyev bir milleti millet yapan öğelerin başında dilin, edebiyatın, sanat ve kültürün geldiğini çok iyi biliyordu. O, Azeri Türkçesinin gelişimi ve resmi dairelerde kullanılması için kişisel örnek gösteriyordu. Bu konuda o kadar ileri gitmişti ki, Sovyet birlik cumhuriyetleri arasında ilk kez Azerbaycanda resmi dilin Azerice olması üzerine 1978 Azerbaycan Anayasasına özel bir madde koydurmayı başarmıştı. Kremlin'de buna karşı çıkanlar olsa da, demir mantığı ve iradesiyle onları bertaraf etmişti.

Haydar Aliyev dille bağlı akademik çalışmalarına dikkatle izliyor, dilcileri teşvik ediyordu. Mesela, 1975'te Azerbaycan Üniversiteleri için yazılmış 4 ciltlik 'Çağdaş Azerbaycan Dili' kitaplarının yazarlarına Devlet Ödülü verdimişti.

Dil ve edebiyatla bağlı her milli teşebbüsü alkışlarla karşılayan Haydar Aliyev sık sık tiyatrolara uğruyor, milli dram eserlerini seyrediyor, yazarlarla görüşüyordu. O, Yazarlar Birliğinin istisnasız olarak her kongresine katılıyor, değerli konuşmalar yapıyor, dilin temizliği için, yozlaşmaması için her yurttaşın itina göstermesini istiyordu. Uzun seneler Sovyet resmi makamlarında Rusça çalışmasına rağmen kendisi Azeri Türkçesini mükemmel biliyordu.

Haydar Aliyev Azerbaycan edebiyatının en iyi eserlerini dikkatle okuyor, takip ediyor ve tanıtımı için çaba gösteriyordu. Mesela, 1974'te büyük Azerbaycan şairi İmadeddin Nesimi'nin doğumunun 500. yıldönümünün UNESCO çerçevesinde kullanması için girişimde bulunmuş ve bunu

gerçekleştirmişti. Ayrıca dünya edebiyatının en parlak dehalarından Nizami Gencevi'nin, Muhammed Fuzuli'nin, Mirza Fethali Ahundov'un, Samed Vurgun'un ve başka ediplerimizin jübilelerinin Bakıda və Moskovada geniş çapta kutlanması gene onun sayesinde mümkün olmuştu.

Haydar Aliyev çağdaş yazarlarımızın jübile törenlerine resmi tebrik mesajları göndermekle kalmıyor, törenlere bizzat katılıyor, konuşmalar yapıyordu. Mesela, Mirza İbrahimov'un, Süleyman Rahimov'un, Süleyman Rüstem'in Resul Rıza'nın, Bahtiyar Vahabzade'nin, Memmed Araz'ın çeşitli jübile törenlerinde derin ve anlamlı konuşmalar yapmış, milli kültürün yükselişinde edebiyatın misyonu üzerine düşüncelerini açıklamış, yazar ve şairlerimizin sanatını iyice tahlil etmişti. Bunları o denli profesyonel düzeyde yerine getirmişdi ki, dinleyiciler hayrete düşmüş, sanki ünlü bir edebiyat araştırmacısı profesörün konferansına katıldıklarını zannetmişlerdi. Mirza İbrahimov'un, Süleyman Rahimov'un, Süleyman Rüstem'in Resul Rıza'nın Sosyalist Emeği Kahramanı adına layık görülmeleri onun ısrarı sonucu gerçekleşmişti.

Haydar Aliyev milli kültürümüzün tanıtımı için sık sık sovyet cumhuriyetlerde, aynı biçimde dünyanın çeşitli ülkelerinde Azərbaycan kültür ve sanat haftaları düzenlenmesine büyük önem veriyor, böylece halkımızın eskü ve köklü, engin ve zengin kültürünün tanıtımına paha biçilmez bir katkıda bulunuyordu.

Müzik alanında da durum farksızdı. Ulu önderimiz Azərbaycan profesyonel müziğinin kurucuları Üzeyir Hacıbəyov'un ve Müslim Magomayev'in, 20. yüzyılın en ünlü bestecileri Kara Karayev'in ve Fikret Amirov'un, Niyazi'nin ve Cevdet Hacıyev'in eşsiz sanatının daha geniş kitlelere mal edilmesi için elinden geleni yapmıştı. Özellikle Kara Karayev, Fikret Amirov ve Niyazi'nin Sosyalist Emeği Kahramanı adını almaları birinci derecede onun adı ile bağlıdır. Haydar Aliyev bir televizyon konuşmasında bu konuya temas ederek Kara Karayev'le Fikret Amirov'un bu yüksek ödüle mahzar görülmeleri için fazla zorlanmadığını, fakat Niyazi için epeyce çaba sarf ettiğini söylemişti. Sovyet Kültür Bakanlığı adı geçen bestecilerin bu ödülü hakettiklerini, fakat Sovyetler Birliğinde daha hiçbir okestra şefinin bu ada layık görülmediğini belirtmiş ve direnmıştır. Haydar Aliyev direkt Sovyet lideri Leonid Brejnev'e çıkarak sorunu çözmüştür.

Sovyet tarihinde 29 yaşında bir şarkıcıya SSCB Halk Sanatçısı adı verilmesi ne görülmüş, ne duyulmuştu. Gerçekte üstün başarılar gösteren en yetenekli sanatçılar bu ad için 29, bazan 39 sene verimli çalışmalardan sonra ancak aday ola biliyorlardı. Fakat Haydar Aliyevin dirayeti ve azmi

sayesinde Müslim Magomayev genç yaşta SSCB Halk Sanatçısı oldu. Lütfiyar İmanov və Zeyneb Hanlarova gibi şarkıcıların aynı adı almaları, arkasından Polat Bülbüloğlu'nun üne kavuşması gene Haydar Aliyev'in hizmetidir.

Sayın Haydar Aliyev Bakı'da çalıştığı sıralarda klasik Batı müziğinin, özellikle senfonik müziğin yaygınlaşmasında önemli rol oynamış, halkımızın müzik zevkinin gelişmesine çalışmıştı. Dünyaca ünlü viyolonsel sanatçısı, hemşerimiz Svyatoslav Rashtopovici'nin sık sık Bakı'ya davet edilerek master-klass dersleri vermesi ve böylece genç icracıların yetişmesine yardım etmesi gene Haydar Aliyevin başarısıdır.

Resim alanında Tahir Salahov, Mikail Abdullayev, Toğrul Nerimanbeyov gibi dünyaca meşhur ressamların parlamasında Haydar Aliyevin katkılarını muazzamdır. Aynı biçimde ünlü yazar ve senaryo ustası R.İbrahimbeyov'un beyaz perdeye aktardığı 'Gerçek an' ('Moment istini') filminin SSCB Devlet Ödülü almasında Haydar Aliyevin rolü herkesce bilinmektedir. Yani ulu önderimiz değerli eserlerin ve yetenekli kişilerin hak ettikleri makama ve mevkiye yükselmesi, tanınması için gereken her şeyi yapıyor, insanlarımızı yeni yeni başarılarla teşvik ediyordu.

Ben bu küçük yazıda topu topu bir kaç örnek verdim. Fakat gerçekte bu liste çok çok daha uzundur.

Bağımsızlığına kavuştuktan sonra son derece ağır askeri-politik, sosyo-ekonomik sorunlarla karşılaşan Azərbaycan devleti Haydar Aliyev'in önderliği altında yürütülen hummalı politika sayesinde istikrarı sağladı, yeni Anayasa kabul etti, gerekli yasal ve demokratik düzenlemeleri gerçekleştirdi. Fakat ulu önderimiz hiç bir zaman, en ağır koşullarda bile kültürel çalışmalarına ara vermedi. Zira bir milletin kültürü ile var olduğunu, büyük olduğunu onun kadar alanayan ikinci bir kişi yoktu.

Kültür, sanat, edebiyat alanında önemli hizmetleri bulunan onlarca yazara, şaire, şarkıcıya, besteciye, ressama onursal adlar ve özel Cumhurbaşkanlığı bursları vermesi Haydar Aliyevin milli kültürümüzün yenden eski ününe kavuşması, yeni yeni eserlerin meydana çıkması için harcadığı olağanüstü çabaların sonucudur.

Haydar Aliyev bütün bunları Azərbaycan için yapıyordu, ülkemiz için yapıyordu. Çünkü gerçek devlet adamı ve gerçek liderdi, gerçek yutsever ve gerçek halkseverdi. En önemlisi kendisi bir dehaydı ve büyük yetekleri değerlendirmesini biliyordu.

Sovyet döneminde Haydar Aliyev dünyanın altıda birine hükmeden, sosyalist blok ülkeleri ile bazı gelişmekte olan ülkelerle birlikte dünyanın yaklaşık yarısına söz geçiren Moskovada Politbüro üyeliği makamına

yüksəlmiş ilk Türk asıllı kişiydi. Koskoca Sovyet İmparatorluğu Başbakanının 1. yardımcısı görevine getirilmiş ilk Müslümandı.

Tabii ki, bunlar sıradan kişilerin yapabileceği işler değildi ve her insana nasip olamazdı.

Ben Haydar Aliyevin eşsiz dehası üzerine büyüklerimden dinlediğim bir kaç olayı aktarmak istiyorum.

Bir defasında Haydar Aliyev SSCB Bilimler Akademisi başkanı Aleksandrova birlikte Moskova civarındaki Dubna nükleer araştırmalar merkezine gelmiş ve Sovyet atomcu bilimadamları ile toplantı yapmıştı. Bilimadamları önce Haydar Aliyeye gereken ilgiyi göstermiyor, nasıl olsa onun nükleer araştırmalardan bir şey anlamadığını düşünüyorlar. Toplantının sonunda Haydar Aliyev benim de söyleyeceklerim var diyerek kürsüye çıkmış. Hiç bir kağıta falan bakmadan öylesine kapsamlı, bilimsel ve derin konuşma yapmış ki, Rus atom bilgileri hayretten donakalmışlar. Salona uzun bir sessizlik çökmüş. En son Aleksandrov şoktan çıkarak kendisine gelmiş ve 'Sayın Aliyev, hiç kuşkusuz siz fizik-matematik bölümü mezununuz ve atom alanında doktora yapmışsınız. Affedersiniz, maalesef biz sizin bu alandaki çalışmalarınızla tanışamamışız' demiş. Haydar Aliyev gülerek 'Hayır, yanılıyorsunuz, ben tarih bölümü mezunuyum ve atomla hiç bir ilişkim yok, bu alanda doktora falan da yapmadım' cevabını vermiş. Tabii ki, kimse buna inanmamış ama, Haydar Aliyevin atom uzmanı olduğu üzerine söylentiler yayılmış.

Başka bir olay SSCB sağlık çalışanları kongresinde meydana gelmiş. Haydar Aliyev Politbüro üyesi olarak kongreye katılmış ve bir uzun konuşma yapmış. Gene kağıta falan bakmadan Sovyet sağlık alanında bu bu, şu şu sorunlar vardır diye ayrıntılı biçimde hepsini teker teker belirtmiş, dünya pratiğinde bu sorunların nasıl çözüldüğünü göstermiş, yüzlerce ilaç adı, operasyon yöntemi sayıp dökmüş, her kesi hayretlere boğmuş. Bundan sonra Haydar Aliyevin tıp fakültesi mezunu ve çok başarılı bir doktor olması üzerine efsaneler dolaşmış.

Buna benzer bir olay da Sovyet mimarları kongresinde gerçekleşmiş. Haydar Aliyev bu alandaki olağanüstü bilgileri ile her kesi şaşırtmış. Orada 'Siz galiba mimarlık bölümü mezununuz' diye sormuşlar. Fakat Aliyev 'Hayır, ben Üniversitenin tarih bölümünü bitirmişim' demiş.

Bu türden epizotlar çok.

Haydar Aliyev son derece parlak bir bellek sahibiydi. Bir kere okuduğu şeyi, bir kere gördüğü kişiyi asla unutmazdı.

Azerbaycanda ve SSCB'de 60 küsur senelik aktif çalışma hayatında

Haydar Aliyev politika, ekonomi, kültür, bilim alanlarında muazzam bir birikim ve deneyim kazanmış, binlerce sorunla karşılaşarak engin zekası ve Yüce Tanrının ona bahsettiği ender yetenek sayesinde her şeyin üstesinden gelmeyi başarmıştı.

Azerbaycan var oldukça Haydar Aliyevin adı ve hatırası yaşayacak

Ne mutlu bizlere ki, onun yolunu devam ettiren, onun okulunda yetişen enerjik ve dinamik bir Cumhurbaşkanımız – İlham Aliyev var.

Atalar hiç yanılmazlar. Haydar Aliyev genç İlham Aliyevde yanılmadı. Halkımız hiç birinde yanılmadı. Zira güzel ve anlamlı bir ata sözümüz var: ot, kökü üstünde biter, yahşı oğul atasına çeker.

ARAZ İSMAYİLOV

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
ENDÜSTRİ MÜHENDİSLİĞİ BÖLÜMÜ

*Xalq bir çox xüsusiyyətləri ilə tanınır, sayılır və
dünya xalqları içərisində fərqlənir.*

Bu xüsusiyyətlərdən ən yüksəyi, ən böyüyü mədəniyyətdir.

HEYDƏR ƏLİYEV

Heydər Əliyev Dövründə Azərbaycanda Sosial və Mədəni İnkişaf

Siyasi-iqtisadi sabitlik hökm sürməyən yerdə mədəniyyət iflasa uğrayır. Bu təbiidir. Azərbaycan mədəniyyətinin tarixi kökləri nə qədər dərinliklərə işləsə də, 1988- 1993-cü illərdə cəmiyyətimizdə hökm sürən xaos və anarxiya mədəniyyət və incəsənət sahələrinə də təsir göstərməyə bilməzdi. Həmin illərdə Azərbaycan mədəniyyəti dərin böhran içində idi. Heydər Əliyev millətin taleyi üçün misilsiz əhəmiyyət daşıyan bütün fəaliyyət sahələrinə həmişə ciddi diqqət yetirən bir siyasətçi kimi tezliklə bu vəziyyəti aradan qaldırmaq üçün mühüm tədbirlər gördü. O, hələ respublikaya rəhbərlik etdiyi 70-80-ci illərdə keçmiş SSRİ-nin nüfuzlu ali təhsil ocaqlarına axın-axın göndərdiyi gənclərin, ziyalıların respublikamızın təhsil, mədəniyyət, incəsənət sahələri üçün yaratdığı zəngin maddi və mənəvi potensialın səfərbər edilməsi hesabına müstəqil dövlətimizdə mədəniyyətin tənəzzül vəziyyətindən çıxarılması uğrunda fəaliyyətə başladı. Tez bir zamanda cəmiyyətdə elm, təhsil və mədəniyyət xadimlərinin rolu yüksəlməyə başladı. Yaradıcı ziyalıların respublikamızda aparılan quruculuq işlərinin müxtəlif sahələrinə cəlb olunmaları, əvvəlki şan-şöhrətlərinin, hörmət-izzətlərinin onlara qaytarılması mədəniyyətin, incəsənətin inkişafı üçün böyük stimuldur. "Respublika" sarayında keçirilən tədbirlərin birində professorlar dövlət rəhbərinə öz təşəkkürlərini belə çatdırmışdılar: "Biz ac qala bilərik, maddi məhrumiyyətlərə sinə görə bilərik, ancaq ruhi, mənəvi qidasız yaşamaq bizim üçün hədsiz dərəcədə çətinlikdir. Çox sağ olun ki, bizə yenidən ruhi qida verdiniz".

Ziyalı cəmiyyətin milli-mənəvi simasını formalaşdıran ən kövrək və həssas hissəsidir. Hər bir xalqın ən ağır tarixi anlarında onun milli məniyyətinin qorunub saxlanması, millətin millət kimi özlüyünü hiyf edibilməsində ziyalıların, mədəniyyət, ədəbiyyat, elm və incəsənət xadimlərinin əməyi böyükdür. Buna görə də bir dövlət rəhbəri kimi Heydər Əliyev daim mədəniyyət xadimlərinin qayğısına qalmış, onlara himayədarlıq etmişdir. Tarix boyu Azərbaycanın şan-şöhrətini bütün ellərə yaymış, dünyanın mədəniyyət xəzinəsinə öz dəyərli töhfələrini səxavətlə bəxş etmiş dahi sənətkarlarımızın tənənəli yubileylərinin keçirilməsi, xalqımızın musiqi, kino, teatr və ədəbiyyat bayramlarının, çoxsaylı festival və mərasimlərin təşkili, bütün bu tədbirlərdə şəxsən iştirak etməsi ölkə başçısının mədəniyyət adamlarına, bütün ziyalılara böyük diqqət və ehtiramının təcəssümüdür. Ömrünü sənətə həsr etmiş yaradıcı şəxslərin böyük bir qrupunun

ötən dövrdə dövlət mükafatları ilə təltif olunması, onlara fərdi təqaüdlər verilməsi, iri məbləğdə maddi yardımlar göstərilməsi Heydər Əliyevin mədəniyyətə qayğısının bariz nümunəsi idi. Müstəqil dövlətimizin sükanı başında duran Heydər Əliyev mədəniyyətimizin yalnız dünənini və bu gününü deyil, həmçinin sabahını da düşündü. Bir şəxsiyyət kimi fitri istedad sahibi olan Heydər Əliyev daim gənc istedadların tapılıb üzə çıxarılmasına böyük diqqət yetirir, onlara qayğı göstərir, sənət yollarında uğurlar qazanmalarını üçün hər cür şərait yaradırdı. Heydər Əliyevin əsl milli təəssübkeşliyi sayəsində Bakı az bir vaxtda təkcə Azərbaycanın deyil, bir məşhur yazıçının təbirincə desək, bütün Qafqazın mədəniyyət paytaxtına çevrilmişdir. Heydər Əliyev hər şeydən əvvəl əhalinin ən geniş kütlələrinin dünya incəsənətinin, musiqisinin ənənələri və ən yaxşı nümunələri ilə tanış olmaları üçün şərait yaradılmasına böyük diqqət yetirirdi, çünki "yüksək incəsənət ilə təmas insanı həmişə zənginləşdirir, yüksəldir, onu daha yaxşı və daha xoşbəxt edir".

Heydər Əliyevin mədəniyyət siyasətinin təzahürüdür ki, dünya şöhrətli mədəniyyət xadimləri tez-tez şəhərimizin qonağı olur, Azərbaycanın dünya mədəniyyətinə inteqrasiyası üçün əllərindən gələni məmnunluq hissi ilə edirlər. Mstislav Rostropoviçin Bakı konservatoriyasında vaxtaşırı "master klass" hazırlığı keçməyə razılıq verməsi də Heydər Əliyevin böyük nüfuzu, milli və ümumbəşəri mədəni dəyərlərin qorunub saxlanması sahəsində yorulmaz fəaliyyəti hesabına mümkün olmuşdur. Bundan başqa, Bakıya dəvət olunan xarici mədəniyyət ustaları xalqımızın zəngin mədəniyyətini dünyanın hər yerində təbliğ edir, mədəni sərhədlərimizi genişləndirir. Respublikamızın iqtisadi çətinliklərinə baxmayaraq Heydər Əliyev ayrı-ayrı musiqi kollektivlərinin, mədəniyyət ocaqlarının fəaliyyəti üçün daim maddi imkanlar axtarırdı. Dövlət simfonik orkestri əməkdaşlarının, mədəniyyət xadimlərinin əmək haqlarının artırılması, Musiqili komediya Teatrı binasının istifadəyə verilməsi, Milli Dram Teatrının əsaslı təmiri Heydər Əliyevin bu sahədə həyata keçirdiyi tədbirlərdəndir. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, mədəniyyət və incəsənətin digər sahələrində çalışanların da əmək haqları 1994-cü ildən başlayaraq, bir neçə dəfə artırılmışdır. Ölkənin maddi rifahı artıqca mədəniyyət xadimlərinə göstərilən dövlət qayğısı da yüksələn xəttə inkişaf edirdi. Azərbaycan mədəniyyətinin sabahı dünənindən daha parlaq olacaqdır. Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə bu sahədə görülmüş işlər ilə zəngin mədəniyyətimizin əbədliliyinin və inkişafının möhkəm temeli qoyulub.

Heydər Əliyevin tarixi-mənəvi dəyərlərimizə qayğısı

Azərbaycanda heykəltəraşlıq və memarlıq sənətinin ilk elementləri Qobustan qaya təsvirlərində və Gəmiqayada öz əksini tapmışdır. Ümum-milli liderimiz Heydər Əliyev deyirdi: "Bizim borcumuz bütün Azərbaycanı dəyişdirməkdir, onu inkişaf etmiş, sivilizasiyalı, demokratik prinsiplərlə yaşayan bir dövlətə, cəmiyyətə çevirməkdir". Təbii ki, bu dəyişmənin önündə milli mədəniyyətimizin müxtəlif sahələri də durur. Ona görə də dövlət başçısının Azərbaycan Respublikasındakı monumental heykəl-təraşlıqla, abidələrlə əlaqədar imzaladığı sərəncam olduqca dəyərli və əhəmiyyətli-dir. Ölkələrin gözəlliyi təkcə təbiətdən asılı deyildir. İnsan əli də bu əsrə-rəngliyin zənginləşməsində çalışmalıdır. Aparılan tədqiqatlar təsdiqləmişdir ki, milli heykəltəraşlığımızın ayrı-ayrı dövrlərdə müxtəlif inciləri yaradılmışdır. Adını çəkdiyimiz mənbələrdən üzübəri XII əsrdə yaşamış memar Əcəminin yaratdığı Möminəxatun məqbərəsi, Bakıdakı Şirvan-şahlar sarayı, Qız qalası, Şəkideki Xan sarayı, eləcə də İrəvanda, Təbrizdə və başqa yerlərdəki maddi mədəniyyət abidələri dediklərimizin sübutudur. Milli heykəltəraşlığımızın inkişafında ötən əsrin 70-ci illərindən başlayaraq monumental janrın miqyası daha da geniş, əhəmiyyətli olmuşdur. Təkcə Bakıda deyil, respublikamızın müxtəlif şəhərlərində tarixi şəxsiyyətlərin, şair və yazıçıların, mədəniyyət xadimlərinin, müharibə və əmək adamlarının xatirəsini əbədləşdirən əzəmətli abidələr ucaldılmışdır. Vaxtilə türklərin qanına susamış şaumyanların, kirovların heykəlləri də tarixin arxivinə atılmışdır. Ümummillilik Heydər Əliyev həmişə Azərbaycanda monumental heykəltəraşlığın inkişafına xüsusi diqqət yetirir, bir sıra tarixi abidələrin açılış mərasimində iştirak edərdi. Görkəmli dövlət xadimi Nəriman Nərimanovun, böyük şair Nəsiminin, əbədiyaşar dramaturq Cəfər Cəbbarlının, Şuşada Vəqifin abidələrinin, Naxçıvanda Hüseyn Cavid məqbərəsinin açılışında iştirak edən Ulu öndərimiz Heydər Əliyev yaratmış hər bir mənəvi sərvəti Azərbaycan xalqının mədəniyyətini zənginləşdirən amil kimi şərtləndirirdi. Bununla bəham Bakıda, eləcə də yurdu-muzun başqa bölgələrində Şəhidlər xiyabanları salındı. Çalışıldı ki, hər bir Vətən oğlunun fədakarlığına, şücaətinə, qəhrəmanlığına layiq qəbirüstü abidələr yaradılsın. Əlbəttə, yaradılanlar millətin daşlaşmış tarixidir. Amma fəsilərin, illərin dəyişməsi, müxtəlif olaylar, təbii fəlakətlər bu abidələrin, maddi-mədəni sərvətlərin həmişə əzəmətli, möhtəşəm qalmasına maneçilik edir. Zaman keçdikcə müxtəlif təbii proseslərin təsiri nəticəsində abidələrdə dəyişilmə gedir, uçub dağılır, sıradan çıxır. Bundan başqa, bəzi xatirə komplekslərinin memarlıq üslubunda sovet dövrünün təsiri də öz əksini tapmışdır. Məlumdur ki, heykəltəraşlıq xəzinəmizin qızıl

fonduna daxil olmuş bütün abidələr, xatirə-memorial və memarlıq kompleksləri də insan əlinin qayğısına möhtacdır. Elə bu səbəbdən də ölkə Prezidenti cənab Heydər Əliyev "Azərbaycan Respublikasında monumental heykəltəraşlıq abidələri, xatirə memorial və memarlıq kompleksləri haqqında" sərəncam imzalamışdır. Həmin sərəncamda deyilir: "Ölkəmizin müxtəlif guşələrində ucaldılan monumental heykəltəraşlıq abidələri, xatirə memorial və memarlıq kompleksləri bu gün artıq şəhər və kəndlərimizin görkəminin ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir. Yüksək estetik dəyərə malik olan, milli mədəni irsə və tarixi keçmişə dərin ehtiram duyğusu oyadan bu əsərlər Azərbaycan heykəltəraşlıq və memarlıq sənətinin gözəl nümunələridir". Sərəncamda Azərbaycan heykəltəraşlığının müasir simasına nəzər yetirilmiş və bildirilmişdir ki, Azərbaycançılıq məfkurəsinə keçid istiqamətində bu sahədə görülməli işlərin hazırkı səviyyəsi qənaətbəxş sayıla bilməz.

Əsasən XX əsrdə salınmış və bir qədər də tələsik başa çatdırılmış, eləcə də görünüşü bir sıra hallarda ənənəvi memarlıq üslubu ilə həməhəng olmayan abidələr, xatirə kompleksləri mütləq milli üsluba uyğunlaşdırılmalıdır. Sərəncamda diqqətçəkən məqamlardan biri də budur ki, dövlət başçısı açıq səma altında heykəl və abidələrin kiçik formatlarından ibarət xüsusi parkmuzeyin yaradılmasını da zəruri hesab edib. Dünyanın bir çox ölkələrində belə muzeylər var. Ölkə mədəniyyətindən, memarlıq məktəbindən, xalqın mədəni təfəkküründən, düşüncəsindən xəbər tutmaq üçün park-muzey qədər geniş bilgi verən mənbə ola bilməz. Çünki göz yaddaşı daha təsirlidir. Sərəncamda bir məsələyə də xüsusi diqqət yetirilib. Məlumdur ki, vaxtilə Bakıda Dədə Qorqudun heykəli və "Dədə Qorqud dünyası" tarixi-etnoqrafik kompleksin yaradılması ilə bağlı müxtəlif müsbət qərarlər keçirilsə də, bu obrazın təsviri hələ də öz əksini tapmayıb.

Mədəni irsin qorunması və təbliğ olunması işində muzeylərin rolu əvəzsizdir. Ən qədim zamanlardan müasir dövrdə xalqımızın tarixini və mədəniyyətini əks etdirən nadir sənət incələrinin muzeylərdə qorunması, nümayiş etdirilməsi ənənəsi illərdir ki, öz əhəngindədir. Azərbaycanda dövlət səviyyəsində ilk milli muzeyin əsası 1919-cu ildən qoyulsa da, fəaliyyətə 1920-ci ildən başlamışdır. Ötən əsrin 70-ci illərindən etibarən respublikamızda muzey şəbəkəsinin inkişafı diqqətdə saxlanılmış və ölkəmizdə yüzdən artıq muzey yaradılmışdır. Dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra Azərbaycanda muzey işinin inkişaf etdirilməsi istiqamətində lazımi tədbirlər həyata keçirilir. Ulu öndərimiz Heydər Əliyev hakimiyyətə gəldikdən sonra bu sahədə əsaslı dönüş yarandı. Birinci növbədə, bu

qiymətli incələrin, mədəniyyətlə, tarixlə bağlı eksponatların, etnoqrafik əşyaların qorunub saxlandığı muzeylərin özünün yenidən qurulması diqqət mərkəzinə çəkildi. Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev də bu siyasəti uğurla davam etdirir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab Heydər Əliyev mədəniyyətin, elmin, incəsənətin qeyri-adi nümunələri toplanmış muzeylərin inkişafına daim diqqət və önəm verir. Təsəffüf deyildir ki, ölkə başçısı 18 dekabr 2006-cı ildə "Azərbaycan Respublikasının paytaxtı Bakı şəhərində İstiqlal muzeyinin yaradılması və İstiqlal abidəsinin ucaldılması haqqında" sərəncam imzalamışdı. Dövlət başçısı bundan bir gün sonra, "Müasir İncəsənət Muzeyinin yaradılması haqqında" növbəti sərəncam imzaladı. Bu, muzey işinə dövlət qayğısının aydın təzahürü və yeni çalarlarıdır. Fərəhli haldır ki, cənab İlham Əliyev ölkəmizdə milli-mədəni sərvətlərin qorunması və gələcək nəsillərə çatdırılması işinə xüsusi önəm verir. Çalışılır ki, respublikanın artan iqtisadi potensialı əsasında mədəniyyət sahəsində mühüm işlər aparılsın, bir sıra mədəniyyət ocaqları yaradılsın. Eləcə də onların fəaliyyət göstərdiyi binalar müasir standartlara cavab versin. Bakıda açıq səma altında abidələr muzeyinin yaradılması da bu xeyirxah işə xidmət edir. 40 il əvvəl dünyada ilk dəfə olaraq Bakıda yaradılan, unikal eksponatlarla zəngin Azərbaycan Xalçası və Xalq Təbii Sənəti Dövlət Muzeyi müasir beynəlxalq standartlara cavab vermir". Ölkəmizin mədəni həyatının inkişafı baxımından çox əhəmiyyətli olan bu sərəncamda əlaqədar təşkilatlara, xüsusilə də Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinə bir vəzifə olaraq tapşırırlar ki, muzeylərin fəaliyyətinin müasir prinsiplər əsasında dünya standartlarına müvafiq olaraq yenidən qurulması, nümayiş etdirilən eksponatların Azərbaycançılıq məfkurəsinə uyğunlaşdırılması təmin edilsin. Ölkə başçısı imzaladığı sərəncamların yerinə yetirilməsi proseslərini də şəxsi nəzarətdə saxlayır. Tarix Muzeyi Milli Elmlər Akademiyasının nəzdində fəaliyyət göstərdiyi üçün o həm də elmi-tədqiqat və mədəni-maarif müəssisəsidir. Bu funksiyasına görə dövlət başçısı Heydər Əliyev bir daha mütəxəssislərə xatırladı ki, muzeydə həm də elmi araşdırmalar aparılması üçün hərtərəfli şərait yaradılmalıdır. Bütün bunlar təsdiqləyir ki, Azərbaycanda təqdim zamanlardan mövcud olan bir sıra sənət incələrinin qorunmasında xidmət göstərən mədəniyyət ocaqlarının, muzeylərin ikinci ömrü başlayır. Bu həyatı isə onlara ölkə Prezidenti cənab Heydər Əliyev bəxş etməkdədir. Şərqin ilk opera məkanı çap versiyası Bakıda Üzeyir Hacıbəyovun şərəfinə keçirilən musiqi günləri 1995-ci ildə ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin sərəncamı ilə dövlət statusu aldı. O gündən bəri hər il sentyabrın 18-i Üzeyir Musiqi Günü kimi qeyd olunmağa başladı. Bu nəcib qərar bütün

insanların, xüsusilə də musiqisevərlərin üreyincə oldu. Həmin gün respublikamızın musiqi məktəblərində, mədəniyyət ocaqlarında, xüsusilə Musiqi Akademiyasının qarşısında Üzeyir Hacıbəyovun şərəfinə onun ölməz əsərlərindən fraqmentlər səsləndirilməkdə davam edir. XX əsr Azərbaycan musiqisinin inkişafında böyük xidmətləri olan dahi Üzeyir Hacıbəyov bəstəkar, alim, yazıçı, publisist, ictimai və siyasi xadim kimi çox şaxəli fəaliyyəti ilə yanaşı, həm də Şərqdə ilk operanın banisi kimi məşhurlaşdı. Böyük bəstəkarın fədakar əməyi sayəsində 1908-ci il milli opera sənətimizin tarixinə qızıl hərflərlə yazıldı. Həmin ildə "Leyli və Məcnun" operası tamaşaya qoyuldu. Beləliklə də Azərbaycan Şerqin ilk opera məkanı oldu. İlk tamaşa 1908-ci il yanvarında Bakıda Hacı Zeynalabdin Tağıyevin tikirdiyi teatr binasında olmuşdur. Opera dahi Azərbaycan şairi Məhəmməd Füzulinin eyni adlı poeması əsasında yaradılmışdır. Ötən 98 il ərzində "Leyli və Məcnun" repertuardan düşməmiş, həmişə maraqla tamaşa edilmişdir və qoca Şerqin opera tarixinin məhz Azərbaycandan start götürdüyünü qürur hissi ilə xatırlayırıq. Sevinirik ki, Heydər Əliyevin sərəncamı ilə dövlət statusu alan bu şərəfli salnamədə öz adını pozulmaz hərflərlə nəqş etdirən dünya şöhrətli bəstəkar Üzeyir Hacıbəyovun o zaman 22 yaşı var idi. Bu tamaşanın rejissoru Hüseyn Ərəblinski, dirijoru isə Üzeyir bəyin özü idi. Üzeyir Hacıbəyovun yaradıcılığının kulminasiya mərhələsi "Koroğlu" operası ilə başladı. "Koroğlu" təkcə Azərbaycan mədəniyyətində deyil, dünya operalarının sırasında dayanan parlaq nümunələrdən birinə çevrildi. Azərbaycan musiqisinin inkişafında bənzərsiz yer tutan Üzeyir Hacıbəyov instrumental müşahidəli xor, orkestr, kamera əsərləri, xoreoqrafik miniatürlər, romanslar, mahnılarla yanaşı, müxtəlif tədqiqatların, araşdırmaların, ayrı-ayrı məqalə, çıxış, hekayə və felyetonların müəllifi idi.

Xalqımızın mənəvi dəyərlərinə böyük ehtiramla yanaşan Heydər Əliyev dini bayram və mərasimlərin dövlət səviyyəsində qeyd olunması, tarixi və milli ənənələrimizin qorunub saxlanması üçün mühüm tədbirlər görmüşdür. Bu dövrdə ölkədə onlarla məscid və digər ibadətgahlar tikilmiş, dini tədris müəssisələri, mədrəsə və ilahiyyat fakültələri açılmışdır. Vaxtilə ifrat bolşevik amansızlığı ilə patladılmış Bibiheybət məscid-ibadətgahının bərpa olunması bu sahədə görülmüş işlərin yekunu kimi bütün dindarların hörmət və rəğbətini qazanmışdır. Heydər Əliyev ölkədə fəaliyyət göstərən xristian və yəhudi dini icmalarına da dövlət diqqətini artırmışdır. Onların dini bayram və mərasimləri mütəmadi qeyd olunur, bütün dindarların etiqad azadlığına hörmətlə yanaşılır.

Xalqımızın milli sərvəti olan ana dilimizin inkişafına daim qayğı

göstərilməsi haqlı olaraq Heydər Əliyevin böyük tarixi xidmətlərindən sayılır. Həmin qayğı və diqqət Heydər Əliyevin Prezidentlik fəaliyyəti dövründə özünü daha qabarıq göstərmişdir. Ana dilimizin doğma adı bərpa olunmuş, "Azərbaycan dili" ifadəsi öz yerini tutmuşdur. Bu dövrdə Azərbaycanın dahi söz ustalarının, görkəmli şair və yazıçıların, incəsənət xadimlərinin yubileylərinin keçirilməsi xalqımızın milli-mədəni irsinin qorunmasında, təbliğində və inkişafında böyük rol oynamışdır. Azərbaycan dilinə qayğı ilə yanaşı Heydər Əliyevin öz xalqı və milləti qarşısında göstərdiyi ən vacib xidmətlərdən biri bilavasitə onun təşəbbüsü ilə 2001-ci ilin noyabr ayında Bakıda Dünya Azərbaycanlılarının birinci qurultayının keçirilməsidir.

CAVİD ALİYEV

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
ENDÜSTRİ MÜHENDİSLİĞİ BÖLÜMÜ

*Dövlət onun ərazisində yaşayan əhalinin
təminatçısı olmalıdır.*

HEYDƏR ƏLİYEV

HAYDAR ALİYEV DÖNEMİNDE AZERBAYCAN'DA EKONOMİK GELİŞMELER (Ekonominin Gelişmesinde Petrolün Önemi)

Büyük liderleri tanımlamak öyle kolay bir iş değil... Onlar tarihle alınıyazısının kendilerine ortaklaşa sunduğu o ateşten gömleği üstlerine geçirerek tarihle randevularına yetişmek üzere yola çıkmışlardır. Çok sayıda siyasi, ekonomik, kültürel, jeopolitik şartların milli potada bir araya gelip kaynaşarak çıkardığı bir sonuç olarak da değerlendirmek gerekir.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, kendisine büyük tarihsel misyonların ağır bir sorumluluk biçiminde verildiği ender tarihsel şahsiyetlerdendir. Üstelik, sayısız önderin tersine, onun bu sorumluluğun sonuna kadar bilincine sahip olması ve bağımsızlık öncesi liderliği sırasında, bağımsızlık ertesi Azerbaycan'ın şartlarını hazırlayan sürece öncülük etmesi, Aliyev'in tarihsel anlamda önemini daha artırmaktadır.

Azerbaycan, tarih boyunca jeopolitik ve jeostrateji konumu itibarıyla büyük devletlerin mücadele alanı haline gelmiştir.

Ermenistan silahlı kuvvetlerinin Azerbaycan'a askeri tecavüzü, toplumsal ve siyasi sabitliğin bozulması, ülkede yönetimin sık sık değişmesi sonucunda 90'lı yılların başlarından itibaren ekonominin birçok alanlarında üretim gerilemiş ve hatta bu gerileme daha derinleşerek kroniki hal almıştı.

1993 yılının Mayıs-Haziran aylarında hükümet krizinin iyice derinleşmesi nedeniyle ülkenin iç savaşın eşiğine gelmesi ve bağımsızlığın kaybedilmesi tehlikesinin ortaya çıkması üzerine Azerbaycan Halkı Haydar Aliyev'in yönetime gelmesi talebiyle ayağa kalktı. Haydar Aliyevin yönetime gelmesinden sonra, 1993 yılının ikinci yarısından başlayarak, yürütülen sürekli ve istikrarlı siyaset sonucunda siyasal-toplumsal sabitliğin sağlanması, üretimde oluşan gerileme proseslerinin önlenmesi ve diğer faaliyetlerden sonra ekonomide gerileme yavaş yavaş ortadan kalktı ve bununla Azerbaycan ekonomisinde yeni bir döneme geçildi.

Derin manevi, kültürel, ilmi, ekonomik potansiyele ve uygun coğrafi konumda olan Azerbaycan hem de zengin doğal kaynaklara sahiptir. Bu kaynaklar içerisinde petrol önemli yer tutmaktadır.

Azerbaycan Halkı'nın Umum Milli Lideri Haydar Aliyev'in dahice ve uzagörüşlülükle, planlı ve istikrarlı, geniş miqyaslı politikaları sayesinde bugün petrol onun asıl sahibi olan Azerbaycan Halkı'na hizmet ederek ülkemizin siyasi bağımsızlığının, ekonomik olarak gelişmesinin ve insanlarımızın refahının yükseltilmesinin teminine yönelmiştir.

UMUM MİLLİ LİDER HAYDAR ALİYEV

Bir ömre birçok başarıyı sığdıran, Azərbaycan'ın Umum Milli Lideri, Haydar Alırza oğlu Aliyev 10 Mayıs 1923 senesinde Azərbaycan'ın Nahçıvan kentinde doğdu.

1939 senesinde Nahçıvan Pedagoji Teknik Okulunu bitirdikten sonra Azərbaycan Sanayi Enstitüsü'nde eğitim gördü. Ortaya çıkan savaş Haydar Aliyev'e eğitimini tamamlamasına fırsat vermedi.

1941 yılından itibaren Haydar Aliyev Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Halk İçişleri Komiserliğinde ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Halk Komiserleri Meclisinde Şube Müdürü olarak görev yaptı ve 1944 senesinde çalışmak için Devlet Güvenlik Teşkilatına gönderildi. Bu dönemden itibaren Devlet Güvenlik Teşkilatında çalışan Haydar Aliyev 1964'ten Azərbaycan SSC Bakanlar Kurulu yanında Devlet Güvenlik Komitesinde başkan yardımcısı, 1967 yılından itibaren ise başkan olarak görev yaptı ve tuğgeneral rütbesine kadar yükseldi. Bu dönemlerde O, Leningrad'da (şimdiki adı Saint Petersburg) özel yüksek öğrenim gördü ve 1957 senesinde ise Azərbaycan Devlet Üniversiteis Tarih bölümünü bitirdi.

Hayatındaki Kilometre Taşları

Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin Haziran 1961 tarihli genel toplantısında Haydar Aliyev Azərbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi Birinci Sekreteri secildi. Aralık 1982'de Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Politbüro üyeliğine seçilen Haydar Aliyev, SSCB Bakanlar Kurulu Başkanı Birinci Yardımcısı görevine atandı ve SSCB yöneticilerinden biri oldu. 20 yıl SSCB Yüksek Sovyeti'nde milletvekiliği yapan Haydar Aliyev beş yıl ise SSCB Yüksek Sovyeti başkan yardımcısı olarak çalıştı.

Ekim 1987'de Haydar Aliyev Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Politbürosu'nun ve bizzat Genel Sekreter Mihail Gorbaçov'un yürüttüğü siyasi yöntemleri protesto ederek, görevlerinden istifa etti.

20 Ocak 1990 yılında Sovyet Ordusunun Bakü'de yaptığı kanlı facia ile ilgili olarak ertesi gün Moskova'da Azərbaycan temsilciliğine gelen Haydar Aliyev bildiri yayımlayarak, Azərbaycan halkına karşı yapılan suçun organizatörlerinin ve faillerinin cezalandırılmasını talep etti. Dağlık Karabağ'da baş gösteren ıhtilafli kritik durumda ilgili olarak SSCB ileri gelenlerinin ikiyüzlü siyasetini protesto eden Haydar Aliyev 1991 yılı Haziran ayında Sovyetler Birliği Komünist Partisi üyeliğinden istifa etti.

Temmuz 1990 senesinde Azərbaycan'a geri dönen Haydar Aliyev

önceleri Bakü'de, daha sonra Nahçıvan'da yaşadı, aynı yılda Azərbaycan Yüksek Sovyeti milletvekili seçildi. 1991-1993 yılları arasında Nahçıvan Otonom Cumhuriyeti Yüksek Meclisi'nin Başkanı, Azərbaycan Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti'nin Başkanı görevlerini yaptı. 1992 senesinde Yeni Azərbaycan Partisi'nin Nahçıvan şehrinde yapılan kuruluş kongresinde Haydar Aliyev parti başkanı seçildi.

Ve Cumhurbaşkanı

1993 yılının Mayıs-Haziran aylarında hükümet krizinin iyice derinleşmesi nedeniyle ülkenin iç savaşın eşiğine gelmesi ve bağımsızlığın kaybedilmesi tehlikesinin ortaya çıkması üzerine Azərbaycan Halkı Haydar Aliyev'in yönetime getirilmesi talebi ile ayaklandı. Azərbaycan'ın o dönemdeki yöneticileri Haydar Aliyevi resmi olarak Bakü'ye davet etmek zorunda kaldılar. 15 Haziran 1993 senesinde Haydar Aliyev Azərbaycan Meclis Başkanı seçildi. 24 Temmuz'da ise Milli Meclisin kararı uyarınca Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın yetkilerini yerine yetirmeye başladı. 3 Ekim 1993'te yapılan genel seçimlerin sonucunda Haydar Aliyev Azərbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı seçildi 11 Ekim 1998 senesinde halkın etkin katılımıyla yapılan seçimlerde Haydar Aliyev oyların %76.1'ini kazanarak tekrar Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı seçildi. 15 Ekim 2003 senesinde yapılan Devlet Başkanlığı seçimlerinde adaylığının öne sürülmesine rıza gösterse de, Haydar Aliyev sağlık sorunları nedeniyle seçimlere katılmaktan vazgeçti.

Uluslararası Ödüller

Haydar Aliyev bir takım uluslararası ödüllere, çeşitli ülkelerin üniversitelerinin onursal doktora ünvanına ve diğer yüksek nüfuzlu onursal ödüllere layık görülmüştür. Dört kez Lenin Nişanı, Kızıl Yıldız Nişanı ve birçok madalyalarla ödüllendirilen Haydar Aliyev iki kez Sosyalist Emeği Kahramanı ünvanını almış, birçok yabancı devletlerin nişan ve madalyaları ile ödüllendirilmiştir.

Azerbaycan'ın otuz yıldan aşkın bir dönemini kapsayan tarihi kaderi Haydar Aliyev'in adı ile kopmaz bağlarla bağlanmıştır. Bu yıllar boyunca halkın toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel yaşamının tüm alanlarındaki gelişmeler Haydar Aliyev'in adı ile bağlantılıdır.

Ülkeyi yönettiği sürece Haydar Aliyev, kalkınması için daima uğraştığı, zengin kültürü, büyük tarihi geçmiş ile her zaman gurur duyduğu ve gelecek kuşakların kaderi ile kaygılandığı öz yurdu Azərbaycan'ı bir devlet gibi zamanın zor ve sert sınavlarından geçirdi.

Halkının sıkıntılı günler geçirdiğini görünce onun ısrarlı davetini kabul eden Haydar Aliyev Azərbaycan'da siyaset sahnesinə geri döndü. Haydar Aliyev'in bu dönüşünü halk büyük umut ve sevinçle karşıladı, işte bu gün Azərbaycan'ın tarihine Kurtuluş Günü olarak geçti.

Azerbaycan'ın Umum Milli Lideri Haydar Aliyev, hayatı boyunca Türkiye -Azerbaycan dostluğuna ve kardeşliğine büyük önem verdi. "Biz bir millet, iki devletiz" sözüyle tarihe geçti. "Asrın Projesi" diye nitelendirilen Bakü-Ceyhan petrol boru hattının mimarı oldu.

Haydar Aliyev 12 Aralık 2003 yılında tedavi gördüğü Amerika'da hayatı gözlerini yumdu.

EKONOMİDE GELİŞME

Ermenistan silahlı kuvvetlerinin Azerbaycan'a askeri tecavüzü, toplumsal ve siyasi sabitliğin bozulması, ülkede yönetimin sık-sık değişmesi sonucunda 90'lı yılların başlarından itibaren ekonominin birçok alanlarında üretim gerilemiş ve hatta bu gerileme daha derinleşerek kroniki hal almıştı.

Cumhurbaşkanı olduktan sonra ekonomideki bu gerilemeye dikkat çeken Haydar Aliyev iki konuyu özellikle dile getirmiştir: "Ülke ekonomisi, neredese, dağıdılıp, halkın refah seviyesi aşağı düşüp. Ama ülkenin büyük sosyal-ekonomik, ilmi-tekniki potansiyeli var. Azerbaycan'ın coğrafi-siyasi durumu, onu doğal kaynakları, uzun yıllar sürecince toplanmış fonları ülkeni bu ağır krizden çıkarmaya imkan verir. Diğer taraftan yürütülecek yeni reformlarla liberal piyasa ekonomisi yönünde hareket etmeliyiz".

1993 yılının ikinci yarısından başlayarak, yürütülen sürekli ve istikrarlı siyaset sonucunda siyasal-toplumsal sabitliğin sağlanması, üretimde oluşan gerileme proseslerinin önlenmesi ve diğer faaliyetlerden sonra ekonomide gerileme yavaş yavaş ortadan kalktı ve bununla Azerbaycan ekonomisinde yeni bir döneme geçildi.

Kazanılan makro ekonomik sabitlik, sanayide ve diğer alanlarda ekonomik göstergelerin artışı, hayata geçirilen geniş kapsamlı ekonomik reformların ilk sonuçları yürütülen siyasetin doğruluğunu ve Azerbaycan'ın piyasa ekonomisi yolunda inamlı adımlarını onayladı.

Ekonomik reformların önemli alanlarından biri olan özelleştirme uğurla hayata geçirilmiştir. Özelleştirme prosesi başlayandan 2003 yılı Ocak'ın 1'dek umumi değeri 549,8 milyar manat olan 36,9 bin küçük ölçekli işletme, 711 sanayi, 120 tarım işletmesi, 351 inşaat şirketi, 2911 ticaret, 9641 hizmet işletmesi, 576 benzin istasyonu, 16,5 bin nakliyat işletmesi ve

nakliyat araçları, 92 sosyal yönümlü işletme ve 5,2 bin diğer işletme ve tehcizat özelleştirilmiştir.

2003 yılının başlarında öz kapitalı 5331,3 milyar manat olan 1486 devlet işletmesi ortak hisseli işletmelere çevrilmiştir.

1994 yılı Eylül'ün 20'de imzalanmış "Asrın Anlaşması" Azerbaycan Cumhuriyeti'nin siyasi, ekonomik ve informasiye ablukasında olduğu bir zamanda imzalandı. Bu zamanda Azerbaycan hakkında dünyada anlayış ya yok idi, ya da ülke hakkında yanlış bilgi oluşmuştur.

Haydar Aliyev böylesine zor bir ortamda dünyanın 7 gelişmiş güçlü devletini temsil eden 11 petrol şirketi ile "Asrın Anlaşmasını" imzalamayı başardı. Azerbaycan için hayati önemi olan bu anlaşma hem ülke dahilinde sabitliğin oluşması, hem de dış siyasetde başarıların kazanılmasında önemli rol oynadı.

"Asrın Anlaşması"nın imzalanmasından 3 yıl sonra, 1997 yılının Kasımında "Asrın Anlaşması"nın katılımcılarından Azerbaycan Uluslararası Operasyon Şirketi "Çırag" yatağının ilk petrol kuyusundan petrol çıkarmaya başladı ve o andan itibaren 2002 yılının sonuna kadar bu kuyudan 24,5 milyon ton petrol ve 3,5 milyar kubmetre gaz çıkardı. Genel olarak, 2002 yılında Azerbaycan'da 15,3 milyon ton petrol çıkarılarak son yirmi dört yıldaki en yüksek rakam ulaşıldı.

Haydar Aliyev'in kendisin de vurulduğu gibi, "Asrın Anlaşması"nın imzalanması ile Azerbaycan Hazar Denizi ve onun enerji kaynaklarını tüm dünyaya açtı ve bu olayın ülkenin geleceği için ne kadar önemli olduğunu tarihçiler yazacaktır.

Haydar Aliyev 1993 yılında iktidara geldiğinde Azerbaycan'da gayri safi milli hasıla ortalama olarak % 20-23 oranında gerileme kayd etmekteydi. Lakin Haydar Aliyev'in yönetimi ile ülkede yürütülen kararlı politikalar sonucunda ekonomideki gerileme önlemlendi ve 1994-95 yıllarında bugünkü uğurların temeli konuldu. Bu dönemi analiz ettiğimizde, bu dönemi sabitleşme dövrü olarak karakterize edebiliriz. Çünkü bu dönemde gerilemenin karşısı alındı ve 1996 yılından kalkınma dönemi başladı.

1996 yılında ülke içi genel ürün üretimi %1.3 oranında, 1997 yılında % 5.8, 1998 yılında ise % 10 oranında artmıştır. İstikrarlı bir şekilde hayata geçirilen verimli politikalar sonucunda ülkede genel yurt içi milli hasıla son on yılda 21.2 oranında artarak 2002 yılında 29.6 trilyon manata ulaştı ve bunun da % 59.8'i üretim, % 32.4'ü ise hizmet sektöründe olmuştur.

1995 yılında sanayi ürünlerinin üretiminde azalma % 21.4, 1996 yılında % 6.7 olmuşursa, artık 1997 yılında bu alanda % 0.3 artış görülmeye başlamıştır. Aynı zamanda petrol rafinesi, metalürji, ağaç üretimi,

cam və keramika alanlarında artış daha fazla olmuştur. Diğer üretim alanlarında da gerilemenin hızı azalmış, bazen ise bu gerileme tamamen durdurulmuştur.

1997-2002 yıllarında sanayi ile petrol sanayi ile yavaş, gayri petrol sanayi de gelişme kayd etmiştir. Bu bakımdan emal sanayi alanlarında üretim % 24, tahta üretimi 3.5 kat, metalürji 2.5 kat artmıştır.

Haydar Aliyev sanayinin gelişimi ile birlikte ülkede tarım sektörünün de gelişmesine özel önem vermekte idi. Bu önem sonucunda ülkede 40'dan fazla yasa çıkarıldı ve bu yasalara dayanılarak yürütülen reformlar sonucunda 872 bin köylü 1372.8 bin dönüm toprak alanı, 63 binden fazla makina ve traktor, 4 bin hayvan binası, 2300 koyun barınağı, 450 bin büyük hayvan, 1 milyon 900 koyuna sahip oldu. Hal-hazırda ülkede 2600'dan fazla hayvan çiftliği faaliyetini devam ettirmektedir. Üretilen tarım ürünlerinin % 99.01'i bu çiftliklerin payına düşmektedir.

İthalat ve ihracat işlemlerinin serbest pazar ekonomisinin şartlarına uygun kurulması sonucunda Azərbaycan'ın uluslararası ilişkileri her il daha genişlemekte, kuvvetlenmekte ve gelişmektedir. Eğer 1993 yılında 60 ülke ile ticaret ilişkileri sağlanmıştırsa, 2002 yılında bu ilişkilerin alanı genişlemiş ve 128 ülke ile ithalat ve ihracat işlemlerinde bulunulmuştur. 2002 yılında dış ülkelerle ticaret devriyesi 3833.1 milyon dolar olmuş ve 1993 yılıyla kıyaslandığında 2.8 kez artmıştır.

1991-1994 yıllarında enflasyon büyük bir hızla % 207.1'den % 1763 oranına kadar artmıştır. Yürütülen reformlar sonucunda 1995 yılından başlayarak sabitleşme prosesi gitmiştir. 1995 yılında enflasyonda artış önceki yıllara oranla 5.1 defa, 1996 yılında %19.9, 1997 yılında ise % 3.7 oranında artmıştır. 1998-1999 yıllarında ise enflasyon deflasyona dönüşmüş ve üretim fiyatları 1998 yılında % 0.8, 1999 yılında ise % 8.5 oranında ucuzlamış sonraki yıllarda ise neredese sabit kalmıştır.

Ekonomide yürütülen reformlar ülkenin maliye durumunun iyileşmesini, devlet bütçesindeki gelirlerin yıldan yıla artmasını sağlamıştır. 2002 yılında devlet bütçesinin tüm kaynaklardan dahil olan gelirleri 1993 yılına oranla 85 defa artarak 4.6 trilyon manata ulaşmış, giderler ise 72 defa artarak 4.7 trilyon manat olmuştur.

1993-2002 yıllarında Azərbaycan ekonomisi ekonomik kriz ve gerileme sürecinden çıkarak, ekonomik inkişaf ve kalkınma yoluna girmiştir.

EKONOMİNİN GELİŞMESİNDE PETRÖLÜN ÖNEMİ

Petrol Sanayinin Gelişimi

Derin manevi, kültürel, ilmi, ekonomik potansiyele ve uygun coğrafi siyasi konumdaki Azərbaycan hem de zengin doğal kaynakla sahiptir. Bu kaynaklar içerisinde petrol önemli yer tutmaktadır.

20. yüzyılın başlarından itibaren petrolün önem kazanması, işletmeciliğinin zamanla serüven düşkünü petrol arayanlardan, çokuluslu şirketlere ve devletlere geçmesine yol açmış ve tüm geçmiş boyunca sürekli pazarlıklara konu olan petrol, hep yaşamsal önemdeki kararlarda merkezi bir konumu teşkil etmiştir.

Azerbaycan petrol sanayi kendinin 150 yıllık tarihi süresince büyük gelişme yolu geçmiştir. Lakin Azərbaycan halkı yalnız XX asrın sonlarında bağımsızlık kazandıktan sonra bu kaynaklardan tam yararlanma olanağı kazanmıştır. Bu olanağı reallığa çeviren ise Haydar Aliyev olmuştur.

Tüm dünyada kadim petrol diyarı gibi tanınan Azerbaycan'da petrolün sanayi yöntemi çıkarılması XIX asrın ortalarından başlanmıştır. 1848 yılında Bakü'de, Bibiheybet yatağında kazılmış kuyudan petrolün çıkmasıyla Azerbaycan'da "siyah altının" sanayi yöntemiyle çıkarılmasının temeli koymuştur. Artık 1899 yılında Azerbaycan petrol üretimi ve rafinesine göre ilk sıraya yerleşmiş ve dünya petrol üretiminin yarısını üretmiştir.

1870'den itibaren Çarlık Hükümeti tarafından çıkarılan kanunlarla Azerbaycan petrolü uluslararası yatırımlara açılmıştır. Avrupalılardan Azerbaycan'a ilk yatırım yapan İsveçli Nobel kardeşler olmuştur. Petrol sanayinin gelişmesi yerli iş adamlarının büyük bir neslini yetiştirmiştir. Hacı Zeynalabdin Tağıyev, Musa Nağıyev, Şemsi Esedullayev ve diğerleri öz yetenekleri ve çalışkanlıkları sayesinde büyük petrol sanayicilerine çevrilmiş, halkın, milletin refahı için büyük işler görmüşlerdir.

II. Dünya Savaşı yıllarında Sovyetler Birliği'nde çıkarılan petrolün %75'i Azerbaycan çıkarılmış ve alman faşizmi üzerinde zaferde büyük rol oynamıştır.

1949 yılında açık denizde, Bakü şehriden 100 kilometre mesafede, Neft Taşları'nda petrol çıkarılması ile Azerbaycan dünyada ilk kez açık denizde petrol çıkaran ülke olmuştur.

XX asrın 70-80'li yılları Azerbaycan petrol sanayinin büyük uğurları ile akıllarda kalmıştır. Bu yıllarda petrol sanayi gelişmiş, maddi-teknoloji alt yapı kuvvetlenmiş, deniz yataklarının kazılması için kazma teknolojileri, denizde inşaat işlerinin temini için özel gemiler getirilmiş, Bakü Derin Deniz Özüleri Fabrikası yapılmıştır. Diğer taraftan petro-kimya sanayinin ve petrol teknolojileri gelişiminde büyük ilerlemeler olmuştur.

Tablo 1. Təhsəl sūreçində Azərbaycan petroli ʋetimi (milyon ton)

Sovyet Dönemi �ncəsi						
Yıllar	Toplam	Karada	Denizde	Yıllar	Toplam	Karada
1876	0.2	0.2	-	1901	10.1	10.1
1885	1.9	1.9	-	1910	6.0	6.0
1990	3.3	3.3	-	1917	6.7	6.7
1895	6.0	6.0	-			
Sovyet Dönemi						
1928	7.7	7.7	-	1960	17.8	11.3
1932	12.2	12.21	-	1965	21.5	10.6
1935	19.4	19.4	-	1970	19.9	7.3
1941	23.5	23.5	-	1975	16.5	5.8
1945	11.5	11.5	-	1980	13.2	5.1
1950	14.8	13.6	1.2	1985	13.1	3.9
1955	15.3	11.4	3.9	1990	12.5	2.6
Bağımsızlık Sonrası						
1995	9.2	1.7	7.5	2001	14.8	1.6
1998	11.4	1.7	9.7	2002	15.5	1.6
1999	13.8	1.8	12.0	2003	15.8	1.6
2000	14.0	1.5	12.5			

Kaynak: Bakı, Azərbaycan Statistika Komitəsi, 2004

Azerbaycan'ın Uluslararası Petrol Anlaşmaları

Petrol ʋetiminin artırılması ve mevcut rezervlerin iyileştirilmesi ancak modern teknolojilerin kullanılması ve yeni projelerin geliştirilmesi halinde mümkün idi. Azerbaycan'ın ekonomik potansiyelinin ve sahip olduėu teknolojinin, mevcut rezervlerin iřletilmesi ve geliştirilmesi için yeterli olmaması Azerbaycan'ı büyük petrol řirketleriyle iřbirliėine yönelmiřtir.

Bağımsızlığın ilk yıllarında petrol ve gaz ʋetiminin artırılmasının temini ile ülkenin ekonomik ve sosyal zorluklarının ortadan kaldırılmasının önemli araçlarından biri olarak görülmekteydi. Lakin Ermenistan'ın Azerbaycan'a karřı askeri tecavüzü ile yanařı, ülkedeki yönetim zaafiyeti ve gayri sabitlik Batılı petrol řirketlerinin Azerbaycan'a ihtiyatla yaklařmasına neden oldu. Aynı zamanda görüřmelerde Azerbaycan'ın ekonomik çıkarları tam olarak saėlanmırdı.

Haydar Aliyev iktidara geldikten sonra petrol anlaşmaları müzakerelerine yeniden bařlandı ve nihayet zor danıřıklar prosesinden sonra Azerbaycan'ın çıkarlarına cevap veren řartlar elde edildi.

1991-1999 yılları arasında Azerbaycan'ın uluslararası iřkileri ve ekonomisi açısından büyük önem tařıyan petrol kaynaklarının ortak iřletilmesi amacıyla 19 farklı anlaşma imzalandı. Bunların en önemlisi ise 20 Eylül 1994 tarihinde "Asrın Anlaşması" ("Esrin M gavilesi") olarak

nitelen Güneřli, Azeri, ve çırak yataklarının iřletilmesi konusundaki yapılan uluslararası anlaşmadır. Bu anlaşma ile 10 büyük uluslararası petrol řirketi ve Azerbaycan Devlet Petrol řirketi (SOCAR-State Oil Company of Azer-baijan Republic'nin oluřturduėu Azerbaycan Uluslararası iřlem řirketi (AIOC- Azerbaijan International Operation Consortium); Güneřli, Azeri ve çırak adları verilen ve Hazar denizinin Azerbaycan bölgesinde bulunan petrol yataklarının iřletme hakkını aldı. Anlaşma süresi 30 yıl olan 4.2 milyar varil üretilbilir petrol, 70 milyar kupmetre doėal gaz rezervine sahip olan bu mega projenin toplam yatırım tutarı 11.5 milyar ABD doları düzeyinde olup anlaşma Azerbaycan Parlamentosu'nda 2 Aralık 1994'te onaylandı.

Tablo 2. Mega Proje-Asrın Anlaşması (Güneřli, Azeri,  ırak yatıkları)

Firma Adı	�lke	Pay
BP	İngiltere	% 17,13
AMOCO	ABD	% 17,01
UNOCAL	ABD	% 10,05
LUKOIL	Rusya	% 10,00
SOCAR	Azerbaycan	% 10,00
STATOIL	Norveç	% 8,56
EXXON	ABD	% 8,00
TPAO	Türkiye	% 6,75
PENNZOIL	ABD	% 4,82
ITOCHU	Japonya	% 3,92
RAMCO	İngiltere	% 2,08
DELTA NIMIR	S.Arabistan	% 1,68

Kaynak: Neft M qavileleri (Bakü:Azerbaycan Statistika Komitəsi, 2000, s.32-38

Azerbaycan'ın "Asrın Anlaşması" bařlanan yolu hakkında Haydar Aliyev : "1994 yılından Azerbaycan Devleti kendinin yeni petrol stratejisini hayata keçirir ve bu stratejinin de asıl anlamı, asıl prensipleri Azerbaycan'ın zengin kaynaklarından, petrol ve doėal gaz kaynaklarından Azerbaycan halkının refahı için daha da verimli kullanmaktır" diye ifade etmiřlerdir.

Bu anlaşmadan sonra imzalanan anlaşmalar sonucu Azerbaycan'ın petrol ve Gaz sanayine 60 milyar ABD doları yatırım yapılması planlařtırılmış ve bunun tutarın 4.5 milyardan fazlası artık kullanılmıştır.

Hal-hazırda Azərbaycan'ın tüm kategorileri olmak üzere karbohidrogen kaynakları 4 milyar tondan fazladır ki, bu da Azərbaycan'ı dünyanın önemli petrol bölgesine çevirmiştir.

Azərbaycan Petrollerinin Uluslararası Pazarlara Nakli

Azərbaycan'da petrol üretilmeye başlandığından beri bu petrolün nakli konusu hep gündemde olmuştur. İlk zamanlarda at arabaları ve devalerle taşınan petrol daha sonra demir yolları ile taşınmaya başlanmıştır. 20.yüzyılın başlarına gelindiğinde Bakü ve etrafında mevcut kuyular arasında boru hatları çekilmiş ve daha sonra Bakü-Batım boru hattı inşa edilmiştir.

Bir günde 1-1.2 milyon varil Azərbaycan petrolünün uluslararası pazarlara nakli için birçok seçenek her yönüyle değerlendirilmiş ve Azərbaycan Uluslararası İşletim Şirketi tarafından bu seçeneklerden üçü ele alınmıştır:

1) Bakü-Supsa Boru Hattı. Azərbaycan'dan Gürcüstan üzerinden petrolün Karadenize aktarılması ve buradan da tankerle aracılığıyla Boğazlardan geçilerek uluslararası pazarlara nakli.

2) Bakü-Novorossiysk Boru Hattı. Azərbaycan'dan Rusya üzerinden petrolün Karadenize aktarılması ve buradan da yine tankerler aracılığıyla Boğazlardan geçilerek uluslararası pazarlara nakli.

3) Bakü-Ceyhan Boru Hattı. Azərbaycan'dan Gürcüstan ve Türkiye üzerinden petrolün Akdeniz'e aktarılması.

1999 yılının Nisanın 17'de bağımsız Azərbaycan'ın tarihinde önemli bir olay yaşanmıştır. Azərbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Gürcüstan Cumhurbaşkanı Eduard Şevardnadze ve Ukrayna Cumhurbaşkanı Leonid Kuçma'nın katılımı ile Bakü-Supsa petrol kemeri ve Gürcüstan'ın Karadeniz kıyısındaki Supsa ihrac terminali faaliyete başlamıştır. "Çırac" yatağından çıkarılan petrol Supsa limanından dünya pazarlarına ihrac olunmaya başlanmış ve ilk kez Azərbaycan petrolü kuzeye yok, batıya yönelmiştir.

Üç Deniz Efsanesi: Bakü-Ceyhan

Haydar Aliyev, Azərbaycan petrollerinin uluslararası pazarlara nakli konusunda, Azərbaycan'ın uzun süreli çıkarları açısından çok variantlı ihrac stratejisini izlemiştir.

Petrol boru hattı konusunun hem ekonomik, hem de politik boyutunun olması, petrolün uluslararası pazarlara naklinde hangi güzergahın tercih edilmesi meselesinde Azərbaycan'ı zor durumda bırakmıştır.

Yalnız Haydar Aliyev'in karizmatik liderliği ve çeşitli ülkelerin devlet ve hükümet başkanları, siyasi, işgüzar çevrelerin temsilcileri, petrol şirketlerinin başkanları ile aralıksız görüşmeleri sonucunda Azərbaycan petrolünün Türkiye'ye nakil olunması hakkında hükümetlerarası anlaşmalar imzalanmıştır.

1999 yılı Kasım ayının 19'da ATET'in İstanbul Zirve toplantısında Azərbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Gürcüstan Cumhurbaşkanı Eduard Şevardnadze ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel "Ham Petrolün Azərbaycan, Gürcüstan ve Türkiye arazileriyle Bakü-Tiflis-Ceyhan asıl ihrac boru kemeri ile nakil edilmesine" ait anlaşma imzaladı. Aynı zamanda Azərbaycan, Gürcüstan, Türkiye, Kazakistan ve ABD Cumhurbaşkanı bu projeyi destekleyen "İstanbul Beyannamesini" imzaladılar.

Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının uzunluğu 1730 km olup, 468 kilometresi Azərbaycan, 225 km'si Gürcüstan, 1037 km'si ise, Türkiye üzerinden geçmektedir bu hattın toplam maliyeti 4.8 milyar ABD doları, ulaşım maliyeti ise 24 milyar dolar/tondur.

Tablo 3. Bakü-Tiflis-Ceyhan projesinde yer alan şirketlerin pay dağılımı

BP Exploration Ltd. (İngiltere)	% 34.76
SOCAR (Azerbaycan)	% 25.00
Unocal BTC Pipeline Ltd. (ABD)	% 8.90
Statoil BTC Caspian As (Norveç)	% 8.71
TPAO (Türkiye)	% 6.87
ENI (İtalya)	% 5.00
TotalFinaElf (Fransa)	% 5.00
Itochu Oil Exploration Inc. (Japonya)	% 3.40
Delta-Hess Ltd. (S.Arabistan-ABD)	% 2.36

Kaynak: BTC, Azərbaycan Statistika Komitesi, (Bakü:2002)

Bu proje kapsamında aynı zamanda Bakü'ye kadar taşınacak olan yıllık 20 milyon Kazak petrolünün 25 milyon tonluk Azərbaycan petrolü ile birleştirilerek Gürcüstan üzerinden Ceyhan'a taşınması da planlaştırılmıştır.

2002 yılı Eylülün 18'de Bakü yakınında yerleşen Sengeçal terminalinde Bakü-Tiflis-Ceyhan asıl ihrac petrol kemerinin inşasına start verildi. Haydar Aliyev bu törendeki konuşmasında: " bu projenin kolay başa gelmediğini, içten ve dışarıdan baskılarla maruz kaldıklarını" dile getirerek , "

Üç Deniz Efsanesi'nin gerçek olamayacağını düşünenler yanıltılmışlardı dedi"

25 Mayıs 2005 tarihinde Bakü yakınlarındaki Sengeçal terminali ana pompa istasyonunda düzenlenen törenle, ilk petrolün hatta pompalanmasına başlanılmıştı. Ceyhan'a ilk petrol 28 Mayıs 2006 tarihinde ulaşırken, Haziran başında da tankerlere ilk yükleme yapıldı. Tam kapasite ile çalıştığında yılda 50 milyon ton petrol taşıyacak olan bin 774 kilometre uzunluğundaki hat, yaklaşık 4 milyar dolara mal oldu.

BTC maliyetlerinin yaklaşık yüzde 30'u öz kaynaklarla finanse edilirken, toplam tutarın geri kalan yüzde 70'i üçüncü tarafların sağladığı finansmanla karşılandı.

Hat tam kapasiteyle çalışmaya başladığında Türkiye'nin, yılda 250-300 milyon dolar civarında gelir elde edeceği hesaplanıyor. Gürcistan'ın elde edeceği gelirin de 50 milyon dolar seviyesinde olacağı beklenmektedir.

Boru hattı yanına başka boruların da uygulanmasına olanak veriyor. Hattın paraleline döşenecek boru hattı Azerbaycan ve Türkmenistan doğalgazının Türkiye ve Avrupa'ya nakline imkan verecek.

SONUÇ

Azerbaycan, tarihi süreçte büyük hadiseler sahne olan bir ülkedir. Yakın Doğu'da rekabet ve mücadele eden siyasi büyük kuvvetler ya burada karşılaşmışlar ya da buradan taşarak etrafa yayılmışlardır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bağımsızlığına kavuşan Azerbaycan'ın bağımsızlığını ebedileştirmesi için, önünde çözmesi gereken önemli sorunlar vardı. Zira 20. yüzyılın 80'li yılların sonlarında Azerbaycan halkı önemli bir bunalıma girmiş; yönetim zaafı, kanuni düzendeki aksamalar, etnik bağlamda ayrımcı oluşumlar ve halkın emeği ile kazanılan iktisadi ve entellektüel potansiyeli gelişim yerine azalma sürecine girmişti. Bütün bu problemleri çözebilmek için, kendi içinde tutarlı ve çok yönlü iç ve dış siyasetin hazırlanması ve uygulanması, ülkenin doğal, teknik, ekonomik ve entellektüel potansiyelinden, sosyal ve siyasal enerjisinde verimli şekilde istifade edilmesi gerekiyordu.

Ne var ki, Azerbaycan'da çözülmesi gereken problemler açısından önemli adımlar atılmayınca, 1990'lı yılların başı Azerbaycan'da ekonomik durgunluğun ve bunalımın arttığı yıllar oldu.

Bu dönemde siyasi istikrarsızlık ve piyasa ekonomisine geçişle ilgili ülkede büyük ekonomik kriz ortaya çıkmıştır. Ekonomide yüksek oranda işsizlik ve hiper-enflasyon sürecine girilmiştir. Yüksek enflasyon ve istikrarsız sosyo-politik ortam, iktisadi büyümeye, özellikle sanayi ve tarım gibi önemli alanların gelişmesine engel olmuştur.

Böyle bir ortamta halkın talebi yönetime gelen Haydar Aliyev'in istikrarlı ve uzakgörüşlü politikaları ile Azerbaycan ekonomik krizden kurtulmuş ve gelişmeye başlamıştır.

Tüm dünyada "Asrın Anlaşması" adı ile bilinen anlaşmanın imzalanması ve onun gerçekleşmesi bağımsız Azerbaycan'ın ekonomik gelişme konsepsiyasını teşkil eden ve Haydar Aliyev tarafından işlenip hazırlanmış petrol stratejisinin hayata geçirilmesinin parlak tezahürüdür.

Petrolde elde edilen gelirler doğru alanlarda kullanılırsa, petrolden gelecek sermaye Azerbaycan'ın hızlı bir şekilde gelişmesine katkı sağlayacaktır. Bunun için öncelikle petrole ilgili bilimsel araştırmalar yapan, merkezlerin kurulması, alanla ilgili mevcut bilim alanlarının seviyesinin yükseltilmesi ve petrolden elde edilen ve edilecek gelirlerin diğer alanlara ve özellikle eğitim ve altyapıya yönlendirilmesi gerekmektedir.

ELVİN HÜSEYNOV
BOĞAZIÇI ÜNİVERSİTESİ
İŞLETME BÖLÜMÜ

İqtisadiyyatı güclü olan dövlət hər şeyə qadirdir.

HEYDƏR ƏLİYEV

Heydər Əliyev Hakimiyyətində Azərbaycanda İqtisadi Vəziyyət

Azərbaycan iqtisadiyyatının ən önəmli ünsürü şübhəsiz ki neftdir. Azərbaycan sənaye üsulu ilə ilk dəfə olaraq neft, XIX əsrdə əldə edilmişdir, amma təəssüflər olsun ki, bu tarixdən, XX əsrin sonlarında müstəqilliyimizi qazanana qədərki dövr ərzində Azərbaycan neftinin gəlirləri doğma yurdda yox, Moskvada eləcə də Rusiyanın digər şəhərlərində xərclənirdi. Əvvəlcə Çarlıq, daha sonra isə Sovet Rusiyasının, Azərbaycan nefti üzərindəki, təxminən bir əsrlik, hakimiyyəti Azərbaycan xalqının öz doğma, Tanrı tərəfindən bəxş edilmiş təbii sərvətindən istifadə edib yararlanmasını əngəlləyirdi. Bununla da qalmayıb, əvəzində Azərbaycan xalqına çirkli, kimyəvi cəhətdən zərərli sular buraxılırdı. Əlbəttə ki bu belə davam etməyəcəkdi, Azərbaycan müstəqilliyini qazanacaq və özü öz siyasi taleyini təyin edəcək, iqtisadiyyatını formalaşdıracaqdı. Bu belə də oldu. 1991-ci ildə Sovet Sosialist Respublikalar Birliyi dağıldıqdan sonra Azərbaycan öz müstəqilliyini elan etdi. 1993-cü ildə isə görkəmli şəxsiyyət, müdrik siyasətçi Heydər Əlirza oğlu Əliyevin hakimiyyətə gəlməsi, Azərbaycan xalqının tarix boyu başına gəlmiş ən uğurlu və xoşbəxt hadisələrdən biri oldu. Məhz, Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasəti və neft strategiyası nəticəsində, Azərbaycan dünya ölkələri arasında özünə layiq yeri tutmuş və Azərbaycan xalqının sosial rifahı və həyat səviyyəsi gündən günə yüksəlmişdir. Bununla əlaqədar olaraq möhtərəm Prezidentimiz iki halı xüsusi qeyd etmişdir:

"Respublika iqtisadiyyatı, demək olar ki, tamamilə dağıdılıb, xalqın rifah halı aşağı düşüb. Lakin Respublikanın böyük sosial-iqtisadi, elmi-texniki potensialı var. Azərbaycanın coğrafi-siyasi vəziyyəti, onun təbii sərvətləri, uzun illər boyu yaranmış əsas fondları respublikanı bu ağır böhrandan çıxarmağa imkan verir. Digər tərəfdən yeni islahatlar aparmaq yolu ilə bazar iqtisadiyyatına keçmək istiqamətində hərəkət etməliyik."

Bəli, Azərbaycandakı mövcud iqtisadi sistem Sovet Sosialist Respublikasının irsiydi və bu sistemdən bazar iqtisadiyyatı sisteminə keçiş zəruri idi. Əlbəttə ki, bu keçid heç də asan olmayacaqdı. Heydər Əliyevin Azərbaycanın iqtisadiyyatının dirçəlməsi üçün qarşısına qoyduğu məqsədlərdən ən başlıcalarını: 1) sərbəst bazar münasibətlərinə əsaslanan iqtisadi sistemin - müstəqil milli iqtisadiyyatın formalaşdırılması; 2) ölkədə mövcud olan təbii-iqtisadi və elmi-texniki potensialın fəal surətdə təsərrüfat

dövryyəsinə cəlb olunması; 3) milli iqtisadiyyatın dünya sistemində inteqrasiyasının təmin olunması şəklində sıralaya bilərik.

Müstəqillik dövründən bu günə kimi ölkədə mövcud iqtisadi inkişafı iki əsas mərhələyə ayırmaq olar. Birincisi, 1991-1995-ci illəri əhatə edən iqtisadi xaos və ya tənəzzül dövrü. İkincisi, 1996-cı ildən başlayaraq davam edən makroiqtisadi sabitlik və dinamik iqtisadi inkişaf dövrü.

Birinci dövrdə Azərbaycanda vəziyyət çox ağır idi. Sovet Sosialist Respublikalar Birliyi dağıldıqdan sonra azadlığını yenidən elan etmiş əksər ölkələrdə eləcə də Azərbaycanda iqtisadi vəziyyət daha da ağırlaşdı. Bunun başlıca səbəbi fabrik və zavodların bağlanması, Ermənistanla olan münasibətin davam etməsi idi. Belə bir şəraitdə ölkə iqtisadiyyatının real imkanlarının nəzərə alınmadan, əhəlinin əmək haqlarının və güzəştlərin artırılması, var olan inflyasiyaya mənfi təsir göstərdi. Bu da əhəlinin real gəlirlərinin aşağı düşməsi ilə nəticələndi. Bunların təsiri ilə Azərbaycanda hiperinflyasiya baş göstərdi. Belə ki, 1991-ci ildə istehlak mallarının qiyməti 1990-cı ilə nisbətən 2,07 dəfə artdığı halda, növbəti illərdə bu artım bir neçə dəfə sürətlənmişdir. 1992-ci ildə istehlak qiymətləri 1991-ci ilə nisbətən 10,12 dəfə, 1993-cü ildə 1992-ci ilə nisbətən 12,3 dəfə, 1994-cü ildə 1993-cü ilə nisbətən 17,65 dəfə artmışdır. Statistikaya nəzər salsaq görərik ki, Azərbaycanda ümumi daxili məhsul (ÜDM) 1990-cı ildə 0,3, 1991-ci ildə 0,5, 1992-ci ildə 4,8 və 1993-cü ildə isə 31,4 milyon manat olmuşdur.

Möhtərəm Prezidentimiz Heydər Əliyevin 1993-cü ildə hakimiyyətə gəlməsi və mehriban Onun söyləri nəticəsində Azərbaycanda siyasi sabitliyin yaranması Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafı üçün əlverişli zəmin yaratdı. Çünki siyasi sabitliyin olmadığı, qalmaqallı bir mühitdə ölkə iqtisadiyyatının inkişafı mümkün ola bilməzdi. 1993-cü ilin ortalarından etibarən aparılan məqsədyönlü iqtisadi islahatlar nəticəsində, əvvəlcə 1994-95-ci illərdə iqtisadi tənəzzül dayandırıldı. Bu dövrdə Heydər Əliyevin xarici iqtisadi siyasətindəki ən mühüm məqsədlərindən biri yuxarıda da qeyd etdiyim kimi, iqtisadiyyatımızın xarici ölkə iqtisadiyyatlarıyla və beynəlxalq iqtisadi təşkilatlarla inteqrasiyasını təmin etmək idi. Buna misal olaraq, 1992-ci ildə Beynəlxalq Valyuta Fonduna, Dünya Bankına, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankına, İslam İnkişaf Bankına, 1999-cu ildə Asiya İnkişaf Bankına üzv qəbul olunmasını göstərmək olar.

Ümumiyyətlə, 1991-1995-ci illərdə Azərbaycanda aşağıdakı problemlər var idi: (I) maliyyə-bank sistemi iflic vəziyyətə düşmüşdü; (II) büdcə kəsirinin ÜDM-ə nisbəti 1994-cü ildə 13 faizə çatmışdı; (III) bütünlüklə büdcə kəsiri Milli Bank tərəfindən maliyyələşdirildi ki, bu da pul

kütləsinin haddindən çox artmasına səbəb olmuşdu; (IV) 1992-1994-cü illərdə pul emissiyası əhəlinin pul gəlirinin 40-45 faizini təşkil edirdi; (V) 1992-1994-cü illərdə kredit həcmnin ümumi daxili məhsula nisbəti 55-60 faiz təşkil edirdi; (VI) 1994-cü ildə Milli Bankın faiz dərəcələri 250 faizə çatdı; (VII) 1992-ci ildə tədaviyə buraxılmış milli valyuta - manat tezliklə qiymətdən düşməyə başladı və 1995-ci ilədək onun məzənnəsi Rusiya rubluna nisbətən 9 dəfə, ABŞ dollarına nisbətən isə 245 dəfə aşağı düşdü; (VIII) ölkədə inflyasiya özünün pik səviyyəsinə çatmışdı; (IX) 1992-1994-cü illərdə xarici ticarət dövryyəsinin həcmi 42 faiz azalmışdı; (X) 1994-cü ilədək ölkə iqtisadiyyatına bir manat da olsun belə xarici sərmayə qoyulmadı; (XI) bu dövrdə əhəlinin real pul gəlirləri kəskin şəkildə azaldı və s.

1996-2003-cü illəri əhatə edən ikinci dövrdə isə Azərbaycanda ümumi daxili məhsul artmışdır. Bunda ən önəmli amil heç şübhəsiz, möhtərəm prezidentimizin neft strategiyasıdır. İqtisadi inkişafı təmin edən əsas amillərdən biri kapital qoyuluşunun dinamikasıdır. Belə ki, kapital qoyuluşuna yönəldilən investisiya istehsalın artması ilə yanaşı yeni müəssisələrin, təhsil, səhiyyə, yaşayış və digər sosial obyektlərin tikilib istismara verilməsinə, yeni iş yerlərinin yaradılmasına xidmət edir. Ona görə də Azərbaycan Respublikasının iqtisadi siyasətində ildən-ilə investisiyaların, o cümlədən xarici investisiyaların həcmnin artırılması öncül sahələrdən sayılır.

20 Sentyabr 1994-cü ildə imzalanan və daha sonra əsrin sözləşməsi adı ilə tanınan saziş, Azərbaycanın dirçəlməsi naminə atılmış Azərbaycan xalqının tarix boyu gördüyü ən önəmli addımlardan biridir. Bu tarixdə möhtərəm "Gülüstən" sarayında Azərbaycanla Amerikanın "AMOKO", "Yunokal", "Pennzoil", "Makdermont", Böyük Britaniyanın "Britiş Petroleum" və "Remko", Norveçin "Statoyl", Rusiyanın "LUKOyl", Türkiyənin "Türk petrolları", Səudiyyə Ərəbistanının "Delta" şirkətlərinin yaratdığı konsorsium arasında tarixə "Əsrin müqaviləsi" kimi daxil olan neft müqaviləsi imzalandı. "Əsrin müqaviləsi" Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisində ratifikasiya olunduqdan dərhal sonra neft-qaz əməliyyatlarının aparılmasının gündəlik idarə edilməsi və əlaqələndirilməsi məqsədilə Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti (ABƏŞ) yaradıldı. Bu müqavilə ilə Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorundakı Azəri, Çıraq və Günəşli yataqlarının hasilat pay bölgüsü təyin olunmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, kontraktın şərtlərinə görə istismar quyularından neftlə birgə çıxarılan səmt qazın dəyəri ödənilmədən bütövlüklə respublikaya verilir.

Bu və bunun ardınca imzalanan digər sazişlərdən ən xeyirli çıxan ölkə mən dəyərdim ki, Azərbaycan oldu. "Əsrin Müqaviləsi"nin Azərbaycan iqtisadiyyatına verdiyi xeyirlərin ən başlıcaları arasında bunları sayı bilərik:

1) Sazişlərin həyata keçirildiyi dövrdə neft sənayesinin infrastrukturunu xeyli dərəcədə təzələndi və neft sənayemizin yeni, güclü infrastrukturunu yarandı; 2) Ölkə iqtisadiyyatının digər sahələrinə sərmayələr axını təmin edildi; 3) Azərbaycan yeni, müasir texnologiyalar əldə etdi; 4) Azərbaycanın böyük miqdarda yeni müəssisələri yaradıldı; 5) Bank və sığorta biznesinin inkişafına böyük təkan verildi; 6) Sivilizasiyalı cəmiyyətin qanunları çərçivəsində işləyəcək sahibkarların sanballı bir təbəqəsi formalaşdı; 7) Xarici şirkətlərin ödədiyi vergilərdən büdcəyə mədaxil xeyli artdı; 8) Müxtəlif sənaye və xidmət sahələrində minlərlə yeni iş yeri açıldı; 9) Azərbaycan neft satışından milyardlarla dollar götürdü ki, bu da geniş sosial proqramları həyata keçirməyə, əmək haqqını və pensiyaları artırmağa, imkansız ailələrə, müharibə əlillərinə və qaçqınlara daha da çox kömək etməyə imkan verdi. Bu sıraladığım faktorlar ölkə iqtisadiyyatımıza ciddi təkan verdi və bunun memarı heç şübhəsiz Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevdir. Prezidentimiz bir çıxışında belə demişdir:

"1994-cü ildən Azərbaycan dövləti özünün yeni neft strategiyasını həyata keçirir və strategiyasının da əsas mənası, əsas prinsipləri Azərbaycanın təbii sərvətlərindən, o cümlədən neft və qaz sərvətlərindən Azərbaycan xalqının rifahı naminə daha da səmərəli istifadə etməkdən ibarətdir."

Möhtərəm Prezidentimizin də qeyd etdiyi kimi, Azərbaycan xalqının rifahı neft emalı ilə düz mütənəsib şəkildə artmışdır.

Nefti çıxardıqdan sonrakı ən əhəmiyyətli iş onu dünya bazarına çıxarmaq idi. Çıxarılan neftin həcmi ildən ilə artdığından mövcud boru kəmərləri, Bakı-Supsa və Bakı-Novossivirsk bu yükü qaldıra bilməzdi. Hələ bu mövqedə yeni bir boru kəmərinin tikintisi gündəmə gəldi. Bu çox çətin bir vəzifə idi. Xəzər dənizinin coğrafi mövqeyi baxımından açıq dənizlərə bağlı olmaması və nefti açıq dənizə çıxarmaq üçün yenə, coğrafi baxımdan ən əlverişli ölkələrin Rusiya və İran olması, prosesi bir az ləngidirdi. Qərb ölkələri bu iki ölkəni heç də etibarlı görmürdülər. Rusiyadakı biznes mühiti etibarlı deyildi və İranın nüvə proqramı üzərində işləməsinə görə bu ölkə ilə ABŞ-ın politik əlaqələri heç də yaxşı deyildi. Buna görə də boru kəmərinin başqa bir ölkə ərazisindən keçirilməsi zəruri hal aldı. Bu ölkə ya Ermənistan ya da Gürcüstan ola bilərdi. Təbii ki, Ermənistan variantı düşünülə bilməzdi. Beləliklə, geriyyə bir tək ölkə, Gürcüstan qaldı. Əsas ixrac boru kəmərinin Bakıdan başlayaraq, Gürcüstanın paytaxtı Tiflisdən keçərək Türkiyənin

Ceyhan limanına qədər çəkilməsi ən real proyekt olaraq qaldı. Bakı-Tiflis-Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin tikintisiylə əlaqədar ilk saziş 18 Noyabr 1999-cu ildə Avropa Təhlükəsizlik və İşbirliyi Təşkilatının İstanbul şəhərindəki iclasında imzalandı. 2002-ci ildə isə tikintisinə başlandı. Bu dünyadakı ikinci ən uzun boru kəməridir. Azər-baycandakı toplam uzunluğu 440 km, Gürcistanda 260 km, Türkiyədə isə 1076 kilometrdir. Azərbaycan iqtisadiyyatının məhz bu boru kəməri vasitəsi ilə dünya bazarına çıxarılacaq neftin hesabına illik 18 faiz böyüməsi nəzərdə tutulub. Bundan əlavə olaraq Azərbaycanla Türkiyə arasında Bakı-Ərzurum qaz kəmərinin tikintisiylə əlaqədar saziş də imzalanmışdır.

Hörmətli Prezidentimizin iqtisadi islahatlarının bir digər istiqaməti də sahibkarlığın inkişafının sürətləndirilməsi olmuşdur. Buna misal olaraq: "Azərbaycanda Kiçik və Orta Sahibkarlığa Dövlət Yardımı Proqramı (1997-2000-ci illər)", "Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının Dövlət Proqramı (2002-2005-ci illər)" nı göstərə bilərik. Möhtərəm Prezidentimizin bir digər uğurlu islahatı isə özəlləşdirmə sahəsində olmuşdur. 1995-ci ildən etibarən ölkədə aparılan özəlləşdirmə prosesi vasitəsi ilə də azad sahibkarlığın inkişafı üçün əlverişli şərait yaradılmışdır. Artıq torpaq və aqrar islahatları institusional baxımdan faktiki olaraq başa çatmışdır. Sənayenin inkişafı ilə yanaşı Heydər Əliyev respublikada kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsinə də xüsusi diqqət yetirirdi. Məhz bu diqqətin nəticəsində respublikada 40-dan çox hüquqi-normativ sənəd qəbul edildi və onların əsasında aparılan islahatların yekunu olaraq 872 min kəndli ailəsinə 1372, 8 min hektar torpaq sahəsi, 63 mindən artıq maşın və traktor, 4 min mal-qara tövləsi, 2300 qoyun yatağı, 450 min baş qaramal, 1 milyon 900 başdan artıq davar düşürdü. Hazırda ölkədə kolxoz və sovxozların yerində 2600-dən çox kəndli-fermer təsərrüfatı fəaliyyət sahəsi yaradılmışdır. İstehsal edilən kənd təsərrüfatı məhsullarının 99,01 faizi məhz onların payına düşür. Hazırda kənd təsərrüfatı məhsulunun 99%-i özəl bölmədə istehsal olunur. Bu proses ölkədə mühüm sosial-siyasi dəyişikliklərlə yanaşı, kənd təsərrüfatı sahələrinin iqtisadi səmərəliliyinin yüksəlməsinə də təkan vermişdir. Buna əlavə olaraq, rabitə, nəqliyyat, kimya, maşınqayırma, yanacaq-energetika kompleksinin müəssisələri özəlləşməyə açılmışdır. Sahibkarlığın inkişafı və özəlləşdirmənin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar görülmə işlər nəticəsində ÜDM-də qeyri-dövlət sektorunun xüsusi çəkisi artaraq 2004-cü ildə 73.5% təşkil etmişdir.

Bank sistemində aparılan islahatlar banklara olan inamsızlığı aradan qaldırmışdır. Sərbəst bazar iqtisadiyyatı şəraitində öz işini qura bilməyən

və rəqabətə davam gətirə bilməyən zəif banklar sıradan çıxmışdır. Ölkədə fəaliyyət göstərən bankların sayı 4 dəfəyə yaxın azalmaqla yanaşı, bank sisteminin kapitalı 5 dəfə artmışdır.

Son olaraq bunu da qeyd etmək istərdim ki, möhtərəm Prezidentimizin təşəbbüsü ilə ölkəmizdə neft fondu yaradılmışdır. Bunda əsas məqsəd neft gəlirlərinin nəsillər arasında ədalətli bölgüsünün sağlanmasıdır. Yəni prezidentimizin tapşırığı ilə fondan ilkin vəsait Respublikamızda ən ağır şəraitdə yaşayan qaçqın və məcburi köçkünlərə verilmişdir.

Nəticədə bunu deyə bilərəm ki, ümummilli liderimizin iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində bank sektoru, aqrar sənaye, maşınqayırma, emal, tikinti və digər sahələrdə apardığı islahatlar sayəsində Azərbaycan xalqının həyat səviyyəsi il bəil yüksəlmişdir. Azərbaycanın xarici ölkələrlə olan siyasi və ticari əlaqələri artmışdır və Azərbaycan gənci gələcəyə ümidlə axmağa başlamışdır.

ASİM MEMMEDOV

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLAR ARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

Rüşvətxoru, oğrunu qəhrəman etmək öz xalqına xəyanət etməkdir.

HEYDƏR ƏLİYEV

HAYDAR ALİYEV DÖNEMİNDE AZERBAYCAN DIŞ POLİTİKASI

Tarih boyunca Kafkasya bölgesi büyük güç mücadelelerine sahne olmuştur. Tarihi ipek yolu üzerinde yer almasının yanı sıra zengin yeraltı ve yerüstü doğal zenginliklere sahip bir bölge olmasına enerji kaynaklarının Batı'ya nakli için çok önemli bir stratejik konuma sahip olması da eklenince bölge üzerinde büyük devletlerin paylaşım savaşları da kuşkusuz giderek daha da artmıştır. Kafkasya bölgesinin etnik açıdan çok karmaşık bir yapıya sahip olması ve bölge ülkeleri arasında var olan sınır anlaşmazlıkları büyük devletlerin bu ülkeler üzerinde rahat baskı kurmasını kolaylaştırmıştır. Bölge ülkeleri arasındaki sorunlar Kafkasya'nın her açıdan kalkınmasına neden olacak işbirliği imkanlarını minimuma indirirken, dış müdahaleyi daha kolay hale getirmektedir.

Azerbaycan, Kafkasya bölgesinin arazi, nüfus, coğrafi konum, başta petrol ve doğalgaz olmak üzere doğal zenginliklere sahip en önemli ülkesidir. Bu nedenle tarih boyu olduğu gibi 1991 sonrası, yani bağımsızlığını kazandıktan sonra da genelde dünyada, özelde Avrasya'da söz sahibi olmak isteyen güçlerin ilgi merkezinde yer almıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girmesi hassas bir etnik yapıya sahip olan Transkafkas ülkelerinde etnik çatışmalar hızla yayılmaya başladı. Azerbaycan bir taraftan 70 yıl süren işgale son vermeye çalışırken, diğer taraftan Rusya ve Diaspora'nın maşası olan Ermenistan'ın kışkırtması ile Karabağ'da patlak veren Ermeni ayaklanmasını bastırmaya çalışıyordu. Dolayısıyla hem içte, hem de dışta çok tehlikeli bir süreç yaşanmaktaydı. Bu sürecin Azerbaycan'ın bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün bozulması ile sonuçlanmaması için çok iyi bir dış politika izlenilmesi gerekirdi.

Bu makede, 1993 yılında Meclis Başkanı, daha sonra Azerbaycan Cumhurbaşkanı olarak göreve başlayan Haydar Aliyev'in ülke-bölge-dünya gerçeklerini ve o anki konjonktürü dikkate alarak ne kadar optimist bir politika izlediğini görmeye çalışacağız.

I. BAĞIMSIZLIK SÜRECİNDE AZERBAYCAN'DAKİ GELİŞMELER

1985 yılında Mihail Gorbacov'un Sovyetler Birliği'ni dağılma sürecine götüren "perestroika" ve "glasnost" yaklaşımlarını açıklaması ile tüm Sovyet cumhuriyetlerinde Moskova yönetimine karşı bir ayaklanma ve bağımsızlık süreci başladı. Özellikler Baltık Cumhuriyetleri, Azerbaycan ve Gürcistan'da merkezi yönetim aleyhtarı gösteriler daha önemli bir boyuta

ulaştı. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile sonuçlanan süreçte önemli bir yere sahip olan Azerbaycan'ın, Moskova tarafından cezalandırılacağı, olayları takip eden herkes tarafından çok açık bir şekilde bilinmekteydi. Nitekim kısa bir süre sonra Dağlık Karabağ'da yaşayan Ermenilerin "Diaspora-Ermenistan-Moskova" üçlüsünün kışkırtması ile ayaklandıkları ve Ermenistan ile birleşmek istediklerini açıklamaları bu tahminlerin ne kadar isabetli olduğunu gösteriyordu. Çünkü geçmişe dönerek son 200 yıla baktığımız zaman Moskova'nın çevresindeki tüm halkları "böl-yönet" politikası ile bir birine düşürdüğü ve çatışan bu halkları çok kolay bir şekilde esareti altında tuttuğu bilinmektedir. Aynı politikayı bu sefer SSCB yönetimi Azerbaycan'a karşı uygulamaya koymuş ve Karabağ Ermenilerini Bakü'ye karşı kışkırtarak, Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasını engellemeye çalışmıştır. Tüm bu planlar yetersiz kaldığı zaman da 20 Ocak 1990'da olduğu gibi askeri güç kullanma seçeneğini devreye sokmaktan çekinmemiştir.

Bağımsızlık taraftarlarının gösterileri ve merkezi yönetimin giderek zayıflaması sonucu önce Varşova Paktı daha sonra da SSCB dağıldı. 1989 yılında Varşova Paktı kendini feshederek iki kutuplu sistemi resmen ortadan kaldırdı. İki yıl sonra, yani 1991 yılında bu paktın süper gücü Sovyetler Birliği dağıldı ve uluslararası sisteme 15 yeni devlet katıldı.

Bu ülkelerden biri de Kafkasya'nın her açıdan gelecek vadeden ülkesi Azerbaycan'dı. Ağustos 1991'den Kasım 1991'e uzanan süreçte Azerbaycan'da çok önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bağımsızlığı ilan, Parlamento'da Bağımsızlık Aktı'nın kabulü, 12 Kasım'da ilk çok partili seçimlerin yapılması ve 27 Kasım'da Anayasa'nın yürürlüğe girmesi bağımsızlığın kazanılması ve pekiştirilmesi yolunda atılan ilk ciddi ve temel adımlardır.

Kuşkusuz Azerbaycan için bağımsızlığın kazanılması kadar, onun korunması da bir o kadar önemliydi. Çünkü, bulunduğu coğrafya ve doğal kaynaklar bakımından çok önemli bir konuma sahipti. Ayrıca etnik yapının çeşitliliği dış müdahale için oldukça cazip bir ortam oluşturmuyordu. Komşu ülkeler sürekli bu etnik yapıyı kendi çıkarları için kullanmaya çalışmaktaydılar. Veya gerekirse Azerbaycan'da etnik çatışmalar çıkarabileceklerinin işaretlerini vermekteydiler. İçeride çok önemli etnik sorunlar ve çeşitli nedenlerden dolayı dış baskının artması yeni kurulan bir ülkenin yönetimi açısından çok ciddi tehlikeler oluşturmaktaydı. Bağımsızlığın yeni kazanılmış olması doğal olarak iktidarın tecrübesizliği ve bunun getirdiği zayıflık anlamına gelmekte. Kurumların zayıflığı ve Milli Ordu'nun personel, silah, lojistik, tecrübe bakımından yeterli düzeye ulaşmaması, ülkenin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü önünde çok ciddi tehlikeler olarak durmaktaydı. Dolayısıyla bu zafiyetler, dış desteğe sahip Ermenilerin işgal alanını

genişletmesine imkan sağladığı gibi, ülkeyi bir anda parçalanma tehlikesi ile de karşı karşıya bıraktı.

Azerbaycan'ın karşılaştığı bu sıkıntıları kısa sürede aşması için yalnız bir seçeneği vardı. Çok önemli devlet tecrübesi olan, akıllı, halkın güvenini sağlayacak, bu güveni sarsmayacak, dış politikada tecrübeli ve elindeki olanakları zamanında ve yerinde kullanmasını bilen, duygularıyla değil, şartların gerektirdiği gibi politikalarını oluşturacak bir lidere ihtiyaç vardı. Bu lider de kuşkusuz ki Azerbaycan'ın yetiştirdiği en değerli siyasetçi olan Haydar Aliyev'den başkası değildi.

1993 yılında Milli Meclis Başkanı olarak göreve başladığında, ülke parçalanma tehlikesi ile karşı karşıya ve Ermeniler iç karışıklıktan yararlanarak işgal sürecini hızlandırmış durumdalar. Ayrıca izlenen yanlış dış politika neticesinde sadece Türkiye tatmin edilmiş. Türkiye'nin dışında tüm komşu ülkeler ile ilişkiler çıkmaza girmiş durumda, Rusya ve İran açık bir şekilde Ermenistan'a destek vermektedir. Diğer önemli ülkelerin Azerbaycan'a ve Dağlık Karabağ Sorunu'na bakışı Rusya ve İran'dan pek farklılık göstermemektedir. İşgalci Ermenistan tüm dünyayı arkasına almışken, toprakları işgal edilen Azerbaycan ise yanlış ve pasif dış politika neticesinde nerdeyse tamamen izole edilmiş durumdaydı.

Böyle bir ortamda ülke yönetimini devralan Haydar Aliyev'in hem iç hem de dış politikada çok zorlu bir süreç bekliyordu.

II. HAYDAR ALİYEV DÖNEMİNDE AZERBAIJAN DIŞ POLİTİKASI

A. Haydar Aliyev'in Dağlık Karabağ Politikası

Azerbaycan yıllardan beri ulusal varlığını ve toprak bütünlüğünü korumak için ciddi çaba sarf etmiştir. Azerbaycan'da yönetimde olan tüm iktidarlar dış politikalarını oluştururken iki önemli belgeyi dikkate almışlardır. Bunlardan ilki Azerbaycan Anayasası ve onun dış politikayı düzenleyen 10. maddesi. Bir diğer önemli belge ise Birleşmiş Milletler Antlaşması ve onun ilgili hüküm ve ilkeleridir. 1991'den günümüze Azerbaycan dış politika belirleyici ve uygulayıcılarının bu iki belgenin ışığında karar aldıklarını ve uygulamalarını görüyoruz. Ancak, iyi niyetle beraber, dış politikada başarılı olabilmek için eldeki olanakların en iyi şekilde kullanılabilmesi ve doğru dış politika stratejisi izlemek de önemlidir.

Haydar Aliyev'in dış politikada uyguladığı stratejilerin, seleflerinin uyguladığı stratejilerden farklı oluşu başarıyı beraberinde getirmiştir. 1991-1993 yılları arasında izlenen yanlış dış politika, Dağlık Karabağ'ın fiili olarak tamamen Ermeni kontrolüne geçmesine sebep olduğu gibi, uluslararası toplumun ilgisinin çekilememesi nedeniyle komşu illerin de

Ermeniler tarafından işgali önlenememiştir. 1991 yılında iktidara gelen Ebulfez Elçibey yönetimi Türkiye eksenli, Azerbaycan'ın bağımsızlığını hazmedemeyen Rusya ve otuz milyon Azerbaycanlının yaşadığı İran'ı rencide edici beyanatlara desteklenen dış politika izleyerek, çok güçlü diasporası neticesinde güçlü devletlerin desteğini daima arkasında hissedilen Ermenistan karşısında Azerbaycan'ı parçalanma tehlikesi ile karşı karşıya bırakmıştır. Elçibey yönetiminin böyle bir politika izlemesinin başlıca sebebi tecrübesizlik, duygusalılık ve Türkiye'ye duyulan aşırı güven olmuştur. Bu politika neticesinde İran Ermenistan'a desteğini artırırken, Rusya Ermenilere her türlü askeri yardımının yanında, AHC iktidarına karşı işbirlikçi Suret Hüseyinov'u destekleyerek Azerbaycan'ı parçalamaya çalışmıştır.

Böyle bir ortamda işbaşına gelen Haydar Aliyev'in ilk icraatı Elçibey yönetiminin izlediği dış politikayı bütünüyle terk etmek olmuştur. 15 Haziran 1993'te Bakü'ye kurtarıcı olarak davet edilen ve meclis başkanı olarak göreve başlayan Haydar Aliyev, iç politikada stabilizasyonun tekrar sağlanmasına çalışırken, bir taraftan da yeni bir dış politika stratejisi belirlemeye çalışıyordu. Haydar Aliyev'in iktidarının ilk 6-8 aylık döneminde izlediği dış politikayı 3 başlık altında toplayabiliriz:

- Rusya ve İran'ı yatıştırma politikası*
- Dağlık Karabağ Sorunu'nun hallinde uluslararası desteğin sağlanması*
- Azerbaycan petrolünün hızla dış politika aracı olarak devreye sokulmasının yollarının bulunması*

Bu dönem içerisinde AHC iktidarının Azerbaycan'ı Rusya'nın etki alanından çıkarmak için sonuçlarını ciddi bir şekilde incelemeyen uyguladığı politikanın verdiği zararların giderilmesi en başlıca dış politika hedefi olarak benimsendi. Çünkü Rusya'nın dış politikada göz ardı edilmesi, dolayısıyla dış politikada Rusya'nın yok sayılmaya devam edilmesi, Azerbaycan'ın bağımsızlığı için ciddi bir tehlike arz edebilirdi. Bu tehlikeyi gören ve ortadan kaldırmaya çalışan Haydar Aliyev, AHC dış politikasından keskin bir dönüş yaparak Rusya ile ilişkilerin tekrar normalleştirilmesi için gereken tüm adımları atmaya başladı. Tüm beyanatlarında Rusya ile ilişkilerin eski düzeye getirileceğini vurgulayan Aliyev, Rusya'nın Dağlık Karabağ sorununda en azından tarafsızlığını sağlamak için Bağımsız Devletler Topluluğu'na da üyeliği kabul etti. Azerbaycan'daki tüm yabancı şirket hesapları ve faaliyetleri durduruldu. Daha sonra Aliyev birkaç defa Moskova'yı ziyaret ederek selefinden farklı bir dış politika

izleyeceği ve Rusya ile ilişkileri güçlendireceği mesajını verdi. Azərbaycan Cumhurbaşkanı'nın izlediği bu politika Türkiye'de ilk başta endişe ile karşılanırsa da daha yapılan açıklamalarla bu endişeler kısa sürede giderildi.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İran'a karşı da aynı politikayı izlemeye başladı. Özellikle Ebulfəz Elçibey'in İran'ın toprak bütünlüğünü hedef alan açıklamaları neticesinde iyice gerilen Azərbaycan-İran ilişkileri tekrar onarılmaya çalışıldı. Çünkü İran Ermenistan'la sınır komşusu olduğu için her türlü temel ihtiyaç maddesini ve silah yardımı kolaylıkla yapılabilirdi. Dolayısıyla İran'ın Ermenistan'a yardımlarının tamamen kesilmese de asgariye indirilmesi için tüm garantilerin verilmesi gerekirdi.

Dış politikada yapılan köklü değişiklik Aliyev'in dış politikada ne kadar tecrübeli ve ileriyi görebilen bir lider olduğunu gösteriyordu. Ateş çemberi bir bölgede ve savaş halindeyken, sadece Türkiye'ye güvenerek, hem Rusya, hem de İran'ı karşına almanın ne kadar mantıksız bir dış politika stratejisi olduğunu görmesi bunun en büyük kanıtıydı. Ermeni kuvvetlerinin Kelbecer'i kuşattığı zaman AHC iktidarının ablukadaki Azerbaycanlıları kurtarmak için Türkiye'den helikopter isteğine olumsuz cevap verilmesi, izlenen yanlış dış politikanın ne mal olduğunu gösteriyordu. Ülke izlenen yanlış dış politika neticesinde tamamen izole edilmiş, alternatifisiz bırakılmış ve topraklarının işgal edilmesine rağmen uluslararası arenada da suçlu muamelesine tabi tutulmaktadır (Örneğin ABD'nin uyguladığı ambargo).

Haydar Aliyev'in İran ve özellikle de Rusya'ya karşı izlediği yatıştırma politikası Mart 1994'e kadar devam etti. Ancak, Rusların Azerbaycan'ın tüm olumlu girişimlerine rağmen Ermenilere verdiği desteği geri çekmesi ve Dağlık Karabağ sorununun çözümünde beklenilen adımları atamaması neticesinde Azerbaycan iktidarı dış politikada yeni bir strateji benimsedi. Bu strateji, Osmanlı İmparatorluğu'nun da son iki yüz yılda başarıyla uyguladığı "denge politikası"dır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın denge politikasını benimsemesine sebep olan birkaç faktör vardır. Bu faktörlerden en önemlisi Azerbaycan'ın BDT'ye üye olmak da dahil attığı tüm adımlara rağmen Rusya'nın Ermenistan'a karşı hiçbir zaman gereken baskıyı uygulamayacağı gerçeğidir. Çünkü İsrail ABD için ne anlama geliyorsa, Ermenistan da Rusya için aynı anlamı taşımaktadır. Dolayısıyla Azerbaycan ne kadar ödün verirse versin Rusya Ermenistan'ı elinden bırakmayacaktır. Çünkü Rusya'nın Kafkasya'da en sağlam kalesi Ermenistan'dır. Çünkü Ermenistan Kafkasya'da ulusal varlığını koruyabilmek için Rusya'ya muhtaç olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle her zaman Rusya için bölgede en sadık stratejik ortak olarak kabul edilmektedir.

Aliyev benimsediği denge politikasının gereği olarak tekrar Türkiye ile ilişkileri üst düzeye çıkarmaya başladı. Ayrıca ABD başta olmak üzere diğer büyük devletlerin Dağlık Karabağ Sorunu'nun halinde yer alması için girişimlerini yoğunlaştırdı. Uluslararası örgütlerle ilişkiler geliştirilmeye, Dağlık Karabağ Ermenilerinin değil, onlarla beraber gerçek tecavüzkar devletin Ermenistan olduğu tüm dünyaya anlatılmaya çalışıldı.

Dağlık Karabağ Sorununun çözümü açısından uygulanacak dış politikanın kısa sürede sonuç getirmeyeceğini bilen Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev (çünkü aynı özellikteki hiçbir sorun barış yoluyla halledilememiş) Dağlık Karabağ Sorunu'nun Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü için de çözümü için aşağıdaki politikaları benimsedi:

a. Azerbaycan Ordusu'nun ve ekonomisinin doğal kaynaklar da devreye sokularak kuvvettendirilmesi. Burada zaman her yönüyle olmasa da ağırlıklı olarak Azerbaycan'ın lehine çalışmaktadır. Çünkü, Ermenistan ancak dış askeri ve mali destekle saldırgan bir politika izlediği gibi, hem doğal zenginlik hem de bulunduğu konum itibarıyla ekonomik olarak gelişmeye kesinlikle elverişli değil. Ancak Azerbaycan için durum bunun tam tersidir. Doğal kaynakları, jeostratejik ve jeoekonomik konumu itibarıyla kısa sürede müthiş bir ekonomik güce erişebilecek Azerbaycan, askeri açıdan da Ermenistan karşısında çok büyük bir üstünlüğe sahip olacak. Dolayısıyla bu güç karşısında Ermenistan kayıtsız şartsız Azerbaycan topraklarını boşaltmayı kabul edecek.

b. Haydar Aliyev fiili olarak Azerbaycan kontrolünden çıkmış olan toprakların mevcut uluslararası düzen ve hukuk ilkeleri devam ettiği sürece hukuki olarak Azerbaycan toprakları sayılacağını ve Azerbaycan'ın silah zoruyla dahi bu toprakları geri aldığı anda sistemin buna her hangi bir itirazda bulunmayacağını bilmektedir.

c. Dağlık Karabağ Sorunu'nun barışçıl yollarla çözülmesi için Azerbaycan üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmekle beraber, özellikle Batılı ülkelerde çok güçlü olan Ermeni Diasporası'nın propaganda ve girişimlerine karşı gereken tüm adımlar atılacak. Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan toprağı olduğu, Ermeniler'in hem Ermenistan'da, hem de başta Hocalı olmak üzere Dağlık Karabağ'ın çeşitli bölgelerinde Azerbaycanlılara karşı soykırım yaptığı, gerçek tecavüzkarın Ermenistan olduğu anlatılmaya çalışılmalıdır. Nitekim Haydar Aliyev katıldığı tüm ikili ve çok taraflı uluslararası toplantılarda bu gerçeklerin altını çizmiş ve büyük devletleri çifte standarttan uzak olmaya ve toprakları işgal edilen devletin yanında yer almaya çağırıştır.

Ermenistan'dan sürülen ve kendi topraklarında mecburi mülteci durumuna düşürülen bir milyondan fazla Azərbaycanlının durumu tüm dünyada anlatılmaya çalışılmıştır.

d. Ermenistan'ın çok yönlü abluka ile barış masasına oturtulması. Her türlü bölgesel işbirliği ve entegrasyonun dışında bırakılan Ermenistan uzun vadede bunun ciddi sıkıntılarını mutlaka görecektir. Dış pazarlara ulaşmadığı gibi bölgesel işbirliği ile gelişme olanağından da yoksun bırakılmıştır.

e. Sorunun barış yoluyla çözülmemesi durumunda askeri olanakların devreye sokulması için uygun iç ve uluslararası koşulların beklenmesi

Bugün geldiğimiz noktaya baktığımız zaman Azərbaycan'ın ekonomik olarak çok büyük mesafeler kat ettiği, askeri açıdan Kafkasya'nın en önemli ülkesi konumuna geldiği, Dağlık Karabağ Sorununda önemli dış desteğe ulaşıldığını görüyoruz. Heydar Aliyev'in uyguladığı dış politika çizgisinin aynen devam etmesi durumunda, Dağlık Karabağ Sorunu'nun çözümünde ilerleyen birkaç yılda mutlaka neticesi alınacaktır.

B. HAYDAR ALİYEV'İN PETROL POLİTİKASI

Heydar Aliyev'in işbaşına gelmesi ile Azərbaycan'a olan ilginin arttığını görüyoruz. Bunun başlıca nedeni yeni iktidarın Azərbaycan'ın başta petrol olmak üzere doğal zenginliklerinin tüm dünyaya tanıtılması ve yabancı yatırımcılara uygun yatırım ortamının vaat edilmesi olmuştur. Bu tanıtım neticesinde Batılı ülkelerin önemli şirketleri Azərbaycan'a ilgi göstermeye başladılar. Özellikler Batılı petrol şirketleri Azərbaycan petrollerinin çıkarılması ve taşınmasına büyük ilgi göstermeye başladılar. 20 Eylül 1994'te imzalanan "Asrın Anlaşması" ile Azərbaycan'ın dış politikada manevra yeteneğini arttıracak önemli bir araca sahip oldu. Petrol bu tarihten itibaren ekonomik zenginliğin yanından, Azərbaycan'ın stratejik açıdan daha da önemli bir konuma gelmesinde araç olarak kullanılmaya başlanacaktır. Heydar Aliyev yönetimi Dış politikada bu aracı çok başarılı bir şekilde kullanmıştır.

Kasım 1999'da Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhracat Boru Hattı Anlaşması Azərbaycan'ın Rusya'nın kışkırtıcılarından kurtulması, Dünya ile entegrasyonu ve stratejik öneminin artması açısından son derece önemli sayılmaktadır.

1992 yılına baktığımız zaman Azərbaycan sadece belli devletler tarafından Dağlık Karabağ Savaşı nedeniyle tanındığı halde, birkaç yıl sonra Batının önemli devletlerinin dikkatini üzerine çekmiş duruma gelmiştir. Azərbaycan petrollerine ve Orta Asya Petrol ve Doğalgazının

Azerbaycan üzerinden taşınmasına ilgi giderek artmıştır. Dolayısıyla Azerbaycan denge politikasını daha kolay bir şekilde uygulama imkanına sahip olmuştur. Rusya'nın baskısının Batılı devletlerin devreye girmesi ile kısmen bertaraf etmiştir. Keza ABD ve Türkiye'nin de desteğini arkasına alarak İran'a karşı konumunu güçlendirmiştir. Hazarın statüsünün belirlenmesi ve Türkmenistan ile Hazar Denizi'nin statüsünün belirlenmesi konusundaki anlaşmazlıkta petrol kozu sayesinde Batılı şirketlerin desteğini almıştır.

Şu noktayı önemle vurgulamak istiyorum. Bugün ABD'ye karşı dengeleyici bir güç olarak ortaya çıkmak isteyen Rusya'nın uyguladığı dış politikanın temelinde Heydar Aliyev'in enerji politikası yatmaktadır. Son yıllarda Ortadoğu'dan Orta Asya'ya sıçrayan güç mücadelesinin başlıca nedeni enerji kaynakları ve bu kaynakların güvenli bir şekilde taşınmasıdır. Heydar Aliyev 1994 uygulamaya başladığı petrol politikası ile petrol ve doğal gazın ne kadar önemli bir dış politika aracı olduğunu tüm dünyaya gösterdi. Yeniden hegemon güç olmak isteyen Rusya, ABD'ye karşı ancak enerji politikası izleyerek bu amacına ulaşabileceğini gördü ve Orta Asya ve Kafkasya'daki tüm petrol ve doğal gaz kaynakları ile bunların dünya pazarlarına taşınacağı güzergahların geçtiği ülkeleri kontrolü altına almaya başladı. Bu gün baktığımız zaman Rusya bu planına büyük ölçüde ulaşmış görünmektedir. Örneğin, Türkmenistan doğalgazını daha ucuza alarak Batılı ülkelere pahalıya satarak kar ettiği gibi bu ülkenin doğalgazı üzerinde tekel oluşturmuş durumdadır. Gerektiğinde dış politikada baskı aracı olarak kullanılmaktadır. 21. yüzyılın emperyalist politikalarının temelinde enerji kaynakları yer alacaktır. Dolayısıyla bu kaynaklara sahip olan Azerbaycan'ın petrol politikasını çok dikkatli bir şekilde oluşturması gerekir. Dış politika açısından çok önemli bir araç olan enerji politikasını doğru oluşturmazsak, bundan zararlı çıkan taraf olabiliriz.

SONUÇ

Çünkü Azerbaycan 21. yüzyıl dünyasının şekillenmesinde önemli bir yere sahip Orta Asya-Ortadoğu-Kafkasya üçgeninin içinde yer almaktadır. Yaşadığımız yüzyılda dünya politikası bu üçgenin içinde şekillenecek. Ülkemizin bu bölgede güçlü bir pozisyona sahip olabilmesi için dinamik ve konjonktüre uygun bir dış politika benimsemelidir. Çünkü Azerbaycan hem doğal zenginlikleri, hem de stratejin konumu itibarıyla çok önemli bir yere sahiptir. Bu durum ülkemiz açısından hem avantaj, hem de dezavantaj arz etmektedir. Güçlü bir yönetim ve çok yönlü bir değişken dış politika stratejisi

benimsənirse, Azərbaycan ciddi bir bölgəsel güc halinə dönüşə bilər. Bu nedentə iç və dış politika belirleyicilerimizin ve uygulayıcılarımızın Heydar Aliyev'in uyguladığı politikaları çok iyi analiz etmesi gerekir. Aliyev'in uyguladığı politikalar neticesinde Azerbaycan bağımsızlığını koruyabildiği gibi üzerindeki uluslar arası baskıyı en aza indirebilmiştir. Rusya ve İran'a karşı Batılı devletler ve Türkiye'nin desteğini kazanmış, petrolü önemli bir dış politika aracı olarak kullanmıştır. Dolayısıyla Heydar Aliyev'in tüm icraatlarını ve politikalarını hepimizin dikkatle incelemeli, bize bıraktığı manevi mirastan yararlanmalıyız.

VÜSAL HÜSEYNOV
9 EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
YÖNETİM ve ORGANİZASYON

Rüşvətxoru, oğrunu qəhrəman etmək öz xalqına xəyanət etməkdir.

HEYDƏR ƏLİYEV

Mən Hüseynov Vüsal Fireddin oğlu 1983-cü ildə Babək rayonu Cəhri kəndində anadan olmuşam. 2000-ci ildə Cəhri kənd 1 sayılı orta məktəbdən məzun olmuşam və həmin ildə Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin "İqtisadiyyatın Tənzimlənməsi" fakültəsinə daxil olub 2004də o fakültənin "İqtisadiyyatın Tənzimlənməsi" ixtisasından məzun olduqdan sonra 2004-cü ildə Türkiyədə magistratura təhsili almaq üçün gəlmişəm. Doqquz Eylul Universitetində Yönetim ve Organizasyon ixtisasını seçib o universitete qeydiyyatımı etdirmişəm.

Atam Fireddin Hüseynov və anam Sevil Hüseynova Cəhri kənd Birləşmiş xəstəxanasında həkim işləyir.

Qardaşlarım Loğman Hüseynov İÜ Tibb fakültəsində və Orxan Hüseynov İT Təyyarə mühəndisliyi fakültəsində təhsillərini davam etdirməkdədirlər.

Məqsədımız Vətən Azərbaycan və onun xalqına xidmət etməkdir.

HAYDAR ALİYEV DÖNEMİNDE AZERBAYCAN'DA EKONOMİK GELİŞMELER (Ekonominin Gelişmesinde Petrolün Rolü)

HAYDAR ALİYEV DÖNEMİNDE AZERBAYCAN

1960'lı yıllarda sosyo-ekonomik göstergelerindeki yükselişe, eski birlik içinde Azerbaycan, en son basamakta yer almaktaydı. 1969'da Azerbaycan'a üst yönetime atanan Heydar Aliyev, mevcut ekonomik potansiyali, sosyal ve kültürel kalkınma gerektiğini göz önünde bulundurarak, daha planlı mülkiyet sistemindeyken günümüzdeki bağımsızlığın ekonomik alt yapısını hazırlamıştır. 1970-1980'li yıllarda sanayi ve tarım yapısındaki objelerinin komple geliştirilmesi, ülkenin ekonomik ve sosyal ilerlemesinde alt yapı rolündeydi. 70'li yıllarda bir tek petrol ve pamuk değil, buzdolapları ve klima üretimi de gerçekleştirilmekteydi.

SSCB dağıldıktan sonra ülke, planlı sosyalist sistemden piyasa ekonomisine geçmiştir.

1990-1993'lü yıllarda Azerbaycan'da düşüş süreci başladı. Ülkeler arasında ekonomik ilişkilerin bozulması ve dengeli kalkınmanın dağılması, bu düşüşün genel nedenleriydi. Ülke, Ermenistan tarafından işgale uğramış, nakliye çemberine düşürülmüş, derin içsel-siyasal buhranla, iç savaş tehlikesine, devlet darbesi kalkışmalarına ve devlet malının sömürülmesiyle karşı karşıyaydı.

1992-1993'lerde sosyal gerilimin ortadan kaldırmak amacıyla yapılan toplantılar ülkenin gerçek durumuyla uzlaşmadığından enflasyon giderek daha da artmış, iyi düşünülmemiş para politikası yüzünden maliye-banka ve dış ticaretle ciddi sorunlar ortaya çıkmaktaydı. Sonuçta, ekonomi ve toplumun rifahı görmedik düşüş yaşamıştır.

İşletmeler, fabrikalar çalışmamaktaydı, istikrarsızlık ise yabancı yatırımcıları ülkeye gelmelerine engel olmaktaydı...

1993 yılının halkın istek ve talebiyle Azerbaycan yönetiminin başına getirilen Heydar Aliyev, Azerbaycan ekonomisinin yeni kalkınma modelini hazırladı. Onun azimli çabaları ve gerçekleştirdiği dahiyane iç ve dış politikalar sonucunda çok kısa zamanda yani 1994'ün sonunda ülkede az da olsa toplumsal-politik istikrar sağlandı. Bu da ülkenin siyasal ve ekonomik güvenliğine karşı olan gerçek korkuyu ortadan kaldırmış ve iptal edilmeden sosyal ekonomik reformların yapılmasını gerçekleştirmeye uygun ortam hazır hale getirildi.

Özellikle 1994 sonrası dengeli kalkınma ve istikrar ortaya çıkmıştır.

Piyasa ilişkilerine geçit sürecinde ülkede yapılan ekonomik değişimleri

giderek daha da hızlandıran reformların gerçekleştirilmesi ve toplumsal-siyasal ilişkilerin kurulmasında Heydar Aliyev'in özel rolü vardır. Nitekim Ümummilli lider Heydar Aliyev, çeşitli mülkiyet tiplerine dayanan piyasa ekonomisine geçidi göz önünde bulunduran, ekonomik ilişkilerde tekelleşme ve haksız rekabete izin verilmemesi, girişimciliğe hukuki garantinin sağlanması, küresel dünya mülkiyeti sistemine entegrasyonun güçlenmesi vs. ekonomik kalkınma konularına hep dikkat etmiştir. Bu açıdan muhterem Heydar Aliyev, şunun alını çiziyordu:

Ekonomisi güçlü olan ülke her şeye kadirdir.

SSCB Sonrası Azerbaycan'da Sosyo-Ekonomik Kalkınma

Azerbaycan, yeni yüzyıla daha hızlı kalkınmaya garanti veren itibarlı temeliyle, ayak basmıştır.

Azerbaycan ekonomisi, 1995 yılından itibaren IMF ve Dünya Bankası'yla işbirliği çerçevesinde başlatılan yeniden yapılanma ve özelleştirme programıyla hayat kazanmış ve ekonomideki küçülme, yerini büyümeye bırakmıştır. Bu büyüme sürecinin başlatılmasında ve güç kazanmasında 1998 yılından itibaren giderek artan oranlarda giren enerji alanındaki yabancı yatırımların büyük etkisi vardır.

XXI. Yüzyılda Azerbaycan ekonomisinin enerji kaynaklarını, tarım ve onlara bağlı sanayi ağını, ülkenin bölgelerinin kullanılmamış işgücü ve ekonomik potansiyellerinin en üst düzeyde ekonomi devriyesine katılmasını sağlamak, ülkenin başlıca stratejik amacıdır.

Ülke ekonomisinin sektörel açıdan iki ana başlık altında incelemek mümkündür: Enerji sektörü ve diğerleri. Yaklaşık yüz yıldan beri Azerbaycan'da ekonominin belkemiği olan enerji sektörü, büyük miktarlarda yabancı yatırım çekmektedir. 2004 yılı itibarıyla bu sektör, ülkenin tüm ihracat gelirlerinin yüzde 80'inin karşılamakta ve Azerbaycan ekonomisine giren toplam doğrudan yabancı yatırımların da yüzde 97'sine tekabül etmektedir.

Azerbaycan ekonomisi, giderek daha fazla dışa açılmaktadır. 2003 yılında 124, 2004 yılında ise 119 ülke ile ticaret yapmış olan Azerbaycan, 2005 yılında 135 ülke ile ticaret gerçekleştirmiştir. Ancak, ticareti yapılan kalemlere bakıldığında, ihracatın petrol ve petrol ürünleri, ithalatın ise enerji sektörü için ihtiyaç duyulan makine ve ekipman ağırlıklı olduğu ve bu alanda bir çeşitlilik söz konusu olmadığı görülmektedir. Diğer yandan enerji sektöründe yatırımların artması, taşımacılık ve inşaat gibi yan sektörleri de olumlu yönde etkilemektedir. Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasının

dan bugüne kadar geçen süre içinde ekonomide tarımın ağırlığının azaldığı, buna karşılık enerji de dahil olmak üzere bütün olarak sanayi sektörünün ağırlığının arttığı gözlemlenmektedir. Sanayinin GSYİH içindeki payı 1991 yılında yüzde 24 iken, 2005 yılında yüzde 51.3'e yükselmiştir. Aynı dönemde tarımın GSYİH içerisindeki payı ise yüzde 30'dan yüzde 9.6'ya inmiştir. 2005 yılında hizmet sektörünün GSYİH içerisindeki payı ise % 27 civarındadır.

Azerbaycan ekonomisinde son yıllarda artan doğrudan yabancı yatırımlar, düşük enflasyon oranları, sıkı mali politikalar ve para politikaları sayesinde yüksek büyüme oranları yakalanmış, dengeli bir bütçe oluşturulmuş ve makroekonomik istikrar büyük ölçüde sağlanmıştır. Hükümet, bu çerçevede petrol gelirlerinin, ekonominin diğer sektörlerinin kalkındırılmasında kullanılmasını amaçlayan bazı uygulamalara gitmekte ve bu sayede ekonomide çeşitlilik sağlanarak kalkınmanın sürdürülebilirliğinin temin edilmesini amaçlamaktadır.

TEMEL MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER

GÖSTERGELER	2000	2001	2002	2003	2004	2005
GSYİH (milyon \$)	4,581	5,272	5,707	6,236	7,138	12,261
GSYİH (büyüme, %)	11.1	9.9	10.6	11.2	10.2	26.4
Sınai üretim (büyüme, %)	6.9	5.1	3.6	6.1	6.0	34.0
Enflasyon (TÜFE, ort., %)	1.8	1.5	2.8	2.1	6.7	11.6
İhracat (milyon \$)	1,858	2,079	2,305	2,625	3,743	6,451
İthalat (milyon \$)	1,539	1,465	1,823	2,723	3,582	4,119
Döviz Kuru (ort., \$:AZN)*	0.89	0.93	0.97	0.98	0.98	0.95
Can denge (GSYİH'ye oran, %)	-3.2	-0.9	-12.3	-28.3	-30.4	-5.1
Dış borçlar (GSYİH'ye oran, %)	24.4	22.4	23.7	23.5	22.6	17.8

Economist Intelligence Unit, CISSTAT * Kurlar, Yeni Manat olarak hesaplanmıştır.

Büyüme: Son yıllarda enerji sektörüne gelen doğrudan yabancı yatırımlarla kapasitenin yükselmesi ve dolayısıyla artan petrol üretimi ile küresel piyasalarda petrol fiyatlarının rekor seviyelere yükselmesi sayesinde Azerbaycan, oldukça yüksek büyüme oranlarına ulaşmıştır. 2000-2004 döneminde GSYİH artışı yıllık ortalama yüzde 10.2 olarak gerçekleşmiş, 2005 yılında ise büyüme yüzde 26.4 seviyesine ulaşmıştır.

2005 yılında Azerbaycan'ın büyüme oranını yüzde 20'lerin üzerine çıkartan süreç, söz konusu yılın ilk çeyreğinin sonunda yabancı petrol firmalarının oluşturduğu bir konsorsiyum olan Azerbaijan International

Operating Company'nin (AIOC) mevcut yataklarında üretimi artırmasıyla başlamıştır. Yıl içerisinde AIOC, 13.2 milyon ton petrol üretmiştir. 2005 yılında yüzde 26.4 olarak gerçekleşen büyümenin AIOC'nun katkısı olmadan ancak yüzde 7.9 olabileceği ifade edilmektedir. 18 Eylül 2005 tarihinde Azerbaycan Ekonomik Kalkınma Bakanlığı tarafından hükümete iletilen "2006-2009 Sosyo-Ekonomik Tahminler" belgesine göre 2006 yılında GSYİH'nin bir önceki yıla göre yüzde 30.5 büyüyerek 15.9 milyar dolar seviyesine ulaşması öngörülmektedir. 2007 yılı için büyüme ise petrol ve gaz üretimi artışının ve doğrudan yabancı yatırımın azalmaya başlaması göz önünde bulundurulduğundan yüzde 27.3 olarak öngörülmektedir.

AZERBAIJAN'IN DIŞ TİCARETİNDE BAŞLICA KALEMLER (2004)

	(milyon \$)	İTHALAT	(milyon \$)
Petrol ve petrol ürünleri	2,972.5	Makine ve ekipman	1,073.8
Gıda ürünleri	154.9	Metaller	611.1
Metaller	97.1	Gıda ürünleri	414.6
Kimyasal ürünler ve petrokimya	77.0	Petrol ürünleri	401.7
Plastik ürünler	67.4	Taşıma araçları, uçaklar	242.0
Tekstil ve hazır giyim	48.2	Kimyasal ürünler ve petrokimya	132.9
Makine ve ekipman	20.4	Plastik ürünler	88.3
Diğer	176.8	Diğer	539.9
TOPLAM	3,614.3	TOPLAM	3,504.3

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi

Azerbaycan, bağımsızlığını ilan ettiği 1991 yılından sonra, Sovyet dönemindeyken sübvansiyonel olarak temin ettiği ürünleri piyasa fiyatlarından ithal etmek zorunda kalması ve Ermenistan'la yapılan savaş nedeniyle büyük ticaret açıkları vermiştir. 1996'dan itibaren enerji sektöründe yapılmaya başlanan yatırımlar ve söz konusu projeler için gerekli yatırım mallarının ithalat yoluyla karşılanmak zorunda kalması nedeniyle ticaret açığı giderek artmıştır. Ancak son dönemlerde yatırımların büyük ölçüde tamamlanmış olması ve gerek artan üretim gerekse yüksek fiyatlar sayesinde petrolden kaynaklanan ihracat gelirlerinin artması sayesinde ticaret açığı kapanmış, 2004 yılında ticaret fazlası verilmeye başlanmıştır.

2005 yılı ise Azerbaycan'ın ihracatında büyük bir artış yaşandığı yıldır. Söz konusu yılda ihracat bir önceki yıla göre yüzde 72.3 oranında artarken aynı dönemde ithalat artışı yüzde 15.0 seviyesinde gerçekleşmiş ve ihracatın ithalatı karşılama oranı bir yıl içerisinde yüzde 104.5'ten yüzde 156.6'ya çıkmıştır.

AZERBAIJAN'IN TİCARET YAPTIĞI BAŞLICA ÜLKELER (2004)

İHRACAT	Pay (%)	İTHALAT	Pay (%)
İtalya	44.7	Rusya	16.2
Rusya Federasyonu	5.8	İngiltere	12.0
Gürcistan	5.2	Kazakistan	6.8
Türkiye	5.1	Türkiye	6.4
İran	4.2	Almanya	5.7
Diğer	35.0	Diğer	52.9
TOPLAM	100.0	TOPLAM	100.0

Kaynak: EIU

Azerbaycan'ın ihracatının petrol ve petrol ürünleri ağırlıklı olması, ticaretin ülkelere göre dağılımını da etkilemiştir. Birçok BDT ülkesi ağırlıklı olarak ihracatını diğer BDT ülkelerine yaparken, Azerbaycan'ın 2005 yılı itibarıyla ihracatının yüzde 79.2'si BDT dışı ülkelerle gerçekleştirilmiştir ve bu oran giderek artmaktadır. Ülkenin ithalatında ise BDT dışı ülkelerin payı aynı dönemde yüzde 65.6 olmuştur. Azerbaycan, doğrudan yabancı sermaye çekme konusunda diğer bölge ülkelerine göre oldukça başarılı olmuş ve 2004 yılında Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) tarafından hazırlanan "Doğrudan Yabancı Yatırım Performansı Endeksi"nde 140 ülke arasında birinci sırada yer almıştır. 2004 yılında ülkeye doğrudan yabancı yatırım girişi, GSYİH'nin yüzde 43.4'ü oranında gerçekleşmiş ve kişi başına düşen doğrudan yabancı yatırım 463 dolar olmuştur.

Haydar Aliyev'in yeniden hakimiyete dönüşünden sonra petrol dışı sektörlerde de kalkınma başladı. 1997'de devlet objelerinin özelleştirilmesi ile bağlı ülkeye yeni sermaye akımı başlatıldı. Petrol dışı sektörlerin çeşili alanlarına 100 milyonlar dolar yatırım yapan yabancı iş adamları ile beraber, milli girişimciler ordusu da oluşturulmuştur.

Çok kısa dönemde ülke ekonomisindeki böylesine bir hızlı kalkınmanın özünde, Haydar Aliyev'in petrol stratejisi yatmaktadır.

HAYDAR ALİYEV ve AZERBAIJAN PETROLÜ

Tüm enerji kaynaklarının 2/3'sini kapsayan petrol ve doğalgaz sanayisi, ayrıca, ülkenin sosyo ekonomik kalkınmasının en esas kaynağıdır.

Günümüzde ülke bütçesinin % 60-70'ini petrolden gelen kar oluşturmaktadır.

Azerbaycan'da toplam petrol rezervinin 9 milyar ton olduğu tahmin edilmektedir. Bu oranın 6-8 milyar tonu Hazar Denizi'nde 1 milyar tonunun ise Azerbaycan topraklarında olduğu düşünülmektedir. Toplam petrol rezervinin şu andaki nüfusa oranı kişi başına 1000 tondan fazla olarak hesaplanmaktadır.

Bu oran ise sanayisi kalkınmış ilk yedi ülkenin oranıyla karşılaştırıldığında hayli yüksektir.

Ümummilli lider Haydar Aliyev'in fikir olarak ortaya koyduğu ve icra olarak gerçekleştirdiği petrol stratejisinin temeli, 1994 yılı 20 Eylül tarihinde Bakü'de imzalanan "Asrın Anlaşması"nın yapılması ile atılmıştır. "Asrın Anlaşması" Azerbaycan'ın petrol sanayisi tarihinde en büyük olaydır. Bu anlaşma, Hazar denizinin Azerbaycan'a ait sektöründe bulunan "Azeri", "Çırag" ve "Güneşli" petrol kuyularının işlenmesi üzere imzalanmıştır.

"Asrın Anlaşması" çerçevesinde ABD, İngiltere, Norveç, Rusya, Japonya vd. devletlerin çok bilinen tanınmış petrol şirketlerinin Azerbaycan'ın petrol sanayisine büyük çaplı yatırım yapmaya onay vermeleri, diğer kuyuların işlenmesi sorununu da çözmüştür.

Bakü'nün muhteşem Gülüstan sarayında Azerbaycan'la ABD'nin "AMOCO", "UNOCAL", "PENNZOIL", "McDERMOTT", İngiltere'nin "British Petroleum" ve "RAMCO", Norveç'in "STATOIL", Rusya'nın "LUKOIL", Türkiye'nin "Türk Petrolleri", Sudi Arabistan'ının "Delta" şirketlerinin oluşturduğu konsorsyum üzerinde tarihe **"Asrın Anlaşması"** olarak dahil olan petrol anlaşması imzalanmıştır. Daha sonra bu anlaşmaya Japonya'nın "Itochu", ABD'nin "EXXON" ve "AMERADA HESS" şirketleri de katıldı. **"Asrın Anlaşması"** kapsamında 30 yıl içinde 504 milyon ton petrol çıkarılacağı planlanmaktadır ki, bunun da 244 milyon tonu kar olarak Azerbaycan'a kalacaktır, 188 milyon tonu proje harcamalarına ve kullanım giderlerine harcanacak, yerde kalan 72 milyon tonu ise kar şeklinde yabancı şirketlerin payına düşecektir.

"Asrın Anlaşması" imzalandıktan sonra Azerbaycan yabancı şirketlerle 24 petrol anlaşması daha yapmıştır.

Daha sonra ülke ekonomisine yabancı yatırım yapılması her yıl ortalama 1 milyar doları geçmiştir. Ülkenin petrol sektörüne yabancı sermayenin girmesi sonucunda büyük petrol platformları inşa edilmiştir.

Azerbaycan, ürettiği petrolün yüzde 70'ini ihraç etmektedir. Şu anda Azerbaycan petrolü, üç boru hattı üzerinden ihraç edilmektedir. Bu hatlardan birisi Bakü'yü Gürcistan'ın Karadeniz kıyısındaki Supsa limanına bağlayan hat, diğeri ise yine Bakü'yü Rusya'nın Novorossisk limanına bağlayan hattır.

1999'da Bakü-Supsa petrol hattı yapılmıştır, 2002 yılının Eylülünde temeli atılan Bakü-Tiflis-Ceyhan hattı ise şu anda Azerbaycan petrolünü dünya pazarlarına çıkarmaktadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı dünyada eşi bulunmayan mühendislik ürünüdür. 1762 km uzunluğundaki hattın 443 km'si Azerbaycan, 249 km'si Gürcistan, 1070 km'si ise

Türkiye'den geçmektedir. Projede hem boru çekilişini hem de Sangaçal terminalinin genişletilmesini kapsamaktadır. Yılda 50 milyon ton, günde ise 1 milyon varil ham petrol taşıma kapasitesine sahip Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı'ndan "Azeri light" petrolü, Ceyhan limanından ilk 4 Haziran 2006 itibarıyla hareket ederek dünya piyasalarına ihraç edilmeye başlanmıştır.

Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye cumhurbaşkanları ve çok sayıda bakanın katıldığı törenle de hat 13 Temmuzda resmen açıldı.

Azerbaycan'da petrol üretiminin önümüzdeki dönemde düzenli şekilde artarak 2008 yılında günde 1 milyon varile ulaşması öngörülmektedir. Diğer yandan, Şahdeniz doğalgaz yataklarının da 2006 yılında üretime başlaması, Azerbaycan'ın ekonomik büyümesine katkıda bulunacaktır. Bunların yanı sıra Batum'a demiryolu üzerinden petrol sevkiyatı da yapılmaktadır. Azerbaycan'da toplam kapasiteleri yılda 22 milyon ton olan iki adet petrol rafinerisi bulunmaktadır. "Azeri neft yağı" ve "Haydar Aliyev" rafinerileri, çıkartılan petrolün büyük bir kısmının ihraç edilmesi nedeniyle halen tam kapasitelerinin altında çalışmaktadır.

Muhterem merhum cumhurbaşkanı, **"Bizim devletimizin politikası, ekonomiyi kalkındırmakla beraber, ilk önce sosyal sorunları çözmekten oluşmaktadır"** şeklindeki sözleriyle ekonomik kalkınmanın halka hizmet etmek amacıyla yapıldığını savunurdu.

Merhum Heydar Aliyev'in Karabağ savaşında şehit olanların ailelerine, gazilere, mülteci ve göçebelere yardım edilmesi konusunda talimat ve

tavsiyelerine SOFAZ'a (Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu) ve onun yapısındaki şubelerinde büyük sorumluluk hissiyle ve net şekilde yerine getirilmektedir.

Azərbaycan'ın petrol ihracatından kaynaklanan gelirlerinin bir havuzda toplanarak, söz konusu gelirlerin etkin bir şekilde yönetilmesini ve bu gelirlerin ekonominin tamamının geliştirilmesi ve halkın refah seviye-sinin yükseltilmesi için kullanılmasını amaçlayan Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu (SOFAZ), 29 Aralık 1999 tarihli bir Cumhurbaşkanlığı kararıyla kurulmuştur. SOFAZ, bütçe dışı bir fondur ve müstakil bir tüzel kişiliğe sahiptir. Fonun başında Cumhurbaşkanlığı tarafından atanan bir icra direktörü bulunur ve faaliyetleri bir denetim kurulu tarafından denetlenir. Fonun mali tabloları ve raporları da, Ernst&Young firması tarafından denetlenmektedir.

SOFAZ'ın başlıca gelir kaynakları şunlardır:

1. Azərbaycan'ın mineral yakıt ihracatından kaynaklanan net gelirler (Devlet Petrol Şirketi SOCAR'ın yatırımcı, hissedar ya da ortak olduğu projelerdeki payından kaynaklanan gelirler hariç).
2. Yabancı yatırımcılar tarafından SOCAR'a ödenen petrol ve doğalgaz anlaşması ve performans primleri.
3. Yabancı yatırımcıların petrol ve doğalgaz çalışmalarına bağlı olarak kullandıkları araziler için ödedikleri ücretler.
4. Uluslararası petrol ve doğalgaz anlaşmalarından Azərbaycan'ın hak kazandığı kar payları.
5. Azərbaycan'dan geçen boru hatlarından kaynaklanan transit gelirleri.
6. SOFAZ'ın varlıklarının işletmesinden elde edilen gelirler.
7. Yatırımcılardan petrol ve doğalgaz anlaşmaları çerçevesinde SOCAR'a ya da başka bir kamu kurumuna transfer edilen varlıklardan elde edilen gelirler.

Bugüne kadar SOFAZ varlıkları iki büyük proje kapsamında kullanılmıştır. Bunlardan birincisi Dağlık Karabağ bölgesinden gelen Azeri mülteciler için konut inşaatı ve bu mültecilerin sosyo-ekonomik şartlarının geliştirilmesi, diğeri ise Azərbaycan'ın Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı'ndaki payının finanse edilmesidir.

Heydar Aliyev'in başkanlığıyla BDT ülkelerinden ilk olarak Azərbaycan'da toprak alanları köylüye ücretsiz paylanmıştır. Tarım sektöründe kalkınmayı hızlandırmak için çiftçilerden toprak vergisi dışında tüm vergiler kaldırılmıştır, tarım işletmelerinin tüm borçları silinmiştir.

Yukarıdaki kronolojik süreçte de görüldüğü gibi bağımsız Azərbaycan'dan onlarca yıl önce SSCB Azərbaycan'ında bulunduğu görevlerde ülke ekonomisinin kalkınması yolunda izlediği yol ve politikalar onun bir Azərbaycan sevdalısı olduğunu ifade etmektedir. Bağımsızlık sonrası Azərbaycan'da ekonomik reformların gerçekleştirilmesi, ekonominin dinamik inkişafı yine Heydar Aliyev'in vatana olan sevgisine bağlıydı.

Sonuçta son on yılda ülke ekonomisinde artış gözlemlenmiş, bütçe-vergi ve para-kredi politikasında denge elde edilmiş, enflasyonun seviyesi en aza indirilmiştir.

Ümummilli lider merhum cumhurbaşkanı Heydar Aliyev'in ekonomi politikasının tek ali amacı var, o da ülke ekonomisinin güçlü olması, toplumun refahlı ve huzurlu yaşaması, bağımsızlıklarının temin edilmesi ve sosyal durumlarının daha da iyileştirilmesidir. Yani ülkenin daha da güçlü kudretli olmasına, insanların rifahına yöneltilmiştir.

RAMIN ALİYEV

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM PSİKOLOJİSİ BÖLÜMÜ

*Qurani-şərifin bizə verdiyi tövsiyələr, dərs, göstərdiyi yolları paklığa,
düzliyə, doğruluğa, sədaqətə, qəhrəmanlığa, cəsarətə,
cəsurluğa dəvət edən tələblərdir, tövsiyələrdir.*

HEYDƏR ƏLİYEV

23.04.1978 senesinde Azərbaycan Cumhuriyeti Naxçıvan Özerk Cumhuriyeti Culfa şəhərində doğdu. İlk və orta təhsinini Culfa şəhri Demiryolu İlköğretim Okulu'nda bitirdi. 1992–1996 illəri arasında lise təhsinini Özel Naxçıvan Koleji'ndə tamamladı. 1996 yılında Türkiyə Cumhuriyeti Ankara Üniversitesi Təhsin Bilimləri Fakültəsi Psixoloji Danışma və Rehberlik bölümünü kazandı. Lisans təhsinini bitirdikdən sonra 2001 senesinde aynı üniversitenin Təhsin Psixoloji bölümü yüksək lisans programını kazandı. 2004 senesinde yüksək lisansı bitirərək "Bilim Uzmanı" unvanını aldı. 2004 senesinde aynı üniversitenin Təhsin Psixoloji bölümündə doktora programını kazandı. Halen doktora təhsinini sürdürməkdədir.

HAYDAR ALİYEV DÖNEMİNDE KÜLTÜREL, SOSYAL ve DİNİ GELİŞMELER

Eğitim, insanın gelişim ve öğrenimine etki eden her türlü etkileşimi kapsamlı bir biçimde içerir. "Gideceği limanı bilmeyen gemiye, hiçbir rüzgardan hayır gelmez" demıştır Montaigne. Toplum ve ülke bir gemiyse gideceği limanı belirleyen de eğitimidir.

Haydar ALİYEV, Azərbaycan'da eğitime her şeyden daha çok önem vermiş, gerektiğinde bu alanda reformlar yapılmasına öncülük etmiştir. Bu alanda bazı uluslararası kuruluşların yardım ve tavsiyelerini de almıştır. Dünya bankasının eğitim konusunda Azerbaycan'a verdiği destek ve işbirliğini çok önemsemiş, gençlere de bu konuda neler yapmaları gerektiğini tek tek kendisi anlatmıştır.

Ülke ekonomisini, barışı, kardeşliği, kalkınmayı takdire layık bir planlılıkla ve çabuklukla tesis eden Haydar ALİYEV bir yandan da eğitim reformlarının başlaması ve gelişmesine öncülük ederek Azerbaycan'ın geleceğini gençlerin belirleyeceği gerçeğinden hareketle ülke halkının en önemli sorunu olan eğitimi en ön plana çıkarmıştır. Nüfusun dörtte birini eğitim çağındaki çocuklar ve gençlerin oluşturduğunu elbette ki en iyi eğitimi alacak bu gençlerin ve çocukların ailelerini ve dolayısıyla da toplumu yükselteceğini, yücelteceğini sık sık dile getirerek önemsenmesini sağlamıştır. Şunu açıkça belirtmiştir ki, Azerbaycan'da eğitimle ilgili olan yalnızca iki milyon genç ve çocuk değil, onların aileleri, dolayısıyla tüm toplumdur.

"Eğitim, toplumun entelektüel yönünün yansıtan bir alanıdır" diyerek eğitime herkesin hassas yaklaşımının gerektiğini sık sık vurgulamıştır. Eğitim konusuna her ülkenin önem verdiğini ancak Azerbaycan halkının daha dikkatli ve hassas olması gerektiğini çünkü ülkenin bağımsızlığını ilan edip bir sosyopolitik düzenden başka bir düzene geçiş dönemi yaşadığını bu durumda çok daha titiz davranılması gerektiğini belirterek halkını bilinçlendirmeye çalışmıştır.

"Eğitim yasalarında yapılacak değişikliklerin yetkililerce çok iyi incelenip değerlendirildikten sonra kamuoyunun tartışmasına açılmasının gereğine işaret ederken belli bir süreç gerektiğini, bu süreçte, yapılacak değişikliklerin ülke ve toplum yapısına uygun olup olmadığı, toplumun, değişiklikleri benimseyip benimsemediği anlaşılmalı, bu süreçteki değerlendirmeler sonunda uygulamaya geçilmesine karar verilmelidir" demektedir.

20. Yüzyılın başında Azerbaycan'da eğitimin tek ilke, tek sistem temelinde kurulmuş olduğunu çünkü Rusya İmparatorluğunun yönetiminde

olduğunu 1918'de ilk Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra Bakü'de devlet üniversitesinin açıldığını ve artık Sovyet eğitim sisteminin bir parçası değil, ama o sistemin başarılı yönlerini sürdüren dünyadaki diğer sistemlerin de olumlu yönlerini kendi eğitim sistemine katan bir eğitim sistemini benimsemiştir.

1921–1940 arasındaki 20 yılda eğitimin ülke çapında yaygınlaşarak tüm Azerbaycan'ı kapsadığını ve cehaletin ortadan kalktığını, bunun sonucunda bilimsel tesislerin etkin bir gelişme sağladığını, ülke kültürünü yükselttiğini bilmekteyiz. Heydar ALİYEV haklı olarak yüksek eğitilmiş, geniş bilgili, uzman, yüksek nitelikli bilim sahibi insanların toplumun büyük kesimi oluşturmaktan duyduğu gururu dile getiriyor; bu nedenle ekonominin güçlendiğini, güçlenmeye devam ettiğini, bilimin devlet yönetimine ve halkın görüşlerine hâkim olduğunu böylece modern, çağdaş, bağımsız bir devlet olarak ülkeyi yönetebildiklerini açıklamaktadır.

"Başarılarımıza sahip çıkmalıyız. Ülkemizin refahına zemin hazırlayan eğitim sistemimizin kıymetini bilmeli, korumalıyız. Ama dünya normlarına da uygun hale getirmeliyiz" demektedir. 1992'de iktidara gelen güçler iki-üç ay gibi kısa bir sürede eğitim gibi karmaşık ve kapsamlı bir alanla ilgili yasaı kabul etmiş olduklarını belirterek bu kısa sürede yapılan değişikliklerle ilgili kaygılarını dile getirmiştir. Çünkü ülkedeki başarıların sebebi olan ve o tarihe kadar uygulanan eğitimin değerinin bilinmesi gereğine içtenlikle inanıyordu. Eğitim reformlarında süreç çok önemlidir onun için. Devrimsel değişiklikler, varolanı yıktığı için eğitim sisteminde devrimsel değil, evrimsel bir sürecin doğru olacağını, onca yıl oluşturulan sistemin bir anda ortadan kaldırılıp hiç bilinmedik bir sistemin kısa sürede dayatılmaya çalışılmasının Azerbaycan'a darbe vurduğunu açıkça belirtmiştir. "Ekonomi, maliye ve öteki alanlardaki reformlar yasalarla düzenlenir, belli çevrelerde görüşülür ve kabul edilir. Fakat eğitim reformları böyle yapılamaz" diyerek eğitimde değişimlerin uluslararası normlarda, ancak ulusa ve ülkeye has değerlerine ve kültürüne uygun olması gerektiğini savunmuştur.

Heydar ALİYEV 9 Ağustos 2001'de Latin Alfabesini kabul ederek ülkeyi Batı'ya yaklaştırmakla kalmamış, Bakü ile Ankara ve Türk dünyası arasında yepyeni olumlu ilişkiler oluşmasını da sağlamıştır (Suver, 2003).

"Azerbaycan'da eğitim alanında şimdiye kadar elde dilmiş olumlu sonuçlar gözardı edilemez. Eksikler tamamlanır, olumsuzluklar düzeltilir, dünya deneyimlerinin ulusal özellikleri ile uyumlu olan ilkeleri alınır ve böylece eğitim hem dünyadaki gelişmelere uygun, hem de ulusal özelliğini korumuş olur" görüşünde olan Heydar ALİYEV bu sayede yüksek eğitim kurumlarını bitirenlerin gelişmiş ülkelerdeki eğitim ve bilgi düzeyine uygun

olması ve Azerbaycan üniversitelerinden diploma almış kişilerin dünyadaki tüm çalışma alanlarında kabul görmesinin önemini altını çizmiş, bunun olabilmesi için her türlü çalışma ve çabanın gösterilmesi gerektiğini vurgulamış, yaşamı boyunca da bunun için çalışmıştır.

Heydar ALİYEV, ekonomideki yeniliklerin bile beş on yıl gibi bir sürece yayıldığını, örneğin 1995'te kabul edilen toprak reformu yasasının 1999'da hala tam olarak uygulanıp hayata geçirilmiş olmadığını, piyasa ekonomisine geçiş ve özelleştirme gibi ekonomi alanında yapılan yasaların da birdenbire, çok kısa zamanda hayata geçirilemediğini açıklayarak eğitimdeki reformların halk tarafından yararlarının anlaşılıp benimsenmesine çok önem vermiştir.

Heydar ALİYEV gelecekte gençlerimizin Azerbaycan'da ve başka ülkelerde; alacağı görevlerle dünyayı şekillendireceklerini biliyordu. Bu nedenle özgürlük ve bağımsızlığın değerini bilen, evrensel değerlere ulusal değerlerini katacak bireyler yetiştirme çabasıyla önemli mesafeler kaydetti. Ülke gençlerini alanında uzman kişiler olarak yetiştirmeleri için Türkiye, Rusya ve birçok Avrupa ülkesine göndermiş devlet bursuyla eğitim almalarını sağlamıştır. "Her bir alim kıymetlidir. Ancak nazariyeyi tecrübe ile birleştiren, fikirlerini tadbîq edebilen ve onlardan ameli natiçe götürabilen, cəmiyyətə, ölkəyə, xalqa konkret fayda gətirən insanlar alimlərin sırasında xüsusi yer tuturlar" sözü çok önemlidir.

Heydar ALİYEV hem bağımsız bir devlet olarak yaşamaya devam etmek, hem reformları gerçekleştirmek, hem de tam bir demokrasi ve laik hukuk devleti olabilmek için öylesine kararlı durabilmiş, öylesine onurlu davranmıştır ki tüm dünyanın takdirini kazanmış, ama bu takdir onu asla değiştirmemiştir.

Kültürel, sosyal, ekonomi, bilim, eğitim, teknoloji gibi her alanda geleceğin Azerbaycan'ını şekillendirmede etkili ve yetkili olacak olan gençlere seslenirken sevgi ve umut dolu olarak onlara cumhuriyeti koruma ve yaşatma, ulusal egemenliği sürdürme görevi de vermiştir.

Bugünün gençliğinin demokrasiye, hukuka bağlı, insan hak ve özgürlüklerine saygılı; eşitlik ve sosyal adalete, laikliğe önem veren bireyler olarak yetişmeleri ve kendilerinden sonraki kuşakları da bu değerleri koruyan ve gelecek yüzyıllara taşıyacak şekilde yetiştireceklerine dair güvenini sık sık dile getirerek gençler gününün birinci yıldönümünde "Ülkemizin en büyük serveti, özverili insanlarıdır. Siz gençler, bizim en kıymetli servetimizsiniz. Gerçekleştirdiğimiz bütün işleri devam ettirecek kişilersiniz. Siz, Azerbaycan'ın müreffeh istikbalisiniz" diyerek gençliğe olan güven ve inancını tekrarlamıştır.

Tarih boyunca bağımsızlığı için, varolma olma mücadelesi için, zorlu savaşlar vermiş, karşısına çıkan her güçlüğü yenmiş Azərbaycan'ın özverili gençlerinin aynı kararlılıkla gelecekteki zorlukların da üstesinden geleceğine güveni tamdı. Bu nedenle geleceğe umutla bakıyordu. Çünkü onların kendisinin de sahip olduğu gibi yüksek düşünce sahibi, halkına, vatanına, toprağına bağlı ve bu değerleri atalarından aldıklarını biliyordu. Gençlerin bugün sahip oldukları yüksek yetenekler ve bilinç, halkının yüzyıllardır taşıdığı yüksek kültürden gelmektedir.

"Her insan nasıl ki kendi evini, eşyasını, ailesini savunursa toprağını, vatanını, halkını da öyle savunmalı, sakınmalıdır" diyerek herkesin kutsal vatanı görevlerini seve seve yapmasını isterken Azərbaycan topraklarının %20'sinin Ermenistan işgali altında olduğunu, halkının zorla göç ettirildiğini; bu sorunun barışçı yollardan çözümü için mümkün olan her çabayı gösterdiklerini, gerektiğinde en güçlü silahlı kuvvetleri işgalcilerin karşısında durabilmesi için her türlü olanaklarla geliştirilmiş modern orduların tesisinin şart olduğunu ve en yakın gelecekte bunun sağlanacağına inancını belirtmiştir. "Sülh danışıklarını cesaretle aparabilmek için güçlü orduya malik olmaq lazımdır" sözü de bunun kanıtıdır.

Azerbaycan gençlerinin spor alanında ve daha pek çok alanda gösterdiği, göstereceği başarılar ulusunun göğsünü kabartmakta, gurur vermekte, geleceğe güvenini artırmaktadır.

Gençlerimizin ulusal, manevî değerlere, geleneklere, kültüre, millî değerlere bağlı olmasının onların beden ve ruh sağlığı açısından ne denli önemli olduğunun, gençlerin bu değerlerden beslenip sağlıklı bir duygu ve düşünce yapısına sahip olabileceklerini önemle vurgulamıştır.

Kültür, toplumların tarihlerinden devraldıkları maddî ve manevî mirasların toplamıdır (Kongar, 1972). Geniş kapsamlı olarak bakıldığında kültür, bir toplumun tüm yaşam biçimidir. Toplumun duygu, düşünce ve hareketlerinden oluşan kalıplar, kültürü oluşturur. Kültür, insanların fiziksel ve toplumsal çevrelerine uyum sağlayabilmeleri için yarattıkları maddî ve manevî eserlerin tümüdür (Tezcan, 1993). Kozlu (1986) ise, "Kültürü bir toplumun tüm alanlarında ortak olan dinî, ahlakî, estetik, teknik ve bilimsel nitelikteki tüm toplumsal olayların bir bütünü" şeklinde tanımlamaktadır. Kültür; bilgiyi, inancı, sanat ve ahlakı, örf ve adetleri kişinin içinde yaşadığı toplumun bir üyesi olması nedeniyle kazandığı değer, yetenek ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür (Erdoğan, 1997).

Azerbaycan'ın öz kültürü güzel, bilinmesi, tanınması, yaşatılması gereken bir kültürdür. Çağdaş dünyada bağımsız, özgür ve açık bir ülke olarak yaşarken bu kültürün dünyaya tanıtılması çok önemlidir. Halkımızın

manevî değerlerinin, dünya değerlerini etkileyecek biçimde tanıtılması, bu güzel kültür ve değerlerin daha çok uzun yıllar yaşamasını sağlayacaktır; dünyayı da ülkemizi de zenginleştirecektir. Haydar ALİYEV bütün bunları "Stratejik bir yol" olarak tanımlamıştır.

Sanat, bir toplum içinde bireylerin, toplumların düşünce, bilgi, inanç, duygu, zekâ ve kültürün paylaşılmasını sağlar. Kalkınmada, eğitim ve kültürde sanatın değerini ön planda tutan toplumlar, dünya ulusları içinde önemsenir, halklar birbirini anlar yakınlaşır fikrini benimseyen Haydar ALİYEV yetenek sahibi gençlerin ve tüm sanatçıların kendi alanlarında başarılar kazanmaları için maddî, manevî bütün koşulları sağlamıştır (Axundov, 2003). O'na göre "Sanat ile temas, insanı her zaman zenginleştirir, yükseltir ve daha mutlu olmasını sağlar"

Serbest ekonomi, piyasa ekonomisi ülkeye sağladığı yararlar yanında hassas davranılmazsa toplum ahlakını olumsuz etkileyecek yönleri de vardır. Haydar ALİYEV bu nedenle olabilecek tehlikeleri yüksek bir önseziyle görmüş, önlemlerini almış, halkını bu konuda bilinçlendirmeyi hiçbir zaman ihmal etmemiştir. "Ülkemize yabancı olan, toplumumuza zarar veren durumların topluma yansımına, etkilemesine, toplumu içten çürütmesine asla izin veremeyiz" sözü bunun en güzel örneğidir.

Din, kültür değerleri gibi, dil gibi, tarih gibi toplumları bir arada tutan manevî bir gıda, önemli bir ögedir. "Din, bir çok kültürde en önemli unsurdur. Çünkü o kültürün bireylerini etkilediği gibi o kültürün bireyleriyle yaşamak durumunda olan insanları da etkilemektedir (Griffin & Pustay, 1996). Din, ait olduğu kültürün bireylerine; yapılacak işin niteliğinde, tüketimde, bireysel sorumluluklarda, geleceğin planlanmasında ve hayatın bütün alanlarına ilişkin düzenlemelerle tüm toplumsal yaşamı etkilemektedir" (Karaman, 2001).

Azerbaycan halkı İslâm dinini benimsemiş bir halktır. İslâm dini, barışı, hoşgörü, kardeşliği başka dinlere saygı ve anlayışı öğütler. Ülke halkının herhangi bir ülke halkına din ayrılığı nedeniyle bir husumeti, çatışması olmamıştır. Ermenistan ve Sovyetler birliğinin devlet olarak Azerbaycan topraklarına ve halkına karşı yaptığı saldırıları Haydar ALİYEV "Siyasi, askerî hatalar" olarak değerlendirdiğini belirterek halklar arasında düşmanlığın söz konusu olmadığını, olamayacağını, çok uzun yıllar Sovyet halkıyla barış içinde aynı devletin, aynı vatanın vatandaşları olarak yaşadıklarını farklı millî kökenlere ve farklı din mensubiyetlerine rağmen aynı kutsal amaçlar için bir arada askerlik yaptıklarını belirterek siyasî kararların halklar arasındaki kardeşliği, dostluğu ne yazık ki zaman zaman bozduğunu çeşitli platformlarda dile getirmiştir (Aliyev, 1997).

Haydar ALİYEV'in barışa ve halkların kardeşliğine verdiği önemin kanıtı günümüzde Rusya ve Azerbaycan arasında yaşanan olumlu ilişkilerden de anlaşılmaktadır.

Son yıllarda çeşitli dinlere mensup kişilerin başka din mensuplarına yönelik saldırgan tutumları olmuştur. Bunlar içinde İslâm dinine mensup olanlar da vardır. Bu hiçbir zaman İslâm dinini saldırgan, tutucu olarak gösterme nedeni olamaz. Çünkü her millettten, her toplumdaki canı, terörist çıkabilir. Bu nedenle zaman zaman ortaya çıkan saldırgan tutumlar bir dinin karalanma nedeni olmamalıdır. Azerbaycan, dünya üzerinde son yıllarda sıkça karşılaşılan din içerikli aşırılıklardan kendini ayrı tutmayı ve korumayı başarmıştır. Bunda Haydar ALİYEV'in payı büyüktür. Zira bu bilinci halkına aşılamıştır.

Bugün Azerbaycan'da demokratik laik bir hukuk devleti vardır. Bu tanımın içindeki laiklik kavramı bütün din topluluklarının güvencesidir. Ülkede din ve vicdan özgürlüğü dokunulmazdır.

Azerbaycan, dinler arası barış ve hoşgörünün en yüksek noktada gösterildiği, yaşandığı bir ülkedir. Camide hem Müslüman, hem Hristiyan, hem Yahudi bir araya gelebilir; kilisede bir araya gelebilir. Bu yüksek hoşgörü ve diyalog yalnız Azerbaycan'da görülebilir.

Dünyanın birçok bölgesinde Şii, Sünni, Yahudi, Hristiyan toplumlar arasında çatışma yaşanırken Azerbaycan'da Rus, Azeri, Şii, Sünni, Hristiyan çatışmaları yaşanmaz. Bu, Haydar ALİYEV'in barışçı karakteri ve halkına verdiği mesajla ilgilidir.

Azerbaycan Ortodoks kilisesi temsilcisinin Haydar ALİYEV'e söylediği şu sözler çok dikkate değer: "Azerbaycan hükümeti vicdan özgürlüğünün, din ve inanç özgürlüğünün sağlanması ilkelerini gerçek anlamda ısrarla savunmaktadır. Bir çok din adamının onca yıllar mücadele verdiği bu konular Azerbaycan'da kağıt üzerinde belirtilmekle kalmamış gerçek hayatta uygulanmaktadır ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin sosyal yaşantısının gerçek yasasıdır. Bunu da sizin gibi bilge bir politikacı sağlamıştır" (Piskopos Alexander, 1999).

"Azerbaycan Hristiyanları konusunda özenle davrandığınız için de size teşekkür etmek istiyorum. Zira siz her sene Paskalya Bayramı'nda da, İsa'nın doğum gününde de Azerbaycan'ın Ortodoks Hristiyanları için çok içten, çok bilgece, çok yararlı kutlama mesajları yayımlıyorsunuz. Bu, Azerbaycan'da ikâmet eden Ortodoks Hristiyanlarının kalbinde sıcak bir yankı buluyor. Karşılıklı anlayışın ve sizin politikanıza ilginin Azerbaycan Hristiyanlarının kalbinde kendine yer edinmesinde de çok katkısı oluyor" (Piskopos Alexander, 1999).

Haydar ALİYEV, dini hiçbir zaman devlet işlerine karıştırmamış, karıştırılmasına izin vermemiştir. Ne gösteriş için ibadetini göstere göstere yapmış, ne de olur olmaz platformlarda insanları etkilemek amacıyla kullanmıştır. Din, onun ve halkının manevi dünyasında en kutsal yerini her zaman korumuştur.

Dost ve kardeş ülke Türkiye 1999 yılında "Kafkasya'da istikrarın sağlanması için attığı adımlar ve dünya barışına verdiği hizmetler" nedeniyle Mustafa Kemal Atatürk Uluslararası Barış ve Kardeşlik ödülünü Haydar ALİYEV'e layık görmüştür. O, halkının gönlündeki sevgisiyle zaten bütün ödülleri sahibidir.

AYTEKİN MUSTAFAYEVA
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER

*Rəhbərlik etmək, yeni adamları öyrətmək və tərbiyələndirmək
üçün gerek mənəvi haqqın olsun.*

HEYDƏR ƏLİYEV

Azərbaycan'da doğmuşdur;
Bakü Avrasya Universiteti, Gazetecilik bölümündə lisans eğitimi almıştır (2001-2005), İstanbul Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler bölümünde yüksek lisans programı üzerine eğitimi devam ettirmektedir (2007).

HAYDAR ALİYEV DÖNEMİNDE AZERBAYCAN'IN İÇ POLİTİKASI

*Ben her geçen bir Mayısta,
Pek çok ümitler bağlarım,
Her gelecek Nisan için,
Nisan ağlar ben ağlarım...*

Ahmet CAVAD

Yıllar önce, Azeri halkının bağımsızlık sembollerinden biri olan Ahmet Cavad, yüreğindeki yangıyı böyle taşımıştı mısıralara. Bu küçücük şiir parçasını okurken tuhaf duygulara kapılıyorum. 1920 yılından itibaren her Nisan için ağlayan şairin Mayıs'a tekrar ümit bağlaması ne kadar anlamlı... Şair, bu aya Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığıyla ilintili olan yeni bir tarihin daha ekleneceğini hissetmiş miydi acaba?! Keşke emin olabilseydi ki bir gün gelecek de artık Nisan için ağlanmayacak, hatta bu tarih hiç hatırlanmayacak. Halk, Mayıs bayramları için koşuşturacak, göklerde Azerbaycan'ın üç renkli bayrağı dalgalanacak...

Sözü geçen bayramlardan biri mahrum cumhurbaşkanımız Haydar Aliyev'in doğum günüyle bağlıdır. Tam seksen dört yıl önce, 10 Mayıs'ta doğdu o. Hayatını Azerbaycancılığa, Türkçülüğe adadı. Tek amalı vatani-nin bağımsızlığını ebediyete götürmekti. Kendisinin sözlerine referans yaparsak belki daha anlamlı bir şekilde ifade etmiş oluruz: "Benim hayatımın amacı Azerbaycan vatandaşdır, Azerbaycan halkıdır, Azerbaycan Cumhuriyeti'dir. Eyer ben bu muradıma ermiş olsam en mutlu insan gibi hayatımı başa vuracağım. Bunu başarmaya çalışıyorum ve çalışacağım." O, başardı ve mutlu gitti hayattan.

Bu gün biz bireysel özgürlüğü temel alan ve insana rasyonel varlık gibi değer veren bir toplumda yaşıyoruz. Kendi potansiyelimizden yararlanarak amacımız doğrultusunda hareket edebileceğimiz ve bu yolda hiçbir sınır ve engel tanımayacağımız özgür bir ülkede yaşıyoruz. Bu ülkenin ismi Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti, ebedi bağımsızlığa taşıyanı ise Haydar Aliyev'dir.

Rus Emperyalizmi'nin baskısı altında tahrip olunan Azərbaycan milli kimliyi için yeni bir umut doğdu...

Azərbaycan toprakları tarih boyu savaşlara, çatışmalara, çeşitli siyasi oyunlara sahnelik etmiştir. Ama bu eylemler Azeri halkının azmini kıramamıştır. Eski SSCB coğrafyasında yabancı işgalcilere karşı en fazla direnen, bağımsızlık mücadelesine öncülük eden bir ülkedydi Azərbaycan. Bütün bu çabalar XX. yüzyılda iki kez hürriyete götürdü halkı. Fakat tarih gösterdi ki bağımsızlığı kazanmak ne kadar zorsa, onu koruyup saklamak ondan da zordur. Bu yüzden de 1918 yılında halkın kahraman oğullarının yoğun çabaları sayesinde kazanılmış olan özgürlük, sadece 23 ay devam ettikten sonra, Nisan 1920'de yerini tam 70 yıllık sömürgecilığe vermiştir. Bir asra yakın bu dönem, Azərbaycan için çok pahaya mail oldu. Azeriyim, Türküm diyen her kes, Sovyetlerin en keskin biçimine hedef olacağını göz önüne almalıydı. SSCB'nin uyguladığı "Ruslaştırma" politikası sonucunda, halkın milli kimliğini kaybetmemesine özen gösteren çok sayıda aydın, düşünür bilim dünyasından siliniverdi. Rus Çarlığı döneminden başlayarak uygulanan bu siyaset halk içinde büyük tepkilere, eleştirilere neden oluyordu. 19. yüzyılda yayıma başlayan ilk Azərbaycan milli gazetesi olan "Ekinçi", bu problemlere direkt olmasa da satır altı olarak yer veriyordu. Örneğin bir makede, bir İtalyan'ın "Senin milliyetin ne?" sorusuna, Azeri "Müslüman" diye cevap vermiş. İtalyan soruyu tekrar tekrar yönlendirse de aynı cavabı almış. Sonunda anlaşılmamış ve ayrılmışlar. Bir halk için milliyetinin ne olduğunu bilememek kadar acı hiçbir şey olamaz. Ama zamanın egemen ideolojisi böyle olmasını gerektiriyordu.

XX. yüzyılın sonları, Rus Emperyalizmi'nin baskısı altında büyük bir tehlikeyle yüz yüze olan Azeri-Türk milli kimliği için dönüşüm noktası oldu. Bu, Haydar Aliyev'in Azərbaycan Komünist Partisi Merkezi Komitesine Genel Sekreter atandığı tarihle eşleşmektedir. Aliyev Politbüro'da çalıştığı zamandan halkı ve bütün Türk dünyası için elinden geleni yapıyordu. Bu durumdan hoşnut olmayan Ermeniler özellikle de Gorbaçev'in siyasi danışmanı olan Şahnazarov ve İlimler Akademisi Fizik Enstitüsü'nün rektörü Agambekyan, Aliyev'in bütün faaliyetini olumsuz olarak nitelemiş ve ilk günden onu kıskanmağa başlamıştırlar. Bu insanlar Türk milletine olan düşmanlıklarını her adımlarında açığa vuruyor, Haydar Aliyev'i milliyetçi olduğundan dolayı suçluyordular. Evlerinde partiler düzenleyerek Gorbaçev'i davet ediyor, eşi Raisa hanıma kıymetli hediyeler vererek onu baştan çıkartıyordular. Böylece Politbüro'da Aliyev ve Türk düşmanlığı grubu oluşmuştu. Hayatının tehlikede olmasına bakmaksızın yapacaklarını yine de

yapıyordu Aliyev. Çünkü o, ne Gorbaçev'den ne de Ermenilerden korkmadı hiçbir zaman. Tam aksine Genel Sekreter odan korkuyor ve çekiniyordu. Bunu ispatlayan en çarpıcı olaylardan biri şöyle olmuştur: Gorbaçev, Politbüro'nun toplantılarının birinde Kazakistan Partisi Genel Başkanı olarak Kolbi isminde bir yabancıyı atamıştır. Bütün salon susmuşken Aliyev, bu kararın Kazak halkının çıkarları açısından çok yanlış olduğunu söyleyerek çok sert bir biçimde tepki göstermiştir. Politbüro üyeleri şaşırmış, Gorbaçev ise yerinde dona kalmış ve hiç bir söz söyleyememiştir.

Uzun zamanların propagandası sonucunda oluşan Türk düşmanlığı ve Ermenilerin Azərbaycan topraklarına olan arazi iddiaları, Gorbaçov'un desteğiyle gerçekleşmeğe doğru ilerliyor ve Karabağ'ın Ermenistan'a verilmesi planları çiziliyordu. Bu planların sinyalleri Politbüro'ya yansırken ortaklık yine karışmıştı. Aliyev, Karabağ'ın yalnız Azərbaycan'a mahsus olduğunu, bu kararın gerçekleri yansıtmadığını sert bir şekilde Gorbaçev'in yüzüne söylemiştir. Genel Sekretere karşı söz demenin çok zor olduğu bir dönemde Haydar Aliyev ülkesinin, milletinin çıkarları için hayatını tehlikeye atarcasına savaşıyordu. Bu savaşın karşı tarafı ise onunla artık başa gelemeyeceğini kendileri de itiraf ediyordu. Gorbaçev konuşmalarının birinde şöyle söylemişti: "Artık Aliyev ortada büyük engeldir bana, bu adamlar ilerde hiç çalışmam, onu buradan atmalyım...yada emekliliğe sevk edeceğim... evet, dilekçe yazdıracağım ona...yazmasa doğru hastaneye yollayacağım, uzansın, ebediyen uyanmasın...bu Türk'ün burada ne işi vardır?" Bu sözlerin içerdiği riski umursamayan Aliyev, bir taraftan milli kimliğin korunması için mücadeleye devam ediyor, öteki taraftan ise bu eylemde bulunan kişilere destek vermediği ihmal etmeyerek karşılaştıkları tehlikeni etkisizleştirmeye çalışıyordu.

Azərbaycan bağımsızlığı yıkılmaz bir temele oturtuldu

1980'li yılların sonu Azərbaycan'da bağımsızlık talebinde bulunan siyasi partiler ve gruplar meydana gelmeğe başlamıştı. Aynı zamanda SSCB'nin sonu da yakınlaşmaktaydı. Bütün bu eylemler, 1991 yılında Rus İmparatorluğunun çökmesi ve Azeri halkının bağımsızlığına kavuşmasıyla sonuçlandı. Fakat aynı yılda Azərbaycan Cumhuriyeti'nin başına gelen Rus yanlısı Ayaz Mütəllibov'un yürüttüğü politika eskisinden hiç de farklı değildi. Mili görüşlere olan baskılar ve buna karşın olarak bağımsızlık talepleri hala devam etmekteydi. Bu yüzden de 1992 yılında, uzun zaman özgürlük için mücadelede bulunan Azərbaycan Halk Cephesi Partisi,

Mütəllibov iktidarını devirerek hakimiyete gelmiştir. O zamanlar Azərbaycan için çok kritik bir dönem idi. Ermenistan'ın arazi iddiaları ve Karabağ savaşının başlanması, iç çatışmalar ve dış baskılar ülkenin geleceğini büyük bir tehditle karşı karşıya koymuştu. Bu yükü kaldırmak AHCP'nin deneyimsiz ve siyasi açıdan olgunlaşmamış kadrosu için imkansızdı. Bunu anlayan lider Elçibey, 1993 yılında Bakü'yu terk etmiştir. Böylece aynı yılın 15 Haziran'ında, o zaman Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Milli Meclis başkanı görevinde bulunan Haydar Aliyev halkın talebiyle Bakü'ye getirilmiştir. Aliyev'i iyi tanıyan, onun dev bir politikacı olduğunu her defasında dile getiren Kazakistan'ın UNESCO Temsilcisi Oljas Süleymanov, bu durum hakkında fikirlerini şöyle ifade etmişti: "Öyle sanıyorum ki, eğer Haydar Aliyev 1980'in sonları 1990'ın başlarında Azerbaycan'ı yönetmiş olsaydı, ne Akdam'a ne de Sumgait'e müsaade ederdi. Ocak 1990'da General Varennikov'un tankları Bakü'ye girmemiş, 1992-93 savaşlarında Karabağ kaybedilmemiş olurdu". Süleymanov Aliyev'in korkmazlığına en iyi tanık olanlardandır. Çünkü Sovyetler döneminde yazdığı şiirden dolayı başı belalar çekmiş ve Berjnev'iv kin hedefine tuş gelmiştir. Buna rağmen Haydar Aliyev, O. Süleymanov'u Bakü'ye davet etmiş ve Flarmonya'da çok iyi bir şekilde ağırlamıştır. Aliyev'in bu hareketini, o zaman hakim olan ideoloji açısından değerlendirecek ne kadar riskli olduğunu bir daha anlamış oluruz. Ama o meydana geri çekilmemekte ısrarlı olmuştur. SSCB döneminde Azerbaycan millî kimliğinin, bağımsızlığın kazanıldığı tarihten itibaren ise Cumhuriyet'in korunmasına özen göstermiştir. Sovyetler Birliği çöktükten sonra bile Rusya'nın ülke üzerine hem siyasi ve ekonomik hem de askeri açıdan baskıları ciddi bir şekilde hissedilmekteydi. Dış etkenler içeriden bazı gruplara destek sağlayarak ülkeni parçalamaya çalışıyorlardı. Aynı bu gün Irak'ın başına gelenler gibi. Petrol Azerbaycan'da da canları yakacak, binlerle sivil insanın hayatına son verecek, Cumhuriyetimizi parçalayacaktı. Fakat Türkiye, Amerika ve Avrupa ülkeleriyle ilişkilerini geliştirerek destek arayışında bulunan Aliyev, olağanüstü diplomatik gücüyle bütün tehlikeyi vatanından uzaklaştırmayı başarmıştır. Bunun en bariz örneklerinden biri de Asrın Antlaşması'nın imzalanmasıdır. Daha önceleri Rusya üzerinden dünya pazarına ulaştırılan Azerbaycan petrolü, artık ülkemizin kendi çıkarlarına hizmet edebilecek bir yolla uluslararası piyasaya çıkarılmaktadır. Bu proje Rusya'nın bölgedeki etkisini zayıflatmakla kalmayıp bütün Türk dünyası arasında bir köprü oluşturdu. Haydar Aliyev, Asrın Antlaşması'yla aynı yılda başka bir mühim adım da atmıştır ki bu da, her geçen gün Azerbaycan'ın içlerine doğru ilerleyen Ermenistan'la

ateşkesin sağlanmasıdır. Bağımsızlığını yeni kazanmış bir ülkenin savaş şeraitinde olması onu gelişmesini ciddi şekilde engellemektedir. Hele Rusya'nın Ermenilere destek vermesi büyük bir tehlikeydi. Zaten Azerbaycan, tarihinin eski de dönemlerinde bu ülkelerin ihanetine uğramış ve arazisinin yarısından çok topraklarından olmuştur. Bu hain politika hala devam etmekteydi. Fakat Aliyev buna müsaade etmeyerek can ve toprak kaybının önüne geçti.

Tarih boyu dış baskılara maruz kalan milyonlarca Azeri kendi topraklarını terk etmek zorunda kalmışlar. Dünyanın dört bir tarafında mülteci hayatı yaşayan bu insanlar Haydar Aliyev'in politikası sonucunda Vahit Azerbaycan ideolojisi altında birleştiler, hemrey oldular. Ülkenin güçlenmesine, gelişmesine hizmet eden diasporalar oluşturuldu.

Bu gün dünyanın en güzel üniversitelerinde eğitim gören çok sayıda öğrencilerimiz var. Onların yüksek teknolojinin katkılarıyla zenginleşmiş çeşitli bilim dallarının sırlarını çözebilmeleri ülkenin kalkınması açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bundan başka Azerbaycan'a yabancı sermayeciler celp edilmekte, ekonomisi güçlenmektedir. Devletimiz gelişmiş ülkelerle sık diplomatik ilişkilerde bulunarak uluslararası arenada kendi sözünü deyelebilmektedir. Haydar Aliyev, iktidara geldiği andan itibaren askeri gücün geliştirilmesini de hiç ihmal etmemiştir.

Genelde bir ülkenin gelişmişliğini sembolize eden dört faktör vardır: eğitimi, ekonomisi, politikası ve askeri gücü. Bir cumhuriyetin var olması ve varlığını sürdürme bilmesi için bu amillerin inkişaf etmiş olması gerekmektedir. Bunu bize sağlamıştır Haydar Aliyev. O, hayattan gitti ama arkasında kendisinin de söylediği gibi "sarsılmaz, yıkılmaz ve ebedi" bir Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti bıraktı...

Sonsöz

Bu gün bağımsız bir ülkenin azat bir vatandaşı olarak, mahrum cumhurbaşkanımızın bize tanıdığı imkanlardan yararlanarak yurtdışında eğitim görmekteyim. Karşılaştığım bazı olaylar ülkemizi özlettiyor bana. Örneğin, birkaç Ahıska Türkü olan arkadaşım var. Onlar devleti olmayan ve tarihin en acı deneyiminden geçmiş mazlum bir halk. Paramparça olmuşlar. Kazakistan'da, Azerbaycan'da, Gürcistan'da vb. yerlerde meskunlaşmışlar. Her şeye razılar onlar yeter ki bir devletleri olsun. Çünkü dilleri, kültürleri, millî değerleri yok olmakta. Çeçenlerle konuşuyorum. Durumlarını anlatırken gözleri yeşeriyor. Onlar bizim gibi bir genç. Fakat yüreklerinde bağımsızlık, vatan hasreti...

Bunları gördükten sonra bütün dünya Azərbaycanlılarını bir ulusal kimlik altında birləşirən, özgürlüyümüzü ebediyetə kavuşuran Heydər Aliyev'ə kendimi borçlu hissediyorum və sorumluluklarımın ne kadar büyük olduğunu anlıyorum.

O bize sağlam bir gençlik yetiştirdi. Kendi sözünü deyebilen, zengin dünya görüşüne sahip olan bir geleceğimiz var şimdi. Bunu Aliyev kendisi Azərbaycan Gençlərinin I. Forumundaki konuşması zamanı şöyle ifade etmiştir: "Bir zamanlar da gençler aktif faaliyetlerde bulunuyor, toplantılar düzenliyordular. Ben de gençliğimde böyle işlerle yakından ilgilendim. Ama bu gün bu salonda başka bir ab hava vardır. Her kes serbest sözünü söyleyebiliyor. Kendini, kendi amaçları doğrultusunda gerçekleştire biliyor ve bu konuda hiçbir sınır tanımıyor." Eyer bir insan özgürce söz söyleyebiliyorsa, demek ki o, toplumdan bağımsız bir değer olarak algılanmaktadır. Böyle bir toplumun vatandaşı olduğum için kendimi çok mutlu hissediyorum ve düşünüyorum ki bizlerin görevi ise istiklalimizi muhafıza ve müdafaə etməkdir. Çünkü bağımsız olarak mevcudiyetimizin yegane garantisi budur. Cumhuriyetimiz bizim en kıymetli hazinemizdir. Bizi bu hazineden mahrum etmek ve kendi çıkarları namına kullanmak isteyen dahili ve harici kuvveler geçmişte de oldu belki gelecekte de olacak. Fakat en büyük çabamız Aliyev'in koruduğu ve yıkılmaz temeller üzerine oturduğu devletimizi müdafaə etmək ve geliştirmek olacaktır.

KAMRANBƏY QASIMOV
HACETTEPE UNIVERSİTETİ
TİBB FAKÜLTƏSİ

*Əgər hər hansı ölkənin xalqları öz hüquqlarını anlayır və
onları qoruya bilirsə, o zaman ən kiçik dövlət belə
ən böyük məmləkət qədər güclü olar.*

HEYDƏR ƏLİYEV

Mən Qasimov Kamranbəy Niyazi oğlu 1989-cu ilin avqust ayının 10-da Bakı şəhərində doğulmuşam. 1995-ci ildə Xətai rayonu 48 sayılı orta məktəbdə təhsilə başlamışam. 2003-2004 tədris ilində Bakı Türk Anadolu Litseyinə qəbul olub, təhsilimi orda davam etdirmişəm. 2005-2006 tədris ilində Türkiyə Cumhuriyyəti Hacəttəpə universitetinin tibb fakültəsinə daxil olmuşam və hazırda təhsilimi bu təhsil müəssisəsində davam etdirirəm.

Heydər Əliyev Dövründə Azərbaycanda İqtisadi İnkişaf

XX əsr bəşəriyyətə çox görkəmli dövlət xadimləri, müdrik, təcrübəli və qətiyyətli rəhbərlər, son dərəcə bacarıqlı dövlət başçıları bəxş etmişdir. Belə dahi şəxsiyyətlərdən biri də Azərbaycan xalqının böyük oğlu, müdrik insan Heydər Əliyevdir. Azərbaycan xalqı fəxr edir ki, onun Heydər Əliyev kimi bir rəhbəri olmuşdur.

Azərbaycan xalqı, tərəqqipərvər bəşəriyyət, bütün türk dünyası XX əsrin görkəmli siyasətçilərindən və şəxsiyyətlərindən olan Heydər Əliyevin əziz xatirəsini böyük ehtiramla xatırlayırlar. Çünki bu dahi şəxsiyyət təkcə azərbaycanlıların və türk xalqlarının deyil, bütün dünyanın yüksək qiymətləndirdiyi siyasi xadim, dövlət rəhbəri və böyük müfəkkir idi. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının ümidgahı idi. O, xalqımızın əldə etdiyi dövlət müstəqilliyini qoruyub saxladığına, suverenliyimizin əbədləşməsi yolunda dönməz və qətiyyətli addımlar atdığına görə hamı tərəfindən sevilir.

Azərbaycan Respublikasının dirçəlişi və tərəqqisi naminə bütün bilik və bacarığını, istedad və enerjisini əsirgəməyən ulu öndərin 35 illik hakimiyyəti dövründə böyük qələbələr, zəfərlər, ölkəmizin çiçəklənməsi, iqtisadiyyatımızın yüksəlməsi diqqəti cəlb edir. Onun ardıcıl və düşünlülmüş şəkildə həyata keçirdiyi xarici siyasət Azərbaycanın bir sıra beynəlxalq təşkilatlara üzv olması və onun dünyada hüquqi demokratik dövlət kimi tanınmasına səbəb oldu.

O, böyük siyasi və dövlət xadimi, xalqın şəksiz lideri olaraq hələ sağlığında canlı əfsanəyə çevrilmiş, buna görə də Heydər Əliyev fenomeni həmişə diqqəti cəlb etmiş, heyranlıq doğuracaq coşqun siyasi fəaliyyəti istər ölkə, istərsə də dünya mətbuatında geniş işıqlandırılmışdır.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev keçmiş SSRİ məkanında əsl canlı əfsanə idi. Hamı ondan məsləhət almaq, öyrənmək istəyirdi. Məhz Azərbaycan Prezidentinin təşəbbüsü ilə ərşəyə gəlmiş Gürcüstan–Ukrayna–Özbəkistan–Azərbaycan–Moldova (GUÖAM) əməkdaşlıq birliyi yüz illərdən bəri bir – birinə qaynayıb – qarışmış iqtisadiyyatların dirçəldilməsi istiqamətində mühüm addım kimi dəyərləndirilir. MDB dövlət başçılarının sammitlərində çıxış edən Azərbaycan Prezidentinin bütün təklifləri hər dəfə böyük maraq və ehtiramla qarşılanırdı.

O, bütün dünya siyasətçiləri arasında uzaqgörən şəxsiyyət kimi böyük hörmət və nüfuzla malik idi. Ümummilli lider Heydər Əliyev BMT, ATƏT, Avropa Şurası, İslam Konfransı Təşkilatı, Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq

Təşkilatı, GUÖAM, MDB və başqa beynəlxalq təşkilatların toplantılarında həmişə global problemlərə öz orijinal baxışı ilə fərqlənirdi. Çünki ümummilli liderimizin amalı yaratmaq məramı qurmaq, məqsədi xalqa xidmət etməkdən ibarət idi. Təsədüfi deyil ki, o bu gün bütün dünyada Azərbaycanın rəmzinə çevrilib.

Heydər Əliyev həm də bütün türk dünyasının sevimlisi, türkdilli xalqların fəxr etdiyi öndəridir.

Heydər Əliyev birinci dəfə hakimiyyətə gələndə 1960-cı illərin axırlarında Azərbaycan iqtisadi və mədəni tənəzzül dövrünü yaşayırdı. O zaman məhz Heydər Əliyevin gəlişi ilə cəmiyyət həyatının bütün sahələrində sürətli yüksəliş, milli ruhun inkişafı və mənafeviyyətin tərəqqisi dövrü yaşanmışdı.

Heydər Əliyev cənablarının respublikamıza başçılıq etdiyi dövrün ilk on ili ərzində (1970-1980-ci illərdə) Azərbaycanın kənd təsərrüfatına əvvəlki yarım əsr ərzində (1920-1970-ci illərdə) sərf edildiyindən çox sərmayə qoyulmuşdur. Bu işə öz növbəsində kənd təsərrüfatının dinamik inkişafının, dirçəlişinin və digər respublikaları ötüb keçməsinin təməlini qoydu. 70-80-ci illərdə bütün xalq respublika rəhbərinin təşkilatçılıq məharətini, uzaqgörənliyini, dərin təfəkkürə malik olmasını, tələbkərliliyini, qətiyyətini və gözəl bir iqtisadçı olmasını əyani görüb və dərk etdi, onun əlçatmaz şəxsiyyət, əvəzsiz lider olduğunun şahidinə çevildi.

Heydər Əliyev cənablarının yorulmaq bilmədən çalışması, Azərbaycanı "qara qızıl", "ağ qızıl", "üzümçülük", "faraş tərəvəzçilik" diyarı kimi dünyaya şöhrət qazandırdı. İqtisadiyyatın bütün istiqamətlərində, neft-kimya sənayesində, maşınqayırma sənayesində, yüngül sənayedə, yeyinti sənayesində, tikinti, nəqliyyat, kənd təsərrüfatlarında, kommunal təsərrüfatında, məişət, səhiyyə, maarif, mədəniyyət, incəsənət, elm və digər sosial-iqtisadi sahələrdə çox qısa bir müddətdə ağılaşdırmaz tərəqqi baş verdi.

Cənab H. Əliyevin idarəçilik məharəti gözəl nəticələr verirdi. Onun idarəçilik qüdrəti respublikamızı dünyanın bir çox ölkələrinə nümunə etdi. H. Əliyev idarəçilik məktəbi dünya iqtisadçıların və siyasətçilərinin tədqiqat obyektinə çevrildi. Bu cür novatorluqlar əsasında respublikada məhsul istehsalını artırmaq, keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq, satış qiymətini aşağı salmaq və bu əsasda xalqın maddi rifahını yaxşılaşdırmaq respublika rəhbərinin həyat amalı oldu.

Möhtərəm Heydər Əliyev 1993 – cü ildə xalqın təkidli tələbi ilə ikinci dəfə son dərəcə çətin və xalqın müqəddəratının həll olunduğu bir vaxtda ölkə rəhbərliyinə qayıtdı. Heydər Əliyev cənablarının ikinci dəfə, bu dəfə

müstəqil Azərbaycanın idarəçilik sükanı arxasına keçdiyi zaman dövlətçilik istər siyasi, istərsə də iqtisadi təhlükə qarşısında idi. Bu dövrdə ilk növbədə bir neçə vacib vəzifələri həll etmək lazım idi. Belə ki, artıq başlanmış vətəndaş müharibəsinin qarşısını almaq, xarici təcavüzü dayandırmaq, inflyasiyanı cılovlamaq, iqtisadiyyatı sabitləşdirmək, dövlətin beynəlxalq aləmdə tanınmasına nail olmaq, ölkə haqqında həqiqətləri dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq və Qarabağ probleminin dinc yollarla nizamlanması prosesinə başlamaq və digər vacib məsələləri həll etmək lazım idi.

Belə bir vəziyyətdə Heydər Əliyev cənabları özünün "İqtisadiyyatı güclü olan dövlət hər şeyə qadirdir" ideyasına əsaslanaraq milli iqtisadiyyatın dinamik inkişaf etdirilməsi üçün dərin düşünülmüş və uzunmüddətli dövr üçün hesablanmış iqtisadi islahatların həyata keçirilməsi üçün tədbirlər planı hazırladı və 1994-cü ildən iqtisadiyyatın idarə edilməsində və tənzimlənməsində yeni era başladı ki, bunun nəticəsi olaraq da qısa bir dövr ərzində iqtisadiyyatın bir çox sahələrində get-gedə dərinləşən böhranın qarşısı alınmış, sabillik yaradılmış və gələcək dinamik inkişafın təməli qoyulmuşdur.

Hadisələrin sonrakı gedişi göstərdi ki, Heydər Əliyev bu problemlərin həllini çox böyük uğurla həyata keçirdi və xalqın yaddaşında ulu öndər kimi qaldı. Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sədri vəzifəsinə dəvət olunan Heydər Əliyev görünməmiş enerji ilə fəaliyyətə başladı, ölkədə qayda – qanun yaratmaq, daxili sabilliyi təmin etmək, silahlı qüvvələri təşkil etmək, möhkəmləndirmək, erməni təcavüzkarları və onların havadarlarının hücumlarını dayandırmaq, Azərbaycan həqiqətlərini bütün dünyaya çatdırmaq üçün böyük işlər gördü.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev qəti xarakterli, dönməz cəsarətli, böyük enerjiyə malik dahi şəxsiyyət idi. O, XX əsrin ən böyük dövlət və ictimai – siyasi xadimi idi. Tarixi təcrübə sübut edir ki, yalnız güclü siyasi lider yetişdirən xalqlar öz milli sərvətlərinə sahib olmaq imkanı qazanırlar. Qeyd etmək lazımdır ki, dünyada neftlə zəngin olan ölkələr çoxdur. Lakin həmin sərvətdən bütün dövlətlər heç də öz xalqlarının rifahı üçün lazımı səviyyədə istifadə edə bilmirlər. Cənab Heydər Əliyev həmin sərvəti xalqın rifahına yönəltdi.

Ümummilli liderimiz ölkədə iqtisadi islahatlara başladı. Qısa müddətdə Azərbaycanda azad sahibkarlıq və biznes fəaliyyəti genişləndi, "Əsrin müqaviləsi" imzalandı, ölkəyə investisiya axını gücləndi, neft strategiyası reallaşmağa başladı.

Xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında hazırlanan, sonradan isə beynəlxalq aləmdə yüksək qiymətləndirilən və haqlı

olaraq "Əsrin müqaviləsi" adlandırılan bu saziş qanuni qüvvəsinə alaraq, respublikamızın salnaməsinə qızıl hərflərlə həkk olundu və Heydər Əliyevin neft strategiyasının şanlı səhifəsini açdı. Müstəqilliyini bərqərar edən Azərbaycan Respublikası öz sərvətlərinə tam sahib olduğunu dünyaya bəyan etdi. Postsovet məkanında yaranmış ilk dövlət kimi Azərbaycan Qərbin iri neft şirkətləri ilə belə böyük miqyasda saziş imzalamaqla, Xəzər dənizində beynəlxalq əməkdaşlığın əsasını qoydu. Bununla da Prezident Heydər Əliyev o dövrün böhranlı sosial – iqtisadi şəraitində növbəti dəfə böyük siyasi cəsarət, dönməz iradə, dəqiq iqtisadi hesablama və dərin müdriklik nümayiş etdirərək, müstəqil Azərbaycanın yeni neft doktrinasını irəli sürdü.

"Əsrin müqaviləsi" Azərbaycanın iqtisadi müstəqilliyinin təməl daşına çevrildi, azad iqtisadi mexanizmlərin tətbiq edilməsini və respublikamızın dünya iqtisadiyyatına dinamik inteqrasiyasını təmin etdi, xarici investorların ölkəmizə axınını sürətləndirdi və Azərbaycanda yeni neft – qaz müqavilələrinin bağlanmasına güclü təkan verdi.

Ümummilli liderin rəhbərliyi ilə 24 fevral 1995-ci ildə Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti (ABƏŞ) təsis edildi. Həmin şirkət Azərbaycan neftinin dünya bazarına çıxarılması layihəsini hazırladı. 9 oktyabr 1995-ci ildə rəhbər komitə ilkin neft layihəsi və ilkin neft ixracı marşrutunun iki variantını – Rusiyadan keçən Şimal marşrutunu və Gürcüstandan keçən Qərb marşrutunu təsdiq etdi. Prezident Heydər Əliyevin gərgin əməyi sayəsində 18 yanvar 1996-cı ildə Azərbaycan və Rusiya Federasiyası hökumətləri Azərbaycan neftinin Bakı – Novorossiysk boru kəməri ilə nəqli barədə hökumətlərarası saziş imzaladılar. Belə bir saziş mart 8-i Azərbaycan Respublikası və Gürcüstan hökumətləri arasında imzalandı. Həmin sazişə əsasən Azərbaycan neftinin Bakı – Supsa boru xətti ilə nəqli barədə razılıq əldə edildi.

Ümummilli lider Azərbaycanın zəngin neft və qaz ehtiyatlarına malik olmasını əsas götürərək 1997-ci il sentyabrın 5-də Bakı – Tbilisi – Ceyhan (BTC) əsas ixrac boru kəmərinə aid işlərin hazırlanması üçün işçi qrupunun təsis edilməsi barədə Sərəncam verdi. Həmin il noyabrın 7-də "Çıraq – 1" platformasından ilkin neft hasil edildi. Bu, Azərbaycan xalqının həyatında mühüm hadisə idi. 1998 – ci il martın 24 – də "Azəri – Çıraq – Günəşli" yataqlarından hasil edilmiş ilkin neft Novorossiyskə yola salındı.

1998-ci il mayın 15-də İstanbulda 3 dövlət başçısı – Heydər Əliyev, Eduard Şevərdnadze və Süleyman Dəmirəlın qarşılıqlı anlaşma barədə imzaladıqları memorandum Bakı – Tbilisi – Ceyhan boru kəməri layihəsinin sənədləri üzrə danışıqların başlanğıcını qoydu. 1999-cu il aprelın 8-də

ilkin neft Supsa terminalına nəql edildi.

1999 – cu il aprelin 13 – də Azərbaycan və Türkiyə arasında Bakı – Tbilisi – Ceyhan layihəsi üzrə danışıqların başa çatdırılması barədə İstanbul protokolu imzalandı. İki il sonra 2001–ci ilin mayında ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Cənubi Qafqaz boru kəməri layihəsi üzrə hökumətlərarası sazişi ratifikasiya etdi. İftixar hissi ilə qeyd etmək lazımdır ki, "Əsrin müqaviləsi" layihəsi üzrə işlərin həyata keçirilməsində ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin xidmətləri əvəzsizdir.

1994 – cü ildən Azərbaycan dövləti özünün yeni neft strategiyasını həyata keçirir və bu strategiyanın da əsas mənası və prinsipləri Azərbaycanın zəngin təbii sərvətlərindən, o cümlədən neft və qaz sərvətlərindən Azərbaycan xalqının rifahı naminə daha səmərəli istifadə etməkdən ibarətdir.

Azərbaycan xalqının tərəqqi etməsi və dünyada tanınmasına bütün həyatını sərf etmiş ulu öndər hələ müstəqillikdən əvvəlki dövrdə böyük quruculuq işləri görmüşdür. Belə ki, neft, kimya, maşınqayırma, energetika, sənaye sahələrini, kənd təsərrüfatı, şəhərsalma, təhsil, elm, səhiyyə, incəsənət sahələrini inkişaf etdirən ulu öndər Azərbaycanı dünyada tanıtdırdı. Hazırda Azərbaycanın müasir inkişafı həmin dayaqlara söykənir.

Qeyd etmək lazımdır ki, indiyədək imzalanmış 26 beynəlxalq neft müqavilələri çərçivəsində görülmüş işlər ölkəmizə müxtəlif texnologiyaların gətirilməsi, neft sənayesinin infrastrukturunu yenidən qurulması, nəqliyyat və xidmət sahələrinin inkişafı, yüksək peşəkar milli kadrların hazırlanması və minlərlə yeni iş yerlərinin açılması üçün geniş imkanlar yaratmışdır.

"Əsrin müqaviləsi" çərçivəsində respublikamıza 50 milyard dollardan çox sərmayə qoyulması (indiyədək 10 milyard dollardan çox sərmayə qoyulub və növbəti 3-4 ildə bir o qədər də qoyulacaq) gözlənilir. Qeyd etmək lazımdır ki, son on ildə Azərbaycanda ümumi neft hasilatının vəziyyəti kökündən dəyişməyə başlamışdır və nəticədə neft hasilatının həcmi 1993-cü ildən 2007-ci ilə qədər olan dövrdə 10 milyon tondan 25 milyon tonadək qalxmışdır. "Azəri-Çıraq-Günəşli" yataqlarının ilkin neft layihəsini tam miqyaslı işlənməsi üzrə "Faza-1", "Faza-2" çərçivəsində mühüm işlər görülmüşdür. Belə ki, ilkin neft və qazın sahilə nəqli üçün sualtı boru kəmərləri çəkilmiş, Səngəçaldı yeni müasir terminal kompleksi inşa edilmiş, "Faza-3" üzrə intensiv hazırlıq işlərinə başlanılmışdır.

"Əsrin müqaviləsi" çərçivəsində görülmüş böyük miqyaslı geoloji axtarışların, yeni yataqların kəşf edilməsi, onların döviyyəyə cəlb edilməsi,

hasilat və təşkilati-texniki tədbirlər nəticəsində respublikamızda neft hasilatı 20 milyon tondan çoxdur. Hesablamalara görə illik neft hasilatı 2008-ci ildə 50 milyon tona çatacaqdır.

Belə bir məsələyə diqqət yetirmək lazımdır ki, 30 il müddətinə bağlanmış "Əsrin müqaviləsi" bu müddət ərzində respublikaya 200 milyard ABŞ dollarından artıq vəsaitin daxil olmasına imkan verəcək.

Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri dünyanın nəhəng qurğularından sayılır. Ümumi uzunluğu 1768 kilometr olan kəmərin 443 kilometri Azərbaycanın, 249 kilometri Gürcüstanın, 1076 kilometri isə Türkiyənin ərazisindən keçir.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev kəmərin təməlinin qoyulması mərasimindəki nitqində demişdir: "Bakı-Tbilisi-Ceyhan...çox böyük iqtisadi xarakter daşıyır. Bu layihə və onun həyata keçirilməsi Qafqaz bölgəsində sülhün, əmin-amanlığın, təhlükəsizliyin təminatçısı ola bilər. Bu boru xətti, bu polad boru Azərbaycanı, Gürcüstanı, Türkiyəni bir-biri ilə daha sıx birləşdirəcəkdir".

Xarici investisiyaların Azərbaycana cəlb edilməsi kontraktlar çərçivəsində bütün neft sənayesi müəssisələrinin işini bərpa etdirməyə, yenidənqurmaya, modernləşdirməyə, infrastrukturunu inkişaf etdirməyə, beynəlxalq standartlara uyğun olaraq yeni texnika və texnologiyalardan istifadə etməyə respublikaya imkan verir.

Azərbaycana xarici investisiyaların gəlməsi isə ölkədə əlverişli investisiya mühitinin yaranması ilə bağlıdır. Bu kontraktların reallaşması Azərbaycan xalqının xoşbəxt gələcəyinin təməlini qoyur, onun iqtisadi və sosial qüdrətinin artması üçün geniş imkanlar açır, ölkəmizin dünya birliyində layiqli yer tutması üçün zəmin yaradır. Bütün bunlar isə ölkəmizdə mövcud olan siyasi və iqtisadi sabitliklə bağlıdır.

Neft gəlirləri dövlətin sosial yönümlü siyasətini təmin edən mühüm amildir. Deməli, kəmərin istifadəyə verilməsi iqtisadiyyatın daha yüksək sürətli inkişafının təmin edilməsi, ölkədə işsizliyin azaldılması, əhalinin maddi rifahının yaxşılaşdırılması, baxımından son dərəcə əhəmiyyətli hadisədir. Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin istifadəyə verilməsi hər üç ölkə- Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə üçün mühüm tarixi hadisəyə çevrildi.

Əsrin müqaviləsi çərçivəsində 30 il ərzində 504 milyon ton neftin çıxarılması nəzərdə tutulub ki, bunun da 244 milyon tonu mənfəət kimi ölkəmizə çatacaq, 188 milyon tonu kapital qoyuluşuna və istismar xərclərinə sərf olunacaq, qalan 72 milyon tonu isə gəlir şəklində xarici şirkətlərə satılacaq.

digər vasitələrin yığılması, səmərəli idarə və istifadə olunması məqsədilə ölkə Prezidentinin xüsusi fərmanı ilə Dövlət Neft Fondu yaradılmışdır. Burada əsas məqsəd Neft fondunun vəsaitlərin şəffaf şəkildə xalqımızın ən zəruri ehtiyaclarının həllinə yönəlmək və gələcək nəsillər üçün qoruyub saxlamaqdan ibarətdir.

Müstəqillik əldə olunduqdan sonrakı dövrdə iqtisadiyyatımıza bütün maliyyə mənbələri hesabına 30 milyard dollara yaxın investisiya qoyulmuşdur. Bunun da yarısından çoxusu 1994-2007-ci illər ərzində cəlb olunan xarici investisiyalardır. Bütün bunlar onu göstərir ki, artıq Azərbaycanda siyasi və iqtisadi sabitlik mövcuddur.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə dövlət müstəqilliyimizin təmin edilməsi və bazar münasibətlərinin inkişaf etdirilməsi sahəsində aparılan islahatlar Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafı və dünya təsərrüfat sistemində daha sıx inteqrasiya olunması üçün əlverişli şərait yaratmışdır. Məhz belə bir şəraitdə milli iqtisadiyyatın formalaşması və ölkənin dünya bazarında yerinin müəyyən edilməsi, onun mövqeyinin perspektiv dövr üçün möhkəmləndirilməsi dövlətin siyasi-iqtisadi fəaliyyətinin prioritet istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir.

Azərbaycan iqtisadi və siyasi müstəqillik əldə etdikdən sonra dünya dövlətləri ilə sərbəst əməkdaşlıq imkanı əldə etmişdir. Bu müstəqilliyin əldə edilməsində cənab Heydər Əliyevin xidmətləri əvəzsizdir. Ümummilli liderimiz göstərirdi ki, **"dünyada getdikcə artan qarşılıqlı asılılıq, dünya iqtisadiyyatının birləşməsi, regionlaşma XX əsrin son mərhələsinin fərqləndirici xüsusiyyətlərindəndir. Heç bir ölkə, ən böyük bir ölkə də yalnız öz çərçivəsində iqtisadiyyatını lazımi səviyyədə inkişaf etdirə bilməz"**.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin müəyyən etdiyi iqtisadi siyasət strategiyasının başlıca istiqamətlərini "sabitləşdirmə, islahatlaşdırma, dünya iqtisadi inteqrasiyasına qoşulma, sosial-iqtisadi inkişaf və xalqın rifahının yüksəldilməsi" və s. təşkil edir.

Bazar münasibətlərinə keçid dövründə respublikamızda baş verən iqtisadi dəyişikliklərin, getdikcə daha da sürətləndirilən islahatların aparılmasında və ictimai-siyasi münasibətlərin formalaşmasında Heydər Əliyevin xüsusi rolu vardır. Belə ki, ümummilli liderimiz müxtəlif mülkiyyət növlərinə əsaslanan, bazar iqtisadiyyatına keçidi nəzərdə tutan, iqtisadi münasibətlərdə inhisarçılığa və haqsız rəqabətə yol verilməməsi, azad sahibkarlığa hüquqi təminatın yaradılması, dünya təsərrüfat sistemində inteqrasiyasının gücləndirilməsi və s. iqtisadi təsərrüfat məsələlərinə daim diqqət

yetirirdi. O, xarici iqtisadi əlaqələrin bərpa edilməsi, maliyyə, kredit, bank işi, pul tədaviülünün yenidən qurulması və işsizliyin qarşısının alınması, əhalinin sosial müdafiəsinin təşkil sahəsində məqsədyönlü iş aparırdı. Bu işlərin həyata keçirilməsində dövlət indi də öz funksiyası çərçivəsində iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində adi tənzimləyici tədbirlər həyata keçirir.

Hazırkı dövrdə elmi – texniki və iqtisadi inkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq heç bir ölkə xarici iqtisadi əlaqələrsiz və digər ölkələrlə əməkdaşlıq etmədən öz milli iqtisadiyyatının optimal inkişafını təmin edə bilməz. Ona görə də bütün ölkələr beynəlxalq və regional səviyyədə maddi nəmətlərin istehsalı və mübadiləsi sahəsində iqtisadi siyasətin ən mühüm istiqamətindən biri olan ölkənin ixrac potensialını artırmağa çalışır. Qeyd etmək lazımdır ki, hazırda respublikanın xarici ticarət əlaqələri ilbəl genişlənərək ÜDM- də xüsusi çəkisi artmaqdadır. Bu artım əvvəlki illərdə əsasən idxalın həcmnin artması hesabına baş verirdisə, son illərdə ixracın dəyərəcə çoxalması müsbət saldonun əldə olunmasına imkan yaratmışdır.

Ölkəmizdə həyata keçirilən islahatlar Azərbaycanın hərərəfli tərəqqisi üçün böyük imkanlar və yeni perspektivlər açır. Son üç il ərzində Azərbaycan iqtisadi inkişaf sürətinə görə dünyada birinci ölkədir. Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişaf sürəti bu gün görünməmiş rəqəmlərlə səciyyələnir. Prezident İlham Əliyev Nazirlər Kabinetinin ilin birinci rübünün yekunlarına həsr olunmuş iclasında son üç ildə Azərbaycan iqtisadiyyatının dünyada analoqu olmayan sürətlə yüksəldiyini 2005–ci ildə 26 faiz, 2006–cı ildə 35 faiz, 2007–ci ilin birinci rübündə isə ümumi daxili məhsul istehsalının təxminən 40 faiz artdığını vurğulayıb: "Azərbaycanda aparılan iqtisadi islahatlar öz səmərəsini verir və bizim müəyyən etdiyimiz bütün proqramlar vaxtlı–vaxtında icra olunur".

Həqiqətən də ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin müəyyən etdiyi iqtisadi islahatlar siyasəti dövlətimizin başçısı İlham Əliyevin rəhbərliyi altında uğurla davam etdirilir. 2006–cı ilin və bu ilin ilk rübünün nəticələri də bunu tam qətiyyətlə deməyə əsas verir. Bu ilin birinci rübündə ümumi daxili məhsulun artımı 39,7 faiz təşkil edib. Azərbaycan ötən il olduğu kimi, bu göstəriciyə görə dünyada ön sıralardadır. Belə yüksək inkişaf templəri bir tərəfdən transmilli layihələrin uğurla həyata keçirilməsi, neft hasilatının və ixracının artması ilə bağlıdırsa, digər tərəfdən qeyri–neft sahələrinin inkişafına, investisiya mühitinin daha da yaxşılaşdırılmasına, dünyanın aparıcı iqtisadi mərkəzləri ilə əməkdaşlığın genişləndirilməsinə yönəldilmiş siyasətin real nəticəsidir.

Prezident İlham Əliyevin həyata keçirdiyi sosial-iqtisadi xətt 2007–ci ilin birinci rübündə ölkə iqtisadiyyatının dinamik inkişafını, xalqımızın rifah

halının daha da yüksəlməsini təmin edib. Birinci rübdə orta aylıq əmək haqqı 163 manat, yəni 190 dollar olub və ilin sonuna qədər 200 dolları ötcəyi gözlənilir. Birinci rübdə insanların sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üçün çox böyük tədbirlər həyata keçirilib. Büdcədən maliyyələşən təşkilatlarda çalışanların maaşları 25–50 faiz artırılıb. Hazırda sosial məsələlərin həllini daha da yaxşılaşdırmaq üçün ünvanlı sosial yardım proqramı icra edilir. 55 min ailə bu proqramla əhatə olunub və hər bir ailəyə orta hesabla təxminən 70 dollar səviyyəsində yardım göstərilir. Ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə pullu xidmətlərin həcmi 37,6 faiz, əhəlinin banklardakı əmənləri 61,8 faiz artıb.

Ölkəmizdəki iqtisadi nailiyyətləri xarici qurumlar da yüksək qiymətləndirir. Dünyanın nüfuzlu ekspertlərinin, Dünya Bankı və Beynəlxalq Valyuta Fondunun qənaətinə görə Azərbaycanın bugünkü dinamik inkişaf tempi onu uzunmüddətli perspektivdə yüksək həyat səviyyəsinə, güclü iqtisadiyyata malik ən aparıcı ölkələr siyahısına daxil edəcəkdir. Təsədüfi deyil ki, Azərbaycan xarici və daxili investorlar üçün cəlbedici ölkə kimi özünü təsdiqləyib. Məlumat üçün bildirək ki, hesabat dövründə əsas kapitəla yönəldilən investisiyalar təxminən 12,3 faiz artmışdır. Burada əhəmiyyətli məqam ondan ibarətdir ki, ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə qeyri–neft sahələrinə investisiya qoyuluşunun həcmi 37,7 faiz çoxalıb.

Son illərdə respublikamızda neft sənayesinin inkişafı tikinti, nəqliyyat, kimya, neft maşınqayırması və digər sahələrin inkişafına bilavasitə təkan vermişdir. Belə ki, respublikamızda son dövrdə qeyri – neft sektorunun inkişafında böyük uğurlar vardır və neft sektoru ilə yanaşı qeyri – neft sektorunun inkişafına xüsusi diqqət yetirilir. Bu işdə iqtisadi islahatların, "Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı"nın həyata keçirilməsi müstəsna rol oynayır. Məhz bunların sayəsində regionlarda sahibkarlıq inkişaf edir, yeni iş yerləri yaradılır. İndiyədək respublikamızda 41 min kiçik müəssisə və obyekt özəlləşdirilmişdir. Hal-hazırda iri müəssisələrin səhmdar cəmiyyətlərinə çevrilməsi prosesi gedir. İndiyədək 1530 müəssisə, o cümlədən 356 sənaye müəssisəsi səhmdar cəmiyyətə çevrilmişdir.

Ölkə iqtisadiyyatının əsas sahələrindən olan kənd təsərrüfatı sahəsində də böyük irəliləyişlər vardır. Belə ki, artıq bu bölmədə 1,5 milyon insan çalışır və istehsal edilən ümumi daxili məhsulun 11,4 faizi kənd təsərrüfatının payına düşür.

Ölkəmiz eyni zamanda təbii qazla da zəngin bir diyardır. Xəzərdə yerləşən "Şahdəniz" qaz-kondensat yatağının ehtiyatları trilyon kubmetrlə qiymətləndirilir ki, bunun da bu günkü dünya düzəmində

əhəmiyyətinin nədən ibarət olduğu tamamilə aydındır. Son illər Avropa Birliyi üzv ölkələrinin Rusiyanın enerji asılılığından (istər təbii qaz, istərsə də neft) yaxalarını qurtarmaq üçün enerji mənbələrinin diversifikasiyalasdırılması istiqamətində atdıqları addımlar Azərbaycanın alternativ enerji ölkəsi kimi əhəmiyyətini hədsiz dərəcədə artırmışdır. Burada da tam vaxtında H.Əliyev cənablarının uzaqgörənliyi nəticəsində işə salınan böyük layihələrin Azərbaycan üçün həyati əhəmiyyəti yenidən meydana çıxmış olur.

Dünən yuxu kimi görünən, lakin bu gün gerçəkləşməkdə olan Bakı – Tbilisi – Ərzurum mavi qaz boru xətti, Bakı – Tbilisi – Qars dəmir yolu xətti, fəaliyyətdə olan qədim "İpək Yolu" nəqliyyat xətti və gerçəkləşəcək daha nə qədər layihələr Azərbaycanımızı nəinki regionda, hətta bütün dünyada iri layihələr diyarına çevirməklə ölkəmizin qüdrətini gün-ü gündən artıracaq, respublikamıza milyardlarla pul vəsaitlərinin axmasını təmin edəcək, Azərbaycanı çox mühüm əhəmiyyətə malik tranzit ölkəsinə çevirəcəkdir ki, bütün bunlar H.Əliyev cənablarının ağır zəhməti hesabına cızılan trayektoriyanın məntiqi davamı kimi çıxış etməkdədir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti möhtərəm İlham Əliyev ulu öndərimiz Heydər Əliyev tərəfindən əsası qoyulan və qısa bir müddətdə ciddi nəticələr verən iqtisadi strategiyayı yeni-yeni addımlarla zənginləşdirdi.

Heydər Əliyev siyasi kursunun layiqli davamçısı cənab İlham Əliyev demişdir: "Heydər Əliyevin Azərbaycan tarixində rolu və fəaliyyəti əvəzolunmazdır. Bu, bir həqiqətdir və bizim vəzifəmiz – mən bunu dəfələrlə, o cümlədən prezident seçkilərində demişdim ki, bu siyasətə sadıq olmaq, onu davam etdirmək, yeni formalarla zənginləşdirmək və Azərbaycanı gələcəyə doğru aparmaqdır. Mən çox şadam ki, son bir il ərzində qarşımızda duran bütün vəzifələr, qəbul edilmiş bütün proqramlar, verilmiş bütün vədlər uğurla həyata keçirilir və son bir il ərzində Azərbaycan daha da güclənmiş, dünyada öz mövqeyini daha da möhkəmləndirmişdir. Əminəm ki, Azərbaycanda aparılan sosial-iqtisadi islahatlar ölkəmizi daha da, hərtərəfli inkişaf etdirir."

H.Əliyev cənabları cəmiyyətdə gənclərə daima xüsusi diqqət yetirmiş və sağlam və gələcəyi düşünən gəncliyin formalaşmasını ən prioritet vəzifələrdən hesab etmişdir. H.Əliyev cənabları demişdir: "Hər bir xalqın, hər bir millətin, hər bir ölkənin gəncləri onun həm bu günüdür, həm də sabahıdır, ümididir". Biz gənclər də öz növbəmizdə H.Əliyev ideyalarını əlimizdə rəhbər tutaraq Azərbaycan gənclərinə yol açan, gəncliyin inkişafı

üçün çalışan prezident İlham Əliyevin arxasınca getməliyik, onun siyasətini dəstəkləməliyik və prezident İlham Əliyevin ətrafında sıx birləşməliyik. Çünki bizim gənc və savadlı prezidentimiz var. Azərbaycan gənci iyrənc fikirli insanları, Azərbaycan dövlətçiliyinə zərbə vurmağa çalışanları öz-lərinə yaxın buraxmamalı və onlara qarşı sonadək mübarizə aparmalıdır. Bu gün prezident İlham Əliyev Azərbaycan gənclərinin şəraitinin yaxşılaş-dırılması üçün bir çox addımlar atıb. Azərbaycan gəncləri də bu şəraiti görüb prezident İlham Əliyevi dəstəkləyir, onun siyasətini alqışlayır. Dövlətin gənclərə qayğısı yüksək səviyyədədir. Dövlət başçısının gənclərlə bağlı imzaladığı sərəncam və fərmanlar buna nümunəvi misaldır.

TURANA ASGAROVA
EGE ÜNİVERSİTESİ
ECZACILIK FAKÜLTESİ

*Mədəniyyət bəşəriyyətin topladığı ən yaxşı
nümunələrlə xalqları zənginləşdirir.*

HEYDƏR ƏLİYEV

Ben Turana Asgarova İsmayıl kızı 16 ekim 1985 yılında Özbekistanda doğuldum. Tahsilimi Azərbaycan Devleti Göyçay rayonu E: G Gantemir adına 9 sayılı orta mektebde yaptım. Şimdi Türkiye Devleti Ege Üniversitesi Eczacılık Fakültesinde okumaktayım.

HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCAN MƏDƏNİYYƏTİNƏ VƏ ƏDƏBİYYATINA QAYĞISI

MƏDƏNİYYƏTİN YENİ İNTİBAH DÖVRÜ

Siyasi-iqtisadi sabitlik hökm sürməyən yerdə mədəniyyət iflasa uğrayır. Bu təbiidir. Azərbaycan mədəniyyətinin tarixi kökləri nə qədər dərinliklərə işləsə də, 1988-1993-cü illərdə cəmiyyətimizdə hökm sürən xaos və anarxiya mədəniyyət və incəsənət sahələrinə də təsir göstərməyə bilməzdi. Həmin illərdə Azərbaycan mədəniyyəti dərin böhran içində idi. Heydər Əliyev millətin taleyi üçün misilsiz əhəmiyyət daşıyan bütün fəaliyyət sahələrinə həmişə ciddi diqqət yetirən bir siyasətçi kimi tezliklə bu vəziyyəti aradan qaldırmaq üçün mühüm tədbirlər gördü. O, hələ respublikaya rəhbərlik etdiyi 70-80-ci illərdə keçmiş SSRİ-nin nüfuzlu ali təhsil ocaqlarına axın-axın göndərdiyi gənclərin, ziyalıların, 1969-1982-ci illər ərzində respublikamızın təhsil, mədəniyyət, incəsənət sahələri üçün yaratdığı zəngin maddi və mənəvi potensialın səfərbər edilməsi hesabına müstəqil dövlətimizdə mədəniyyətin tənəzzül vəziyyətindən çıxarılması uğrunda fəaliyyətə başladı. Tez bir zamanda cəmiyyətdə elm, təhsil və mədəniyyət xadimlərinin rolu yüksəlməyə başladı. Yaradıcı ziyalıların respublikamızda aparılan quruculuq işlərinin müxtəlif sahələrinə cəlb olunmaları, əvvəlki şan-şöhrətlərinin, hörmət-izzətlərinin onlara qaytarılması mədəniyyətin, incəsənətin inkişafı üçün böyük stimuldur. "Respublika" (indiki "Heydər Əliyev" adına) sarayında keçirilən tədbirlərin birində professorlar dövlət rəhbərinə öz təşəkkürlərini belə çatdırmışdılar: "Biz ac qala bilərik, maddi məhrumiyyətlərə sinə görə bilərik, ancaq ruhi, mənəvi qidasız yaşamaq bizim üçün hədsiz dərəcədə çətinlikdir. Çox sağ olun ki, bizə yenidən ruhi qida verdiniz".

Bəli, ziyalı cəmiyyətin milli-mənəvi simasını formalaşdıran ən kövrək və həssas hissəsidir. Hər bir xalqın ən ağır tarixi anlarında onun milli məniyyətinin qorunub saxlanması, millətin millət kimi özlüyünü hiyf edə bilməsində ziyalıların, mədəniyyət, ədəbiyyat, elm və incəsənət xadimlərinin əməyi böyükdür. Buna görə də bir dövlət rəhbəri kimi Heydər Əliyev daim mədəniyyət xadimlərinin qayğısına qalmış, onlara himayədarlıq etmişdir.

Tarix boyu Azərbaycanın şan-şöhrətini bütün ellərə yaymış, dünyanın mədəniyyət xəzinəsinə öz dəyərli töhfələrini səxavətlə bəxş etmiş dahi sənətkarlarımızın təntənəli yubileylərinin keçirilməsi, xalqımızın musiqi, kino, teatr və ədəbiyyat bayramlarının, çoxsaylı festival və mərasimlərin təşkili, bütün bu tədbirlərdə şəxsən iştirak etməsi ölkə başçısının

mədəniyyət adamlarına, bütün ziyalılara böyük diqqət və ehtiramının təəcəssümüdür. Ömrünü sənətə həsr etmiş yaradıcı şəxslərin böyük bir qrupunun ötən dövrdə dövlət mükafatları ilə təltif olunması, onlara fərdi təqaüdlər verilməsi, iri məbləğdə maddi yardımlar göstərilməsi Heydər Əliyevin mədəniyyətə qayğısının bariz nümunəsi idi. Müstəqil dövlətimizin sükanı başında duran Heydər Əliyev mədəniyyətimizin yalnız dünənini və bu gününü deyil, həmçinin sabahını da düşündü. Bir şəxsiyyət kimi fitri istedad sahibi olan Heydər Əliyev daim gənc istedadların tapılıb üzə çıxarılmasına böyük diqqət yetirir, onlara qayğı göstərir, sənət yollarında uğurlar qazanmaları üçün hər cür şərait yaradırdı. Heydər Əliyevin əsl milli təəssübkeşliyi sayəsində Bakı az bir vaxtda təkə Azərbaycan deyil, bir məşhur yazıçının təbircə desək, bütün Qafqazın mədəniyyət paytaxtına çevrilmişdir. Heydər Əliyev hər şeydən əvvəl əhalinin ən geniş küllələrinin dünya incəsənətinin, musiqisinin ənənələri və ən yaxşı nümunələri ilə tanış olmaları üçün şərait yaradılmasına böyük diqqət yetirirdi, çünki "yüksək incəsənət ilə təmas insanı həmişə zənginləşdirir, yüksəldir, onu daha yaxşı və daha xoşbəxt edir".

Heydər Əliyevin mədəniyyət siyasətinin təzahürüdür ki, dünya şöhrətli mədəniyyət xadimləri tez-tez şəhərimizin qonağı olur, Azərbaycanın dünya mədəniyyətinə inteqrasiyası üçün əllərindən gələni məmnunluq hissi ilə edirlər. Bundan başqa, Bakıya dəvət olunan xarici mədəniyyət ustaları xalqımızın zəngin mədəniyyətini dünyanın hər yerində təbliğ edir, mədəni sərhədlərimizi genişləndirir. Respublikamızın iqtisadi çətinliklərinə baxmayaraq Heydər Əliyev ayrı-ayrı musiqi kollektivlərinin, mədəniyyət ocaqlarının fəaliyyəti üçün daim maddi imkanlar axtarırdı. Dövlət simfonik orkestri əməkdaşlarının, mədəniyyət xadimlərinin əmək haqlarının artırılması, Musiqili komediya Teatrı binasının istifadəyə verilməsi, Milli Dram Teatrının əsaslı təmiri Heydər Əliyevin bu sahədə həyata keçirdiyi tədbirlərdəndir. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, mədəniyyət və incəsənətin digər sahələrində çalışanların da əmək haqları 1994-cü ildən başlayaraq, bir neçə dəfə artırılmışdır. Ölkənin maddi rifahı artdıqca mədəniyyət xadimlərinə göstərilən dövlət qayğısı da yüksələn xətlə inkişaf edirdi. Azərbaycan mədəniyyətinin sabahı dünənindən daha parlaq olacaqdır. Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə bu sahədə görülmüş işlər ilə zəngin mədəniyyətimizin əbədiyyətinin və inkişafının möhkəm təməli qoyulub.

MƏDƏNİYYƏTİN İNKİŞAFI

XX əsr Azərbaycan xalqının inkişafında silinməz izlər qoymuşdur. Əslində yüzilliklərin, minilliklərin qovuşuğunda yeni bir Azərbaycan

təşəkkül tapmışdır. Xalqımızın tarixi taleyi ilə imkan yaratmışdır ki, son yüzillikdə Azərbaycan köhnə dünyadan sürətlə qopmuş, elm, mədəniyyət, səhiyyə, təhsil, ictimai-siyasi intibah yolunu tutmuşdur.

Bu gün böyük bir millətin üzüvü kimi hər bir azərbaycanlı fəxr edə bilər ki, ata-babalarımız olduqca qısa bir zaman ərzində kütləvi savadsızlığa son qoymuş, vətənimiz bütün insanları oxuyub-yazmağı bacaran savadlılar diyarına çevirmişdir. Vətənpərvər və təəssübkeş ziyalılarımızın vətəndaş fəallığı sayəsində Şərqdə ilk teatr, ilk opera, ilk kino və sair Azərbaycanda meydana gəlmişdir. Kütləvi surətdə savadlanmaq, elmə, mədəniyyətə, təhsilə can atmaq Azərbaycan xalqının mədəniyyətini də, həyat tərzini də, xarici görünüşünü də dəyişmiş, onu inkişaf edən dünyaya qovuşdurmuşdur.

Demokratik, müstəqil Azərbaycan dövlətinin bərqərar olması xalqımızın həm iqtisadi, həm də mədəni qələbəsi olmuşdur. Bu gün Azərbaycanın təhsili, mədəniyyəti, ümumiyyətlə, iqtisadi, sosial, mədəni, mədəni və siyasi həyatının bütün sahələri dünya sivilizasiyasına tam cavab verən bir səviyyədədir.

Azərbaycan mədəniyyəti əsrin əvvəlində əldə etdiyimiz müstəqilliyimizin 70 illik ayrılıqdan sonra yenidən özümüzə qayıtdığı illərdə Heydər Əliyevin qayğı və diqqəti sayəsində daha möhtəşəm bir dövrünü yaşayıb. Müstəqillik dövründə tarixi şəxsiyyətlərimizin, milli mədəniyyətimizin görkəmli nümayəndələrinin, habelə ayrı-ayrı milli bayramların və tarixi günlərin qeyd edilməsi ilə bağlı tədbirlər Heydər Əliyevin imzaladığı fərman və sərəncamlarla keçirilirdi. Bu sərəncamlara əsasən görkəmli şəxsiyyətlərimizin adı ilə, tarixi hadisələrlə bağlı yeni küçələr, meydanlar salınırdı, muzeylər açılırdı, müxtəlif nəşrlər çap olunurdu, sənət ustalarımız ölkəmizin ali mükafatları ilə təltif edilirdi, onların istedadı, mədəniyyətimizin inkişafında xüsusi yeri və rolu bir daha təsdiq olunurdu.

Heydər Əliyevin müvafiq fərmanları ilə dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Məhəmməd Füzulinin 500 illik yubileyinin Fransada, Türkiyədə, İraqda, İrəndə və Rusiyada, dünya şöhrətli Bülbülün 100 illik yubileyinin Moskvada və Parisdə, görkəmli müğənni Rəşid Behbudovun 80 illik yubileyinin Moskvada, türk xalqlarının Ana kitabı olan "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının 1300 illik yubileyinin Parisdə - YUNESKO-nun iqamətgahında yüksək səviyyədə qeyd olunması müstəqil Azərbaycanı yenidən dünyaya tanıtmışdır.

Hazırda Azərbaycanda 27 professional teatr, 50-dək xalq teatrı və özəl teatr, 13 konsert təşkilatı fəaliyyət göstərir. Ölkəmiz üçün ən çətin məqamlarda Heydər Əliyevin köməyi ilə Opera və Balet teatrının, balet

truppasının, Azərbaycan Dövlət Simfonik Orkestrinin, Dövlət Xor Kapellasının, Dövlət Rəqs Ansamblının qurulub saxlanması, üstəlik də yeni Xalq Çalğı Aletləri Orkestrinin yaradılması, həqiqətən əsl incəsənətə vurğunluq, bu yolda fədakarlıq nümunələri sayıla bilər.

Ölkə daxilində keçirilən yubiley tədbirləri Heydər Əliyevin mədəniyyətimizin tərəqqisinə göstərdiyi daimi qayğısını əks etdirirdi. Təkcə 2000-ci ildə keçirilmiş yubileylər və dövlət əhəmiyyətli tədbirlər sadəlanarsa, uzun bir siyahı alınır. Bu siyahıya Cəlil Məmmədquluzadə, Üzeyir Hacıbəyov, Müslüm Məgəmmədov, Səməd Vurğunun anadan olduğu tarixi günlər, Əkbərrəhim bəy Hacıbəyovun 125 illiyi, tarzən Qurban Pirimovun 120 illiyi, xalq artistləri Möhsin Səmədi və Məmmədəli Vəlixanlının 100 illiyi, Leyla Bədirbəylinin 80 illiyi, görkəmli rejissor və pedaqoq Tofiq Kazımovun 75 illiyi, pianoçu Vaqif Mustafazadənin 60 illiyi və öz həyatlarını milli mədəniyyətimizin inkişafına həsr etmiş adları çəke bilmədiyimiz onlarca digər sənətkarımızın yubileyləri daxildir.

Belə bir faktı da qeyd etmək yerinə düşər ki, təkcə "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının 1300 illik yubileyi münasibətilə Nəbi Xəzrinin Akademik Milli Dram Teatrında hazırlanan "Qaraca çoban" pyesi, "Yuğ" Dövlət Teatrında səhnələşdirilən "Dürlü xəbər", Şəki Dövlət Dram Teatrında "Dirsə xan oğlu Buğac" tamaşaları teatrseverlərə milli soykökümüzün zənginliyini bir daha aşlıdı.

Heydər Əliyevin sərəncamı ilə 3 ildən bir keçirilən Bülbül adına Vokalçıların Beynəlxalq Müsabiqəsi artıq dünya musiqiçilərinin nüfuzlu yarışına çevrilmişdir.

Heydər Əliyevin respublikamıza rəhbərlik etdiyi dövrdə ölkəmizə, onun incəsənət dünyasına maraqlı dahi alimlər, planetin ən müxtəlif ölkələrinin tanınmış kollektivləri və ifaçıları, qastrol proqramları ilə Azərbaycana gəlmiş, milli sənəminizə, sənətkarları ilə birlikdə çıxış etmişlər.

Benzərsiz xanəndə Alim Qasımov mugam sənətinin inkişafındakı xidmətlərinə görə 1999-cu ildə YUNESKO Milli Şurasının ali mükafatına və "Pikasso-miro" qızıl medalına layiq görülmüşdür.

Azərbaycan tarixində ilk dəfə olaraq Şirvanşahlar sarayı və Qız Qalası daxil olmaqla İçəri Şəhər Dövlət Tarix Məmarlıq Kompleksi YUNESKO-nun "Dünya mədəni irsi siyahısı"na daxil edilmişdir. Bu, Heydər Əliyevin qayğısı ilə əhatə olunan Azərbaycan Əlimizin və mədəniyyətinin böyük uğuru və qələbəsi sayıla bilər.

Bu deyilənlər bir daha təsdiq edir ki, qədim tarixi və mədəniyyəti olan Azərbaycan xalqı yenidən müstəqillik qazandıqdan sonra dünya birliyində öz layiqli yerini tutmaq üçün digər sahələrdə olduğu kimi, mədəniyyəti

ilə əhatə olunan Azərbaycan elminin və mədəniyyətinin böyük uğuru və qələbəsi sayıla bilər.

Bu deyilənlər bir daha təsdiq edir ki, qədim tarixi və mədəniyyəti olan Azərbaycan xalqı yenidən müstəqillik qazandıqdan sonra dünya birliyində öz layiqli yerini tutmaq üçün digər sahələrdə olduğu kimi, mədəniyyətin inkişafı kimi inkişafı sahəsində də çox uğurlu addımlar atmışdır və XXI əsrin ilk onilliklərində dünyanın ən mədəni millətlərindən birinə çevrilmək əzmindədir.

Heydər Əliyevin bəstəkar, yazıçı, şair, aktyor, müğənni, rəssam əməyinə verdiyi yüksək qiymət sayəsində ölkəmizin yüzrlə sənətçisi xalq şairi, xalq yazıçısı, əməkdar incəsənət xadimi, əməkdar artist, əməkdar rəssam, əməkdar mədəniyyət işçisi kimi müxtəlif fəxri adlara layiq görülmüşdü. Heydər Əliyev sənətkarların qayğısına hər zaman diqqətə yanaşırdı, onlara maddi və mənəvi dəyər verirdi. O, ölkənin maliyyə çətinlikləri ilə üz-üzə durduğu bir vaxtda da sənət adamlarından öz qayğısını əsirgəməirdi. Həyatını milli mədəniyyətimizin və elmimizin inkişafına, istedadını və ömrünü xalqına həsr edən 60 nəfərə yaxın görkəmli mədəniyyət və incəsənət xadimi adamı Heydər Əliyev tərəfindən təsis edilmiş xüsusi təqaüdə layiq görüldü.

Azərbaycanda muzey işinin inkişafında da Heydər Əliyevin böyük əməyi var idi. Onun muzey işinə qayğısı nəticəsində muzeylərimizdə həmişə yeni ekspozisiyalar yaradılırdı və mövcud ekspozisiyalar zənginləşdirilirdi.

Görkəmli şəxsiyyətlərin xatirə muzeylərinin yaradılması Heydər Əliyevin fəaliyyətində mühüm yer tuturdu. Məhz onun şəxsi təşəbbüsü ilə Bakı şəhərində Azərbaycan mədəniyyəti, ədəbiyyatı və incəsənətinin çox görkəmli nümayəndələri - dahi bəstəkar Üzeyir Hacıbəyovun, xalq şairi Səməd Vurğunun, böyük dramaturq Cəfər Cəbbarlının, yazıçı və ictimai xadim Nəriman Nərimanovun, Azərbaycanda professional vokal sənətinin banisi Bülbülün, böyük yazıçı, "Molla Nəsrəddin" jurnalının nəşiri Cəlil Məmmədquluzadənin, böyük bəstəkar və dirijor Niyazinin, Naxçıvanda böyük ədəb və dramaturq Hüseyn Cavidin xatirə muzeyləri açılmış, Tbilisidə M.F.Axundovun ev-muzeyi yaradılmışdır.

Heydər Əliyev M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasının fəaliyyəti və problemləri ilə daim maraqlanmış, öz şəxsi kitabxanasından 300-dən artıq qiymətli ədəbiyyatı kitabxanaya bağışlamışdır.

Əlbəttə, ümummilli liderimizin mədəniyyətimizə göstərdiyi yüksək qayğıya dair belə misallar, faktlar olduqca çoxdur. Lakin elə burada

sadalanən və ən qısa xülasə xarakteri daşıyan məlumatlardan da göründüyü kimi, Heydər Əliyevin şəxsi qayğısı nəticəsində ölkəmizdə mənəvi dəyərlərimizin qorunması və daha da zənginləşdirilməsinə, əhəlinin bu dəyərlərə qovuşmasına daim gözəl imkan yaranmışdır.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin 30 ildən artıq davam edən ictimai-siyasi fəaliyyətində elmə, təhsilə göstərilən qayğı daim mühüm yer tutmuşdur. Heç də təsadüfi deyildir ki, XX-ci əsrin son 30 ilində Azərbaycan intibahını şərtləndirən amillər sırasında elmin və təhsilin yüksəlişi xüsusilə diqqətə cəlb edir. Məhz bu illərdə Azərbaycanda xalqın təhsillənməsi, ali təhsil ocaqlarının yaranması, xalqın təhsilə cəlb olunması, elmitədqiqat institutlarının yaradılması, elmi-tədqiqat işlərinin genişlənməsi, Elmlər Akademiyasının gərgin axtarışlarla zəngin fəaliyyəti - bütün bunlar XX-ci əsrin 70-ci illərindən başlayaraq Azərbaycanda elmin və təhsilin sürətli inkişafını nümayiş etdirən təkzibedilməz faktlardır. "...XX əsrdə Azərbaycan xalqının ən böyük nailiyyətlərindən biri ölkəmizdə elmin, təhsilin sürətlə inkişaf etməsidir" (Heydər Əliyev).

Heydər Əliyevin Azərbaycan rəhbərliyinə qayıdışından sonra elm və təhsilə göstərilən diqqət və qayğı elə ilk günlərdən bir daha özünü göstərmişdi. Heydər Əliyev hələ Azərbaycan Prezidenti seçilməzdən əvvəl ziyalılarla ilk görüşlərindən birini 1993-cü il sentyabrın 21-də Azərbaycan Respublikası Elmlər Akademiyasında keçirmişdi ki, bunu da yalnız ümummilli liderin alimlərimizə bəslədiyi böyük ehtiram, Azərbaycan elminin gələcəyinə göstərilən hədsiz qayğı və diqqətlə izah etmək olardı. Elə həmin görüşdə demişdi: "Mənə sədələr gəlir ki, Elmlər Akademiyasını, institutları dağıtmaq istəyirlər, elm ocaqlarına biganə münasibət var. Biz bunların hamısına son qoyacağıq. Nəyin bahasına olursa-olsun, son qoyacağıq. Hansı iqtisadiyyat olursa-olsun, elm inkişaf etməlidir.

Elmlər Akademiyası Azərbaycan xalqının tarixi nailiyyətidir. 1945-ci ildə bu akademiyanın çərçivəsində Azərbaycan elmi çox inkişaf etmişdir. Əmin ola bilərsiniz ki, Elmlər Akademiyası da, institutlar da fəaliyyət göstərəcəklər və biz buna imkan yaradacağıq. Azərbaycanın elmi inkişaf etməlidir. Universitetlər, ali məktəblər də inkişaf etməlidir".

Bu sözlər elm və təhsilə verilmiş ən yüksək qiymət olmaqla yanaşı, həm də onların perspektivinin çox uğurlu olacağını göstərdi və o çətin şəraitdə belə də heç kəsin ağına gəlməyən elm və təhsil islahatlarının başlanğıcını qoydu. Beləliklə, həyatımızın digər sahələrində olduğu kimi, burada da islahatların məhz 1993-cü ilin ikinci yarısından sonra başlandığını söyləyənlər, heç şübhəsiz, tamamilə haqlıdır. Lakin onu da unutmamaq olmur ki, bu gün həmin islahatları hazırlayanlar və həyata keçirənlərin

1969-1982-ci illərdə elmi və kadr potensialının yüksəldilməsini təmin etmək üçün həyata keçirilmiş tədbirlər nəticəsində yetişmiş yüksək ixtisaslı elm və təhsil nümayəndələridir.

İndi isə 1993-2001-ci illərdə elm və təhsil siyasəti ilə bağlı həyata keçirilmiş tədbirlərə müxtəlif nəzər salaq.

Ən əvvəl, onu qeyd etmək lazımdır ki, Heydər Əliyevin 15 may 2001-ci il tarixli fərmanı ilə Elmlər Akademiyasına Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası adı verilmiş və bununla da akademiyanın elmimizin inkişafında əldə etdiyi nailiyyətlər, Azərbaycan xalqının mədəni və mənəvi təşəkkülündə oynadığı rol, respublika ictimaiyyətində olan nüfuzu və akademik elmin ölkənin inkişafının əsas təminatçılarından olduğu fikri bir daha təsdiqlənmişdir.

1993-cü ildən AMEA Kiyev şəhərində təsis edilmiş Elmlər Akademiyasının Beynəlxalq Assosiasiyasının üzvüdür.

Heydər Əliyevin dahi Azərbaycan şairi Məhəmməd Füzulinin 500 illik yubileyi münasibətilə "Füzuli ensiklopediyası" hazırlanması və nəşr edilməsi haqqında verdiyi sərəncamın, 1997-ci il mayın 15-də isə Azərbaycan xalqının qədim tarix və mədəniyyət qaynaqlarından olan "Kitabi-Dədə Qorqud"un 1300 illik yubileyinin layiqincə hazırlanması və keçirilməsi haqqında fərmanın icrası ilə əlaqədar tədbirlərə AMEA yüksək səviyyədə, hərtərəfli hazırlıq görülməsini təmin etmişdir.

Bu gün iftixarla demək olar ki, xalqımızı müstəqil inkişaf yoluna hazırlayan bütün sahələrdə olduğu kimi, milli təhsil sahəsində qazanılmış böyük nailiyyətlərdə də ümummilli lider missiyasını, aradakı kiçik fasilə istisna edilməklə, XX əsrin 30 ildən artıq bir dövrünü öz qüdrətli çiyinlərində uğurla üçüncü minilliyə daşımış böyük şəxsiyyət Heydər Əliyevin müstəsna xidmətləri var.

Heydər Əliyevin tarixi qaydısından sonra ölkədə hazırlanan və həyata keçirilən strateji xətt təhsil müəssisələrini normal fəaliyyət halına gətirməklə, təhsilin milli tərəqqimizin həqiqi, güclü amilinə çevrilməsi üçün bu sahədə geniş islahatlar proqramının işlənilməsi hazırlanması və həyata keçirilməsi vəzifəsini irəli sürdü. Təhsil sahəsində ölkə prezidenti 1998-ci ilin dövlət təminatı gücləndirildi. Bu məqsədlə Heydər Əliyevin 1998-ci ilin martında "Azərbaycan Respublikasında təhsil sahəsində islahatlar üzrə Dövlət Komissiyası yaradılması haqqında" sərəncam imzaladı.

Azərbaycan təhsil tarixində ilk dəfə ümumi orta təhsilin dövlət standartları və bazis planı 1999-cu ildə hazırlanıb təsdiq edilib. Şagirdlərin yaş və fizioloji xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla hazırlanan bazis tədris planı

coxvariantli işçi tədris planlarının tətbiqinə, şagirdlərin meyl və maraqlarının nəzərə alınmasına imkan vermişdir.

Ümumi təhsildəki ən ciddi yeniliklərdən biri müstəqilliyimizin yaşıdı olan yeni əlifbaya keçilməsi - latın qrafikalı əlifbanın tətbiqinin reallığa çevrilməsidir. Böyük fəxrlə qeyd etmək olar ki, Heydər Əliyevin "Bizim bu günümüz, gələcəyimiz məhz latın əlifbası ilə bağlıdır" tarixi çağırışı hələlik yalnız təhsil sisteminə özünün tam həllini tapmışdır.

Heydər Əliyevin tapşırığı ilə 1996-cı ildə respublika hökuməti "Azərbaycan Respublikasında peşə təhsilinin təkmilləşdirilməsi tədbirləri haqqında" qərar qəbul etdi; peşə məktəbləri və peşə litseyləri yaradıldı. Hazırda ölkədə 108 ibtidai peşə təhsil müəssisəsi, o cümlədən 47 peşə litseyi, 61 peşə məktəbi fəaliyyət göstərir ki, bunlarda 115 peşə üzrə 25 minə yaxın şagird təhsil alır.

Ali təhsil sahəsində yeniliklərdən biri də "Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 13 iyun 2000-ci il tarixli fərmanı ilə ölkənin 4 aparıcı ali məktəbinə - Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyası, Azərbaycan Tibb Universiteti və Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Akademiyasına maliyyə müstəqilliyi, bir neçə ali məktəbə isə "Universitet" statusu verilmişdir.

Müstəqillik illərində təhsil sahəsində beynəlxalq əlaqələr genişlənməmişdir. Bu gün dünyanın inkişaf etmiş 40-a yaxın ölkəsində 160-a yaxın ixtisas üzrə 3000-dən artıq azərbaycanlı gənc təhsil alır, təqribən 50 xarici ölkədən isə Azərbaycanın müxtəlif ali məktəblərində 2000-dən çox tələbə, magistr, aspirant təhsil almaqdadır.

Müstəqillik illərində təhsilin inkişafına ayrılan büdcə vəsaitinin ardıcıl olaraq artması 1993-2001-ci illərdə təhsil işçilərinin əmək haqqını 9 dəfə artırmağa imkan vermişdir.

Deyənlər göstərir ki, hazırda dünya təcrübəsi də öyrənilməklə Azərbaycanda təhsil sisteminin inkişafı üçün məqsədyönlü işlər görülür.

Əminlik ki, müasir Azərbaycan təhsili özünün zəngin tərəqqi ənənələrinə, milli-mənəvi və ümumbəşəri dəyərlərə, beynəlxalq təcrübəyə əsaslanaraq milli təhsil quruculuğu sahəsində başladığı lazımi islahatları başa çatdıraraq, təhsil islahatlarının memarı və qurucusu Heydər Əliyevin müdrik tövsiyələrini əzmlə həyata keçirəcəkdir.

MÜSTƏQİL AZƏRBAYCANDA ELMİN VƏ TƏHSİLİN İNKİŞAF STRATEGİYASI HEYDƏR ƏLİYEVİDEYALARI İŞİĞİNDƏ

XX əsrin 70-ci illərindən etibarən quruculuq missiyasını cəsarətlə öz üzərinə götürmüş böyük tarixi şəxsiyyət Heydər Əliyevin elm və təhsil

XX əsrin 10-cü illərindən etibarən quruculuq missiyasını cəsarətlə öz üzərinə götürmüş böyük tarixi şəxsiyyət Heydər Əliyevin elm və təhsil sahəsində aparıldığı nəhəng islahatlar gələcək uğurlarımız üçün geniş zəmin yaratmışdır. Böyük rəhbər bütün şüurlu həyatı boyu istər əməli, istərsə də fəaliyyəti ilə sübut etmişdir ki, elm və təhsilimizin yorulmaz fədaisi, təşəbbüsü və himayədarıdır. Azərbaycan son 33 ildən artıq inkişaf tarixində əldə olunan nailiyyətlər, qazanılan uğurlar, xüsusilə keçən əsrin 70-80-ci illərində və müstəqillik dövründə təhsil sahəsində aparılan islahatlar xalqımızın misilsiz təşəbbüsü Heydər Əliyevin böyük və əvəzsiz xidmətlərinin nəticəsidir. 1969-cu ildə Azərbaycanın rəhbərliyinə irəli çəkən Heydər Əliyev milli mənafeələrə xidmət göstərmək məqsədi ilə mövcud qanun sərəfə qanunları çərçivəsində Azərbaycanın intibahı və tərəqqisi, onun iqtisadiyyatının, elm və təhsilin yüksəldilməsi üçün çox ustalıqla və döşünməsi siyasətini yeritməyə nail olmuşdur. Heydər Əliyevin respublikada rəhbərlik etdiyi 1969-1982-ci illərdə Azərbaycan hökumətinin diqqət mərkəzinə duran ən ümdə məsələlərdən biri elmin və təhsilin inkişafına diqqət və qayğının artırılması olmuşdur.

Müərrim Heydər Əliyev 1998-ci il avqustun 31-də 1970-1987-ci illərdə Azərbaycandan kənarda ali təhsil almış mütəxəssislərin ümumrespublika toplantısında bu barədə demişdir: "Mən 1969-cu il iyulun 14-də Azərbaycana rəhbər seçildəndən sonra dərhal, birinci növbədə təhsil məsələləri ilə məşğul olmağa başladım. Bilirsiniz ki, mən o vaxta qədər də dövlət işində işləmişdim. Azərbaycanda təhsilin, xüsusilə ali təhsilin vəziyyəti mənə diqqət maraqlandırmışdı və mən bu barədə xeyli məlumata malik idim. Ona görə də özün təhsilin nəliyyətlərini də, qüsurlarını da, nöqsanlarını da bildirməyə başladım. Söhbətimiz ki, respublikanın başçısı kimi məsuliyyətimə də dərk edirdim. Ona görə də birinci növbədə təhsil məsələlərinə ciddi fikir verirdim. Araşdırmalar apararkən mənə aydın oldu ki, Azərbaycandan kənarda, respublikanın özündə hazırlana bilməyən ixtisaslar üzrə ali təhsil almaq üçün respublikaya 50 nəfərlik limit verilibdir... Mən maraqlandım ki, bəs siz bu limitə kimləri seçirsiniz, kimləri oxumağa göndərirsiniz? Siyahını aldım, çox təəssüfəndim... siyahıya baxanda gördüm ki, təyin olunmuş namizədlərin içində azərbaycanlılar azlıq təşkil edirlər, çoxluğu isə başqa millətlərdən olan gənclər təşkil edirlər".

Azərbaycanda təhsilin tənəzzülü ötən əsrin 90-cı illərin əvvəllərində, müstəqillik əldə edildikdən sonra xüsusilə geniş miqyas aldı, təhlükəli meyhanə özünü göstərməyə başladı. 1999-cu ilin martında Heydər Əliyev təhsil sahəsinə islahatlar üzrə dövlət komissiyasının iclasındakı yekun

nitqində həmin dövrü xarakterizə edərək deyirdi: "...Təhsil sistemi ələ bir sistemdir ki, burada heç bir inqilabi dəyişiklik ola bilməz. Ümumiyyətlə, bizim həyatımızın bütün sahələrində dəyişikliklər təkamül xarakteri daşıyır. Heç vaxt yol vermək olmaz ki, onillərlə yaranmış şeyi bir gündə vurub dağıdasan, ondan sonra heç bilmədiyin yeni bir qanun yaradasan".

Lakin Heydər Əliyevin ikinci dəfə hakimiyyətə qayıdışı respublikamızın mövqelərini və müstəqilliyini daha da möhkəmləndirdi. Çünki böyük rəhbər hər bir siyasi gediş gələcəyi nəzərdə tutdu. 1993-cü ilin iyunundan başlayaraq bütün sahələrdə olduğu kimi, elm və təhsil sahəsində də tənəzzülün, təhlükəli, dağıdıcı meyillərin qarşısı alındı. Milli təhsil sisteminin bərpası və yeni şəraitin tələblərinə uyğun olaraq inkişaf etdirilməsi üçün əlverişli siyasi, iqtisadi, hüquqi mühit yarandı.

Heydər Əliyev tərəfindən belə bir konsepsiya, strateji xətt hazırlanıb həyata keçirilməyə başlandı ki, dövlətin, dövlətçiliyin təməl prinsipləri içərisində milli təhsil və bəşəri elm müstəsna yer tutmalıdır. Heydər Əliyevin milli müstəqillik, milli dövlət quruculuğu strategiyasında isə belə bir ideya əsaslandırıldı ki, dövlət müstəqilliyinin əbədiyyətinin, vətəndaş cəmiyyətinin demokratik inkişafının magistral və hamar yolu mütləq və mütləq milli təhsildən keçir. Təhsil dövlətin təməl daşı, millətin gələcəyidir. Buna görə də o, prioritet sahə olan təhsilə, elmə, mədəniyyətə qayğını dövlətin əsas strateji xətti kimi ön plana çəkdi.

2000-ci il iyunun 13-də Heydər Əliyev "Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi haqqında" yeni bir Fərman imzalamışdır. Fərman təhsil sisteminin əsaslı şəkildə təkmilləşdirilməsinə, idarəetmənin müasir prinsiplər üzrə təşkilinə, təhsil sisteminin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmasına və dünya təhsil sistemində inteqrasiyasına zəmin yaratdı.

Azərbaycan Respublikasının orta təhsil sisteminə ən ciddi problemlərdən biri məktəb tikintisi, mövcud ümumtəhsil məktəblərinin təmiri və avadanlıqlarla təchizatı ilə bağlıdır. Təsədüfi deyildir ki, 2002-2003-cü dərs ilinin ilk günündə Heydər Əliyev Suraxanı rayonundakı 275 saylı məktəbdə olarkən öz çıxışında "Mən bu gün bəyan edirəm ki, yaxın zamanlarda Azərbaycanda məktəb tikintisi, məktəblərin müasir avadanlıqlarla təmin olunması, təmir edilməsi ilə əlaqədar ciddi tədbirlər haqqında öz təkliflərimi irəli sürəcəyəm" deməsi onun bu problemə nə qədər böyük diqqət yetirməsinin əyani təzahürü idi. Həmin çıxışdan qısa bir müddət keçdikdən sonra Heydər Əliyev "Azərbaycan Respublikası ümumtəhsil məktəblərinin maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi

il tarixli taleyüklü bir Sərəncam imzalamışdır. Həmin sərəncam milli təhsil sisteminin inkişafında mühüm amil olan ümumtəhsil məktəbləri şəbəkəsinin genişləndirilməsinə, maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsinə etibarlı zəmin yaratmışdır.

Müasir təhsil sistemini fərqləndirən cəhət kimi onun milli xarakter daşıması, ilk növbədə ölkənin inkişaf perspektivlərinə, xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərinə, mentalitetinə, zəngin tarixi ənənələrinə, demokratiyaya, humanizm prinsiplərinə əsaslanır, müstəqil, yaradıcı şəxsiyyətin və vətəndaşın formalaşdırılmasını, onun milli-mənəvi və bəşəri dəyərlərə ahəngdar inteqrasiyasını, təhsil alanların fasiləsiz təhsil almaq, daim yeniləşən biliklərə və dünyagörüşünə yiyələnmək tələbatının ödənilməsinə və dinamik inkişafını, intellektual və praktik kompetensiyalara, yeni informasiya və kommunikasiya texnologiyalarına yiyələnməsi təmin edir.

Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonrakı illərdə, bütün sahələrdə olduğu kimi, milli təhsil sahəsində də bir sıra uğurlar əldə edilmişdir. Bu uğurların ilhamverici qüvvəsi və qaranlıq məhz Heydər Əliyev idi. Onun müdrik daxili və xarici siyasəti, yaratdığı sabitlik təhsilin inkişafına əlverişli zəmin yaratmışdır.

Həyat və tarix elminin, təhsilin inkişafında tutduğumuz yolun düzgün olduğunu sübut edir. Bu yolda bizim strateji xəttimiz, prioritet istiqamətimiz, ali məqsədimiz, müqəddəs əməlimiz ümummilli lider Heydər Əliyevin elm, təhsil sahəsində imzaladığı fərman və sərəncamları, tövsiyə və göstərişləri layiqincə gərcəkləşdirməkdən ibarət olmalıdır.

MILLİ TƏHSİLİMİZİN BÖYÜK HİMAYƏÇİSİ

Azərbaycan təhsilinin inkişafı sahəsində ümummilli lider Heydər Əliyevin xidmətlərindən, onun milli təhsilimizin inkişafına verdiyi tarixi töhfələrdən iki istiqaməti xüsusi olaraq vurğulamaq olar: 1. milli tərbiyə və təhsilə nəzəri fikirləri; 2. milli təhsil quruculuğu yolunda həyata keçirdiyi əməli işlər.

Heydər Əliyev təhsilin Azərbaycan cəmiyyətinin inkişafındakı rolundan danışarkən demişdir: "Bu təhsil sisteminin nə qədər dəyərli olduğunu ondan görmək olar ki, Azərbaycanda yüksək savada, biliyə, ixtisasa, yüksək elmə malik insanlar var və onlar cəmiyyətin çox hissəsini təşkil edir. Əgər bunlar olmasaydı, Azərbaycanın iqtisadiyyatı inkişaf edə bilməzdi. Bunlar olmasaydı, Azərbaycan elmi inkişaf edə bilməzdi. Bunlar olmasaydı, biz indi Azərbaycanı müstəqil dövlət kimi idarə edə bilməzdik. Onları qiymətləndirmək lazımdır və on illərlə əldə etdiyimiz nailiyyəti heç vaxt unutmamalıyıq".

Ümummilli lider ilk dəfə olaraq milli tərbiyənin məzmununa gənc nəslin milli vətənpərvərlik tərbiyəsi anlayışı daxil etmiş və onun mahiyyətini müəyyənləşdirmişdir. Gənclərimizin milli ruhda, milli-mənəvi dəyərlər əsasında tərbiyələndirilməsinə vacib sayan cənab Heydər Əliyev göstərirdi ki, gənclərimiz tariximizi yaxşı bilməlidirlər, tariximizi yaxşı bilməyən gənc vətənpərvər ola bilməz. Onun nəzəri fikirləri içərisində təhsilin məzmununun müstəqil Azərbaycanın dövlətçilik prinsipi əsasında qurulması ideyasının əsaslandırılması mühüm yer tutur.

Təhsilin dövlət və cəmiyyət həyatının mühüm sahəsi olduğunu dərinlən bilən Heydər Əliyev Azərbaycanda hakimiyyətə gəlişinin ilk günündən onun inkişafına qayğını ön plana çəkdi, təhsilin yüksəlişinə nail olmaq üçün bütün potensial imkanlardan istifadəyə geniş şərait yaratdı. Nəticədə ötən əsrin 1970-1980-ci illəri Azərbaycan təhsilinin çoxqun yüksəliş illəri kimi tarixi yaddaşımıza daxil oldu. Keçmiş SSRİ-nin ali rəhbərliyində çalışdığı 1982-1987-ci illərdə Heydər Əliyev digər sahələrlə yanaşı, super dövlətin təhsil sistemində, eləcə də, SSRİ-də keçirilən ümumi təhsil və peşə məktəbi üzrə islahat prosesinə rəhbərlik etmişdir.

Möhtərəm Heydər Əliyevin təhsilin inkişafındakı böyük xidmətlərindən biri də 1970-1980-ci illərdə şəxsi təşəbbüsü və qayğısı sayəsində Azərbaycandan kənarda, keçmiş SSRİ-nin 50-dən artıq böyük şəhərinin 170-dən çox ən məşhur ali məktəblərində respublikamızın xalq təsərrüfatı, elm, təhsil və mədəniyyətinin 80-dən artıq sahəsini əhatə edən və ən zəruri ehtiyac duyulan 250-dən çox ixtisas üzrə 15 mindən artıq azərbaycanlı gəncin ali təhsil almasına şərait yaratmasıdır. Həmin müntəxəssisləri Heydər Əliyev "Azərbaycanın milli sərvəti" kimi qiymətləndirmişdir.

Azərbaycan xalqının tarixi taleyi və xoşbəxtliyi ondadır ki, 1970-1980-ci illərdə keçirilmiş təhsil islahatına da möhtərəm Heydər Əliyev başçılıq edib. Möhtərəm Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqının təkid və tələbi ilə yenidən hakimiyyətə qayıdışı milli təhsil quruculuğunu da böhrandan çıxarmağa, beynəlxalq standartlara uyğun islahatlara başlamağa imkan verdi. Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycanda milli təhsil quruculuğu sahəsində də islahatın memarı və qurucusu idi. Onun hakimiyyətə xilaskar missiyalı qayıdışı Azərbaycanın sosial-iqtisadi, siyasi və mədəni həyatının bütün sahələrində olduğu kimi, təhsil sahəsində tənəzzülün, depresiyanın qarşısını almağa imkan verdi, təlim-tərbiyə müəssisələrinin ahəngdar işi bərpa olundu, təhsil sisteminin müstəqil dövlətçilik prinsipləri əsasında qurulmasına tarixi şərait yarandı. Heydər Əliyevin 1998-ci ilin martın 30-da imzaladığı sərəncamla yaradılmış təhsil sahəsində islahatlar üzrə Dövlət

Komissiyası tərəfindən qısa müddətdə "Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Proqramı" hazırlandı və 1999-cu ilin 15 iyununda - Milli Qurtuluş günündə təsdiq olundu. Həmin proqramda XXI əsr Azərbaycan təhsilinin strategiyası işlənib hazırlanmışdır.

Təhsil quruculuğunda kəmiyyət göstəriciləri ilə yanaşı, keyfiyyətin də yüksəldilməsinin vacibliyindən danışarkən ümummilli liderimiz təhsil sisteminin qarşısında duran ümummilli vəzifələr haqda demişdir: "...Azərbaycanda gəncliyə, təhsilə nə qədər böyük qayğı var və Azərbaycan gəncləri də, uşaqlar da təhsilə, məktəbə nə qədər böyük həvəslə gedirlər. Bu rəqəmlər çox sevindiricidir. Amma bu rəqəmlərin arxasında keyfiyyət durmalıdır. Həm orta məktəblərdə, həm ali məktəblərdə təhsilin keyfiyyəti yüksəldilməlidir. Təhsil ocaqlarında gənclərin təhsil almasına qayğı artmalıdır. Gənclərin daha da yaxşı oxuması, təhsil alması üçün tələbkarlıq artırılmalıdır. Əgər bu olmasa, bu rəqəmlər təbiidir ki, istənilən mənanı verməz".

Şükürlər olsun ki, millətimizin dövlət müstəqilliyi əbədi və dönməz xarakter alıb, təhsilimizi, məzmunca milli və ümumbəşəri dəyərlər əsasında, milli müstəqillik prinsipləri, milli dövlətçilik ideologiyası - milli vətənpərvərlik, Azərbaycançılıq, Vətəncilik, dilə, dinə, millətə məhəbbət ruhunda tərbiyə etmək əsasında qurmaq, tariximizi, mədəniyyətimizi, dilimizi, ədəbiyyatımızı uşaqlara, gənclərə yetərinə öyrətmək üçün tarixi imkanlar yaranıb, bu sahədə uğurlu addımlar atılıb. Müstəqil Azərbaycan keçən əsrin sonlarından başladığı təhsil islahatlarını yeni əsrdə də davam etdirir, təhsilimiz məzmunu sahəsində əsaslı, kardinal islahatlar aparır, dərslük yaradıcılığı yolunda inamla irəliləyir...

Ben kendi adıma gurur duyuyorum ki Azərbaycan evladiyım. Haydar Aliyev'in yeniden inşa ettiği bu güzel devleti bizim gibi yüksek eğitim alan gençler sayesinde daha da gelişecek ve bütün dünyaya kendi sesimizi duyuracağız. Kısacası ne mutlu ki böyle güzel bir ülkenin evlatlarıyız..

AZAD OMAROV

**DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
İŞLETME ANABİLİM DALI**

Ölkələr arasında dostluq münasibətlərinin möhkəmlənməsinə
mədəniyyət və elm sahəsində əlaqələrin təsiri böyükdür.

HEYDƏR ƏLİYEV

HAYDAR ALİYEV DÖNEMİNDE AZERBAYCAN'DA SOSYAL VE KÜLTÜREL GELİŞMELER

Azerbaycan Halkının 'Umum milli Lideri ' Haydar Aliyev'in hayatı son devir Bağımsız Devletler Topluluğu ve Kafkasya bölgesinin tarihinin olaylarıyla derin ilgisi olan bir zamanı içine almaktadır.

Haydar Aliyev'in ilgi çeken yönü, sadece Kafkaslarda değil zamanının tüm devletlerinde ve siyasi arenasında siyasi olduğu kadar sosyal, ekonomik ve fikri gelişme planında önemli bir devlet adamı gibi saygı uyandıran geçmişe, bilgiye, birikime ve tecrübeye sahip lider olmasıdır. Araştırmacıların, düşünürlerin üzerinde bir-leştiği fikir , Haydar Aliyev'in tarihte ender rastlanan kişilik yapısına sahip dahi şahsiyet olmasıdır. Olayları kavrama, bunlara ilişkin gerektiği gibi hareket edebilme, kısa zamanda doğru karar verebilme gibi üstün meziyetleri kendinde birleştiren ender insan... Onun yaptığı işlerde başarısının büyük sebebi bu özellikleri kendinde barındırmış olmasıdır.

Azerbaycan'ın otuz yıldan daha uzun bir dönemini kapsayan tarihi kaderi Haydar Aliyev'in adı ile kopmaz bağlarla bağlanmıştır. Bu yıllarda olan her türlü toplumsal, siyasi, ekonomik ve kültürel yaşamdaki gelişmeler sırf Haydar Aliyev'in adı ile bağlantılıdır.

Yöneticiliğini yaptığı bu zaman diliminde Haydar Aliyev, bazı zamanlarda ayakta kalabilmesi, yeri geldiğinde gelişmesi için dai-ma çalıştığı , zengin kültürü, büyük tarihi geçmişi ile her zaman gurur duyduğu ve gelecek kuşaklarının kaderi ile kaygılandığı öz yurdu Azerbaycan'ı bir devlet gibi zamanın zor ve sert sınavlarından geçirdi.

Halkına karşı sevgisi karşılıksız kalmadı. 'Ben her zaman gurur duyduğum bugün de gurur duyuyorum ki; ben Azerbaycanlıyım!' kelamı onun halkına, vatanına, milletine karşı sevgisini simgeler niteliktedir. Bu sevgi mesajına Azerbaycan kayıtsız kalmadı. 'Haydar Halk , Halk Haydar' sevgi mesajını dillerden düşürmeyen ise bu defa vefalı Azerbaycan halkı idi. Bu sevgi mesajları en sonunda Azer-baycan tarihinde derin yer edecek olan 'Umumilli Lider' kavramı ile bütünleşecekti.

Azerbaycan'ın en büyük servetinin yine Azerbaycanın insanları olduğuna inanan Haydar Aliyev faaliyetini her zaman insan odaklı tutarak sürdürmüştür. Tüm enerjisini kendisinin de dediği gibi 'Ben ömrümün kalan kısmını da halkıma armağan ediyorum!' felsefesine uygun harcamıştır. Onun yöneticilik yaptığı dönem Azerbaycan hem siyasal, hem ekonomik, hem de sosyo-kültürel anlamda gelişmelere şahit olmuştur.

ömrümün kalan kısmını da halkıma armağan ediyorum!' felsefesine uygun harcamıştır. Onun yöneticilik yaptığı dönem Azerbaycan hem siyasal, hem ekonomik, hem de sosyo-kültürel anlamda gelişmelere şahit olmuştur.

Sosyal hayata, kültüre, eğitime büyük önem veren Lider Azerbayca-nın çok eski, zengin kültürünün, doğal kaynaklarının doğru şekilde kullanılmasının önemini çok iyi kavramıştı. Azerbaycan gelişmiş Avrupa ile medeniyetler beşiği Asya arasında bulunuyor. Ülke, halkın tarihi, ulusal kültürü, tarihi kökler ve zihniyeti Doğu ile Batı'nın, Avrupa ile Asya'nın sentezini oluşturuyor. Haydar Aliyev halkın maneviyatını, ilmini, kudretini, zekasını çok iyi bellermiş ve bu avantajı çok iyi sezmıştır, kendi tabiriyle 'kendi tarihi misyonumuzu anlıyoruz' ve bunu gerçekleştirmek için de gerekli çalışmaları yapmıştır. Ülkesini , halkını dünyaya olduğu gibi tanıtmak ve halkın manevi değerlerini, başarılarını dünyaya sergilemek hedefi onun faaliyetlerinin temelini oluşturmuştur.

Haydar Aliyev Cumhurbaşkanı seçildikten hemen sonra devletin bağımsızlığını güçlendirmek, devleti her yönden geliştirmek, işgal altında olan topraklarımızı işgalden kurtarmak, ülkedeki savaş durumunu hemen sona erdirmek, halkın geçimini iyileştirmek, vatandaşın daha iyi şartlarda yaşaması için sosyal zeminin yaratılması konusunda faaliyetlerini hayata geçirmeye başlamıştır.

Halkı halk yapan , onu diğer halklardan ayıran unsurlardan biri onun milli kültür birliğidir. Kültür ile beraber ortak bir tarih, birlikte yaşanan ve paylaşılan bir coğrafya, yani vatan, milli kimlik, o kimliği belirleyen maddi ve manevi temel değerler, ortak bir şuurla söylenilen ve coşku içinde dinlenilen bir Milli Marş, vatan semalarında şanla şerefle dalgalanan bir bayrak! Azerbaycan halkının temel göstergeleri ve temel öğeleridir.

Ülkede vatandaş birliğinin, dayanışmasının oluşturulması konusu Haydar Aliyev'i her zaman düşündürmüştür. Azerbaycan'ın demokratik ve laik devletçilik esaslarına uygun gelişmesi için insan hak ve özgürlüklerinin korunması en çok dikkat ettiği konular arasında olmuştur. İcraatlarını ad bunu esas alarak yapmıştır. İlk önce devlet yapımızın temelini oluşturan sosyo-politik istikrarı sağlamış, ulusal dayanışma ve yasaların üstünlüğüne dayanan vatandaş toplumunun temelini oluşturmuştur.

Ahalinin refahının iyileştirilmesi ve sosyal güvenliği konuları Haydar Aliyev'in her zaman ilgi alanları olmuştur. Pazar Ekonomisi yolunda yapılan birçok faaliyetin sosyal yönlü olması bunun göstergesidir. Hayata geçirilmiş sosyal politikada tüm halkın ihtiyaç ve istekleri dikkate alınmış, düşük seviyeli ailelerin, gençlerin, çocukların, yaşlıların sosyal güvenliğine son derece önem verilmiştir.

Bir milyon civarında göçmen vətəndaşımızın ev ihtiyacının karşılanması ve onlara yönelik istihdam sorununu çözmek amacı ile 6 Ocak 1999'da Sosyal Gelişme Fonu yaratılmıştır. Bu Fonun yardımı ile göçmen vatandaşlarımızın yerleşmiş oldukları yaşam alanlarının alt yapı sorunlarına yönelik bir sıra projeler hayata geçirilmiştir. Bunun yanı sıra ülkenin Petrol Fonu'ndan elde edilen kazanç da her zaman göçmen vatandaşlarımızın sosyal problemlerinin çözümü için kullanılmıştır.

Ahhalinin refah göstergelerinden biri olan asgari ücret düzeyleridir. Asgari ücretlerin artımı sonucunda sağlık, kültür, sanat, eğitim, spor alanlarında maaşlar bir kaç defa artmıştır. Yapılan bu faaliyetler sonucunda toplumda yukarıda söylenen alanlarda çalışanların verimliliğinde de artışlar görüldü. Yaratıcı gücü yüksek olan çalışanların ülkenin yeniden yapılandırılmasında görev üstlenmeleri sonucunda bu alanda dünya çapında gözle görünür derecede başarılar elde edilmiştir.

Azerbaycan kültürü 70 yıllık Sovyet yönetiminde sayısız tahriplere uğramıştır. Kültürümüz 70 yıllık ayrılıktan sonra yeniden yeşerdiği yıllarda Heydar Aliyev'in düşünölmüş dikkatli ve özerili çalışması sonucunda daha da azamelli devrini yaşamıştır. Bağımsızlık zamanında milli kültürümüzün izdüşümü olan dünyaca ünlü sanat adamlarının, ayrıca ayrı-ayrı milli bayramların ve tarihi günlerin yeniden yaşatılması ile ilgili programlar Heydar Aliyev'in imzaladığı ferman ve direktifler doğrultusunda yapılmıyordu. Bu programlar kapsamında ünlü şahsiyetlerimizin adını taşıyan ve tarihi olaylarla ilgili sokaklar, parklar, müzeler inşa edilmiş, çeşitli kitaplar basılmış, kültür, sanat, eğitim vb. alanlarda devletimize hizmet etmiş insanlarımıza yönelik çeşitli programlar düzenlenmiş, birçok vatansever Azerbaycan evladı çeşitli hediye ve madalyalarla taltif edilmiştir. Halkının Umumili Lideri kültür sanat faaliyetlerine son derece önem vermiş, kültür ve sanatımıza her zaman destek olmuştur. Hayatını milli kültürümüze ve sanatımıza adanmış, yeteneğini ve enerjisini halkı için sarf etmiş olan vatandaşlarımızı özel olarak ödüllendirilmiştir.

Heydar Aliyev'in Cumhurbaşkanı olduğu dönemde uluslararası arenada ülkemize, onun kültürüne ilgi daha da artmış, dünyanın çeşitli ülkelerinden tanınmış kültür sanat toplulukları, kolektifleri ve sanat adamları çeşitli programlarda Azerbaycan'da olmuş, bu alanda milletlerarası dostluk - kardeşlik faaliyetlerinin temeli atılmıştır.

Demokratik ve laik bir Cumhuriyetin Cumhurbaşkanı olarak Heydar Aliyev insana, onun inançlarına büyük önem vermiştir. Halkımızın maddi manevi değerlerine büyük saygıyla bağlanmış, dini bayram ve

merasimlerin devlet seviyesinde kutlanmasına olanak sağlamıştır. Tarihi ve milli ananelerimizin, gelenek ve göreneklerimizimizin korunması yolunda çalışmaları unutulmazdır. Bu devirde ülkede onlarca cami ve diğer ibadet merkezleri inşa edilmiş, ilahiyat fakülteleri faaliyete başlamıştır. Hristiyan ve Yahudi dinlerine mensup Azerbaycan vatandaşlarının da serbest şekilde ibadet etmesi için kilse ve sinagoglar inşa edilmiştir.

Halkımızın ulusal, manevi gelenekleri, kültürel milli değerleri her zaman, yüzyıllar boyunca halkımızı yüksek maneviyat ortamında yetiştirmiş, geliştirmiş, yaşamasını sağlamıştır. Azerbaycan halkı ulusal, dini, manevi geleneklerinin, değerlerinin her zaman en yüksek maneviyatı yansıtmış olmasından dolayı gurur duyabilir. Azerbaycan gençleri bu değerlerine daima bağlı kalmak için çalışmalıdır. Heydar Aliyev'in tüm Azerbaycan gençlerine nasihat niteliğindeki "Bizim kendi kökenimiz çok sağlam ve biz onunla gurur duyabiliriz. Her gencin yaşamını başarıyla sürdürmesi için kökenlerine bağlılığı en temel etkidir" kelamı biz gençler için her zaman yol gösterici olmalıdır.

Halkımızın milli serveti olan Ana dilimizin gelişmesine daima ehemmiyet vermiş Ana dilimizin gerçek ismi yeniden kazanılmış, "Azerbaycan dili" ifadesi dünya dilleri arasında kendi şanlı yerini tutmuştur. Bu çalışma halkımızın milli irsinin korunmasında, tebliğinde ve gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Azerbaycan diline dikkat ve önemin bariz bir yansıması olarak 2001 yılı Kasım ayında Bakü'de Dünya Azerbaycanlılarının Birinci Buluşması gerçekleşmiştir.

Eğitimin devlet ve toplum hayatının en önemli alanı olduğunu kavrayan Heydar Aliyev Cumhurbaşkanı olduğu ilk günden, eğitim seferberliği başlatmıştır. Eğitim sisteminin gelişmesini sağlamak amacıyla tüm potansiyelleri sonuna kadar zorlamış ve yeni eğitim sisteminin oluşturulmasına öncülük etmiştir.

Ülkelerdeki nüfusun okuma-yazma oranının yüksek olması önemli değildir. Önemli olan husus, nüfusun milli ve kültürel değerler içerisinde, çağdaş eğitim öğretimle, yüksek bilgi düzeyine göre eğitilmiş olmasıdır. Toplamların kalkınması açısından ekonomik, sosyal ve kültürel yönlerden bir bütünlük göstermesi şarttır. Bu bakımdan bir ülkeyi diğer ülkelerle karşılaştırırken, ekonomik göstergelerin yanında sosyal göstergeler de kullanılmaktadır. Temel sosyal göstergeler içinde iş bulma, kültür, sağlık ve eğitim bulunmaktadır. Bunlardan eğitim sektörü, kalkınma çabalarında ekonominin ihtiyaç duyduğu insana gücünü yetiştiren temel bir kaynaktır

Katı Sovyet yönetimi zamanında bile Azerbaycan'ın bağımsızlığına sonuna kadar inanmış ve bunun için gerekli hazırlıklarını eğitim alanına yatırım yaparak gerçekleştirmiştir. Sovyetler Birliği döneminde, 1970-1980 yıllarını kapsayan eğitim yatırımları doğrultusunda Azerbaycan'dan dışarıda, SSCB'nin birçok büyük şehrinde 170'den fazla üniversitesinde 15 bini aşkın Azerbaycanlı genç lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimi almıştır. Bu gençleri Haydar Aliyev "Azerbaycan'ın milli serveti" olarak nitelendirmiştir.

Böylece eğitim sisteminde gençlerin görevinin iyi bilinmesi, çağın gereklerine uygun olarak bireylerin yetiştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Devletin varlığı, birliği ve bölünmezliğinin korunması; ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasının tamamlanması, ancak çağın bilim ve teknolojisinin gerektirdiği bilgi ve becerilerle donatılmış, sağlam karakterli, kendi kültür değerlerine sahip gençlerin yetiştirilmesine bağlıdır.

Bağımsızlık döneminde de Azerbaycan'da eğitim seferberliği durmamıştır. Haydar Aliyev eğitim sistemimizi, milli değerler temelinde kurmuş, devletçilik ilkeleri ve ideolojisi - vatanseverlik, Azerbaycancılık, dile, dine, millete sevgi ruhunda terbiye etmek esasında inşa etmiştir. Tarihimizi, kültürümüzü, dilimizi, edebiyatımızı sonraki kuşaklara ulaştırmak için zemin hazırlamıştır. Bağımsız Azerbaycan eğitim sistemi şimdi sağlam temeller üzerine kuruludur. Modern eğitim sistemi, milli özelliklerde, ülkenin gelişme perspektiflerine, halkımızın milli-manevi değerlerine, mantalitesine, zengin tarihi ananelerine, demokrasiye, humanizme ilkelerine dayanıyor. Hür, yaratıcılık gücü yüksek, yenilikçi, dinamik gelişmeyi hedefleyen bireylerin topluma kazandırılmasını amaçlıyor.

Eğitim alanında uluslararası ilişkiler genişlemiştir. Bu eğitim politikasının sonucu olarak dünyayı birçok ülkesinde binlerce Azerbaycanlı genç eğitim almaktadır. Buna mukabil Azerbaycan'da ise 50'den fazla ülkeden gelen binlerce öğrenci eğitim hayatına vatanın çeşitli bölgelerinde devam etmektedirler.

Her yıl devamlı olarak eğitimin geliştirilmesi amacıyla, eğitime ayrılan devlet bütçesinde artım görülmektedir.

Azerbaycanın binlerce evladının şimdilerde dünyanın pek çok ülkesinde güvenle eğitim hayatına devam etmesinin sebebi, belki de Haydar Aliyevin bu sözleridir. "Emin olabilirsiniz, Azerbaycan devleti, Azerbaycan Cumhurbaşkanı gençlerimizin bütün haklarının garantörüdür ve bundan böyle de garantörü olacaktır. Emin olabilirsiniz, Azerbaycan gençlerinin daha iyi koşullarda yaşaması, eğitim görmesi için, daha iyi iş olanaklarının sağlanması için bundan böyle de elimizden geleni yapacağız."

Haydar Aliyev dünya arenasında söz sahibi bir ülke olmak için, milletin fertlerinin sağlam yetişmesinin de gerekli olduğunu saptamıştır. Bağımsız Azerbaycan'da tıp, sağlık alanında gelişmeyi sağlamak maksadıyla çeşitli fermanlar imzalamış, kanunlar hazırlamıştır. "Eczacılık faaliyeti hakkında", "Özel tıp faaliyeti hakkında", "Tıbbi sigorta hakkında" kanunlar bunlardan sadece bazılarıdır. Bu ve buna benzer kanun ve fermanların yürürlüğe geçmesi ile birlikte ülkede yüzlerce modern sağlık ocakları inşa edilmiş, mevcut hastane sistemleri çağımızın gereklerine uygun yeniden yapılandırılmıştır.

Haydar Aliyev'in Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra ülkede spora olan ilgi tamamen farklılaştı. Devlet sporun geliştirilmesini öncelikli konular arasına dâhil etti. 5 Mart 1995 tarihinde imzalanmış fermana göre, Azerbaycan halkına sağlıklı hayat tarzının tebliği, gençlerin spora olan ilgisini artırmak ve Azerbaycan sporunun uluslararası arenaya çıkmasını sağlamak amacıyla Azerbaycan Cumhurbaşkanı yanında Spor Fonu yaratıldı.

Sonuç olarak onu diyebiliriz ki ; Haydar Aliyev büyük politik deha ve devlet adamı, halkının Umum Milli Lideri, efsane, fenomen bir insan olmuştur. Azerbaycan'ın bir Cumhuriyet olarak var olmasında, ayakta kalabilmesinde ve gelişmesinde Haydar Aliyev'in emeği çok büyüktür. Azerbaycanın bağımsızlık döneminde yaşanan tüm gelişme çabalarında Haydar Aliyev'in imzasının olduğunu çok rahatlıkla söyleyebiliriz. O vatanının politik, sosyal, ekonomik alanlarda dünya ülkeleri arasında tanınması, Azerbaycan'ın ülkeler bazında saygı görmesi uğruna hakikaten "ömrünün kalan hissesini de halkına armağan etmiştir."

ANAR İSMAYİLZADƏ
ULUDAĞ UNIVERSİTETİ
TİBB FAKÜLTƏSİ

Azadlıq və istiqlaliyyət hər bir xalqın milli sərvətidir.

HEYDƏR ƏLİYEV

İQTİSADİYYATDA DİRÇƏLİŞ

Ermenistan silahlı qüvvələrinin Azərbaycana hərbi təcavüzü, ictimai-siyasi sabitliyinin pozulması, ölkədə rəhbərliyin tez-tez dəyişməsi nəticəsində 90-cı illərin əvvəllərindən etibarən iqtisadiyyatın əksər sahələrində istehsalın tənəzzülü başlamış və bu proses getdikcə dərinləşərək xroniki səciyyə almışdı. Prezident kimi fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən bəhs edərək Heydər Əliyev iki halı xüsusi qeyd etmişdir: "Respublika iqtisadiyyatı, demək olar ki, tamamilə dağıdılıb, xalqın rifah halı aşağı düşüb. Lakin respublikanın böyük sosial-iqtisadi, elmi-texniki potensialı var. Azərbaycanın coğrafi-siyasi vəziyyəti, onun təbii sərvətləri, uzun illər boyu yaranmış əsas fondları respublikanı bu ağır böhrandan çıxarmağa imkan verir. Digər tərəfdən yeni islahatlar aparmaq yolu ilə bazar iqtisadiyyatına keçmək istiqamətində hərəkət etməliyik". 1993-cü ilin yarısından başlayaraq, aparılan ardıcıl və məqsədyönlü siyasət nəticəsində ictimai-siyasi sabitliyin təmin olunması, istehsalda yaranmış geriləmə proseslərinin qarşısının alınması və digər tədbirlərdən sonra iqtisadiyyatda tənəzzül tədricən aradan qaldırıldı və bununla da Azərbaycanın iqtisadi inkişafına mahiyyət-cə yeni mərhələnin təməli qoyuldu. Əldə olunan makroiqtisadi sabitlik, sənayedə və digər sahələrdə iqtisadi göstəricilərin artımı, həyata keçirilən geniş miqyaslı iqtisadi islahatların ilkin nəticələri aparılan siyasətin düzgünlüyünü və Azərbaycanın bazar iqtisadiyyatı yolunda inamlı addımlarını təsdiq edirdi. İqtisadi islahatların mühüm istiqaməti olan özəlləşdirmə prosesi uğurla həyata keçirilmişdir.. 1994-cü il sentyabrında imzalanmış "Əsrin müqaviləsi" Azərbaycan Respublikasının siyasi, iqtisadi və informasiya blokadası şəraitində olan bir vaxtda imzalandı. Həmin dövrdə Azərbaycan haqqında dünyada təsəvvür ya ümumiyyətlə yox idi, yaxud da ki, respublikamız barəsində yalnız mənfi rəy formalaşmışdı. Heydər Əliyevin belə bir gərgin şəraitdə dünyanın 7 inkişaf etmiş qüdrətli dövlətini təmsil edən 11 neft şirkəti ilə "Əsrin müqaviləsi"ni imzalamağa müvəffəq oldu. Azərbaycan üçün həyati əhəmiyyəti olan bu müqavilə həm respublikanın daxilində sabitliyin bərqərar olunması, həm də xarici siyasətdə uğurların əldə edilməsində müstəsna rol oynadı. Xəzər dənizin Azərbaycan bölməsində yerləşən "Azəri", "Çıraq" və "Günəşli" neft yataqlarının birgə işlənməsinə dair müqavilənin imzalanması ilə bağlı üç ildən artıq davam edən danışıqların başa çatması faktı qeyd olunurdu. Həmin yataqların neft ehtiyatları 500 milyon tondan artıq qiymətləndirilmiş. Hazırlanmış müqavilənin layihəsi iqtisadi baxımdan Azərbaycan üçün

faydalı və səmərəli idi. Həmin prosesdə Azərbaycan üç sektordan öz xeyrini alacaq idi: ehtiyatların sahibkarı hüququ ilə, neft yataqlarının inkişafına sərmayələrin qoyulması prosesi ilə bağlı gəlir, və Respublika büdcəsinə vergi axıntısı. Bütün bunlar Azərbaycana gəlirli neftin 80% almağını təmin edəcək idi. Bundan əlavə, neftlə çıxarılmış müşayiə qazı ki, onun ehtiyatları 55 milyard kub metrə bərabər qiymətləndirilir, Azərbaycanın əmlakı olacaqdır. Konsorsium tərəfindən işlənmiş neft yataqlarında 90 milyard kub metr boş qaz da Azərbaycanın əmlakı olacaq və beləliklə müqavilənin iqtisadi potensialını qaldıracaqdır. Neft yataqlarının birgə işlənməsi otuz ilə planlaşdırılmışdır və bu Azərbaycanın iqtisadi və ictimai rifahı üçün zəruri əsas yaradacaqdır. Emal edilmiş neftin paylarla bölüşdürülməsi müqavilənin əsasıdır. "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanmasından bir az sonra yeni müqavilələrin imzalanması baş verdi və dünyanın bütün aparıcı neft şirkətlərinin təxminən 80%-i Xəzər dənizinin Azərbaycan bölməsində işləməyə başladı. İmzalanmış müqavilə hər bir mürəkkəb proses kimi iki tərkib hissəni özündə birləşdirir: global və yerli səciyyə daşıyan. Öz tərəfindən geosiyasət global komponentin əsas hissəsini təşkil edir. Heydər Əliyevin əsas işi müqavilənin bu hissəsi üzərində istiqamətləndirilmişdi. Həyəcənsiz və populyarizm, ancaq ona belli olan bir momentdə müəyyən dövrün müsbət və mənfi cəhətlərini, bütün gizlin axıntıları, geosiyasi vəziyyəti və dünya neft biznesinin xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq və aralarında müqayisə edərək, o, müqavilənin imzalanmasına razılığını verdi "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanmasından 3 il sonra müqavilənin iştirakçılarından ibarət Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti "Çıraq" yatağının ilk quyusundan neftin fontan vurmalarına nail oldu. Heydər Əliyevin özünün də vurğuladığı kimi, "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması ilə Azərbaycan Xəzər dənizi və onun enerji ehtiyatlarını bütün dünyanın üzünə açdı və bu hadisənin ölkənin gələcəyi üçün nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğunu tarixçilər yazacaqlar.

"Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması ilə yanaşı hasil olunacaq neftin dünya bazarına çıxarılması üçün əlverişli marşrutun axtarış tapılması da mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi. Layihə çərçivəsində ilkin neftin hasil olunmağa başladığı dövrdə onu Bakı-Novorossiysk kəməri vasitəsilə nəqli həyata keçirilirdisə də, artıq tezliklə neft hasilatının 50 milyon ton və ondan daha artıq səviyyəyə çıxarılması planlaşdırıldığından alternativ neft kəməri layihələri tələb olunurdu. Digər tərəfdən neftin nəqli məsələsi iqtisadi ilə yanaşı həm də siyasi səciyyə daşıdığından marşrutun seçilməsində marağı olan dövlətlərin də maraqlarının nəzərə alınması vacib idi. Məhz

belə bir vəziyyətdə Heydər Əliyev Azərbaycan neft kəmərinin çoxvariantlılığı ideyası ilə çıxış edir. Bakı-Supsa kəməri işə salınır, eyni zamanda "Əsrin müqaviləsi" çərçivəsində hasil olunacaq əsas neftin nəqli üçün "Bakı-Tbilisi-Ceyhan" neft kəmərinin inşa edilməsi üzrə danışıqlar intensivləşdirilir. "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması ilə başlayan neft strategiyasının həyata keçirilməsində ən təntənəli, dünya əhəmiyyətli hadisələrdən biri baş vermişdir. İyulun 13-də Türkiyənin Ceyhan şəhərində XXI əsrin ən böyük enerji layihəsi olan Heydər Əliyev adına Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin təntənəli açılış mərasimi keçirilmişdir. Azərbaycanın Xəzər dənizindəki sektorundan çıxarılaçaq neftin Gürcüstan və Türkiyə vasitəsilə dünya bazarlarına nəqlini nəzərdə tutan bu layihənin baş tutacağına inanmayanlar, onun həyata keçirilməsinə mane olan qüvvələr də az deyildi. Lakin Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin qətiyyəti və siyasi cəsarəti, habelə Gürcüstan və Türkiyə rəhbərlərinin iradəsi, Amerika Birləşmiş Ştatlari hökumətinin yaxından dəstəyi, beynəlxalq maliyyə qurumlarının köməyi sayəsində layihənin həyata keçirilməsi mümkün oldu. Bakı-Tbilisi-Ceyhan boru kəməri Azərbaycan, Gürcüstan, Türkiyə və bütövlükdə bölgə, Avropa və ümumən dünya üçün iqtisadi, siyasi baxımdan, enerji təhlükəsizliyi cəhətdən çox böyük əhəmiyyətə malik olmaqla yanaşı, Türkiyənin Qara dəniz boğazlarının həddən artıq yüklənməsinin də qarşısını alacaqdır.

Bu kəmərin çəkilməsi yolunda yaradılan çoxsaylı əngəllərə baxmayaraq Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin siyasi iradəsi və uzaqgörənliyi sayəsində maneələrin hamısı dəf edilərək bu layihənin gerçəkləşməsi reallığa çevrildi. Neftlə zəngin dövlətlərin inkişaf təcrübəsi göstərir ki, bəzən neft gəlirlərinin istifadəsinin tənzimlənməməsi səbəbindən böyük problemlər yaranıb. Neft bir çox ölkələr üçün xoşbəxtlik yox, problemlər gətirib. Azərbaycanın neft strategiyası müəyyən edilərkən bu məsələlərə çox ciddi yanaşılıb və açıq bazar iqtisadiyyatının qurulması, ölkəmizin dünyaya inteqrasiya etməsi, siyasi sabitliyin təmin edilməsi, demokratikləşmə prosesləri ilə əlaqələndirilib. Azərbaycanda həyata keçirilən dövlət siyasətinin nəticəsi olaraq "holland sindromu"nu əmələ gətirən şərait mövcud deyil. Təbii ki, neftdən gələn gəliri birmənalı şəkildə xərclərə yönəltmək, bu şərait yaranar. Cənab Heydər Əliyevin də qeyd etdiyi kimi, neft bizim üçün məqsəd deyil, vasitədir. Ümummilli lider Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi yeni neft strategiyasının reallaşması nəticəsində bu gün Azərbaycanın maliyyə imkanları genişlənməkdədir. Yaxın illərdə isə ölkəmizə daha çox - milyardlarla dollar həcmində neft gəlirləri daxil

olacaqdır. Neft Fondunun vəsaitlərindən yalnız müəyyən sosial problemlərin həlli, sahibkarlığın inkişafı, yeni texnologiyaların mənimsənilməsi ilə əlaqədar istifadə olunur. Digər tərəfdən, "holland sindromu" o vaxt real olardı ki, ölkədə qeyri-neft sektoru inkişaf etdirilməsin.

1993-cü ildə Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının xahişi və müraciəti ilə hakimiyyətə gələrkən respublikada ümumi daxili məhsul istehsalında geriləmə baş verirdi. Lakin Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə respublikada görülən təxirəsalınmaz tədbirlər nəticəsində iqtisadiyyatda tənəzzülün qarşısı alındı və beləliklə, bugünkü nailiyyətlərin əldə olunmasının təməli qoyuldu. Hazırda həmin tarixi dövrü təhlil etdikdə onu sabitləşmə dövrü kimi səciyyələndirmək olar. Məhz həmin illərdə geriləmənin qarşısı alındı və dirçəliş dövrü başladı. Sənayenin inkişafı ilə yanaşı Heydər Əliyev respublikada kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsinə də xüsusi diqqət yetirirdi. Məhz bu diqqətin nəticəsində respublikada 40-dan çox hüquqi-normativ sənəd qəbul edildi və onların əsasında aparılan islahatların yekunu olaraq necə min kəndli ailəsinə minlərcə hektar torpaq sahəsi verilmişdir. Yaxın keçmişdə əsas kənd təsərrüfatı məhsullarını müxtəlif xarici ölkələrdən alan Azərbaycan indi əksinə, xaricə məhsul ixrac edir. Bu da sözsüz ki, Heydər Əliyevin siyasətiylə məhsul istehsalının intensiv artımı nəticəsində mümkün olmuşdur. İdxal-ixrac əməliyyatlarının bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun qurulması nəticəsində ölkəmizin beynəlxalq əlaqələri ilbəl genişlənir, möhkəmlənir və inkişaf edir. İqtisadiyyatda aparılan islahatlar ölkənin maliyyə vəziyyətinin yaxşılaşmasını, dövlət büdcəsinin gəlirlərinin ildən-ilə artmasını təmin etmişdir. 2002-ci ildə dövlət büdcəsinin bütün mənbələrdən daxil olan gəlirləri dəfələrcə artaraq 4,6 trilyon manata çatmışdır. Beləliklə, tam əminliklə demək olar ki, 1993-2003-cü illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatı böhran və tənəzzül məqamından çıxaraq, iqtisadi inkişaf və yüksəliş yoluna qədəm qoymuşdur.

ASAF SEYİDOV

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
GEMİ İNŞAATI MÜHENDİSLİĞİ

Başqasının fikrinə hörmət etmək, ondan faydalı bir şey götürmək qabiliyyəti hər bir adama lazımdır.

HEYDƏR ƏLİYEV

HEYDƏR ƏLİYEVİN NEFT VƏ ENERJİ STRATEGİYASI

Xalqımızın ümummilli lideri, müstəqil Azərbaycan dövlətinin banisi Heydər Əliyev ötən əsrin 70-ci illərində müstəqil enerji təhlükəsizliyi sisteminin respublika miqyasında yaradılma-sının bünövrəsini qoymağa başladı. Həmin məqsədlə Heydər Əliyev ilk növbədə neft, qaz və energetika sahələrinin yenidən qurulması, yeni texnika və texnologiyaların tətbiqi, respublikanın qabaqcıl elm xadimlərinin və elmi-tədqiqat institutlarının bu sahələrə cəlb olunmasını təşkil etdi. Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda 80-ci illərin əvvəllərində yeni açılmış "Günəşli" yatağının sənaye miqyaslı istismarına başlanılması üçün dərin özüllü platformalarının layihələndirilməsi, tikilməsi və dənizə aparılaraq yataqda quraşdırılması, yeni tipli dartıcı və qaldırıcı gəmilərin alınması tələb olunurdu. Amma belə çətin və olduqca böyük məbləğdə vəsait tələb olunan materialların və texnikaların alınması məsələsini yalnız keç-miş SSRİ-nin rəhbərliyi ilə həll etmək lazım idi. Bu işin öhdəsindən ümummilli liderimiz çox böyük məharətlə gəldi və "Xəzər-dəniz-neft-qaz" İstehsalat Birliyi üçün bir ildən sonra platformaların tikintisinə tələb olunan boruların, platformanın dənizə aparılması üçün böyük gücə malik yedək gəmilərinin və yükqaldırma qabiliyyəti 2500 ton olan "Azərbaycan" kran-gəmisinin alınması prosesi baş tutdu. Bununla yanaşı, respublikanın enerji dəhlizinin bütün istiqamətlərində mühüm işlər görülməyə başlandı. Belə ki, ümummilli liderimizin rəhbərliyi və qayğısı nəticəsində Şamaxor SES-in tikintisinin başa çatdırılması, Əli Bayramlı, Mingəçevir və Sumqayıtda istilik-elektrik stansiyalarının əsaslı təmir-bərpa işlərindən sonra istismara verilməsi təmin olundu. Azərbaycanda 70-ci illərə qədər elmi-texniki baxımdan əsaslandırılmış enerji təhlükəsizliyi strategiyası olmadığından, bütün tələblərə cavab verən enerji kompleksinin yaradılması işinə, demək olar ki, başlanmamışdı. Odur ki, ulu öndər Heydər Əliyev global enerji çatışmazlığını görərək respublikanın enerji təhlükəsizliyi sisteminin yaradılmasını mühüm problem kimi qəbul etdi və onu yaratmağa başladı. Qısa zamanda görülmə işlərin nəticəsində respublikanın enerji təhlükəsizliyi sistemləri xeyli dərəcədə yaxşılaşdı, əhalinin enerji təchizatında irəliləyişlər baş verdi. Ümummilli liderimiz müdrik rəhbər kimi görürdü ki, Azərbaycanın inkişafında ən mühüm rol oynayan enerji mənbələrini artırmaq və ondan səmərəli istifadəni yaxşılaşdırmaq çox vacibdir. Elə bu səbəbdən respublikada enerji daşıyıcıları istehsalına diqqət artırıldı. Nəticədə 1980-1985-ci illərdə respublikada qaz hasilatı

mənbələrini artırmaq və ondan səmərəli istifadəni yaxşılaşdırmaq çox vacibdir. Elə bu səbəbdən respublikada enerji daşıyıcıları istehsalına diqqət artırıldı. Nəticədə 1980-1985-ci illərdə respublikada qaz hasilatı maksimum həddə - 14,5 milyard kubmetrə çatdırıldı. Həmin illərdə Heydər Əliyevin tapşırığı ilə istilik elektrik stansiyalarında mazutun 80 faizini qaz ilə əvəz etmək prinsipi irəli sürüldü və "Azərənəji" bu vəzifənin öhdəsindən müvəffəqiyyətlə gəldi. Bundan əlavə, Heydər Əliyevin gərgin əməyi nəticəsində Avropada ilk dəfə 80-ci illərin əvvəllərində Bakıda Dərin Dəniz Özülləri Zavodu tikilərək istismara verildi. Beləliklə, Xəzərin Azərbaycan sektorunda dərinliyi 100 metrədən çox olan hissəsində dəniz yataqlarında quyuların qazılması, istismara verilməsi, neft və qaz hasilatı texnologiyasının tətbiqinə başlandı. Görülən bu işlərin nəticəsində dəniz yataqlarından karbohidrogen enerji daşıyıcıları hasilatı ildən-ilə artdı. Bu işə o demək idi ki, ümummilli liderimiz müdrik dövlət başçısı kimi Azərbaycan xalqının sosial-mədəni, iqtisadi problemlərinin həllinin elmi əsaslar üzərində bünövrəsini qoymaqla, həm də respublikanın tam sərbəst enerji təhlükəsizliyi sistemini yaratmış oldu. Ümumiyyətlə, enerji təhlükəsizliyi problemi Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi bütün illər ərzində daim diqqət mərkəzində olmuşdur. Respublikanın bütün şəhərlərinə və kəndlərinə qaz və elektrik xətlərinin çəkilməsinə nail olmaqla yaranmış fərakət enerji təhlükəsizliyi sistemi daha da möhkəmlənmişdir. Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda suyun dərinliyinin 120 metr və daha dərin hissəsində kəşf edilmiş yataqların işlənməsi üçün ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin tələbi və qayğısı nəticəsində 80-ci illərin əvvəllərində Zığ sahəsində və Dərin Dəniz Özülləri Zavodunda stasionar platformaların hazırlanması işləri sürətləndirildi və qısa zamanda buna nail olundu. Nəticədə "Günəşli" yatağında ilk stasionar dərin dəniz özülü quraşdırıldı və bu yataqdan neft-qaz hasilatına başlandı. Bu günə qədər həmin yataqdan respublikanın enerji kompleksinə 124,7 milyon ton neft, 8 02 min ton qaz-kondensatı və 82,1 milyard kubmetr qaz təhvil verilmişdir. Eyni zamanda, ulu öndər respublikanın enerji təhlükəsizliyi sisteminin möhkəmləndirilməsi və genişləndirilməsi məqsədilə həmin dövrdə neft, qaz və enerji kompleksinin ahəngdar və fasiləsiz işinin təmin olunması üçün yeni neft-qaz yataqlarının kəşfi və işlənməsi problemlərinə çox böyük tələbkərlilik, diqqət və qayğı göstərirdi. Bu səbəbdən dənizdə digər yataqlar - "Azəri", "Çıraq", "Ümid", "Naxçıvan" və başqaları kəşf edildi, quruda isə istismarda olan yataqların işlənmə sahələri genişləndirildi. 1988-ci ildən başlayaraq məlum hadisələr nəticəsində respublikanın enerji təhlükəsizliyi sisteminə

sistemində də ağır fəsadlar yaranmağa başladı. Xüsusən 1988-1992-ci illər ərzində bütün sahələr tənəzzülə uğradı və 1992-ci ilin axırında sənaye, kənd təsərrüfatı, demək olar ki, tam iflic vəziyyətinə düşdü. Həmin illərdə heç bir lazımi tədbirlər görülmədiyindən neft və qaz sənayesinin dayanma təhlükəsi yaranı. Belə bir vəziyyətdə zəncirvari enerji təhlükəsizliyi sistemi bütün istiqamətlər üzrə qırılmağa başladı, əhəlinin elektrik enerjisinə, qaza və digər enerji daşıyıcılarına olan tələbatı ödənilmədi. 1993-cü ilin ikinci yarısında Azərbaycan xalqı yaranmış ağır vəziyyətdən çıxış yolunu öz xilaskarı Heydər Əliyevin hakimiyyətə gətirilməsində gördü. Xalqın təkidli tələbi ilə hakimiyyətə qayıtdığı ilk gündən Heydər Əliyev respublikanın enerji təhlükəsizliyinin bərpası və bununla əlaqədar digər sənaye sahələrinin, ilk növbədə neft və qaz sənayesinin ahəngdar işinin bərpasına və strateji baxımdan inkişafının birinci dərəcəli Dövlət Proqramı kimi qəbul edilməsinə nail oldu. Ümummilli liderimiz tələyüklü strateji problemlərin həllini enerji təhlükəsizliyinin möhkəmləndirilməsində gördü. Lakin qısa zamanda enerji təhlükəsizliyi sistemində görülmə işlər bu sistem tam bərpasına ümid versə də, tələbatı uyğun deyildi. Ona görə də iqtisadiyyatın inkişafı və fraktal enerji təhlükəsizliyinin möhkəmləndirilməsi problemlərinin bağlılığına eyni prizmadan baxan Heydər Əliyev kəşf olunmuş dəniz yataqlarının birgə işlənməsinə xarici sərmayələrin cəlb olunmasının vacibliyini bayan etdi. Bu məqsədlə bilavasitə ulu öndərin rəhbərliyi altında işçi qrupu yaradıldı. ARDNŞ-də həmin illər xarici sərmayələrin cəlb sahəsinə başçılıq edən cənab İlham Əliyev dünyanın aparıcı neft şirkətlərinin rəhbərləri ilə danışıqla başladı. Görülmə gərgin işin nəticəsində 1994-cü ilin sentyabrında "Əsrin müqaviləsi" imzalandı. Həmin ildən başlayaraq ARDNŞ xarici şirkətlərlə birlikdə "Azəri", "Çıraq" və "Günəşli" (AÇG) yatağının dərin hissəsində işləməyə başladı. Ancaq Heydər Əliyev görülmə işlərlə kifayətlənmirdi. O, eyni zamanda dənizdə kəşf olunmuş "Şahdəniz" yatağının xarici sərmayələr cəlb etməklə birgə işlənməsinə böyük ümidlər bəsləyirdi. Çox keçmədi, bu məqsədlə xarici şirkətlərlə aparılan gərgin işlər nəticəsində qaz ehtiyatı 1 trilyon kubmetrdən çox olan "Şahdəniz" yatağının birgə işlənməsi üçün kontrakt imzalandı. Məhz bundan sonra ulu öndər iqtisadiyyatın əsası olan neft-qaz sənayesinin inkişaf yolunu ildən-ilə artan hasilat nəticəsində enerji daşıyıcılarının dünya bazarına çıxarılması üçün transmagistral kəmərlərin çəkilişində görünməyə başladı. Heydər Əliyev dünyanın aparıcı dövlət başçıları ilə məsləhətləşmələrdən sonra özünəməxsus bir qətiyyətlə neftin dünya bazarına çıxarılması üçün magistral neft kəmərinin marşrutunu Bakı-Tbilisi-Ceyhan istiqamətində

müəyyənləşdirdi, qazın nəqli üçün isə Bakı-Tbilisi-Ər zurum magistral qaz kəmərinin tikilməsini qərara aldı. Heydər Əliyevin adını daşıyan bu neft kəməri 2006-cı il iyun ayının 15-də istismara verilməklə Azərbaycan neftini dünya bazarına çıxarır. "Şahdəniz" yatağından hasil olunacaq qazın da dünya bazarına çıxarılması reallaşmaq ərafəsindədir. Bunlardan əlavə, ulu öndərin imzaladığı bir sıra fərman və sərəncamlarla enerji təhlükəsizliyinin möhkəmlənməsi sahəsində digər təxirəsalınmaz tədbirlər həyata keçirilməyə başlandı. İlk növbədə "Azəriqaz" QSC sistemində uzun illər istismarda olmuş magistral qaz kəmərlərinin əsaslı təmiri və bəzələrinin yenisi ilə əvəzlənməsinə, yeni qaz kəmərlərinin tikilməsinə və digər enerji tutumlu obyektlərin bərpasına nail olundu. Sonradan - 2000-ci ildə enerji sistemində qazın tam çatışmaması ilə bağlı mazutun dünya bazarında satılması və ucuz qiymətə qazın alınması təklif edildi. Bu təklif texniki, texnoloji və iqtisadi baxımdan səmərəli olduğundan Heydər Əliyevin tapşırığı ilə Rusiyadan ildə 4,5 milyard kubmetr qazın idxalına başlandı və bunun nəticəsində ölkə iqtisadiyyatına əlavə 50 milyon dollardan artıq vəsait daxil oldu. Eyni zamanda, Heydər Əliyevin tapşırığı ilə Bakı-Astara, Bakı-Qazax və Mozdok-Qazıməmməd magistral qaz kəmərləri sistemi əsaslı təmir edilərək istismara yararlı hala gətirildi və respublikanın cənub, qərb və şərq rayonlarının qazla təminatı bərpa edildi. Görülmə bütün bu işlərin nəticəsində respublikanın enerji təhlükəsizliyi sistemi xeyli dərəcədə möhkəmləndirildi. Amma blokada şəraitində yaşayan Naxçıvan Muxtar Respublikasının enerji təhlükəsizliyi sistemində gərginliklər davam edirdi. Naxçıvan əhalisi elektrik enerjisinə, qaza və digər enerji daşıyıcılarına ehtiyac duyurdu. Heydər Əliyev bu problemlərin mərhələli həllinə çox böyük əhəmiyyət verirdi. İlk növbədə ulu öndər Naxçıvana Türkiyədən və İrandan elektrik enerjisinin verilməsi məsələsini həll etdi və nəticədə əhəlinin elektrik enerjisi ilə təchizatı müəyyən qədər yaxşılaşdı. Bununla belə, Naxçıvan Muxtar Respublikasının enerji təhlükəsizliyini daha da yaxşılaşdırmaq üçün həm elektrik enerjisinin artırılması, həm də qazın verilməsini təmin etmək lazım idi. Həmin məqsədlə ulu öndərin tapşırığı ilə İran İslam Respublikası ilə danışıqlar aparıldı və nəticədə muxtar respublikanın ən zəruri ehtiyacları üçün gündə 1 milyon kubmetr qazın alınması məsələsi həll edildi. Bununla yanaşı, Heydər Əliyev Vayxır su elektrik stansiyasının tikilməsini mühüm məsələ kimi qarşıya qoydu. Beləliklə, ümummilli liderimiz tərəfindən əsası qoyulan respublikanın fraktal enerji təhlükəsizliyi sisteminin yeni dövrdə yüksəlişi başlandı və bu, strateji problemin həllinin tam başa çatdırılması üçün güclü zəmin yaradı.

Cənab İlham Əliyev də Prezident kimi fəaliyyətə başladığı ilk günlərdən hər bir regionda enerji və enerji daşıyıcı təchizatı problemlərini önə çəkib. Bu məqsədlə Mingəçevirdə və Əli Bayramlıdakı istilik elektrik stansiyalarında fəaliyyət göstərən blokların əsaslı təmir-bərpa işləri yerinə yetirilib, Bakıda Bayramzadə adına və "Şimal" istilik elektrik stansiyaları istismara verilib, Sumqayıtda istilik elektrik stansiyası bərpa olunub və hazırda əlavə olaraq yeni elektrik stansiyası tikilir, Astarada modul tipli elektrik stansiyası istismara verilib. Bütün bu işlərin görülməsi ilə bərabər, yeni qaz xətlərinin tikintisi də davam edir. Görülən işlərin nəticəsində Azərbaycanda elektrik enerjisinin istehsalı cari ilin axırınacan 24-25 milyard kVt-a çatdırılacaq. Prezident İlham Əliyev dəfələrlə çıxışlarında hasil edilən elektrik enerjisinin son hədd olmadığını bildirərək ölkənin müvafiq struktur rəhbərlərindən enerji təhlükəsizliyi sisteminin daha da yaxşılaşdırılması sahəsində qarşıda duran çoxsaylı tədbirlərin görülməsini tələb etmişdir. Cənab İlham Əliyevin tapşırığı ilə Naxçıvan Muxtar Respublikasında gücü 87 MVt olan modul tipli elektrik stansiyasının yaxın vaxtlarda tikintisinin başa çatdırılması, 4,5 MVt gücündə Vayxır su elektrik stansiyasının tikintisinin tamamlanması, Araz çayı üzərində 36 MVt gücündə Ordubad su elektrik stansiyasının inşasına başlanılması, bütün şəhər və kəndlərin qazlaşdırılması, bir sözlə, muxtar respublikanın sərbəst və tam enerji təhlükəsizliyi sisteminin yaradılması nəzərdə tutulmuşdur. Prezident bu problemi daim diqqət mərkəzində saxlamaqla müvafiq struktur rəhbərlərindən onların həllinə gündəlik qayğı göstərməyi tələb edir.

SAKİT SAMƏDOV

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

*Demokratiya insanların şüurunda dəyişiklik deməkdir.
Bu dəyişiklik inqilabla olmur, təkamül yolu ilə, tədricən gedir.*

HEYDƏR ƏLİYEV

Heydər Əliyev dönəmində Azərbaycanda İqtisadi İnkişaf (İqtisadiyyatın Yüksəlişində Neftin Önəmi)

İQTİSADİYYATDA DİRÇƏLİŞ

Bu məqaləyə başlamadan öncə Azərbaycan dövlətinin bütün müsbət dirçəlişlərinin səbəbi olaraq Heydər Əliyev ümummilli liderimizi söyləmək istəyirəm. Çünki ümidin söndüyü və kimsənin ummadığı bir zamanda gəlib və ya millətin istəyi ilə gətirilib 0(sıfır) olan göstərgələrin həttə mənfi olan göstərgələrin yavaş-yavaş yüksəlməsini saxlamaq hər kəsə nəsis olacaq bir müvəffəqiyyət deyil. Bu mənada Azərbaycan liderinə çox şey borcludur. Hansı mənada dəyərləndirilirsə dəyərləndirilsin amma bilinməlidir ki, yeni qurulan heç bir dövlət bu qədər qısa zamanda bu qədər nəaliyyətlərə imza atmamışdır. İstərsəniz türkiyəyə, istərsəniz avropa ölkələrinə və ya istərsəniz rusiyaya baxın fərq eləməz hamısında ən az 25 illik bir inkişafa şahidlik elayəcəksiniz. Heydər Əliyev Azərbaycan üçün bir nemət idi və bu neməti Azərbaycan xalqı heç bir zaman unutmayacaqdır. Burada diqqət edilməsi gereken bir digər xüsusiyyət isə Azərbaycanın stabilliyə çəkilməsi və iqtisadi inkişafın sağlanmasının ilk məqsəd olması bunu kim inkar edərsə etsin tarix inkar etməyəcəkdir və etməmişdirdə. Bəli bu nəaliyyətlərdən sonra dünya Azərbaycanı dinləməyə başlamışdır və dinləməklə qalmamış ermənistani işğalçı dövlət olaraq da tanımışdır. Heydər Əliyev bizim kimi gənclərin örnək alması gereken bir liderdir və mən inanıram ki, bizim kimi gənclər liderimizin yaptıklarını yaxşı oxumalı və yapmak istediklərində bizim kimi gənclər etmək istəyəcəklərdir. Mən Heydər Əliyevi sosial bir kişilik olaraq tanımlamaktan yanayım çünki o hər şeyi sadəcə iqtisadi rifahımız üçün deyil ən əsası milli dəyərlərimiz, əxlaqımız, sənətimiz, incəsənətimiz, mədəniyyətimiz və xarakteristik özəlliyimiz üçün yaptı əgər biz ekonomik olaraq inkişaf etməsəydik biz bu qədər önəmli və bizi biz edən dəyərlərimizdən yoxsul yaşayardıq. Biz hələ biz isək Heydər Əliyev ümummilli liderimizə çox şey borcluyuq deməkdir. Gənclər adına söz verirəm ki, biz hədəfi gördük və biz bu hədəf doğrultusunda irəliləyəcəyik. Gələk indi iqtisadi dirçəlişə.

Dərin mənəvi, mədəni, elmi iqtisadi, potensiala, əlverişli coğrafi-siyasi mövqeyə malik Azərbaycan həm də özünün zəngin təbii sərvətləri ilə məşhurdur. Bu sərvətlər içərisində neft əsas yer tutur. Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin müdriklik və uzaqgörənliklə, dərin inam və qətiyyətlə, məqsədyönlü və ardıcıl şəkildə həyata keçirdiyi qlobal, genişmiqyaslı və çox şaxəli iqtisadi siyasət nəticəsində bu gün neft onun əsl

sahibi olan Azərbaycan xalqına xidmət edərək ölkəmizin siyasi müstəqilliyinin, iqtisadi tərəqqisinin, insanlarımızın rifahının təmin edilməsinə yönəldilmişdir.

Azərbaycan neft sənayesi özünün 150 illik tarixi ərzində böyük inkişaf yolu keçmişdir. Lakin Azərbaycan xalqı yalnız XX əsrin sonlarında müstəqillik qazandıqdan sonra bu sərvətlərdən tam bəhrələnmək imkanı qazanmışdır. Bu imkanı reallığa çevirən isə Heydər Əliyev düşasıdır.

Bütün dünyada qədim neft diyarı kimi tanınmış Azərbaycanda neftin sənaye üsulu ilə hasilatı hələ XIX əsrin ortalarından başlanmışdır. 1848-ci ildə Bakıda, Bibiheybat yatağında qazılmış quyudan vurmuş neft fontanı Azərbaycanda "qara qızılın" sənaye üsulu ilə çıxarılmasının əsasını qoymuşdur. Artıq 1899-cu ildə Azərbaycan neft hasilatı və emalı üzrə dünyada birinci yere çıxmış, dünya neft hasilatının yarısını vermişdir.

XIX əsrin 70-ci illərindən etibarən Azərbaycan neft sənayesinə xarici kapitalın güclü axını başlanmışdır. Neft sənayesinin inkişafı yerli sahibkarların böyük bir nəslini yetişdirmişdir. Hacı Zeynalabdin Tağıyev, Musa Nağıyev, Şəmsi Əsədullayev və başqaları öz bacarığı, istedadı və əməksevərliyi sayəsində iri neft sənayeçilərinə çevrilmiş, xalqın, millətin rifahı üçün böyük işlər görmüşlər.

İkinci Dünya müharibəsi illərində Sovet İttifaqında çıxarılan neftin 75 faizini verən Azərbaycan cəbhəni yanacaq ilə təmin edərək alman faşizmi üzərində qələbədə böyük rol oynamışdır.

1949-cu ildə açıq dənizdə, Bakı şəhərindən 100 kilometr məsafədə o zaman üçün nadir yataq sayılan Neft daşlarında vuran fontan dənizdə neftçıxarmanın yeni mərhələsinin başlanğıcını qoymuşdur. Azərbaycan dünyada ilk dəfə olaraq açıq dənizdə neft çıxarmağa başlamışdır.

XX əsrin 70-80-ci illəri Azərbaycan neft sənayesinin böyük nailiyyətləri ilə yadda qalaraq onun inkişafı, maddi-texniki bazasının möhkəmlənməsi illəri olmuşdur. Həmin illərdə respublikamızın neft sənayesinin bütün uğurları Azərbaycana rəhbərlik etmiş Heydər Əliyevin adı ilə sıx bağlıdır.

Bu illər Azərbaycan neftçiləri tərəfindən dənizin daha dərin sahələrinin mənimsənilməsi ilə səciyyələnmişdir. Məhz bu dövrdə görülməş məqsədyönlü tədbirlər nəticəsində neft sənayesi möhkəmlənmiş və onun geniş infrastrukturunu yaranmışdır. Azərbaycanda dəniz yataqlarının işlənilməsi üçün qazma qurğuları, dənizdə tikinti işlərini təmin etmək üçün xüsusi gəmilər, texnika və avadanlıq gətirilmiş, Bakı dərin dəniz özülləri zavodu kimi nəhəng strateji istehsalat qurğusu tikilmişdir. Bununla yanaşı neft emalı, neft-kimya sənayesinin və neft maşınqayırmasının inkişafında böyük sıçrayış olmuşdur.

70-ci illərin əvvəllərindən etibarən Xəzərdə planlı surətdə geoloji-kəşfiyyat işlərinin təşkili və həyata keçirilməsi də Heydər Əliyevin misilsiz tarixi xidmətlərindəndir. Bu gün qətiyyətlə demək olar ki, Heydər Əliyevin bu illərdə respublikanın həyatının bütün sahələrində olduğu kimi neft sənayesində də gördüyü işlər onun uzaqgörən planlarının - Azərbaycanı "Əsrin müqaviləsi"nə, deməli xalqımızın müstəqilliyinə və rifahına doğru aparmaq niyyətlərinin əsasını təşkil edirdi.

Yuxarıda bəhs edilən xüsusiyyətlərdən və giriş bilgilerindən sonra isə dövlətimizin izlədiyi yolu və bu sıxıntılı yolun keçiş mərtəbələrini isə aşağıda mərhələ-mərhələ ifadə edilməyə çalışılmışdır.

Ermənistan silahlı qüvvələrinin Azərbaycana hərbi təcavüzü, ictimai-siyasi sabitliyinin pozulması, ölkədə rəhbərliyin tez-tez dəyişməsi nəticəsində 90-ci illərin əvvəllərindən etibarən iqtisadiyyatın əksər sahələrində istehsalın tənəzzülü başlamış və bu proses getdikcə dərinləşərək xroniki səciyyə almışdı.

Prezident kimi fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən bəhs edərək Heydər Əliyev iki halı xüsusi qeyd etmişdir: "Respublika iqtisadiyyatı, demək olar ki, tamamilə dağıdılıb, xalqın rifah halı aşağı düşüb. Lakin respublikanın böyük sosial-iqtisadi, elmi-texniki potensialı var. Azərbaycanın coğrafi-siyasi vəziyyəti, onun təbii sərvətləri, uzun illər boyu yaranmış əsas fondları respublikanı bu ağır böhrandan çıxarmağa imkan verir. Digər tərəfdən yeni islahatlar aparmaq yolu ilə bazar iqtisadiyyatına keçmək istiqamətində hərəkət etməliyik".

1993-cü ilin yarısından başlayaraq, aparılan ardıcıl və məqsədyönlü siyasət nəticəsində ictimai-siyasi sabitliyin təmin olunması, istehsalda yaranmış geriləmə proseslərinin qarşısının alınması və digər tədbirlərdən sonra iqtisadiyyatda tənəzzül tədricən aradan qaldırıldı və bununla da Azərbaycanın iqtisadi inkişafına mahiyyətə yeni mərhələnin təməli qoyuldu. Əldə olunan makroiqtisadi sabitlik, sənayedə və digər sahələrdə iqtisadi göstəricilərin artımı, həyata keçirilən geniş miqyaslı iqtisadi islahatların ilkin nəticələri aparılan siyasətin düzgünlüyünü və Azərbaycanın bazar iqtisadiyyatı yolunda inamlı addımlarını təsdiq edirdi.

İqtisadi islahatların mühüm istiqaməti olan özəlləşdirmə prosesi uğurla həyata keçirilmişdir. Özəlləşdirmə prosesi başlayandan 2003-cü il yanvarın 1-dək ümumi dəyəri 549,8 milyard manat olan 36,9 min kiçik müəssisə və obyekt, o cümlədən 711 sənaye, 120 kənd təsərrüfatı müəssisəsi, 351 tikinti təşkilatı, 2911 ticarət, 9641 məişət xidməti, 576 yanacaqdoldurma məntəqəsi, 16,5 min nəqliyyat müəssisəsi və nəqliyyat vasitələri, 92 kom-

munal təsərrüfatı obyektı və 5,2 min digər obyekt və avadanlıq özəlləşdirilmişdir.

2003-cü ilin əvvəlinədək nizamnamə kapitalı 5331,3 milyard manat olan 1486 dövlət müəssisəsi səhmdar cəmiyyətinə çevrilmişdir.

1994-cü il sentyabrın 20-də imzalanmış "Əsrin müqaviləsi" Azərbaycan Respublikasının siyasi, iqtisadi və informasiya blokadası şəraitində olan bir vaxtda imzalandı. Həmin dövrdə Azərbaycan haqqında dünyada təsəvvür ya ümumiyyətlə yox idi, yaxud da ki, respublikamız barəsində yalnız mənfi rəy formalaşmışdı. Heydər Əliyevin belə bir gərgin şəraitdə dünyanın 7 inkişaf etmiş qüdrətli dövlətini təmsil edən 11 neft şirkəti ilə "Əsrin müqaviləsi"ni imzalamağa müvəffəq oldu. Azərbaycan üçün həyati əhəmiyyəti olan bu müqavilə həm respublikanın daxilində sabitliyin bərqərar olunması, həm də xarici siyasətdə uğurların əldə edilməsində müstəsna rol oynadı. "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanmasından 3 il sonra, 1997-ci ilin noyabrında "Əsrin müqaviləsi"nin iştirakçılarından ibarət Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti "Çıraq" yatağının ilk quyusundan neftin fontan vurmasına nail oldu və bu andan başlayaraq, 2002-ci ilin sonunadək həmin yataqdan 24,5 milyon ton neft və 3,5 milyard kubmetr qaz hasil edir. Ümumiyyətlə, 2002-ci ildə Azərbaycanda 15,3 milyon ton neft hasil edilərək son iyirmi dörd ildə ən yüksək göstərici əldə olunmuşdur.

Heydər Əliyevin özünün də vurğuladığı kimi, "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması ilə Azərbaycan Xəzər dənizi və onun enerji ehtiyatlarını bütün dünyanın üzünə açdı və bu hadisənin ölkənin gələcəyi üçün nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğunu tarixçilər yazacaqlar.

"Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması ilə yanaşı hasil olunacaq neftin dünya bazarına çıxarılması üçün əlverişli marşrutun axtarılıb tapılması da mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi. Layihə çərçivəsində ilkin neftin hasil olunmağa başladığı dövrdə onu Bakı-Novorossiysk kəməri vasitəsilə nəqli həyata keçirildisə də, artıq tezliklə neft hasilatının 50 milyon ton və ondan daha artıq səviyyəyə çıxarılması planlaşdırıldığından alternativ neft kəməri layihələri tələb olunurdu. Digər tərəfdən neftin nəqli məsələsi iqtisadi ilə yanaşı həm də siyasi səciyyə daşıdığından marşrutun seçilməsində marağı olan dövlətlərin də maraqlarının nəzərə alınması vacib idi. Məhz belə bir vəziyyətdə Heydər Əliyev Azərbaycan neft kəmərinin çoxvariantlılığı ideyası ilə çıxış edir. Bakı-Supsa kəməri işə salınır, eyni zamanda "Əsrin müqaviləsi" çərçivəsində hasil olunacaq əsas neftin nəqli üçün "Bakı-Tbilisi-Ceyhan" neft kəmərinin inşa edilməsi üzrə danışıqlar intensivləşdirilir. 1999-cu ilin noyabrında ATƏT-in İstanbul zirvə

toplantısının sammiti çərçivəsində Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə prezidentləri ABŞ-ın dövlət başçısının iştirakı ilə Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac neft boru kəmərinin inşa edilməsinə dair hükmətlərarası saziş imzaladılar. Bu kəmərin çəkilməsi yolunda yaradılan çoxsaylı əngəllərə baxmayaraq Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin siyasi iradəsi və uzaqgörənliyi sayəsində maneələrin hamısı dəf edilərək bu layihənin gerçəkləşməsi reallığa çevrildi, 2003-cü ildə kəmərin tikintisi başlandı.

1993-cü ildə Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının xahişi və müraciəti ilə hakimiyyətə gələrək respublikada ümumi daxili məhsul istehsalında orta hesabla 20-23 faiz geriləmə baş verirdi. Lakin Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə respublikada görülən təxirəsalınmaz tədbirlər nəticəsində iqtisadiyyatda tənəzzülün qarşısı alındı və beləliklə, 1994-1995-ci illərdə bugünkü nailiyyətlərin əldə olunmasının təməli qoyuldu. Hazırda həmin tarixi dövrü təhlil etdikdə onu sabitləşmə dövrü kimi səciyyələndirmək olar. Məhz həmin illərdə geriləmənin qarşısı alındı və 1996-cı ildən etibarən dirçəliş dövrü başladı.

Statistikaya nəzər salsaq görərik ki, 1996-cı ildə ümumi daxili məhsul istehsalı 1,3 faiz artmış 1997-ci ildə həmin rəqəm 5,8 faiz, 1998-ci ildə isə 10 faiz təşkil etmişdir. Məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilən səmərəli tədbirlər nəticəsində ölkədə ümumi daxili məhsul son on ildə 21,2 faiz artaraq 2002-ci ildə 29,6 trilyon manata çatdı ki, onun da 59,8 faizi istehsal, 32,4 faizi xidmət sahələrində baş vermişdir.

1995-ci ildə sənaye məhsullarının buraxılışında azalma 21,4 faiz, 1996-cı ildə 6,7 faiz olmuşdusa, artıq 1997-ci ildə bu sahədə 0,3 faiz artım müşahidə edilmişdir. Bu sıradan neft emalı, metallurgiya, ağac emalı, şüşə və çini-saxsı məhsullar istehsalında artım daha yüksək olmuşdur. Digər istehsal sahələrində geriləmənin sürəti azaldılmış, bəzi hallarda isə bu meyil tamamilə dayandırılmışdır. 1997-2002-ci illərdə sənaye məhsulu istehsalı 23,6 faiz, yaxud orta hesabla ildə 3,6 faiz artmışdır. Həsilat sənayesi ilə yanaşı, qeyri neft sektoru - emal sənayesi də inkişaf edir. Son 4 il ərzində emal sənayesi sahələrində məhsul istehsalı 24 faiz, o cümlədən yeyinti sənayesində 22 faiz, taxta məmulatı istehsalında 3,5 dəfə, metallurgiya sənayesində 2,5 dəfə artmışdır.

Sənayenin inkişafı ilə yanaşı Heydər Əliyev respublikada kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsinə də xüsusi diqqət yetirirdi. Məhz bu diqqətin nəticəsində respublikada 40-dan çox hüquqi-normativ sənəd qəbul edildi və onların əsasında aparılan islahatların yekunu olaraq 872 min kəndli ailəsinə 1372, 8 min hektar torpaq sahəsi, 63 mindən artıq maşın və traktor, 4 min mal-qara tövləsi, 2300 qoyun yatağı, 450 min baş qaramal, 1 milyon

900 başdan artıq dəvər düşürdü. Hazırda ölkədə 2600-dən çox kəndli-fermer təsərrüfatı fəaliyyəti mövcuddur. İstehsal edilən kənd təsərrüfatı məhsullarının 99,01 faizi məhz onların payına düşür. Bu məhsulların satışında qiymətlər tam sabitləşib, idxal-ixrac əməliyyatlarında bütün maneələr aradan qaldırıldı.

Yaxın keçmişdə əsas kənd təsərrüfatı məhsullarını müxtəlif xarici ölkələrdən alan Azərbaycan indi əksinə, xaricə məhsul ixrac edir. Bu da sözsüz ki, məhsul istehsalının intensiv artımı nəticəsində mümkün olmuşdur. Təkcə 2002-ci ildə kəndli-fermer təsərrüfatları, digər özəl aqrar qurumlar 2,2 mln. ton taxıl, 973,4 min ton tərəvəz, 329,3 min ton bostan, 694,4 min ton kartof, 511,6 min ton meyvə, 80,2 min ton tütün, 1440 ton çay yarpağı, 223,6 min tonət (diri çəkiddə), 1 mln. 198,6 min ton süd, 561,6 mln. ədəd yumurta, 11,8 min ton yun, 148,3 ton barama istehsal ediblər. 2001-ci ilə nisbətən 2002-ci ildə məhsul istehsalı 6,4 faiz çox olmuşdur.

İdxal-ixrac əməliyyatlarının bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun qurulması nəticəsində ölkəmizin beynəlxalq əlaqələri ilbail genişlənir, möhkəmlənir və inkişaf edir. Əgər 1993-cü ildə 60 xarici ölkə ilə ticarət əlaqələri qurulmuşdusa, 2002-ci ildə bu əlaqələrin coğrafiyası genişlənmiş və 128 xarici dövlətlə idxal-ixrac əməliyyatları aparılmışdır.

1993-cü ildə xarici ölkələrdən respublikamıza 628,8 milyon ABŞ dolları məbləğində mal gətirildiyi halda, ölkəmizdən kənara 724,7 milyon dollarlıq mal göndərilmiş və 95,9 milyon dollarlıq müsbət xarici ticarət saldosu yaranmışdı. Sonrakı illərdə bu proses davam edərək 2002-ci ildə xarici ölkələrlə ticarət dövriyyəsi 3833,1 milyon ABŞ dolları olmuş və 1993-cü ilə müqayisədə 2,8 dəfə artmışdır. O cümlədən bu müddətdə ixrac 2167,5 milyon, idxal isə 1665,6 milyon dollar təşkil etmiş, ölkə üzrə 501,9 milyon müsbət xarici ticarət saldosu yaranmışdır. İxracın həcmi ümumi dövriyyənin 56,5 faizini təşkil etmiş və idxalı 30,1 faiz üstələmişdir.

1991-1994-cü illərdə inflyasiyanın böyük sürətlə 207,1 faizdən 1763 faizə qədər artması müşahidə olunduğu halda, aparılan iqtisadi islahatlar nəticəsində 1995-ci ildən başlayaraq sabitləşmə prosesi getmişdir. Belə ki, 1995-ci ildə istehlak bazarında qiymətlərin əvvəlki ilə nisbətən 5,1 dəfə, 1996-cı ildə 19,9 faiz, 1997-ci ildə 3,7 faiz artdığı halda, 1998-1999-cu illərdə inflyasiya deflyasiya ilə əvəz olunmuş və istehlak qiymətləri 1998-ci ildə 0,8 faiz, 1999-cu ildə 8,5 faiz ucuzlaşmış, sonrakı illərdə isə demək olar ki, sabit qalmışdır.

İqtisadiyyatda aparılan islahatlar ölkənin maliyyə vəziyyətinin yaxşılaşmasını, dövlət büdcəsinin gəlirlərinin ildən-ilə artmasını təmin etmişdir. 2002-ci ildə dövlət büdcəsinin bütün mənbələrdən daxil olan gəlirləri 1993-

cü ilə nisbətən 85 dəfə artaraq 4,6 trilyon manata çatmış, xərcləri isə 72 dəfə artaraq 4,7 trilyon manat olmuşdur.

Beləliklə, tam əminliklə demək olar ki, 1993-2003-cü illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatı böhran və tənəzzül məngənəsindən çıxaraq, iqtisadi inkişaf və yüksəliş yoluna qədəm qoymuşdur.

Sahibkarlığın inkişafı və özəlləşdirmənin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar görülmüş işlər nəticəsində ÜDM-də qeyri-dövlət sektorunun xüsusi çəkisi artaraq 2004-cü ildə 73.5% təşkil etmişdir.

Son illərdə ölkə iqtisadiyyatına investisiya qoyuluşu da xeyli artmışdır. Müstəqillik əldə olunandan sonrakı dövr ərzində ölkə iqtisadiyyatına bütün maliyyə mənbələri hesabına 22.5 mlrd. ABŞ dollarından çox investisiya qoyulmuşdur.

Bu dövrdə görülmüş işlər içərisində 1999-cu ilin sonunda Neft Fondunun yaradılması xüsusi qeyd edilməlidir. Vaxtında qəbul edilmiş bu qərar iqtisadi inkişafda yeni mərhələnin başlanmasını göstərir və Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin milli sərvətlərimizdən gələcək nəsillərin bəhrələnməsi və iqtisadiyyatın kompleks inkişafının təmin olunmasına yönəlmiş uzunmüddətli iqtisadi strategiyasının məhsulu kimi qiymətləndirilməlidir.

Həmçinin son illər Azərbaycanda yoxsulluğun azaldılması, sosial-iqtisadi rifahın yüksəldilməsi, regional və sahəvi inkişafın təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilmiş və keçirilən iqtisadi islahatların, tədbirlərin (bu islahat və tədbirlərin hansı siyasi sənədlərlə həyata keçirilməsi yuxarıda qeyd edilmişdir) davamlı nəticəsi olaraq ölkədə əhalinin həyat səviyyəsi ilbə-il yüksəlir, iqtisadiyyatın regional və sahəvi kəsimdə inkişafı reallaşır.

Bütün bunlar göstərir ki, artıq ölkəmizin iqtisadi inkişafı yeni keyfiyyət mərhələsinə daxil olmuşdur. Azərbaycan xalqının ümummilli lideri, mərhum Prezident Heydər Əliyevin sözləri ilə desək, ölkədə demək olar ki, keçid dövrü başa çatmışdır, müstəqil siyasi və iqtisadi əsasları olan Azərbaycan Dövləti qurulmuşdur.

Yeni mərhələnin əsas hədəfi, milli iqtisadiyyatın rəqəbat qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsinə və dünya təsərrüfat sistemində səmərəli inteqrasiyasına nail olmaqla, uzunmüddətli perspektivə ölkədə dinamik sosial-iqtisadi inkişafın davamlılığını təmin etməkdən ibarətdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin imzaladığı fərmanlarda, təsdiq etdiyi iqtisadi siyasət sənədlərində bu hədəfin reallaşması üçün yerinə yetirilməsi zəruri olan vəzifələr müəyyənləşdirilmişdir. Bunlara

ölkənin malik olduğu iqtisadi potensialın gücləndirilməsi və bu potensialın kompleks şəkildə səmərəli reallaşdırılması, o cümlədən qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi (neftdən asılı olmayan güclü Azərbaycan iqtisadiyyatının formalaşdırılması), hər bir regionun malik olduğu potensialdan tam və səmərəli istifadə olunması və onların inkişafının tarazlaşdırılması, çoxlu sayda yeni iş yerlərinin açılmasına şərait yaradılması, sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi, sosial xidmətlərin həcmimin, keyfiyyətinin və ünvanlılığının əhəmiyyətli dərəcədə artırılması, yoxsulluğun azaldılması kimi vəzifələri aid etmək olar.

ZAİR GARDASOV
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İŞLETME

*Heç vaxt inamımızdan, dinimizdən uzaqlaşmayacağıq və
bu mənəvi mənbələrimizdən istifadə edərək
gələcəyimizi quracağıq!*

HEYDƏR ƏLİYEV

Azərbaycan Diyarının dilbər guşələrindən biri olan Gəncə şəhərində 1979 – cu ildə dünyaya göz açan gənc alim, İsmayıllı rayonu İsrail Həsənov adına 1 №-li orta məktəbi əla qiymətlərlə bitirdikdən sonra 1996 – cı ildə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti Nəzdində, İqtisadiyyatın İdarəedilməsi fakültəsinə qəbul olur. 2000 – ci ildə Universiteti fərqlənmə ilə bitirib, universitetin rektorunun əmri ilə təhsilinə magistratura pilləsində də davam etmək üçün birbaşa qəbul alır. Ancaq gənc araşdırmaçı eyni tədris ilində Türkiyə Cumhuriyyəti, İstanbul Universiteti, Sosial Elmlər İnstitutunun Maliyyə bölmündən də qəbul alır və elmi fəaliyyətlərini xarici ölkələrdə davam etdirmək arzusunda olduğu üçün, magistratura pilləsində təhsilinə İstanbulda başlamaq qərarı alır. 2002 – ci ildə təhsilinin bitməsinə bir il qala, Azərbaycan dövləti tərəfindən Universitetin əsasən Bank işi və Maliyyə Təşkilatları ixtisasları üzrə təhsilinə davam etməsi və elmi təcrübəsini bu sahədə artırması üçün dövlət dəstəyi alır və 2004 – cü ildə magistratura pilləsi üzrə təhsilini tamamlayır. İstanbul Universiteti, Sosial Elmlər İnstitutunun Beynəlxalq İdarəetmə ixtisasında doktorant olaraq təhsilini və elmi fəaliyyətlərini davam etdirməsi üçün universitet tərəfindən uyğun görülür və qəbul alır.

Daima yeni arayışlar (araşdırmalar) içərisində olan gənc araşdırmaçı 2004 – 2005-ci tədris illərində akademik məzuniyyət alaraq, Fransanın Strasburg şəhərindəki L'Universite Marc Bloch, Institut International d'Etudes Françaises fakültəsində fransızca təhsili almaq üçün Fransaya gedir. Orada bir illik təhsilini tamamladıqdan sonra İstanbulda fəaliyyətlərini davam etdirmək üçün Türkiyəyə qaydır. Hal hazırda İstanbul Universiteti, Sosial Elmlər İnstitutu, Beynəlxalq İdarəetmə ixtisası üzrə doktorantura təhsilinə və elmi fəaliyyətlərinə davam edən gənc doktorant, xarici dillərdən İngilis və Fransız dillərini bilir. Evlidir. Bir övlad atasıdır.

AZERBAIJAN CUMHURİYETİNİN PİYASA EKONOMİSİ SÜRECİNDE SOSYAL, EKONOMİK ve FİNANSAL YAPISI

XX - y.y. sonunda bağımsızlığını ilan eden Azərbaycan Cumhuriyeti bu siyasi bağımsızlığını koruyabilmek və iləriyə doğru davam etdirəbilmek üçün ekonomik bağımsızlığını da qazanmaq zorundadır. "Açıklık" ve "Yeniden Yapılanma" politikalarıyla başlayan yeni dönem bütün dünyada ideolojilerin değişmesine, duvarların yıkılmasına, demokratikleşme ve milliyetçilik anlayışının yoğunlaşmasına, iktisadi üretim tarzlarının ve mülkiyet anlayışlarının, piyasa mekanizması kurallarına ve verimlilik ilkelerine doğru kaymasına yol açmıştır.

Bugün dünyada yaşayan Türkler'in yaklaşık % 40'ı eski adıyla Sovyetler Birliği, bugünkü adıyla Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) içerisinde yer almaktadır. Türkiye'nin dünyaya açılmasında nüfusunun % 30'u Türkler'den oluşan 300 milyonluk Bağımsız Devletler Topluluğu toprakları, Türkiye ile müşterek dünya görüşü ve tüketim alışkanlıklarına sahip insan gücü ile büyük bir iktisadi potansiyele sahiptir. Türk Cumhuriyetleri'nde ücretlerin Türkiye'ye oranla düşük oluşu, zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklarına sahip oluşları nedeniyle ucuz girdi temini, uluslararası rekabette büyük avantajlar oluşturmaktadır. İşte bu şartlarda Azərbaycan'ın Türkiye'ye en yakın Türk Cumhuriyeti olması, SSCB'den bağımsızlığını ilk ilan eden cumhuriyet olması, Latin alfabesinin kabulü, Merkez Bankası Kanunu ve Bankalar ve Bankacılık Faaliyetleri ile ilgili Kanunların yürürlüğe girmesi, tarihte Anadolu Türkleriyle aynı kaderi paylaşması, gelişmekte olan Türkiye için büyük bir avantaj sağlamakta ve büyük bir pazar yaratmaktadır. Ulu önderimiz, umum milli liderimiz Sayın Heydar Aliyev'in de söylediği gibi *"Bir millet iki devlet"* anlayışının da buna bir örnek olduğunu görüyoruz.

Bağımsızlığını kazandıktan sonra Yeniden Yapılanma sürecini başlatan Azərbaycan, bir yandan bağımsız bir devlet olmanın gerektirdiği idari reformları hazırlamak, diğer yandan da piyasa ekonomisinin gerektirdiği istikrar tedbirlerini alarak yapısal reformları gerçekleştirme çalışmalarını sürdürmüştür.

Bu çalışmada Azərbaycan Cumhuriyetinin Piyasa Ekonomisine geçiş süreci ele alınarak ülkenin sosyal, ekonomik ve finansal yapıları hakkında özet şeklinde ayrıntılı değerlendirmelere yer verilmiştir (yani ülkemizin tarihsel gelişimiyle, siyasi ve idari, hukuksal ve sektörel yapıları, doğal kaynakları ve finans sistemi değerlendirilmiştir). Sonuç kısmında ise genel bir değerlendirme yapılmıştır.

GENEL TANIMIYLA PİYASA EKONOMİSİ KAVRAMI

Bilindiği üzere günümüzde küreselleşmenin toplumların gündemine getirdiği önemli kavramlardan biride **"Piyasa Ekonomisi Kavramıdır"**. Piyasa Ekonomisi, sosyalist ülkeler dışında bütün ülkelerde vardır.

Batı dünyasında yaygın bulunan piyasa ekonomisi teori ve uygulamaları ile 1980'den bu yana ekonomik ve sosyal hayatımıza giderek artan bir biçimde etki yapmaya başlamıştır. Piyasa Ekonomisini mikro ekonomik teorilerden hareketle açıklamak adet olmuştur. Dolayısıyla, piyasa ekonomisinden söz açıldığı vakit, tüketici tercihleri, fiyat mekanizması, kâr kurumu, üretim faktörleri, optimallik ve b. kavramlar gündeme gelmekte ve analizler, açıklamalar bu kavramların başrolü oynadığı bir çerçevede yapılmaktadır.

Açık toplumun diğer kurumları olan Demokrasi ve Hukuk devleti üzerine Ülkemizde yazılmış onlarca kitap olmasına rağmen, piyasa ekonomisinin tanıtılması ihmal edilmiştir. Bu durum açıkça ağır bir ihmaldir.

Azerbaycan Cumhuriyeti uzun süredir özelleştirme programı yürütmeye çalışmaları ile özelleştirme aracılığı ile piyasa ekonomisine geçme çabaları göstermiştir.

Teorik Açıdan Bakıldığında

Dar anlamda; Piyasa mekanizması, yani fiyat mekanizması bir kaynak tahsis mekanizmasıdır. Bir başka deyişle, insan ihtiyaçları ile kaynaklar arasında bir koordinasyon işlevi üstlenir. Kısacası, hangi malın, ne kadar, kimin için, nasıl üretileceği ve bu kararların nasıl alınacağı sorularına cevap verir. Bu anlamda piyasa mekanizması A. Smith'in "görünmez el"idir.

Geniş anlamda; Piyasa mekanizması ve mülkiyet hakları (hukuk) birlikte ele alındıklarında, iktisadi faaliyetlerin örgütlenmesine ilişkin bilinen üç modelden birisini oluşturur. Bu modeller günümüz açısından, merkezi planlama (sosyalizm), karma ekonomi / devletçilik ve piyasa ekonomisi (liberalizm / kapitalizm) olarak sayılabilir. Bir bakıma bu noktadan bakıldığında piyasa ekonomisinin liberalizm (kapitalizme) eşdeğer olduğu iddia edilebilir. Zira piyasa mekanizmasının işletilebilmesi için hukuk devletinin ve demokrasinin de desteğine ihtiyaç vardır.

AZERBAIJAN CUMHURİYETİ'NİN PIYASA EKONOMİSİ SÜRECİNDE SOSYAL, EKONOMİK VE FİNANSAL YAPISI

Ülkenin Tarihseel Gelişimi

Azerbaycan, dünyanın en eski medeniyet merkezlerinden biridir. Azerbaycan topraklarında milattan önce Manna, Midya, Albania ve Atropatena gibi devletler kurulmuştur. Defalarca yabancı devletlerin işgaline uğrayan Azerbaycan'ın, M.Ö. 3.yüzyılda İran ve Sasaniler tarafından ele geçirildiği, 4. yüzyılda ise Roma ve İran arasındaki savaflara sahne olduğu anlaşılmaktadır. 7. yüzyılda İslam dinini kabul eden Azerbaycan toprakları üzerinde, 9. yüzyıldan itibaren birçok derebeyi devlet kurulmuştur. Bunlardan en önemlisi Şirvanşahlar devletidir. 11. yüzyılın ortalarından itibaren Azerbaycan Selçukluların önderliğinde, Oğuz ve Kıpçakların hakimiyeti altına girmiştir. 12. yüzyılda Selçukluların zayıflamasıyla Azerbaycan topraklarında Şirvanşahlar, Kesraniler ve Eldegizler Devletleri ortaya çıkmıştır. 13. yüzyılda Moğollar tarafından işgal edilen Azerbaycan, 14. yüzyılın sonunda Timur ordusu tarafından saldırıya uğramıştır. 16. yüzyılda kurulan Sefeviler yönetiminde ilk defa Azerbaycan'ın kendi dilinin kullanıldığı görülmektedir. 16. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı ve Sefevi devleti savaşlarıyla iktisadi ve siyasi açıdan bir hayli gerileyen Azerbaycan, İran ile Osmanlı İmparatorluğu arasında cereyan eden savaşlarla defalarca el değiştirmiştir.

Sonuçta, 1639 yılında İran'ın hükümraniği altına girmiş ve 18.yüzyılda İran'ın zayıflamasıyla Kuba, Şeki ve Karabağ Hanlıkları gibi derebeylikler ortaya çıkmıştır. 1804 yılında başlayan İran-Rus savaşları sonucunda, Kuzey Azerbaycan Rusya tarafından işgal edilmiş, Güney Azerbaycan ise İran'da kalmıştır. 28 Mayıs 1918'de Kuzeyde Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti ilan edilmiş ve bu ilk Türk Cumhuriyeti Sosyalist Rus Kızıl Ordusu tarafından 23 ay sonra 20 Nisan 1920'de işgal edilmiştir. 19 Mayıs 1922'de Sovyetler Birliği Meclisi'nde Azerbaycan Anayasası'nın kabul edilmesiyle Azerbaycan; Gürcistan ve Ermenistan ile birlikte "Kafkasya Federasyonu"nda yer almıştır. 1936'da Azerbaycan SSCB ilan edilmiştir. Bundan sonra devamlı toprak kaybeden Azerbaycan 1988 yılı başlarından itibaren yeniden hürriyet mücadelesine başlamıştır. Yaklaşık 70 yıl süren Rus hakimiyeti, 30 Ağustos 1991 tarihinde sona ermiş ve Azerbaycan Sovyetler Birliğinden ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir. "Azerbaycan Demokratik Respublikası" olarak bu kes tarihe ismini ebediyyen yazmıştır.

Ülkenin Siyasi ve İdari Yapısı

Araz nehrinin kuzeyi ve güneyi olmak üzere coğrafi ve tarihi bakımdan dünyanın önemli bir bölgesinde bulunan Azerbaycan, tarihinde uzun süre bağımsızlık savaşı vermesine rağmen 1828 Türkmençay Antlaşmasıyla suni bir şekilde Kuzey ve Güney olmak üzere ikiye ayrılmış, kuzeyi Rusya'nın, güneyi ise İran'ın egemenliğine girmiştir. Bu tarihten sonra Rusların egemenliğine girmiş Kuzey Azerbaycan'ın Revan ve Karabağ bölgelerine bilinçli bir şekilde Ermeniler yerleştirilmiştir. 1905'den başlayarak aralıklarla Ermeni – Türk çatışmaları başlamıştır. 1917 ihtilali sonrası sırasında Ermeniler Karabağ'ın Ermeni toprağı olduğunu ileri sürmüşler. 1988 sonrası işgal, Türkiye'nin önderliği ile Birleşmiş Milletler Cemiyeti'nce Ermenistan saldırgan olarak tanınmış ve işgal ettiği bölgeleri kayıtsız şartsız boşaltması istenmiş olmasına karşın, Ermenistan aynı pozisyonu izlemektedir.

Her ne kadar Rusya tarafından yapılan açıklamalarda, saldırıları nedeniyle Ermenistan kınanmış ise de, cepheden yansıyan bilgilere göre; Ermenistan ordusunun çoğunluğu Rus orijinli yabancı paralı askerlerden oluştuğu bilinmektedir. Ateşkes imzalanmasına ve Azerbaycan'ın barış yoluyla sorunun çözülmesi için elinden gelen çaba ve gayreti sarf etmesine karşın Ermenistan tarafı şimdiye kadar yapıcı olması bir yana olayın çözümünü engellemektedir.

Ülkenin İdari şekli Cumhuriyet olup halen başkanlık sistemiyle yönetilmektedir. Yasama yetkisi "Milli Meclis" tarafından, icra yetkisi ise "Başkanlık" makamının yanı sıra Başbakan ve Bakanlar Kurulu'nda bulunmaktadır. Ülkeyi Cumhuriyet Anayasası'na bağlı olarak Cumhur Başkanı Yönetmektedir.

Başkenti Bakü olan ülke, 66 Rayon, 69 şehir, 130 kasaba, 1.281 nahiyeye ve 4.224 köyden oluşan Azerbaycan'ın idari yapısı, 69 şehirden 13'ü il düzeyinde olup merkez yönetime bağlı birer vali, 66 Rayon bölgesel bir yapıya sahip olup, merkeze bağlı İcra Komitesi Başkanı tarafından yönetilmektedir. Bunların dışında, Dağlık Karabağ Bölgesi ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti de Azerbaycan toprakları içinde yer almaktadır.

Ülkenin Hukuksal Yapısı

Azerbaycan Devleti demokrasiyle yönetilmektedir. Yönetim tüm politik gücünü ülkedeki politik yapıyı oylarıyla belirleyen insanlardan alır. Ülkenin hükümetinde en üst noktada cumhurbaşkanı vardır ve Azerbaycan Devletinin bugünlere gelmesi için çok emeği geçmiş ulu önderimiz, devlet kurucumuz Heydar Aliyev'in devamcısı Sayın İlham Aliyev Azerbaycan

Cumhuriyyətinin şu anki Cumhurbaşkanıdır. Yönetim divanında en üst nöqtə məcəlistir. Vətəndaşlar tərəfindən hər 5 sənədən bir seçilən 165 parlamentər vardır. Azərbaycan Anayasasına görə Baş bakan və hökumət, cümhurbaşkanı və parlamento tərəfindən onaylanır. Yəqəliş 40-yakın siyasi parti və digər sosial fəaliyyət amaçlı organizasyonlar fəaliyyət göstərməkdədir.

Azərbaycan'ın hüquki altyapısı bir dəyişiklik süreci yaşamaktadır. Ekonomik bağımsızlığının temellerinin belirlenmesi və piyasa ekonomisi şərcində başlayan hüquki alt yapı dəyişiklikləri birçok kanun və karar-namenin kabulü ilə devam etməkdədir. Yasal reformları hızlandırmak amacıyla Başkanlık bünyesinde bir hukuk grubu kurularak, devlet mülkleri, arazileri və işletmeleriyle ilgili hüquki düzenlemeleri uygulamak amacıyla 4 ayrı komite oluşturulmuştur. Ayrıca, ekonominin yeniden yapılandırılması ve yatırım programlarının detaylarını oluşturmak için de hükümet tarafından faaliyet planı hazırlanmıştır. Finansal sektör reformu Merkez Bankası ve Bankalar Kanunlarının kabulü ile ta Ağustos 1992 senesinden başlatılmıştır. Ocak 1992 tarihinden kabul edilen Yabancı Yatırımların Korunması Hakkındaki Kanun, Azerbaycan'da tamamı veya kısmen yabancı sermayeye dayalı ortaklıkların kullanılmasına olanak vermiştir. Azeri sermayesi ile ortaklaşa kurulacak firmalara, vergi teşvikleri yanında ihracat ve ithalatla ilgili konularda da muafık ve kolaylıklar getirilmiştir.

SOSYAL, EKONOMİK VE FİNANSAL YAPILAR EKONOMİK YAPI VE DOĞAL KAYNAKLAR

Azərbaycan yer altı və yerüstü kaynakları bakımından çox zəngin bir ölkədir. Petrol və doğıalgaz gıbi önəmli kaynaklarla birlikdə, ölkənin başlıca yer altı kaynakları; kurşun, çinko, bakır, demir cevheri, barit, alümin, kobalt, arsenik, mermer, kireç taşı siyənir, maden tuzu və kaya tuzudur. Az mik-tarda altın və gümüş gıbi dəğərli madenlər də bulunmaqdadır.

Topraklarının % 70'i üzerinde petrol ya da gaz yatakları bulunan Azərbaycan'da özellikle Bakü və Apşeron bölgələri başta olmak üzere, Gobustan, Şirvan və Muğan yörelerinde de zəngin yataklar mevcuttur. Halen 70'den fazla petrol və gaz yatağı işletilmektedir, bunlardan 50'si karada, 20'si denizdedir.

Azərbaycan'ın en büyük yer altı zənginliğı petroldür. Petrol və doğıal-gaz üretimi digər yer altı zənginliklərinə görə birinci sırada gəlməkdədir. Toplam petrol rezervinin 8 milyar varil olduğu tahmin edilmektedir.

Azərbaycan'ın Hazar Dənizindəki petrol üretim ve geliştirme çalışmaları dört sahada yoğunlaşmıştır. Bu sahalar Güneşli, Çiraklı, Azeri ve Kepez olup, bunlardan daha sığ sularda bulunan Güneşli bölgesi geliştirilmiş ve üretime geçilmiştir. Güneşli bölgesinin Azerbaycan petrol üretiminde önemli bir yeri vardır. Yeni deniz bölgelerinin geliştirilmesinde karşılaşılan teknolojik güçlükler, hükümeti uluslararası petrol şirketlerini ihaleye çağır-maya zorlamıştır. İlk proje olarak Azeri bölgesi (1,75-2 milyar varil) seçilmiş ve ihale değerlendirmeleri sonrası AMOCO şirketi görevlendirilmiştir. Daha sonra Güneşli ve Çiraklı bölgelerinin geliştirilmesi için British Petroleum ve Pennzoil şirketleri liderliğindeki gruplar ile anlaşmalar yapılmıştır.

Azərbaycan'ın Hazar Dənizində Apşeron trendindəki petrol sahaları ile karada və özellikle Karadağ bölgesindeki yeni petrol sahaları geliştirildikçe, toplam petrol üretiminin geçen yıl verilerine göre 45,2 milyon ton/yıla çıkmıştır. Toplam ihracatın bir önceki yılda yaklaşık 40 milyon ton/yıl olduğu görülmüştür.

Mega Projeye ilişkin ortak geliştirme ve Üretim Paylaşımı Anlaşması (PSA) 20 Eylül 1994 tarihinde Azerbaycan Milli Petrol Şirketi SOCAR ile Yabancı Petrol Şirketleri Konsorsiyumu (FOC) arasında Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de imzalanmasında da ulu önderimiz Heydar Aliyevin tarih durduka unutulmayacak çalışmalarından birisidir. Konsorsiyum şirketlerinin hisselerinde bazı değışmeler sonrasında nihai hisse dağılımı aşadığı sıralamaya göre olmuştur.

SOCAR (Azerbaycan)	% 10,0000
BP (İngiltere)	% 17,1267
AMOCO (ABD)	% 17,0100
LUKOIL (Rusya Federasyonu)	% 10,0000
PENNZOIL (ABD)	% 9,8175
UNOCAL (ABD)	% 9,5200
STATOIL (Norveç)	% 8,5633
TPAO (Türkiye)	% 6,7500
EXXON (ABD)	% 5,0000
MC DERMOTT (İskoçya)	% 2,4500
RAMCO (İskoçya)	% 2,0825
DELTA-NIMIR (Suudi Arabistan)	% 1,6800

Taraflar arasında imzalanan söz konusu anlaşmanın Azerbaycan Parlamentosu tarafından onaylanması ve bürokratik işlemlerin

tamamlanması sonucunda 12 Aralık 1994 tarihinde yürürlüğe girmesini takiben, 54 aylık ana geliştirme ve üretim programı yürürlüğe girmiştir. Mega Proje kapsamındaki petrol sahaları yedi ayrı ülkede oluşan Konsorsiyumun kurduğu Azerbaijan International Operating Company (AIOC) tarafından geliştirilip işletilmektedir.

Enerji fiyatlandırmasında genel fiyat artışına rağmen, bunu dengeleyecek zamlar yapılmadığı için, perakende petrol ürünleri satış fiyatı diğer cumhuriyetlere göre daha düşüktür.

ÜLKENİN SEKTÖREL YAPISI

Ekonomi biliminde farklı ekonomik faaliyetleri analiz etme ve ülke ekonomilerini karşılıklı kıyaslama açısından bazı iktisatçılar, özellikle A.B.Fischer, C.Clark ve J.Fourastie ekonomik sektörler ayırmasına gitmişler. Onlara göre ekonomik faaliyetler üç temel alanda tarım, sanayi ve hizmetler sektöründe ortaya çıkar

Tarım Sektörü ve Tarımın Azerbaycan Ekonomisindeki Yeri

Tarım sektörü ile ilgili analizlere geçmeden önce, bu sektörü tanımlayıp, sınırlarını çizmekte fayda vardır. Şöyle ki, tarım sektörünün dar ve geniş anlamda tanımını yapmak mümkün olmaktadır. Kısa bir tanım vermek gerekirse tarım; arazide ekim, dikim, bakım ve yetiştirme yollarıyla bitki, hayvan ve hayvansal ürünler üretilmesi veya bunların üreticileri tarafından işlenip değerlendirilmesi faaliyetleridir.

Azerbaycan ekonomisi içinde tarım sektörünün önemli bir yeri vardır. Özgürlüğünü kazandıktan sonraki dönemlerde ülkede tarım sektöründe önemli gelişmeler olmasına rağmen yine de bu sektörden istenilen ölçülerde yararlanmak mümkün olmamıştır.

Yıllar itibarıyla GSMH içinde tarımın payı azalma eğilimi göstermekte olup, aynı şekilde kırsal nüfusun artmasına rağmen tarımsal iş gücü istihdamında da azalmalar kayda alınmıştır. Ülkede üretilen tarımsal ürünlerin %98'i tüketilmektedir. En önemli tarımsal üretim alanları; Pamuk, üzüm, sebzecilik, tütün, çay ve diğer subtropik bitkilerdir.

Sanayi Sektörü ve Ülke Ekonomisindeki Yeri

Ekonominin temel sektörlerinden biri olan sanayi sektörü, sanayi devrimi ile ortaya çıkmış ve temelde sanayi faaliyetlerini kapsar. Sanayi faaliyetleri ise, hammaddelerin taşınabilir ve kullanılabilir ürünlere dönüştürülmesi olayıdır. Dar anlamda sanayi, üretim faktörlerinden emek ve

sermaye kullanarak, hammadde ve yarı mamulleri işleyerek mamul madde haline getiren tüm üretim faaliyetleridir. Bir anlamda imalatçılıktır. Geniş anlamda ise sanayi sektörü, turizm sanayinde olduğu gibi müteşebbisin kurduğu, mal ve hizmet üreten ve gelir getiren faktörlerin bileşimidir

Sanayi devrimi 18. Yüzyılda İngiltere'de ortaya çıkmış ve 1774 yılında İngiliz J.Watt'ın buhar makinesini sanayide kullanmasıyla başlanmıştır. Kömür ve buhar kudretine dayanan makineleşme, iş bölümünde ihtisaslaşmaya yol açmış ve böylece ortaya çıkan büyük sanayi devrimi dünya ekonomisindeki yerini almıştır.

Sanayi sektörü içinde imalat sanayi, en önemli ve dinamik alt sektördür. Hemen tüm ülkelerde, gerek üretim değeri ve gerekse istihdam hacmi bakımından imalat sanayi sektörü en büyük paya sahiptir. Azerbaycan'da çok sayıda işletmesiyle çeşitlilik gösteren bir imalat sanayine sahip bir ülkedir.

Azerbaycan çok sayıda işletmesiyle çeşitlilik gösteren bir imalat sanayine sahip bir ülkedir. Eski merkez planlama sisteminin gereğince, gıda sanayi tamamıyla kırsal kesimde yapılmıştır. Gıda dışı sanayi, altyapı hizmetlerinin de götürüldüğü belli sanayi merkezlerinde (Sumgayit, Bakü, Gence, Ali-Bayramlı vb.) toplanmıştır. Sanayi işletmelerinin görülen belirgin özellikleri şöyle sıralana bilir:

- Bu işlemler oldukça büyük ölçekli ve fazla sayıdadır,
- Kapalı sistem içinde projelenmiş olmaları nedeniyle, proseslerin hemen tamamında eski teknolojiye sahip bulunmaktadır,
- Bakım onarım ve yenileme programlarının gereği yerine getirilmesi nedeniyle ağır derecede yıpranmış olmaktadır,
- Sanayinin girdi-çıkış ilişkisinde bir birlerini bütünlüyici özellik taşıması, girdiler bakımından, kritik noktalarda dışa bağımlı olmaları yada prosesin belli aşamalarda kesilerek mamul yerine yarı mamul ürünler üretmektedirler. Ülke ekonomisinde sanayi sektörünün önemli bir payı vardır.

GSMH'de sanayi sektörünün payı 1999 yılı verilerine göre %24,8 olmakta ve ekonomide toplam çalışan işgücünün %6,6'sı bu kesimde istihdam olunmaktadır. Sanayi üretimi yıllara göre azalma eğilimi göstermekte olup, toplam sanayi üretiminde ağır sanayi önemli bir yere sahiptir.

Azerbaycan'da sanayi sektörü aşağıdaki gibi sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır.

1. Hafif Sanayi (Dokumacılık, dikiş, deri-kürk, kundura vb.)
2. Gıda Sanayi
3. Ağır Sanayi (Yakıt-enerji, metalürji, maline, kimya, orman ürünleri, yapı

Hizmetlər Sektörü

a) Ulaştırma

Azərbaycan'da ulaştırma sektörü; demiryolları ulaştırması, karayolları ulaştırması, havayolları ulaştırması, denizyolu ve boru taşımacılığı sektörlerinden oluşmaktadır. Eski ve bakımsız olmakla birlikte, Azərbaycan halen iyi bir ulaştırma ağına sahip bulunmaktadır. Ama son yıllarda ulaştırma sektöründe bir azalma söz konusu olmuştur. Ulaştırma sektöründe görülen bu gerileme, dolayısıyla çok yönlü diğer ekonomik gerilemelere bağlı olduğu ve ülkede halen devam eden savaş nedeniyle, diğer bir yönü de eski SSCB ile ekonomik ilişkilerin kopmasından ve komşu ülkelerde devam etmekte olan ekonomik ve siyasal bir takım olumsuzluklardan kaynaklandığı söylenebilir.

b) Haberleşme

Ülke çok geniş altyapılı telekomünikasyon ağına sahiptir. Özellikle son yıllarda bu alanda özleştirme öncesi yapılan düzenlemeler ve bu alanda özel sektör ve bunun yanında yabancı sermaye yatırımlarının genişlemesiyle telefon haberleşmesinde önemli ilerlemeler olmuştur. Merkez Bakü olmak kaydıyla ortak kurulmuş Azercell, Bakcell mobil GSM telefon hizmeti şebekeleri bu alanda en önemli kuruluş olarak tanınmaktadır. Bununla beraber yeni gelişmekte olan özel radyo ve TV yanında bazı önemli yabancı TV kanalları ve devlet kanalları yayın yapmaktadır. Gazete, dergi, kitap ve broşür yayıncılığında son yıllarda önemli gelişmeler görülmektedir. Bunun nedeni ülkede okuma ve yazma oranının ve dolayısıyla halkın kültürel zenginliklerinin yüksek olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

c) Turizm

Azərbaycan dağları, ovaları, çok zengin mineral suları, nehirleri, gölleri, Hazar boyunca uzanan 825 km ilk sahil şeridi, bir çok iklim tipinin bir arada yaşanması ve zengin tarih hazinesiyle turizm potansiyeli oldukça yüksek bir ülkedir.

Ülkede turizm sektörü; tatil turizmi, plaj turizmi, av turizmi, yayla turizmi kaplıca ve sağlık turizmi ve kültür turizminden oluşmaktadır. Bu turizm bölümleri için elverişli yöreler ise; Zagatala, Şeki, Guba, Gence, Lenkeran, Gazak ve Hazar denizinin kıyılarıdır. Artık günümüz koşullarında bu sektörde de yüksek standartlara cevap verecek dinlenme tesislerinin yoğun bir şekilde faaliyet göstermesi bir gerçektir.

d) İnşaat

Azərbaycan'da inşaat sektörü son yılların büyük taleplerine karşılık verebilmesi için bir çok yerli ve yabancı firmalar tarafından yönlendirilmektedir. Ülkede son yıllarda konut sorunları çözülmeye doğru çok hızlı bir biçimde gelişim göstermektedir.

Yapılan konutların % 10'u devlet müesseselerine geri kalanı ise özel kişilere aittir. İnşaat sektörü planında genel olarak yıllık gerçekleşme oranı % 85 olup bir önceki yıla kıyasla bu oranda artış söz konusudur. Bu sanayinin toplam sanayi içinde payı % 30'a tekabül etmektedir. İnşaat malzemeleri açısından en zengin yerler Bakü, Gence, Masallı, Nahçıvan Muhtar Cumhuriyeti, İmişli bölgeleridir. Azərbaycan'da son yıllarda inşaat sanayisinde gereken girdilerin bol ve ucuz olması son yıllarda özel ve yabancı sermayenin bu sektöre yönelmesini sağlamaktadır

DİŞ Ticaret

Azərbaycan Cumhuriyetinin Coğrafi konumu ve ülkenin iktisat politikasındaki değişiklikler ülkenin dış ticaretinin gelişmesine olanak sağlamaktadır. Tüm bunların yanı sıra uluslar arası alanda ticari ilişkileri artan hızda gelişmektedir.

1998-2002 yıllarında ticaret ve hizmet alanlarının gelişmesi, bireylerin satın alma gücünün ve sosyal yaşam seviyelerinin yükselmesi, bu alanda iş yapan özel girişimcilerin faaliyeti sonucunda piyasanın geniş çeşitli farklı emtia ihtiyatları ile zenginleşmesi hesabına temin olunmuştur.

Yatırım işbirliğinin genişletilmesi, Azərbaycan'ın dünyanın 123 ülkesiyle olan ticari ilişkilerini pozitif yönde etkilemiştir. Sonuçta 2002 yılı itibarıyla dış ticaret bilançosu 500 milyon \$ (+) bakiye ile, ihracat hacmi 2.2 milyar \$, ithalat hacmi ise 1.7 milyar \$ olmuştur. Azərbaycan'ın BDT (Birleşmiş Devletler Topluluğu) ülkeleri arasında en ağırlıklı ticari ilişkileri Rusya, Ukrayna ve Gürcistan'dır. Batı ülkeleriyle ise en yoğun ithal-ihrac ilişkilerinde bulunduğu ülkeler Türkiye başta olmak üzere Almanya, Fransa, ABD, İran, Çin, İtalya ve Polonyadır. Azərbaycan Cumhuriyeti dünya ülkelerinden yaptığı ithalatta gıda ürünleri, araba, makine ve diğer benzer ürünlerin yer almasıyla yanaşı, ülke ihracatının esasını ise petrol ve petrol ürünleri oluşturmaktadır.

ÜLKENİN FİNANSAL YAPISI

Azərbaycan'da Bankacılık Sistemi

Azərbaycan'da Merkez Bankası ve diğer bankaların oluşturduğu 2 seviyeli bankacılık sisteminin kurulması amaçlanmıştır. Kurulan bankacılık

sisteminin dışarıya açık olması hedeflenmiştir. Azərbaycan bankalarının yabancı ülkelerde şubeleri ve muhəbirləri olması, bu ülkelerde Azərbaycan bankalarının kurulması, yabancı ülke banka ve vatandaşlarının Azərbaycan'da banka kurabilmeleri, mevcut bankaların şubelerini açabilmeleri amaçlanmıştır.

Azərbaycan'da Bankalar Azərbaycan Milli Bankı'nın (Merkez Bankası) verdiği lisanla belirtilen yetkiler çerçevesinde ve Azərbaycan Milli Bankı tarafından yayınlanan talimatlara uygun olarak faaliyet göstermektedirler. Bankaların kurulma izni, faaliyetlerinin denetlenmesi, gerektiğinde faaliyetlerine son verilmesi yetkisi "BANKALAR KANUNU" ile Azərbaycan Cumhuriyeti Milli Bankası'na verilmiştir. Bankaların asgari sermayesi 1.250.000 USD olarak belirlenmiştir. Geçmişte asgari sermaye sınırının çok düşük tutulması nedeniyle sermaye yönünden zayıf tek şubeli pekçok (200 civarında) banka kurulmuş, ancak asgari sermaye limitinin yükseltilmesi sonucu bu sayı 80 civarına inmiştir. Azərbaycan Cumhuriyeti Milli Bankasının 03.12.1997 tarihli talimatı uyarınca, bankaların asgari sermayelerinin 01.01.1999 tarihinde 1.500.000 USD aşamalı olarak çıkarılması ve 2001 yılından ise 5.000.000 USD yükseltilmesi öngörülmüştür.

Yabancı bankalar, %100 yabancı sermaye ile kurulabileceği gibi müşterek müessese, şube veya temsilcilik şeklinde de kurulabilmektedir. Bankalar Kanunu'nda yabancı bankaların toplam sermayesinin sistem içindeki bankaların toplam sermayesinin %30'undan fazla olamayacağı hüküm yer almaktadır.

1/07/2002 yılında Azərbaycan Cumhuriyeti bankacılık sisteminde 47 banka faaliyetini sürdürmektedir. Bunlardan 2'si devlet sermayeli, 14'si yabancı sermayeli, 31 ise yerli sermaye ile kurulmuştur. Azərbaycan'da bankalar döviz işlemlerini Bakü Banklar arası Döviz Borsası (İnterbank) ve Müteşekkil Banklar arası döviz piyasası (Non – İnterbank) kanalıyla yürütmektedir. Bakü Banklar arası Döviz Borsası'nda bankalar alış ve satışlarını Merkez Bankası'nın belirlediği kur üzerinden spot olarak yaparlar. Bu pazarda satış miktarı ve kur tamamen Merkez Bankası'nın kontrolündedir. Yapılan alışlar spot valörle bankaların Uluslararası Bank veya Merkez Bankası nezdindeki hesaplarına aktarmaktadır. Çoğu ticaret bankasının döviz işlemlerini yürütmeye yetkisine sahip olmamasına karşın, yabancı bankalar Beynelhalk Bank aracılığı ile borsa işlemlerini yürütmek zorundadır.

Bankalar ayrıca ikincil pazarda yani, Müteşekkil Banklar arası Döviz Piyasasında da spot veya forward işlemi yapabilirler. Bu piyasada sunulan kurlar borsa kurundan % 0,5 az veya fazla olamaz. Alınan veya satılan

satılan döviz alıcının istediği bankadaki nostro hesabına aktarabilir. Bu piyasada Merkez Bankası alıcı veya satıcı olarak piyasayı düzenlemektedir.

Serbest piyasa ekonomisinin kurulmasında ve yerleşmesinde bankacılık sektörü hayati önem taşıyor. Çünkü bankalar, tasarrufları ödünç verenlerle bunları yatırıma dönüştürecek olanlar arasında bir nevi köprü görevini yapmaktadır. Bu nedenle de, yatırım tasarruf sürecinin kalbi konumundadır. Eski sistemde tasarrufların toplanması ve kredilerin dağıtılması yalnız merkezi otorite tarafından belirleniyordu. Banka kredileri ise sadece siyasi tercihler esasında şekillenmiş yatırım planlarının gerçekleştirilmesine yarıyordu. Bu nedenle, bankalar emir ve talimatlara göre çalışıyor, risk göz önünde bulundurmaktan kredi dağılımı yapıyordu.

Piyasa sistemine geçişte bankacılık sektörünün bu durumunun değiştirilmesi ön plana çıktı. Bu nedenle de, Azərbaycan'daki modern anlamdaki bankaların kurulmasının alt yapısı oluşturuldu. Bankacılık faaliyetleri tam anlamıyla 1992'de çıkarılan "Bankalar ve Bankacılık Faaliyetleri Hakkındaki Kanun"dan sonra başladı.

BANKA – BORSA İLİŞKİLERİ

Azərbaycan'da bankalar döviz (valyuta) işlemlerini Bakü Bankalar arası Döviz Borsası (BBVB) ve Müteşekkil Bankalararası Döviz Piyasası (Noninterbank) kanalıyla yürütmektedir.

Bakü Bankalararası Döviz Birjisi'nde, bankalar alış ve satışlarını Merkez Bankası'nın belirlediği kur üzerinden spot olarak yaparlar. Bu pazarda satış miktarı ve kur tamamen Merkez Bankası'nın kontrolündedir. Yapılan alışlar spot valörle bankaların Beynelhalk Bank veya Merkez Bankası nezdindeki hesaplarına aktarılmaktadır. Bu durum, çoğu ticaret bankasının döviz işlemlerini yürütmeye yetkisine sahip olmasına karşın, yabancı bankaları, %51 Devlet sermayeli Azərbaycan Beynelhalk Bankası aracılığı ile birja işlemlerini yürütmek zorunda bırakmaktadır. Azərbaycan Merkez Bankası döviz rezervlerini tutarken, Beynelhalk Bankası ihracat-ithalat finansmanı, döviz ticareti ve diğer uluslararası finans aktivitelerinde temel kuruluş haline gelmiştir.

Bankaların ve yetkili döviz bürolarının gerçek kişilere döviz alış ve satış işlemlerinde herhangi bir sınırlama bulunmamaktadır. Ancak, tüzel kişilik durumundaki firmaların ihtiyacı olan döviz yalnızca firmaların hesaplarının bulunduğu bankalar aracılığı ile Bakü Bankalararası Döviz Borsasından satın alınabilmektedir. Ayrıca, Azərbaycan'a ithalat yapmak isteyen firmaların mal bedelini dışarıya transfer edebilmesi için ithalat konusu malın Azərbaycan gümrüğüne geldiğinin tevsik edilmesi gerekmektedir.

Azərbaycan Cumhuriyyətinin Ticarət Kanunu, Qiymətli Evrak Hukuku və İcra Kanunu'nun bulunmaması İflas Kanunu'nun isə yetersiz olması nedenleriyle teminat müəssesəsinin işləməsi bankacılıq sisteminə kredit mexanizmasının oluşmasını olumsuz yöndə etkilemekte ve bu dış ticarət işlərini də zorlaşdırmaktadır. 1998 – 1999 yıllarında Azərbaycan Cumhuriyyətinin faaliyyət göstərən 4 dövlət bankası (Beynəlxalq Bank, Emanet Bank, Agro-Sənaye Bank, Sənaye Tikinti Bank) IMF və Dünya Bankasının təvsiyələri üzərinə özəlləşdirmə kapsamina alınmışdır. Yukarıda sözü edilən 4 banka sistemin aktivlərinin % 90'ına, kredit arzının % 70'inə, təsar-rufların da % 80'inə sahibdir.

Azərbaycan Milli (Mərkəz) Bankası

Azərbaycan Mərkəz Bankası sərmayəsinin tamamı dövlətə aid olan təvəl kişiliktir. SSCB dönmündəki Endüstriyel İnşaat Bankası ilə Tərim sənaye bankası əsasında 400 milyon Ruble sərmayə ilə Kurulmuş və 01/01/1992'də faaliyyətə başlamışdır. Milli Bank Azərbaycan Cumhuriyyətinin bankacılıq sisteminin mərkəzində para politikalarını yürüten bir kurumdur. Tüm gelişmiş ölkelerde Mərkəz Bankaları bağımsız və ya yarı bağımsızdırlar. Bütçə açıqlarının finansmanında onların payı minimum səviyededir. Mərkəz Bankası 7 kişidən oluşun bir yönetim kurulu tərəfindən yönetilir. Yönetim kurulu, başkan, dört yardımcı ve dışarıdan iki kişiden oluşur. Yönetim kurulu üyelerini Azərbaycan Cumhurbaşkanı önerisi ile Azərbaycan Parlamentosu beş yıl süre ile tayin etmektedir.

Azərbaycan Mərkəz Bankası'nın sorumlu olduğu temel görevleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- 1) Milli paranın iç və dış değerini korumak amacıyla gerekli önlemleri almak,
- 2) Milli paranın hacim və dolaşımını düzenlemek,
- 3) Bankalara kredit verə işlemlərini, kanunda belirtilen əsas və sınırlar çərçəvinde yürütmək,
- 4) Para arzını və ekonominin likiditesini düzenlemek amacıyla açık piyasa işlemlərini yapmak,
- 5) Mevduat türleri ilə vade sürelerini və bunların yürürlük zamanlarını belirlemek,
- 6) Milli para ilə altın və yabancı paralar arasındaki partiyi saptamak,
- 7) Altın və döviz rezervlərini, yasalar çərçəvinde, ölkənin ekonomik çikarlarına uyğun şekilde yönetmek.

Mərkəz Bankası bu görevlərinin yansırı, hökumətin mali və ekonomik

müşavirlik, mali əjanlıq və hazineəarlıq görevlərini də yapmaktadı.

Mərkəz Bankası para politikalarını hər yıl dövlət bütçəsi ilə birlikdə parlamento tərəfindən onaylanan, "para kredit politikasının başlıca hədəfləri" adını taşıyan əsaslar çərçəvinde yürütməkdədir. Mərkəz bankalarının bilinen geleneksel para politikası araçları vardır: açık piyasa işlemləri, zorunlu karşılık oranları, reeskont oranları, genel dispoñibilite oranları və selektif kredit politikasıdır. Azərbaycan'da bankalar kanunu, bankaların bir biri ilə anlaşarak faiz konusunda her hangi bir tekel oluşurmalarını yasaklamakta və rekabeti teşvik etmektedir. Bankalar mevduat ile kredit faizlerini kendileri belirleye bilmektedir. Dolayısıyla Mərkəz Bankası direkt olarak faiz oranlarını belirleyememektedir. Ancak Mərkəz Bankası ticari bankalara verdiği kreditlərə uyguladığı faiz oranlarını değışmekle faiz oranlarını kontrol etmektedir.

Mərkəz Bankası'nın bir görevi də, döviz kurları istikrarının kontrolü və Milli paranın döviz kurları karşısında değerinin tespiti ve korunmasıdır. Azərbaycan'da döviz kuru mekanizması 1993 yılından başlayarak değışik yollarla belirlenmiştir. Bunun əsas nedeni, Manat'ın ilk başta Ruble ilə birlikdə tedavülde kalmasıdır. 1993 yılının başında döviz kuru Moskova'daki Interbank'ın çapraz kurlarına göre tespit edilmiştir. Belirlenen bu kur resmi kur idi. Piyasadaki kur ise Beynəlxalq Bank və diğer bankalar tərəfindən belirlenmiştir. Ayrıca serbest piyasada döviz kurlarının değışik kur üzerinden alım satım müşahide edilmiştir.

24/05/1994 tarihinden itibaren aşağıdaki 16 ölkənin para birimi konvertibil kabul edilmiş ve sonra dan bazı ölkə (özellikle BDT ölkələri) para birimlərinin resmi kurları Mərkəz Bankası tərəfindən yayınlanmıştır. Mərkəz Bankası, dövlətin döviz rezervlərini mühafəzə və idaresini də yürütməkdədir və hökuməti finanse etmək için bütçə açıqlarını düşük faizlərlə kendi kaynaklarından karşılamaktadır.

Dövlət Bankaları

Azərbaycan'da dövlət ihtisas bankaları ilk olarak 1988 yılından itibaren kurulmaya başlamışdır. O dönem SSCB'də kurulan Agroprombank, Promstroibank, Sberbank, Vneshekonombank və Zhilsotsbank gibi dövlət bankaları Azərbaycan'da şubələrini açarak faaliyyətdə bulunmuşlardır. Bunlardan Zhilsotsbank adını taşıyan və konut konut yapımını finanse etməyi üstlenen bankanın şubəsi 1990 yılında tasfiye edilmiş diğerleri isə bağısızlıktan sonra Azərbaycan Cumhuriyyətinin dövlət bankaları olarak faaliyyətlərini sürdürmüşler. 2000 yılında Agroprombank, Promstroibank və

Sberbank birleşerek BUS (Birləşik Universal Bank) Bankası kurulmuştur. Günümüzde Vneshekonombank (Beynelhalk Bank) ve BUS Bank olmak üzere iki devlet bankası vardır.

Uluslararası (Beynelhalk) Bank

1992'de eski SSCB Vnesheconombank'ın şubeliğinden ayrılarak bağımsız bir devlet bankası olmuştur. Devletin döviz işlemlerini yönetmek, dış ticareti geliştirmek, döviz kurunun istikrarını korumak ve devletin dış işlemlerini yürütmek gibi görevleri bulunan banka ülke dışında muhbir hesaplar açabilmektedir. Türkiye'de 10 bankada muhbir hesabı vardır. Kuruluşunun ilk yıllarında mevduat kabul etmesi ve kredi vermesi yasaklanmış, sonradan ise devlet kuruluşlarına döviz kredileri verebilme yetkisi kendine tanınmıştır. Beynelhalk Bank BADP'de aktif rol üstlenmektedir. Yabancı bankalar BADP'de işlemlerini ancak Beynelhalk Banka aracılığı ile yürütebilirler. Ayrıca, kuruluşunun ilk yıllarında devlet döviz rezervlerinin muhafazasını da bu banka yapmıştır. Beynelhalk Bank 21/10/1997 tarihinde Avrupa Uluslararası Ödeme Sistemi'ne (Mastercard, Eurocard) dahil olmuştur. Beynelhalk Bank sadece Azərbaycan'ın değil, bütün Kafkasların en büyük bankası özelliğini taşımaktadır. Bankanın aktifleri 330 milyon \$ olup, %51'i maliye Bakanlığına aittir. Bankanın 8'i Bakü'de olmak üzere 34 şubesi, Moskova'da ise temsilciligi vardır.

BUS Bank

BUS Bank Azərbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun 21 /02 /2000 yıl tarihli kararı ile üç devlet bankasının (Ağrar sənəyi, Sənəyi İnvestisiya və Emanət) aktif və pasifləri birləşdirilərək anonim şirkət formasında kurulmuşdur. Banka 28/02/2000 tarihinde faaliyəti için Merkez Bankası'ndan 244 sayılı faaliyət izni almışdır. BUS Bankın ödənilmiş sərmayəsi 22 milyard Manat olaraq % 100 devletə aittir. BUS Bank yuxarıda adı gəçən bankaların verdikləri xidmətləri sürdürməkdədir. BUS Bank Azərbaycan finans piyasaşında 87 şubə (22'i Bakü'də olmaq üzərə) və 76 xidmət bölmü ilə en geniş şəbəkəyə sahibdir. Toplam 2590 çalışanıyla yaklaşık 2 milyon hu-kuki və fiziki şahsa xidmət verməkdədir. BUS Bank Bakü Menkul Kıymetler Borsasının və BADP'nin kurucularındandır. Banka gəlirlərinin büyük kısmını döviz və menkul kıymət alım satımından sağlamaqdadır. BUS Bank "SWIFT" global telekomünikasyon teşkilatının üyesidir, "Western Union" para ödəmələri sistemine bağlanmışdır və artık Mastercard/ Eurocard və Cirrus/Maestro plastik kartlarının kullanılması amacıyla bankın "Europay International S.A." uluslararası ödəmə sistemine bağlanmışdır.

SİGORTACILIK

Azərbaycan Cumhuriyeti'nde "Sigorta Hakkında Azərbaycan Cumhuriyeti'nin Kanunu" 05.01.1993 tarih ve 436 sayılı Kanunla onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Bu Kanuna göre, Azərbaycan Cumhuriyeti'nde sigorta faaliyetleri, Bakanlar Kurulu bünyesinde bulunan Devlet Sigorta Nezaret Komitesi tarafından yürütülmektedir. Kanuna göre sigorta, sigortalanan kişinin malının ve malı ile ilgili menfaatlerinin korunması malın muhafazası hususlarını kapsamaktadır.

Sigortalama işlemi gönüllü ve mecburi olmak üzere iki yöntemden oluşmaktadır. Gönüllü sigortanın genel kurallarını Sigorta Kanununa uygun olarak sigortacı belirlemektedir. Mecburi sigortanın çeşitleri ve uygulama esasları ise Sigorta Kanunu ile diğer kanunlar tarafından belirlenmektedir.

Gönüllü sigortada sigorta tarifeleri sigortacı tarafından bağımsız olarak hesaplanmakta olup, sigorta anlaşmasındaki hükümler geçerli olmaktadır. Zorunlu sigorta ile ilgili tarifeler ise "Zorunlu Sigorta Hakkında Kanun" ile belirlenir. Sigortalı ile sigortacı arasındaki anlaşma, başka bir hüküm belirtilmemiş ise sigorta edilen nesneye ait ilk sigorta bedelinin ödendiği tarihten itibaren geçerlidir.

Sigorta edilen kurum, müessese ve teşkilatlar sigorta faaliyetinin yürütülmesi ile ilgili bilgi ve belgeleri sigorta şirketine bildirmek zorundadır. Sigorta şirketinin sigorta primini ödemekten kaçınması durumunda Azərbaycan Kanunlarına göre şirket suçlu kabul edilmektedir. Sigortalının ölümü halinde onun hakları ve görevleri mirasçılara devredilebilmektedir.

Sigorta Çeşitleri

Azərbaycan Cumhuriyeti Sigorta Kanununa göre en yaygın sigorta türleri arasında yangın, kasko, taşımacılık, inşaat, elektronik cihaz, kredi alanların hayat sigortası, ferdi kaza sigortası, özel tarım işletmeleri müesseseleri sigortası, zorunlu trafik sigortası yer almaktadır. Mevcut sigorta çeşitleri arasında özel sigorta, emlak sigortası ve kişisel sorumluluk sigortaları ön planda yer almaktadır.

Özel Sigorta; Gerçek kişilerin hayatı, sağlığı, iş gücü ve emeklilik teminatı ve bunlara bağlı olarak menkul ve gayri menkullerinin korunmasına yönelik sigorta türüdür.

Emlak Sigortası; Gerçek ve tüzel kişilerin menkul ve gayri menkullerinin her türlü riske karşı sigortalınmasıdır. Burada, sigorta miktarı malın değerinden fazla olamaz. Sigorta miktarının yüksek veya aşağı olması durumunda emsal değerler alınarak miktar yeniden belirlenir.

Kişisel Sorumluluk Sigortası ise, gerçek ve tüze! kişilerin şahsına veya malına her hangi bir zarar gelmesi ihtimaline karşı yapılan sigorta türüdür. Kişisel sorumluluk sigortasının kural ve kaideleri kanun ve sigorta anlaşmaları ile belirlenmektedir. Azerbaycan'da sigorta hizmetlerinin GSMH'daki payı % 0,35'dir.

ÖZELLEŞTİRME

Azerbaycan Cumhuriyetin'de yürütülen özelleştirme çalışmaları Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak 1992 yılında kurulan "Devlet Emlak Komitesi" tarafından yürütülmektedir. Sürdürülen özelleştirme çalışmalarının hukuki dayanağı Ocak 1993'de çıkarılan ve 27 maddeden oluşan "Devlet Mülkiyetinin Özelleştirilmesi Kanunu"dur.

Kanun'da öngörülen özelleştirmenin usul ve esasları genel hatlarıyla şöyledir;

Özelleştirme uygulamaları, Mülkiyet Kanunu, Devlet Mülkiyetinin Özelleştirilmesi Kanunu ve diğer kanunlar çerçevesinde yürütülecektir. Yetkili, uygulayıcı birim Devlet Emlak Komitesi'dir.

Devlete ait fabrikalar, oteller, misafirhaneler özelleştirme kapsamındadır. Özelleştirmeye alıcı olarak katılabilenler; özelleştirilecek tesisin çalışanları, ülke vatandaşları, devlet müessesesi, birliği ve işletmesi olmayan hukuki şahıslar, sermayesinin % 25'den fazlası devlete ait olmayan tüzel kişiler ve yabancı özel ve tüzel yatırımcılar olarak belirlenmiştir.

Özelleştirilmeyecek kuruluş ve sektörler, petrol, doğalgaz, sanatsal mekanlar, madenler.

Devlet Emlak Komitesi tarafından hazırlanan ve Azerbaycan Milli Meclisi'nce kabul edilen "1995-1998 Yılları İçerisinde Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Devlet Mülkiyetinin Özelleştirilmesinin Devlet Programı" halen yürürlüktedir. Bu Programa göre devletin mülkiyetinde olan müesseselerin %75'i bu Program çerçevesinde özelleştirilmiş olacaktır.

Cumhurbaşkanının 8 Şubat 1997 tarihli Fermanı uyarınca 1 Mart 15 Ağustos 1997 tarihleri arasında yurt dışında bastırılarak ülkeye getirilen 8 milyon adet Devlet Özelleştirme Payından (ÇEK) 7.183.803 adedi Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarına parasız dağıtılmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşları ve yabancılar özelleştirmeye bu çeklerle katılabilmektedirler.

Özelleştirme Şekilleri

Azerbaycan Cumhuriyetin'de 1995-1998 Yıllarında "Devlet Mülkiyetinin Özelleştirilmesi Hakkında Devlet Programı" na göre devlet

müessese ve tesisleri özelleştirme imkanlarına bağlı olarak 5 gruba ayrılmıştır;

1. Özelleştirilmesi yasak olan müessese ve tesisler,
2. Cumhurbaşkanının Fermanı ile özelleştirilen müessese ve tesisler,
3. Bakanlar Kurulunun kararı ile özelleştirilen müessese ve tesisler,
4. Yerel İcra Hakimiyeti Organları ile anlaşmaya varılarak özelleştirilen müessese ve tesisler,
5. Özelleştirilmesi zorunlu olan müessese ve tesisler.

Yukarıdaki hususlar gözönüne alınarak özelleştirme programına göre özelleştirilecek tesis ve müesseseler küçük, orta ve büyük olarak 3 gruba ayrılmıştır. Bunlardan küçük müesseselerin % 15'i çalışanlarına parasız verilmekte, kalan, % 85'i ise paralı açık artırma ile satılmaktadır. Özelleştirme kapsamındaki tüm orta ve büyük müesseseler ise önce Anonim Şirket (Sehimdar Cemiyeti) statüsüne dönüştürülmekte ve bilahare Özelleştirilmektedir. Tüm orta ve büyük müesseselerin özelleştirilmesinde ise, hisselerin en az % 50'si çek açık artırmalar! ile, % 15'i müessese çalışanlarına çek karşılığında, %10'u paralı açık artırma ile kalan %25'in ise devlet tarafından kapalı yatırım fonuna verilmesi şeklinde gerçekleştirilmektedir.

Yabancıların Özelleştirmeye Katılması

Devlet Özelleştirme Programına göre Azerbaycan'daki özelleştirmeye yabancıların katılmasında (Toprak mülkiyeti dışında) her hangi bir engel bulunmamaktadır. Ancak, yabancılar Azerbaycan vatandaşlarından farklı olarak çek açık artırmalarında önceden belirlenen çek / hisse senedi nisbetine uygun olarak "Özelleştirme Opsiyonu" denilen bir kağıt ile katılmak zorundadırlar. Özelleştirme opsiyonları olmadan sadece çekle yabancılar Özelleştirmeye katılamazlar. Yabancı özelleştirme opsiyonları, Devlet Emlak Komitesi (DEK) tarafından her ay için belirlenen nominal fiyatla satılır. Her opsiyonun ortalama değeri 100 bin Manat civarındadır.

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Bugün Azerbaycan'ın tam bağımsızlığına kavuşmasının önkoşullarından birisi onun ekonomisinin Rusya dahil tüm dünya ülkelerinin ekonomileriyle entegrasyon sağlaması ve bağımsız olarak yeniden yapılanmasıdır. Bu da her şeyden önce onun finans sisteminin sağlıklı bir yapıya sahip olmasını gerektirmektedir. Azerbaycan'da bankacılık dışında diğer finans sektörlerinin'de artık global dünya koşullarında hızlı gelişmesi söz konusu ve bankacılık sektörünün finans sistemi içerisindeki egemen rolü

dikkate alındığında ekonominin çağdaş yönde yeniden yapılanmasında bankacılık sektörünün etkin bir yapıya kavuşturulmasının çare olduğu açıktır.

7 Ağustos 1992 tarihinde yürürlüğe giren "Merkez Bankası Kanunu" ile "Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkındaki Kanunlar" piyasa ekonomisinin gerektirdiği niteliklere büyük ölçüde haizdir. Ancak, personelin eğitimi ve tecrübe yetersizliği ve Azərbaycan'ın kendi özel koşulları gereği, finansal sisteminde değişiklik yapmasında kaçınılmazdır. Diğer önemli unsur ise faiz enstrümanının mevduat ve kredi işlemlerinde yeterince kullanılamayışdır. Nitekim Azərbaycan'da reel faiz uygulamasının bulunmayışı, Merkez Bankası'nı birinci derecede kredi veren (kullandırıcı) durumuna getirmiştir.

Merkez Bankası kısa zamanda, aracılık rolünü etkin bir bankalararası piyasaya bırakmalıdır. Bir hayli mesafe kat eden bu yöndeki çalışmalar, Merkez Bankası'nın bankalara düşük faizle kısa vadeli fonlama uygulamasının sona erdirilmesi, bunun yerine spesifik alanlara cari piyasa faizi üzerinden kredi verilmesi ve Sberbank fonlarının da bu yönde kullanılması suretiyle hızlandırılmalıdır.

Karşılık ve disonibilite oranlarının hesaplanma şekli değiştirilmeli, her ayın ilk günündeki toplam mevduat üzerinden hesaplanan karşılık miktarı, ortalama mevduat bakiyeleri üzerinden daha kısa dönemlerde hesap edilmelidir. Bilindiği gibi münzam karşılık ve disonibilite enstrümanı açık piyasa işlemlerinin önemli bir bölümünü teşkil eder. Bu durum para politikasının oluşturulmasında ve uygulanmasında en önemli kısa vadeli para politikası aracıdır. Bütçe kaynaklarının Merkez Bankası kaynaklarından finanse edilmesi azaltılmalıdır. Bu alanda finansal sistem yardımıyla sermaye piyasası araçları devreye sokulmalıdır. Çünkü Merkez Bankası kaynaklarının kullanılması enflasyon artışına ve kaynakların verimsiz kullanılmasına yol açmaktadır.

Bankalar birliği, bankacılık eğitimi konusunda aktif rol üstlenerek sektörün bu alandaki açığını gidermeli ve mesleki düzenlemeler konusunda çalışmalar yaparak rekabet ortamında çalışacak şekilde yapılandırılmasında katkıda bulunmalıdır. Gerek ekonomik faaliyetlerin düzenli olarak sürdürülmesi, gerekse bankacılığın gelişmesi açısından piyasaya yeterli nakit para sürülmesi ve bankaların nakit para işlemleri için kasalarında yeteri kadar nakit para bulundurmalarına ilişkin uygulamaya geçilmelidir. Piyasadaki para miktarı Azərbaycan ekonomisinin ihtiyacına cevap verememektedir. Ayrıca çek gibi ödeme araçlarının kullanımının

kullanımının kolaylaştırılması ve yaygınlaştırılması gerekir.

Takas düzenlemelerinin yetersizliği bilgi akışının gecikmesi ve ödeme-ler sisteminin yasayla netleştirilmemiş olması bankaların bilançolarında tasfiye etmesi gereken kalemlerin birikimine, fon akışlarının yavaşlamasına, böylece parasal istatistiklerin yanısıra karşılık mekanizmasının düzensiz çalışmasına yol açmaktadır. Yeni doğacak ihtiyaçlara da cevap verecek şekilde teknolojik imkanlardan yararlanılarak merkezi ve bölgesel takas merkezleri kurulmalıdır. Ülkedeki bankalar, muhabir banka ilişkilerini gün geçtikçe geliştirmekte ve dünyadaki standart uygulamalara geçmektedir. Cumhuriyetler arasındaki ödemelerin yetersizliği uluslararası ticaretin gelişimini olumsuz yönde etkilemekte ve takas ticaretine hız vermektedir. Bilindiği gibi serbest işleyen, etkin bir uluslararası ödemeler sistemi- nin bankacılık ve ticaretin gelişimine önemli katkısı olacaktır.

Bankalararası döviz piyasasının gelişmesi için bu piyasaya kolay ve seri ulaşım sağlayan bir iletişim sistemi oluşturulmalı, döviz alım-satım işlemlerinin kuralları pazar katılımcılarından oluşan döviz uygulama komitesi tarafından belirlenmeli, açık pozisyonların hesaplanmasında uluslar arası kurallar uygulanmalı, Merkez Bankası günlük alım-satım kurlarını her gün ilan etmeli ve dövizli mevduatlar için kanuni karşılık uygulaması getirilmelidir. Yeni Azərbaycan manatının yabancı paralara karşı konvertibiliteye geçirilmesinde yarar vardır.

Bankalara kuruluş izinleri verilirken tekel oluşturulmaması için, bankaların birbiriyle gerçekten rekabet içinde bulunması, bankanın bir kişinin eline geçmemesine özen gösterilmesi, bankacılık lisanslarının asgari standartları yerine getiren her vatandaşa verilmemesi, sermaye gücü olan teşebbüslere verilmesi gerekir. Tüm bu öneriler doğrultusunda günümüz koşullarında ulu önderimizin devamcısı Sayın Cumhurbaşkanımız İlham Aliyev'de güzel Azərbaycanımızın Sosyal, Ekonomik ve Finansal yapılarının Piyasa Ekonomisi standartlarına erişilmesi için her zaman projeleri uygulamış ve daima yeni projelerin uygulanması için her zaman yazılı ve sözlü emirlerini vermektedir. Bu çalışmalar yapıldığı süreçte bu alanda IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların teknik yardımlarının sağlanması geçiş sürecine ivme kazandırmaktadır. Ülkenin sosyal, ekonomik ve kültürel alandaki birikimi bugün global dünyanın 4 bir yanında kendilerini her alanda geliştiren ve çağdaş düşünceye sahip gençlerimizin VATAN'ına dönerek en kısa zamanda yaralı yerimiz güzel KARABAĞ'ımızı pis ellerden alıp, yöneticilerimizle bir güç olarak Azərbaycan'ımızın geleceği için her alanda hizmet ve büyük işler yapacağı inancındayım...

ARAZ ASLANLI

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER FAKÜLTESİ

*Cəmiyyətin gələcək tərəqqisi bir çox cəhətdən indi
gənclərimizə nəyi və necə öyrətməyimizdən asılı olacaqdır.*

HEYDƏR ƏLİYEV

HAYDAR ALİYEV DÖNEMİ AZERBAYCAN DIŞ POLİTİKASI

Azerbaycan'ın içinde yer aldığı Kafkasya bölgesi, jeostratejik konumu itibarıyla yeni dünya düzeninde büyük önem taşımaktadır. Kafkasya, hem Soğuk Savaş sonrasında büyük güçler arasında mücadele alanı oluşturması, hem de doğal-gaz ve petrol rezervlerine sahip olması itibarıyla dikkatlerin yoğunlaştığı bir coğrafya olmuştur. Bölgeyi çeşitli devletler için cazip kılan farklı nedenler olmuş, bu nedenle küresel ve bölgesel güçler Kafkasya'da etkin olmak özel çaba sarf etmişlerdir. Bunun yanında, Sovyetler Birliği'nin dağılması sürecinde ve dağıldıktan sonraki dönemde bölgede etnik çatışmaların hiç eksik olmadığı da bilin-mektedir. Özellikle, Azerbaycan açısından bakıldığında toprak-larının Ermenistan tarafından işgal edilmiş olması, ülkenin en önemli meselesi olarak dikkat çekmektedir. Bu koşullar içerisinde isabetli dış politika izlemek, Azerbaycan açısından çok önemlidir.

Azerbaycan'da 1980'lerin ikinci yarısında alevlenen bağımsızlık mücadelesi, Sovyetler Birliği'nin dağılması süreciyle birlikte, bu ülke-nin 1991 yılı sonlarına doğru tam bağımsızlığına ulaşmasıyla sonuçlanmıştır. Azerbaycan açısından bağımsızlık mücadelesinin son dönemleri, aynı zamanda dış politikanın ilk dönemlerini oluştur-maktaydı. Bu dönemlerde, Azerbaycan'da yerleşmiş olan algılar, do-ğal olarak, Azerbaycan bağımsızlığına kavuştuktan sonraki dönem-de Azerbaycan dış politikasına damgasını vurmuştur. Yerleşik algıla-rın dış politikayı belirlemesi sürecine, Azerbaycan'da hızlı iktidar de-ğişikliklerinin yaşanması da eklenince, Azerbaycan dış politikasının, başlangıçta istikrarsız çizgi yakalaması kaçınılmaz olmuştur.

Başlangıçta, her şeyi Moskova'ya sorarak onun uygun gördüğü şekilde yapmaya çalışma politikası, kısa süreli belirsiz dönemden sonra yerini, Rusya ve İran karşıtı politikaya bırakmıştır. Bu aşamayı, tekrar Rusya yanlısı politika takip etmiştir. Nihayet, 1993 sonları itibarıyla Azerbaycan, denge politikasına yönelmiştir.

Haydar Aliyev'e Kadarki Dönemde Uygulanan Dış Politikanın Kısa Özeti

20. yüzyılın başındaki kısa süreli bağımsızlık döneminin ardından uzun süre Sovyetler Birliği işgali altında bulunan, 1980'lerin ikinci yarısından itibaren giderek güçlenen bağımsızlık mücadelesi ve dünyadaki gelişmeler sonrasında bağımsızlığına tekrar kavuşan Azerbaycan için diplomatik alanda kurumsallaşmak, dış politika geliştirmek çok kolay olmamıştır. Daha bağımsızlık mücadelesi sırasında dış ilişkilerini geliştirmeye

başlayan Azərbaycan, bağımsızlıq mücadelesini dolayısıyla Rusya ilə soğuk ilişkiler içerisinde olmuştur. Rusya'nın, Azərbaycan'ın bağımsızlık çabalarına ve daha sonra bağımsız oluşuna sıcak bakmaması ve Azərbaycan'daki milliyetçi hareket birbirlerini tetiklemiş, Azərbaycan'da bağımsızlık sonrası ilk devlet başkanlığı seçimini kazanan Ebülfez Elçibey dönemin şartları itibarıyla aşırı deneyecek düzeyde Rusya karşısı ve Batı (özellikle, Türkiye ve ABD) yanlısı söylem ve politika içerisinde olmuştur.

Azerbaycan bağımsızlığına kavuştuğunda, ülkenin başında Sovyetler Birliği döneminden beri ülkeyi yönetmekte olan, eski Komünist Parti Azərbaycan Birinci Sekreteri Ayaz Mütəllibov bulunmaktaydı. Mütəllibov'un Rusya'ya karşı çekingen politika izlemesi ve Ermenistan saldırıları karşısında halkı ve ülkenin toprak bütünlüğünü korumak üzere resmi ordu kurmamakta direnmesi, Azərbaycan'daki bağımsızlık yanlıları tarafından sert şekilde eleştirilmekteydi. Nitekim, yoğun gösteriler sonrasında Mütəllibov istifa etmiş, yapılan devlet başkanlığı seçimini bağımsızlık mücadelesinin lideri Ebülfez Elçibey kazanmıştır.

Bağımsızlık sonrası ilk dönemin dış politikasında temel hedefler, bağımsızlığın pekiştirilmesi, toprak bütünlüğü ve güvenliğin sağlanması olmuştur. Bu doğrultuda, Rus Ordusunun Azərbaycan'dan çıkarılması; Karabağ sorununun Rusya'nın tekelinden çıkarılması; BDT üyeliği sorunu; Azərbaycan petrollerinin işletilmesi sorunu öncelikli olarak ele alınmıştır. Dönemin Azərbaycan yönetimi, bağımsızlığın pekiştirilmesine tehdit olarak gördüğü için kısa sürede Rus Ordusunu ülkeden çıkarmış, BDT'ye üye olmama konusundaki direncini sürdürmüştür. Azərbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgali sorununun Rusya'nın tekelinden çıkarılması için girişimler arzulanan düzeyde olmasa bile, sonuçlar vermiştir. Elçibey'e karşı başlatılan darbe girişimi sonrası ülkede karmaşıklığın artması üzerine, o sıralarda Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclis Başkanlığı yapmakta olan Haydar Aliyev Bakü'ye davet edilmiştir. Ermenistan'ın işgale yönelik saldırılarını yoğunlaştırmaması, bazı bölgelerde ayrılıkçı girişimlerin sözkonusu olması ve bunların önlenememesi üzerine Azerbaycan'da iktidar değişikliği yaşanmıştır.

Haydar Aliyev Dönemi ve Yeni Dış Politika

Haydar Aliyev 15 Haziran 1993'de Meclis Başkanı, ardından da 3 Ekim 1993'te yapılan devlet başkanlığı seçiminde katılımcıların yaklaşık %99'unun oyunu alarak Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Devlet Başkanı seçilmiştir.

Aliyev'in iktidara gelişi yukarıda da ifade edildiği üzere Azerbaycan'ın içerde ve dışarıda zor günler yaşamakta olduğu döneme denk gelmektedir. Aliyev olayları kontrolünde tutmak için ilk önce Rus yanlısı darbeci albay Hüseyinov'u kendisinin sıkı denetimi altında başbakanlık görevine getirmiştir. Ardından Talış nüfusun yaşadığı Azerbaycan'ın güneydoğu bölgesinde bilinçli ve sistematik bir politika yürüterek Hümətov'a karşı kitlesel protesto gösterileri başlatmıştır. Bu gelişmeler sonrasında E. Hümətov önce bölgeden kaçmış sonra da tutuklanarak Bakü'ye getirilmiştir.

H. Aliyev iktidarının dış politika çizgisi, "Azerbaycan devletinin bütün ülkelerle barış içinde yaşaması ve sorunlarını güç kullanmadan çözmesi, içişlerine karışılmaması, diğer devletlerle doğrudan diplomatik ilişkiler kurması ve uluslararası kurumlarda temsil olunması" şeklinde ifade edilmekteydi. Ayrıca Azerbaycan devletinin bölgesel ve uluslararası ilişkilerde aşağıdaki ilkeler doğrultusunda hareket edeceği gösterilmekteydi:

- Devletlerin karşılıklı olarak birbirlerinin bağımsızlığına; siyasal, sosyal ve ekonomik gelişme yöntemlerine; demokratik yöntemlerle oluşturulmuş kalkınma stratejilerine saygıyla yaşaması;
- Uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde devletlerin sınırlarının zorla değiştirilmesine ve bağımsızlıklarının tehlike altına girmesine müsaade edilmemesi, bununla ilgili ortaya çıkan sorunların barışçıl yollarla çözülmesi;
- Uluslararası alanda sosyal, ekonomik, toplumsal ve kültürel ilişkilerin ortak çıkar ve karşılıklı güvenlik ilkeleri çerçevesinde geliştirilmesi;
- İki taraflı anlaşmalarda uluslararası hukuk kurallarına uygun davranılması;
- Ulusların kendi kaderlerini belirlemesine saygı gösterilmesi, insan haklarının korunması;
- Teröre ve devletlerin güvenliğini tehdit edecek diğer unsurlara karşı ortak mücadele edilmesi
- Küresel sorunların çözülmesinde ortak çalışmalara katılım gösterilmesi.

Haydar Aliyev'in Dış Politikasında Karabağ Sorunu

H. Aliyev iktidara geldiği dönemde Azerbaycan'ın dış politikasındaki en önemli sorun Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgali sorunu-ydu. 1980'li yılların sonlarında ortaya çıkan bu sorun çözülmeden A. Vezirov'dan A. Mütəllibov'a ondan E. Elçibey'e ve E. Elçibey'den H. Aliyev'e "miras" olarak kalmıştı. H. Aliyev bu sorunun çözümü için öncelikle dış politikada denge politikasına dönüşün şart olduğuna, aynı zamanda Azerbaycan ordusunun tam anlamıyla kurulması ve tek merkezden yönetilmesi gerektiğine inanmaktaydı. Fakat, hedeflediği politikayı oturtuncaya ve Azerbaycan gerekli güce kavuşuncaya kadar Ermenistan'ın işgalci saldırılarının önlenmesi, en azından durdurulması gerekmekteydi. Bu anlamda kilit noktayı, 1994 Ateşkes Anlaşması oluşturmuştur. Uzun çabalardan sonra, 4-5 Mayıs 1994'de Rusya'nın arabuluculuğu ile Biskek'te bir araya gelen Azerbaycan ve Ermenistan Parlamento Başkanları ve eski Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi (DKÖB) Ermeni ve Azerbaycan Türkü toplumlarının temsilcileri tarafından Biskek Ateşkes Protokolü imzalanmış ve 12 Mayıs'ta ateşkes yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşmaya kadar ise Ermenistan ordusu Azerbaycan içerisindeki karışıklıkları da fırsat bilerek, Hocalı'da soykırım yapmış (25-26 Şubat 1992), Şuşa'yı (8-9 Mayıs 1992), Laçın'ı (14-17 Mayıs 1992), Kelbecer'i (1-3 Nisan 1993), Ağdam rayonunun büyük bir bölümünü (23-28 Haziran 1993), Fizuli (23 Ağustos 1993), Ceybrayıl (25-26 Ağustos 1993), Gubadlı (31 Ağustos 1993) ve Zengilan rayonlarını (28 Ekim-3 Kasım 1993) işgal etmiştir.

Haydar Aliyev, dış politikasının önemli kısmını bu sorunun çözümüne ve işgalin sona erdirilmesine adanmış, yabancı heyetleri her kabulünde ve yaptığı tüm dış gezilerde Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgali sorununa dikkat çekmeye çalışmıştır. Azerbaycan'ın üyesi olduğu tüm uluslararası kuruluşlarda konu gündeme getirilmiş ve bazılarında konuya ilişkin kararlar alınması sağlanmıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Haydar Aliyev iktidarı öncesinde ve sırasında aldığı dört kararın yanı sıra, İslam Konferansı Örgütü'nün defalarca Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgalini kınayan kararlar almış, özellikle Avrupa Konseyi Parlamenter Asamblesi'nin 24 Ocak 2005 tarihli kararı ile ilk defa Ermenistan bu kadar ciddi bir kurum tarafından işgalci devlet olarak nitelendirilmiş ve bu devlete işgali sona erdirmesi doğrultusunda çağrı yapılmıştır. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) tüm zirve toplantılarında konuya ilişkin yoğun görüşmeler yapılmış, özellikle 1996 Lizbon Zirvesi hafızalarda bu konuya ilişkin ciddi tartışmalarla kalmıştır.

Haydar Aliyev'in Doğal Kaynaklar Politikası

H. Aliyev'in dış politikasında ikinci önemli konu doğal kaynakların üretimi ve uluslararası piyasalara ulaştırılması konusuydu. Her iki konuya ilişkin olarak Haydar Aliyev göreve gelmeden önce de çalışmalar yapılmış, Rusya'yı tam anlamıyla dışlayan ve tamamen Batı yanlısı taktikler izlenmişti. Uzun yılların siyasi tecrübesine sahip olan Haydar Aliyev, petrolün Azerbaycan'ın ekonomik ve siyasi hayatında büyük önem taşıdığını ve ülkenin uluslararası ilişkilerinde petrol faktörünün dikkate alınması gerektiğini çok iyi bilmekteydi.

Aliyev, iktidarının ilk günlerinde, Rus yanlısı görünmekle birlikte, bu konuda özellikle Türkiye'nin taşıdığı endişelerin yersiz olduğu kısa sürede anlaşılmıştır. İlk günlerde Moskova'nın hoşuna giden kararların özünde, Aliyev'in, denge siyaseti gereği Rusya'yı karşısına almamak ve gelecekte uygulayacağı temel politikalar için ilk şart olan siyasi geleceğini sağlama almak amacını güttüğü görülmüştür. Bu sorunlar aşıldıktan sonra ise, Bakü, İstanbul ve Huston şehirlerinde devam edilen görüşmelerde konsorsiyuma Rusya da dahil edilerek anlaşma yeniden düzenlenmiş ve Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi-SOCAR'ın payının %10'luk hissesi LUKoil'a devredilmiştir. Nihayet 20 Eylül 1994'te, Bakü'deki Gülüstan Sarayı'nda SOCAR ile AIOC (Azerbaycan Uluslararası Operasyon Şirketi, Azerbaijan International Operating Company – AIOC) arasında "Asrın Anlaşması" veya "Mega Proje" olarak adlandırılan "Hazar Denizi'nin Azerbaycan Sektöründe Yer Alan Azeri, Çırag ve Güneşli Yataklarında Petrolün Ortak İşlenmesi ve Pay Bölüşümü Hakkında Anlaşma" imzalanarak ilgili bölgelerde petrol arama ve çıkarma yetkisi AIOC'a verilmiştir. Nisan 1995'te SOCAR payının % 5'ini ABD'nin Exxon şirketine, aynı tarihte % 5'ini TPAO'ya devretmiştir. Böylece TPAO'nun projedeki payı % 6,75'e ulaşmıştır. Konsorsiyumda genel olarak dış politikanın temel ilkesi olan denge politikasının yansımalarına dikkat edilmiş ve önemli güçlerin hemen hemen hepsinin güçleri ölçüde temsil edilmesi sağlanmıştır. Sonraki yıllarda diğer petrol ve doğalgaz kuyularına ilişkin üretim anlaşmaları da yukarıdaki ilke gözetilmek suretiyle yapılmıştır.

Doğal kaynakların uluslararası piyasalara hangi güzergahlardan ulaştırılacağı konusu da Haydar Aliyev'in dış politikasında özel yer tutmuştur. Azerbaycan petrollerinin dünya gündemine girdiği günlerde, petrolün taşınması için 7-8 güzergahın gündeme gelmesine karşın bunlardan ilk başta yalnızca beş tanesi resmi olarak görülmüştür:

- 1) Kuzey hattı: Bakü-Novorossiysk;
- 2) Batı hattı: Bakü-Supsa;
- 3) Güney hattı: Bakü-İran;
- 4) Doğu hattı: Afganistan və Pakistan üzerinden geçen hat;
- 5) Güney-Batı hattı: Bakü-Ceyhan.

Bunlardan ikisi Bakü-İran və Bakü-Pakistan hatları gündeme geldikleri ilk günden büyük tepki toplamışlardır. Bakü-İran hattı ile Azərbaycan petrolünün İran üzerinden Basra Körfezi'ne ve oradan da tankerlerle dünya piyasalarına sevki mümkündür. Ancak bu öneriyi neredeyse tüm önemli güçler karşı çıkmaktadır. Özellikle Amerika, İran'a böyle bir koz verilmesinden fevkalade endişe duymaktadır. Bakü-Pakistan hattının ise Afganistan'dan geçecek olan kısmının güvenlik sorunları taşıması nedeniyle bu iki hattın gerçekleştirme şansı olmamıştır. AIOC ve Azərbaycan yönetimi arasındaki görüşmeler sonucu petrolün taşınması için öngörülen güzergah sayısı Bakü-Novorossiysk, Bakü-Supsa ve Bakü-Ceyhan olarak 3'e indirilmiştir.

Son olarak 9 Ekim 1995'te Bakü'de erken üretim petrolünün uluslararası piyasalara taşınması için Bakü-Novorossiysk ve Bakü-Supsa güzergahları belirlenmiştir. 18 Ocak 1996 tarihinde Moskova'da Kuzey boru hattına ilişkin olarak, 8 Mart 1996 tarihinde Tiflis'te ise Batı boru hattına ilişkin anlaşmalar imzalanmıştır. Erken petrol boru hattı konusunda tek bir hat yeterli olabileceksen, Azerbaycan kendi stratejik hedefleri doğrultusunda 1995'te Kuzey ve Batı istikametinde olmak üzere iki boru hattının da işletilmesine karar vermiştir. Kuzey ve Batı erken üretim petrol boru hattının inşası edilmesi, Ana İhraç Petrol Boru Hattı konusunu gündemden çıkarmamıştır. Özellikle Azerbaycan, Türkiye ve Gürcistan bu konuda büyük mücadele vermişlerdir. Nitekim, uzun süre AIOC ve SOCAR arasında bu konuya ilişkin tartışmalar yaşanmıştır. Tartışmalarda sürekli olarak AIOC, Bakü-Ceyhan hattının çok pahalı olduğunu, SOCAR ise konuyu sadece ekonomik açıdan değil, politik ve stratejik olarak da değerlendirmesi gerektiğini bildirmiştir.

Daha "Asrın Anlaşması" imzalanmadan, 9 Mart 1993'te SOCAR ve TPAO Azerbaycan petrolünün Bakü-Ceyhan boru hattıyla taşınması konusunda anlaşma imzalamıştır. Ama bu hattın ana ihraç petrol boru hattı olarak kararlaştırılmasının pek de kolay bir süreç olmadığı sonraki dönemlerde görülmüştür. Nitekim, erken petrol ihracı Batı ve Kuzey boru hattı ile dünya pazarına çıkarılmışsa da, Ana İhraç Petrol Boru Hattı uzun süre bölgede nüfuz alanı uğrunda diplomatik savaşın konusunu oluşturmuştur. Bölgede çıkarı olan devletlerin her biri kendine daha uygun boru hattı güzergahını öne sürmüş, fakat Bakü-Ceyhan projesinin gerçekleştirme

şansı her zaman için daha yüksek olmuştur. Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev de defalarca Azerbaycan'ın petrolünün Türkiye üzerinden dünya pazarlarına çıkarılması isteğini dile getirmiştir.

Bakü-Ceyhan projesinin tam olarak gerçekleşmesi konusunda, Azerbaycan'ın Türkiye ile direkt sınırının olmaması (Azerbaycan'ın Türkiye ile sınır olan Nahçıvan bölgesi ile Azerbaycan'ın diğer kısmı arasında kara bağlantının bulunmaması) nedeniyle boru hattının Azerbaycan-İran-Türkiye, Azerbaycan-Ermenistan-Türkiye veya Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye yolunu izlemesi şeklinde seçenekleri ortaya çıkarmıştır. İran güzergahına ABD şirketleri itiraz ettikleri için bu proje üzerinde fazla durulmamıştır. Ermenistan hattına ise Azerbaycan, Ermenistan ordusunun işgal ettiği Azerbaycan topraklarından kayıtsız-şartsız çıkmasını şart koştuğundan Ermenistan bu teklifi kabul etmemiştir. Böylece, Bakü-Ceyhan hattının Bakü-Tiflis-Ceyhan olarak hayata geçirilmesine karar verilmiştir. Uzun görüşmeler, kararlarmalar sürecinden ve önemli adımların atılmasından sonra bilindiği üzere Haydar Aliyev'in ismini taşıyan BTC 13 Temmuz 2006'da tam olarak hizmete girmiştir.

Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Önemli Ülkelerle İkili İlişkileri

Daha önce de ifade edildiği üzere, H. Aliyev'e kadarki dönemlerde çalkantılar geçiren Azerbaycan dış politikası H. Aliyev ile birlikte dengeye oturtulmuş, ikili ilişkiler de bu çerçevede sürdürülmüştür. Azerbaycan dış politikasında en önemli yerlerden birisini kuşkusuz Türkiye ile olan ilişkiler tutmuştur.

Haydar Aliyev iktidarı döneminde **Azerbaycan-Türkiye ilişkileri** büyük bir aşama kaydetmiştir. Mütellibov döneminde her iki ülke arasındaki ilişkiler Mütellibov'un Rusya eksenli dış politikası nedeniyle biraz mesafeli bir çizgi içinde seyir etmiş, Elçibey iktidarı döneminde iki ülke arasında stratejik ortaklık anlaşmasının imzalanmasının önerilmesine kadar uzanmıştır. Fakat Elçibey döneminde Rusya'nın bölgesel iddialarının halen güncel olması Türkiye'nin bu öneriyi soğuk bakmasına neden olmuş ve Kafkaslarda Rusya ile çatışma halinde olunmaktan kaçınılmıştır.

Rus destekli 4 Haziran darbesi ile Elçibey iktidarının sona erdirilmesinin ardından Aliyev döneminde Azerbaycan-Türkiye ilişkileri daha ihtiyatlı ve bölgesel gerçeklere uygun olarak aşamalı biçimde geliştirilmiştir. Bu bağlamda iki ülke arasında siyasi anlamda ilişkiler sürekli ziyaretlerle iletilemeye çalışılırken, Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar

Aliyev'le Türkiye'nin 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel arasında sıkı dostluk da bu ilişkiyi daha da pekiştirmiştir. Geçen dönem içerisinde iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerde göreceli ilerlemeler yaşanmış olsa da, çeşitli zorluklar ekonomik ilişkilerin istenilen düzeye ulaşmasını engellemiştir. Aliyev iktidarı döneminde ilişkilerin özellikle askeri boyutunda önce ihtiyatlı biçimde sürdürülerek bu gün gelinen noktada askeri işbirliğini de öngören anlaşmaların imzalanmasına kadar varmıştır. Türk askeri yetkilileri giderek daha fazla oranda Azerbaycan ordusunun oluşumu sürecinde yer almakta, Türkiye'nin Azerbaycan'a askeri yardımı her yıl artmaktadır. İkili ilişkilerin ihmal edilmeyen diğer bir boyutu ise eğitim ve kültür alanı olmuştur. Türkiye Azerbaycan'ın yeni siyasal sisteme geçiş sürecinde gerekli olan uzmanların yetiştirilmesi için öğrenci kontenjanları ayırmakta, Latin alfabesine geçiş sürecinde gerekli alt yapı yardımlarında bulunmaktadır.

Aliyev döneminde her iki ülke arasındaki ilişkiler sürecini özetlersek, geçen 8 yılda ilişkiler Rusya faktörü nedeniyle ihtiyatlı ve dikkatli biçimde bölgesel gerçekler dikkate alınarak geliştirilmiş, bugün gelinen noktada Azerbaycan-Türkiye stratejik ortaklığının bir temenni olmaktan çıkarak bir realiteye dönüşmesi hedefine büyük ölçüde varılmıştır. Bunun işaretleri Haydar Aliyev'in ciddi sağlık sorunları yaşadığı dönemlerde de görülmüştür. Haydar Aliyev sağlığını öncelikle Türk doktorlarına emanet ettiği gibi, sağlık durumu ciddileştiği zaman sürekli GATA'ye gelmiş, tedavisinin önemli bölümünü burada almıştır. Nitekim, 21 Nisan 2003'te yaşadığı sağlık sorunları nedeniyle 3-11 Mayıs 2003 tarihlerinde GATA'da tedavi gören Haydar Aliyev, sağlık sorunları ciddileşince 8 Temmuz 2003'te yeniden GATA'ya getirilmiş ve 6 Ağustos 2003'te ABD'ye götürülünceye kadar burada tedavi görmüştür.

Haydar Aliyev iktidarı döneminde, **Azerbaycan-Rusya ilişkileri** de genelde denge politikası çerçevesinde gelişmiştir. Bunun istisnaları olarak özellikle, Aliyev iktidarının ilk altı aylık dönemi ve kısmen de Rusya'da Putin'in göreve gelmesinden sonraki dönemler gösterilebilir. Bu iki dönemde, Azerbaycan-Rusya ilişkileri daha yoğun olmuş ve Rusya'nın Azerbaycan'daki çıkarları daha üst düzeyde temin edilmiştir. Putin'e kadarki dönemde Azerbaycan-Rusya ilişkilerinin çok üst düzeyde olmamasının nedenlerinden birisi olarak Aliyev-Yeltsin diyalogunun iyi olmaması da gösterilebilir. Dış politikanın henüz tam olarak kurumsallaşmadığı, kişisel ilişkilerin büyük önem arz ettiği Azerbaycan dış politikasında bu tür bir sürecin yaşanması doğal karşılanmalıdır. Aynı zamanda, Azerbaycan'ın temel bazı hedeflerine ulaşma amacıyla Rusya engelini aşması gerektiği,

bu nedenle de bazen Rusya'nın taleplerini karşılamak zorunda kaldığı da unutulmamalıdır. Örneğin, Gebele RLS'nin Rusya'ya uzun vadeli ve göreceli olarak düşük para karşılığı kiralınması Azerbaycan'ın Rusya'ya tavizi olarak kabul edilse de, buna karşılık olarak aynı anlaşma ile Rusya'nın Gebele RLS'yi Azerbaycan'ın malı olarak kabul etmesi Azerbaycan'ın kazancı olarak kabul edilebilir.

Azerbaycan-ABD ilişkilerinde ABD'deki çıkar grupları ve ABD'nin öncelikleri açısından ciddi sıkıntılar yaşanmıştır. ABD'nin Azerbaycan politikasında belli dönemlerde belli faktörler ön planda olmuş, bazen aynı zamanda farklı faktörler arasında etki bakımından çekişme yaşanmıştır. Azerbaycan'ın yeniden bağımsızlığına kavuşmasından sonraki dönemde ilk başlarda, *ekonomik çıkar-demokrasi-Ermeni lobisi* üçgeninde bir kısa süreli denge hali söz konusu olmuş, ardından Ermeni lobisi faktörü başat duruma geçmiştir. Bazı tezlere göre bu durum bir anlamda normal kabul edilmelidir. Çünkü, demokrasi ne kadar önemli değerse de ve ekonomik çıkarlar ne kadar önemliyse de, yine de seçimlerde oy almak kadar önemli değildir. Bu nedenle de, ABD'li politikacılar açısından her zaman için öncelik lobilerdedir. Tabii ki, bunun istisnaları da mümkün olabilmektedir. Ama, yine de Ermeni lobisinin çalışmalarının daha etkili sonuçlara ulaşması garipsenmeyecek bir durumdur. Başka bir bakış açısıyla da, ABD yetkililerinin lobilerin isteklerinin ön plana çıkmasında çıkarları bulunduğu ileri sürülebilir. Buna göre, önce lobilerin bastırmasıyla karşıdaki devlet aleyhinde bazı gelişmeler yaşanmakta, daha sonra ABD'li yetkililer bu devletle daha rahat pazarlık yaparak lobilerin isteklerinin bir kısmını "bastırmaktadırlar".

Ne olursa olsun, Azerbaycan, bağımsızlığının ilk yıllarında aşırı Rusya karşıtı ve ABD yanlısı politikalarına rağmen ABD'den aynı karşılığı bulamamış, hatta "Özgürlüklere Yardım Yasası" çerçevesinde alabileceği yardımlardan mahrum bırakılan tek devlet olmuştur. 1990'ların ikinci yarısından itibaren ekonomik çıkarlar/petrol şirketlerinin baskısı ön plana çıkınca, ilişkilerde göreceli düzelleme yaşanmıştır. Bu dönemde demokrasi sorunu, yine arka planda kalmıştır. 2000'li yılların başlarından itibaren, ilk defa demokrasi konusu diğer konularla beraber gündeme gelebilme şansına sahip olmuştur. Özellikle, 11 Eylül 2001 olaylarından sonra ABD'nin stratejik çıkarlarıyla ortak hareket eden Azerbaycan, bu konuda ABD'den teşekkür olarak askeri yardım almaya başlamıştır. İlham Aliyev döneminde daha sık dile getirilmeye başlanan Azerbaycan-ABD askeri ilişkilerinin ve bu bağlamda ABD'nin Azerbaycan'a askeri üs kuracağı

konusunun temelinin de Haydar Aliyev döneminde zaten atılmış olduğunu ileri sürülmektedir. Hatta Haydar Aliyev'in dış politika danışmanı Vefa Guluzade, 20 Aralık 2003'teki açıklamasında, Haydar Aliyev'in yıllar önce (kesin tarih verilmemiş) ABD Dışişleri Bakanı Madeline Albright ile yaptığı görüşmede, Azerbaycan'a ABD askerlerinin yerleştirilmesi planına "evet" dediğini ifade etmiştir. ABD'nin Azerbaycan politikasında ilk defa olarak son dönemlerde en azından görünüşte, demokrasi ve insan haklarının, ekonomik çıkarlardan daha ön plana çıktığını söyleyebiliriz. Ama, ABD yetkililerinin açıkladıkları konseptlere bakıldığında, uzun vadeli olarak, bunun da ekonomik çıkarlar doğrultusunda yapıldığı iddia edilebilir. Aliyev döneminde Azerbaycan-ABD ilişkileri Aliyev'in genel olarak dengeli dış politika çizgisinin bir parçası olmuştur. Aynı şekilde ABD'nin Azerbaycan politikasının da çerçeve olarak aslında pek değişmeden aynı şekilde sürdüğü, sadece dönemsel olarak kısmi değişikliklerin yaşandığı rahatlıkla gözlenebilmektedir.

Haydar Aliyev döneminde **Azerbaycan-İran ilişkilerine** genel olarak baktığımızda, İran'ın "Güney Azerbaycan" olayı nedeniyle Azerbaycan'a yönelik devamlı ihtiyatlı politika izlediği görülmektedir. İran'ın, Azerbaycan'ın tüm sorunlarını çözmüş ve güçlü bir ülke olmasını istemediğine ilişkin savlar her zaman gündemde olmuştur. Bu tür savların dayanağı olarak, Azerbaycan'ın ABD ve Türkiye ile ilişkileri sonucu bölgede güçlenmesinin, İran sınırları içinde bulunan yaklaşık 25-30 milyonluk Azerbaycan Türkü'nün bağımsızlık eylemlerinin artmasına neden olacağı endişesi ileri sürülmektedir. Zaman-zaman Azerbaycan İran'ın Ermenistan ile, İran ise Azerbaycan'ın İsrail ile olan ilişkilerine tepki göstermiştir. Hazar'ın statüsü ve karşılıklı ajanlık faaliyetleri suçlamaları da ikili ilişkiler açısından olumsuz noktalar olmuştur. Fakat yine de Haydar Aliyev'e kadarki dönemden farklı olarak, Haydar Aliyev döneminde Azerbaycan-İran ilişkileri diplomatik bir çerçeve kazanmıştır. Karşılıklı olarak üst düzey ziyaretler yapılmıştır. 28 Ekim 1993'te İran Cumhurbaşkanı Rafsancani Bakü'de resmi ziyarette bulunmuştur. Devlet Başkanı Aliyev'le görüşen Rafsancani, esasen iki dost ve komşu ülke arasındaki ilişkilerin daha da geliştirilmesi konusunda üzerinde durmuştur. Taraflar arasında bazı dostluk anlaşmaları imzalanmıştır. 29 Haziran 1994'te bu kez Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev İran'a resmi ziyarette bulunmuştur.

Azerbaycan'ın dış politikasının genel özelliğine uygun olarak **Azerbaycan-Çin ilişkileri** de inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Çin uzun süre, Azerbaycan'ı kendisine yönelik tehditlerin geçiş noktası olarak görmüştür.

Haydar Aliyev iktidarının yürüttüğü politikaların bunu bir ölçüde değiştirdiği görülsün de, Çin'in algılarının tamamen değiştiği iddia edilemez. Çin'in Ermenistan'a füze satması olayında, Çin yetkililerinin konudan haberdar olmadıkları şeklindeki açıklamalarının inandırıcılıktan uzak olduğu düşünülmektedir. Azerbaycan-Çin ilişkilerinde en önemli noktayı ise kuşkusuz Haydar Aliyev'in 7-10 Mart 1994 tarihlerinde gerçekleştirdiği Çin ziyareti teşkil etmiştir.

Çin'in, son dönemlerde, bu defa da Azerbaycan'ın Batı ile geliştirdiği ilişkiler nedeniyle Azerbaycan'dan rahatsızlık duymaya devam ettiği düşünülmektedir. Bunun en önemli göstergelerinden birisi de Azerbaycan toprak bütünlüğünü sürekli vurgulamalarına rağmen Azerbaycan topraklarını işgali altında tutan ve Azerbaycan ile savaş halinde olan Ermenistan ile askeri ilişkilerini geliştirme konusundaki ısrarlı tutumlarını sürdürmeleri olmuştur.

Hedeflerinin tamamına erişilmiş olmasa da, Haydar Aliyev döneminde Azerbaycan-Çin ilişkilerinin belirli bir zemine oturtulduğu, ilişkilere belirli bir çerçeve kazandırıldığı, ilişkiler açısından mevcut ve doğabilecek sorunların bu çerçevede Azerbaycan'ın çıkarları da gözetilerek çözülmesinin mümkün olduğu düşünülmektedir.

H. Aliyev iktidarı döneminde Azerbaycan ile Avrupa ülkeleri arasındaki ikili ve kurumsal ilişkiler de ciddi gelişme göstermiştir. İster Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya başta olmakla Avrupa ülkeleri ile yapılan üst düzey karşılıklı ziyaretler, ister Azerbaycan'ın Avrupa'nın iktisadi, askeri ve siyasi yapılarıyla entegrasyonu konusunda bu dönemde atılan önemli adımlar, Haydar Aliyev'in dış politikasının temel çizgilerini yansıtmıştır. Bu gelişmeler, hiç kuşkusuz, Azerbaycan'ın siyasi ve iktisadi bağımsızlığı için olumlu katkılar sağlamıştır.

Sonuç olarak, **Haydar Aliyev döneminde Azerbaycan Dış Politikası** kurumsallaşmış, belirli çerçevede de olsa dengeye oturmuştur. Azerbaycan, yüzünü Batı'ya çevirmiş, ama komşularıyla ilişkilerini de sorunsuz biçimde yürütmeye çalışmaktadır. Bu politika günümüzde Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev tarafından da sürdürülmektedir.

RENAT AZMAMMADOV
EGE ÜNİVERSİTESİ
İLETİŞİM FAKÜLTESİ

*Vətənpərvərlik insanın daxilindəki duyğulardır.
Əgər bunlar yoxdursa, o insan mənəviyyətsizdir.*

HEYDƏR ƏLİYEV

Ben Renat Tofiq oğlu AZMAMMADOV 5 Nisan 1985 yılında Rusya'nın Tula vilayətində doğdum. 1990 yılında ailemlə bərabər Azərbaycan'a taşındım. 1992 yılında ilkökula başladım və 1998 yılında Ağdaş Özel Türk Liseyini kazandım. Okul hayatında Tarih derslerine özel ilğim vardı. Bunun için Azərbaycan bilim olimpiyatlarına tarih branşı ilə katılmayı karar verdim. 2003 yılının Mart ayında yapılan Azərbaycan Bilim Olimpiyatlarında Tarih branşında Azərbaycan üçüncüsü adını aldım. 2003 yılında Ağdaş Özel Türk Liseyini bitirərək YÖS sınavı ilə Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümünü kazandım. 2004 yılında yeniden YÖS sınavına katılarak Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım bölümünü kazandım. Şu bu bölümün 3. sınıf öğrencisiyim.

HEYDER ALİYEV DÖNEMİNDE AZERBAYCAN'IN İÇ VE DIŞ POLİTİKASI

Adını 'od' anlamındaki Azer sözcüğünden aldığı belirtilen Azərbaycan M.Ö. Saka-İskit döneminden itibaren Türklerin yerleşme merkezlerinden biri olmuştur. Azərbaycan'ın coğrafi konumu ve yer altı zenginliği komşu devletlerin iştahını kabartmış hep Azərbaycan'dan bir şeyler almaya çalışmışlardır. Rusya ile İran arasında imzalanmış 1813 Gülistan anlaşması ve 1828 yılında yine aynı devletler arasında imzalanmış Türkmençay anlaşmasının faturası Azərbaycan'a kesilmiş Azərbaycan toprakları bu ülkeler arasında bölüştürülmüştür. Bu mukavele ile Kuzey Azərbaycan çar Rusya'sının terkibine, Güney Azərbaycan ise İran topraklarına katılmıştır. 1918 yılında Kafkasya kurultayının toplanması sonucu 28 Mayıs 1918 yılında Azərbaycan Cumhuriyeti kurularak Orta doğuda ilk özerk cumhuriyet olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Ancak Azeraycan Cumhuriyeti bağımsızlığını fazla yaşayamadan 1920 yılının Nisan ayında Sosyalist Sovyet Cumhuriyetler Birliğine katılmak zorunda kalarak yeniden bağımsızlığını kaybetmiştir. Bu dönemlerde de Azərbaycan haksız siyasete maruz kalarak bir çok arazisini komşularına kaptırmakla beraber ayrılmaz toprağı olan Dağlık Karabağ'a da Ermenilerin yerleştirilmesinin önüne geçememiştir. Rusya'nın Ermenileri Karabağ'a yerleştirme politikası ile beraber bölgede uzun sürecek savaş ve istikrarsızlığın temeli atılmış oldu. Ermenilerin sonradan geldiği Dağlık Karabağ'da toprak iddiaları ve orda yapmış oldukları insan dışı davranışları 1988 yılında Azərbaycan- Ermenistan savaşının ana nedeni oldu. Bu savaşla sadece Azərbaycan'da ve Ermenistan'da değil tüm Kafkasya'da istikrardan bahsetmek zor duruma geldi ta ki 1994 yılının mayısında Heyder ALİYEV Azərbaycan ve Ermenistan arasında ateşkes antlaşmasına vesile olana kadar.

Peki Azərbaycan'ın bu zor döneminde bu ateşkesi imzalamayı başaran Azərbaycan ve Kafkasya'da sabitliği sağlayan Heyder ALİYEV kimirdi?

'10 Mayıs 1923 tarihinde Nahçıvan'da doğan ALİYEV, ilk, orta ve teknik öğrenimini Nahçıvan'da yaptı. Şimdiki adı Azərbaycan Petrol misisi olan M. Azızbeyov Sanayi Enstitüsü'nden 1941 yılında mezun oldu. 20 yaşında Komünist Partisi'ne girdikten sonra, 1941 yılından itibaren Nahçıvan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Halk Dili İşleri Komiserliğinde ve Halk Komiserleri Meclisi'nde Şube Müdürü olarak görev yaptı. Bu görevinin ardından 1944 yılında Nahçıvan Komünist Partisi tarafından KGB'de görevlendirildi. 1957 yılında şimdiki adı

Azərbaycan Devlet Üniversitesi olan Sergei Mironoviç Kirov Üniversitesi'nden mezun oldu. 1967 yılında Azərbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi Birinci Sekreterliyi'ne getirildi. İki kez Sosyalist Emek Nişanı ile ödüllendirilen Heyder ALİYEV, 1976 yılında Sovyetler Birliğı Komünist Partisi Merkez Komitesi Politbüro Yedek Üyeliğı'ne, 1982 yılında ise asil üyeliğıne getirildi. SSCB'de politbüroya yükselen tek Türk siyasetçisi oldu.'

1990 yılında Gorbaçov ile ihtilafı nedeniyle görevden alındı ve 1991 yılında döndüğü Nahçıvan'da, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Meclis Başkanlığı'na seçildi. 1993 Mayıs ayında Ebülfez Elçibey tarafından Bakü'ye davet edildi ve Milli Meclis Başkanı seçildi. 3 Ekim 1993 tarihinde ise devlet başkanlığına getirildi.

1991 yılının Ekim 18 de bağımsızlığını ilan eden Azərbaycan o dönemde hem savaş halinde olan bir ülke olarak, hem de ani gelen bağımsızlığını getirmiş olduğu zorluklar açısından çok çalkantılı dönemler yaşıyordu. Ülke içinde fikir ayrılıkları özellikle o dönemde yönetimde bulunanların yönetim anlayışından uzak bir şekilde ülkeyi yönetmeye kalkması yeni bağımsızlığına kavuşmuş Azərbaycan'ın Ermenistan ile Yukarı Karabağ savaşında mağlup duruma getirme aşamasına çıkarmıştır.Yukarı Karabağ'da ard arda gelen toprak ve can kaybına rağmen koltuk savaşını verenler Azərbaycan'ın daha yeni kazanmış olduğu bağımsızlığını tehdit ediyordu. İçinde kardeş savaşını tehlikesiyle karşı karşıya kalan Azərbaycan'ın halkı kendi etrafında toplayacak ve yeni bağımsızlığına kavuşmuş Azərbaycan'ın ileriye götürecekt lideri ihtiyacı vardı. Bu ihtiyaç da kendini halka gösterecek ve halkı bir bütün halinde birleştirerek kardeş savaşını önleyecekti. Bu ihtiyaç halkın lideri olarak Azərbaycan'ın ayrılmaz toprağı olan Yukarı Karabağ'da yaşanan toprak kayıplarını ve Karabağ'da akan gūnahsız insanların kanının akıtılmasını durduracaktır.Tüm bunları gerçekleştirecek olan ihtiyacın adı- sonralar Azərbaycan'ın Kafkasya'da istikrarın adı haline getirecek - Heyder ALİYEVDİ...Evet Heyder ALİYEV Moskova'dan Nahçıvan'a gelmiş orda iken halkın birliğı için elinden geleni yapmıştır. 1993 yılında ise Azərbaycan siyasetinde aktif rol alarak halkın isteğı ile Azərbaycan Cumhuriyeti devlet başkanlığına getirilmiştir.Başkanlığa gelen ALİYEV ilk iş olarak ülkedeki istikrarı bozanlara karşı azimle savaşmış ve onların ihya edilmesini başarmıştır. Daha sonra devletin ayakta durması için ülke içi sabitliğin şart olduğunu öngören ALİYEV dış düşmanlara karşı koymanın yolunun da iç istikrarı sağlamaktan geçtiğini biliyordu. ALİYEV'in başa geldiğı dönemler

Azərbaycan'ın kaos bataklığında batmak üzere olduğı bir dönemde. Orduda, devlet erkanında, sivil halkta oluşan fikir ayrılıkları ve güvensizlik ülkeyi uçuruma götürüyordu.Ancak halkın güvenini kazanan ALİYEV ülke içinde sabitliğı sağladıktan sonra Ermenistan'ın işgalci devlet olduğunu ve Azərbaycan'ın topraklarını işgal ederek toprak bütünlüğünü tehdit ettiğini dünya devletlerine anlatmak için yoğun politik seferler yapmış ve 1993 yılında Ermenistan – Azərbaycan arasında ateşkes sözleşmesinin imzalanmasına nail olmuştur. Heyder ALİYEV bu yıllarda yurt dışı seferlerine yoğunluk vererek Azərbaycan gerçeklerini dünya devletlerine anlatmayı karar vermiş, Azərbaycan'ın topraklarının %20 nin Ermenistan tarafından işgal olduğunu tüm dünyaya duyurmuştur. ALİYEV'in politik girişimleri sonucu Ermenistan'ın işgalci devlet olduğu başta BM olarak bir çok devletler tarafından onaylanmış, Ermenistan'ın BM Genel Kurulu 2625 sayılı kararını da açıkça ihlal ettiğı belirtilmiştir.Bundan ilave Ermenistan'ın BM Genel Kurulu 3314 sayılı kararı olarak saldırgan devlet olduğu da ALİYEV'in girişimleri sonucu dile getirilmiştir.1996 yılının Aralık ayında AĞİT Lizbon Zirvesi'nde Azərbaycan'ın toprak bütünlüğü tanınmıştır.

Heyder ALİYEV'in girişimleri ile sonuçlanan Azərbaycan ile Ermenistan arasındaki ateşkes anlaşmasından sonra ALİYEV Azərbaycan'ın uluslar arası kuruluş ve örgütlere üyeliğı için dış politikada stratejik görüş ve kararlara imza atmıştır.Komşu devletlerle barış içinde yaşama politikasını benimseyen ALİYEV bir çok devletlerle dostluk anlaşması imzalamıştır.Azərbaycan'ın dünya devletleri muvazenesinde yer almasını arzulayan ALİYEV, bir çok uluslar arası toplantılara katılarak Azərbaycan'ın potansiyel zenginliğinin olduğunu ve çok önemli bir coğrafi ve jeopolitik konumda yer aldığını her fırsatta hatırlatmış, dünya devletlerinin dikkatini Azərbaycan'a çekmeyi başarmıştır. ALİYEV 4 Mayıs 1994 yılında Brüksel'de yapılan NATO Zirvesi'ne katılarak Azərbaycan'ın daima NATO ile işbirliğı için hazır olduğunu vurgulamıştır. ALİYEV daha sonra 1997 yılının Şubat ayının 13 de NATO Genel Sekreteri Javier SOLANA ile görüşmüş Azərbaycan'ın bu bloğa yakınlaşmasını sağlamıştır.Daha sonra Azərbaycan Avrupa-Atlantik Güvenlik Konseyi üyeliğıne kabul edilmiş 1997 yılı 9 Temmuzunda Heyder ALİYEV bu konseyin zirve toplantısına katılmıştır. ALİYEV'in dış politikası sonucu Azərbaycan Cumhuriyeti Avrupa Birliğı ile yakınlaşma sürecine girmiş ve nihayet 22 Nisan 1996 yılında Lüksemburg'da Azərbaycan Cumhuriyeti ile Avrupa Birliğı arasında ortaklık ve işbirliğı anlaşması yapılmıştır.Tüm bunların yanında ALİYEV'in dış politikasının sonucu olarak Azərbaycan Cumhuriyeti'ne kazandırdığı 3 önemli olay daha var. Bunlar Azərbaycan Cumhuriyeti'nin Avrupa

Konseyi'ne kabul edilməsi, dünyanın petrol devi firmaları ile imzalanmış olan Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol hattını öngören 'Asrın Anlaşması' ve BDT ülkelerinden Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Moldova ve Azərbaycan'ın iktisadi ortaklığı ile GUOAM'ın kurulması ve Azərbaycan'ın bu örgütte yer almasıdır.

AZERBAIJAN CUMHURİYETİ VE AVRUPA KONSEYİ

24 Ocak 1992'de Azərbaycan Cumhuriyeti Parlamentosu "özel davet edilmiş konuk" statüsünü almak için Avrupa Konseyi'ne başvuruda bulunmuştur. 3 Şubat 1995'te Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Bürosu 1994 yılında kabul edilmiş olan ve üç Güney Kafkasya devletinin Avrupa Konseyi üyeliğine alınması için başvuru hakkını öngören 1247 sayılı tavsiye mektubu gereği Azərbaycan'ın "özel davet edilmiş konuk" statüsünün alınması yönünde başvurusunun değerlendirilmesi girişiminde bulunmuştur. Nihayet, 28 Haziran 1996 tarihinde Azərbaycan'a örgütün bünyesinde "özel davet almış konuk" statüsü verildi. Bu gelişme ulusal mevzuatın ve onun uygulanmasının Avrupa standartları ile uyumlu hale getirilmesi işinde Avrupa Konseyi'nin yardımlarından geniş ölçüde faydalanma için uygun ortamı sağladı. Aynı zamanda Azərbaycan gerçeklerinin gerektiği biçimde Avrupa kamuoyuna yansıtılması için geniş fırsatlar sağladı. 1996 yılından itibaren Azərbaycan heyeti Avrupa Konseyi'nin çalışmalarına katılmaya başladı. Aynı dönemden itibaren Azərbaycan Cumhuriyeti'nin önünde Avrupa Konseyi'ne tam üye olmak görevi duruyordu. Bununla ilgili olarak 13 Temmuz 1996'da Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Heyder ALİYEV Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne mektup yollayarak Azərbaycan'ın Avrupa Konseyi'ne tam üye olmak ve diğer üye devletler gibi İnsan Hakları ve Özgürlüklerinin Korunmasına ilişkin Avrupa Sözleşmesi'ne katılmak isteğinde olduğunu belirtmiştir.

3 Şubat 1998 tarihinde Azərbaycan Cumhuriyeti Ulusal Parlamentosu ülkede idam cezasının kaldırılmasına ilişkin kararı kabul etmiştir. 16 Ağustos 1998 yılında ise Azərbaycan'da basında sansür kaldırıldı. Avrupa Konseyi tüm bu gelişmeleri Azərbaycan'ın örgüte üye olmak yolunda attığı önemli adım olarak değerlendirmiştir. 26 ve 28 Haziran 2000 tarihlerinde Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi'nin olağan toplantısı düzenlenmiştir. 126 milletvekilinin katıldığı oylamada 120 kişi evet, 1 kişi hayır, 5 kişi ise çekimser oy kullanmıştır. Nitekim Azərbaycan Cumhuriyeti'nin Avrupa Konseyi'ne tam üyeliğe alınması konusunda olumlu bir görüş benimsenmiştir. Nihayet, 17 Ocak 2001 tarihinde Avrupa Konseyi

Bakanlar Komitesi'nin oturumunda Azərbaycan Cumhuriyeti'nin bu kuruluşa tam üyeliğe kabulüne ilişkin karar alınmıştır. Bu karar gereği, 25 Ocak 2001 tarihinde Strasbourg'da bu önemli olayla ilgili resmi bir tören düzenledi. Törene Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Heyder ALİYEV'in başkanlığında kalabalık bir heyet katılmıştır. Törende bir konuşma yapan Heyder ALİYEV Azərbaycan'ın Avrupa ailesine kabulünü Avrupa'nın sadece tarihi ve kültürel yönden değil, bunun yanı sıra politik yönden de bir bütün hale gelmesi olarak değerlendirmiştir.

AZERBAIJAN CUMHURİYETİ VE GUOAM

GUOAM eski SSCB'de meydana gelen olayların değerlendirilmesi sonucu ekonomik ve savunma konusunda ortak çıkara sahip 4 devletin (Gürcistan, Ukrayna, Azərbaycan ve Moldova) birliydirdi. Gürcistan, Ukrayna, Azərbaycan ve Moldova cumhurbaşkanlarının 10 Ekim 1997 yılında Strasburg kentinde politik müzakereler formu adı altında toplanmasıyla örgütün faaliyetine resmen başlanmış oldu. Örgüt üyelerinin devlet başkanlarının 24 Nisan 1999 yılında Washington D.C.'de toplantısına Özbekistan Cumhuriyeti de katılarak örgüt üyelerinin sayısını 5'e çıkarır. Temel amacı sosyal- ekonomik inkişafa, ticaret ilişkilerinin güçlendirilmesine ve genişlendirilmesine yardım etmekle, üye devletlerin savunma meselelerini sağlamak olan örgütün ayrıca hedefi bu devletlerin ulaşım ve iletişim altyapılarını araştırarak bunlardan geniş bir şekilde yararlanmayı da sağlamaktır.

Örgüt 2003 Aralık ayında BM'nin Genel Kurulunda izleyici statüsü olarak, Genel Kurulda görüşülen müzakerelere oy kullanmadan katılma yetkisini almıştır. 2001 yılı 7 Haziranda Ukrayna'nın Yalta kentinde GUOAM'ın üye ülkelerinin zirve görüşü yapıldı. Zirvede GUOAM'ın örgüt olarak resmen tanınması için BM'ye müracaat kabul edildi. Eduard Şevardnadze (Gürcistan Cumhuriyeti), Leonid Kuçma (Ukrayna Cumhuriyeti), İslam Kerimov (Özbekistan Cumhuriyeti), Heyder Aliyev (Azərbaycan Cumhuriyeti) ve Vladimir Voronin (Moldova Cumhuriyeti) Yalta sözleşmesini imzaladılar. Anlaşmada örgütün statüsü, işlevselliği ve örgüt başkanlığı görüşüldü. Ayrıca üye devletlerin başkanları GUOAM çerçevesinde serbest ticaret bölgesinin oluşturulması ile ilgili proje sunarak bunun birlik için çok öneme sahip olduğunu belirtmişler. GUOAM'ın bir sonraki toplantısı yine Ukrayna'nın Yalta kentinde 20 Temmuz 2002 yılında geçirildi. Bu toplantıda 'GUOAM'ın üye ülkeleri arasında serbest ticaret bölgesinin kurulmasına dair anlaşma' ve 'Terör ve olası cinayetlere karşı

savunmada üye ölkələr arasında anlaşma' gibi önemli anlaşmalar imzalanmıştır. Ancak 2005 Mayıs'ında Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov örgütün o zamanki başkanı Moldova Cumhurbaşkanı Leonid Kuçma'ya mektup göndererek örgütten ayrılmak arzusunu bildirmiş ve Özbekistan bu örgütten ayrılmıştır. Azərbaycan Cumhurbaşkanı Heydər ALİYEV GUOAM'ın gelişmesinde önemli paya sahip olmuş örgütün 24 Nisan 1999 Washington, 7 Temmuz 2001 ve 20 Temmuz 2002 yıllarındaki Yalta toplantılarına kendisi bizzat katılmıştır.

AZERBAIJAN'IN DÜNYAYA AÇILAN PENCERESİ - BTC

Azerbaycan'ın önemli petrol ve gaz rezervlerine sahip olması ülkenin ekonomisi için olumlu bir faktördü. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğinin dağılmasından sonra bağımsız olan Azerbaycan kendi ayağı üzerinde durmalıydı. Bu yıllarda hem Ermenistan'la ortaya çıkan Karabağ Savaşı, hem de yurt içinde baş veren kargaşaların getirmiş olduğu kaos ülke ekonomisini de ciddi tehdit altında bırakıyordu. Heydər ALİYEV başkanlığa gelip ülkede siyasal istikrarı sağladıktan sonra temel fikirleri 1993 yılında atılmış olan Azerbaycan petrolünün Türkiye üzerinden taşınarak uluslararası pazara arz edilmesi projesi üzerinde çalışmalarına başladı. ALİYEV 3 önemli petrol sahası olan Azeri, Çiraklı ve Güneşli platformlarının geliştirilmesi ve hisse dağılımlarının gözden geçirilmesi için talimat verdi. Böylece ileride Azerbaycan petrolünün düşük fiyatla satılmasına ve bu taşımacılıkta Rusya'nın tekelciliğine son verilmesinin ilk adımı atılmış oldu. Daha sonra Azerbaycan petrolünün Gürcistan üzerinden Türkiye'ye nakli kararlaştırıldı ve boru hattı tarihe Baku-Tiflis-Ceyhan petrol hattı olarak yazıldı. Bu hat Azerbaycan petrolünü uluslararası pazara çıkaracak ve petrolün uluslararası standartlarına uygun fiyata satılmasını sağlayacaktı. ALİYEV'in bu projeye neden çok önem verdiği daha sonra anlaşılacaktı. Bu hattın yapılması ile Azerbaycan ekonomisi mevcut petrol rezervlerinin daha da faydalı bir şekilde kullanılarak dünya pazarında satılması sonucu çok büyük gelişme gösterecektir. Ayrıca borunun dünya pazarına Azerbaycan petrolünü kazandırması Azerbaycan'ın dünya devletleri gözünde önemli bir yere sahip olmasını sağlayacak ve Azerbaycan'a stratejik güvence verecekti.

HEYDƏR ALİYEV VƏ AZERBAIJAN DİASPORASI

Heydər ALİYEV daha Nahçıvan Otonom Cumhuriyeti'nin Yüksek Sovyeti'nin Başkanlığını yürütürken dünya Azerbaycanlılarının birliği

hakkında düşünerek 16 Aralık 1991 yılında Yüksek Sovyet'in 31 Aralık Dünya Azerbaycanlılarının Dayanışma Günü olarak kutlanmasına ilişkin kararname imzalamasında büyük çaba sarf etmiştir. Böylece 31 Aralık 1991 yılından itibaren 31 Aralık Dünya Azerbaycanlılarının dayanışma günü olarak kutlanmaya başlandı. Cumhurbaşkanlığı döneminde bir çok uluslararası seferlere giden ALİYEV her seferinde gitmiş olduğu ülkede yaşayan Azerbaycanlılarla görüşerek onları bulundukları ülkelerde birlik içinde Azerbaycan'ın çıkarları için çalışmalar yürütmeye teşvik etmiştir. ALİYEV'in desteğini arkasında gören yurt dışında yaşayan Azerbaycanlılar diaspora adına ilk adımlarını atmaya çalıştılar. Gösterilen çabalar sonucunda 1999 yılında Ukrayna, 2000 yılında Rusya Azerbaycanlıları Kongresi yapıldı. 23 Mayıs 2001 yılında ise Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Heydər ALİYEV Bakü'de dünya Azerbaycanlılarının birinci kongresinin yapılmasına ilişkin karar imzaladı. Aynı yıl 9-10 Kasım'da Bakü'de bağımsız Azerbaycan devletinin tarihinde ilk defa olarak dünyanın 36 farklı ülkesinden gelen Azeri temsilcilerin katılımı ile dünya Azerbaycanlılarının birinci kongresi toplandı. Toplantıda konuşma yapan Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Heydər ALİYEV şunu da vurguladı ki, dış ülkelerde yaşayan Azerbaycanlıları bulundukları ülkelerin Azerbaycan'la ilgili siyasetini etkilemeyi başarmalıdır.

5 Temmuz 2002 yılında diaspora ile çalışmanın sürekli ve sistemli bir şekilde yürütülmesi amacıyla Dış Ülkelerde Yaşayan Azerbaycanlılarla İşbirliğine ilişkin Devlet Komitesi oluşturuldu.

1994 yılından başlayarak Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Heydər ALİYEV geleneksel olarak her sene dayanışma günü ile ilgili dünya Azerbaycanlılarına hitaben yaptığı konuşmayı 2002 senesinde Dünya Azerbaycanlılarının birinci kongresinde yaptı.

28 Aralık 1996 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Heydər ALİYEV dünya Azerbaycanlılarının dayanışma günü dolayısıyla dünya Azerilerine çağrıda bulunarak nerede yaşamasına bağlı kalmaksızın her Azerbaycanlıdan Azerbaycan'ın egemenliğinin, bağımsızlığının sonsuza dek sürmesi için işbirliği, amaç birliği ve sarsılmaz bir dayanışma sergilemesinin istediğini belirtmiştir.

Sonuç olarak yeni bağımsızlığına kavuşmuş bir ülke olarak Azerbaycan'ın dış ve iç politikada hızlı gelişme göstermesinde Heydər ALİYEV faktörü göz ardı edilmeyecek kadar önemlidir. Bir devletin gelişmesi, büyümesi, bağımsızlığını koruması ve dünya muvazenesinde söz sahibi

konuma gəlməsi üçün gerekli olan hər şeyi Azərbaycan üçün sağlayan Heydər ALİYEV'in sağlamış olduğu ortam onun vəfatından sonra da Azərbaycan'ın politik, ekonomik və sosial açıdan böyüməsini sürdürmüşdür. Heydər ALİYEV siyasəti Azərbaycan'ın iç və dışda çizecek siyasətinə yön vermiş adətə dəniz feneri konumunda olmuşdur.

RAMİN CAFAROV

EGE ÜNİVERSİTESİ
İLETİŞİM FAKÜLTESİ

Həqiqi mənəviyyatı milyonlara, milyardlara da almaq mümkün deyildir.

*Amma milyonları, milyardları olan adamlar cəmiyyətdə
mənəviyyatsız heç bir şeydirlər.*

HEYDƏR ƏLİYEV

Mən Cəfərov Ramin Vəqif oğlu 1987-ci ildə Şəmkir şəhərində anadan olmuşam.1993-cü ildə Şəmkir şəhəri Nizami adına orta məktəbə daxil olmuşam. 2000-ci ildən təhsilimi Mingəçevir Özəl Türk Liseyində davam etdirmişəm.2005-ci ildə həmin liseyi müvəffəqiyyətlə bitirmişəm. Elə həmin il YÖS imtahanı ilə Türkiyənin İzmir şəhərindəki EGE Universitetinin İletişim fakültəsinin "Halkla İlişkiler ve Tanıtım" bölümünə qəbul olunmuşam.1 il xarici dil (ingiliscə) hazırlıq kursu oxumuşam. Hal-hazırda da 1-ci kurs tələbəsi olaraq təhsilimi davam etdirirəm.

Heydər Əliyev dönməində Azərbaycanın xarici və daxili siyasəti

Heydər Əliyev! Azərbaycanın sönməz günəşi...

Heydər Əliyev! Azərbaycanın ümidi pənahı...

Heydər Əliyev! "Biz bir millət iki dövlətlik" deyə mürdik insan...

Heydər Əliyev! Azərbaycanın başı üzərində daima yanan günəş! O, günəş ki, nə vaxt ki Azərbaycan yaşayacaq O günəş daima parlacaq!

Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının həm bu günümüzə, dünənimizə, uzaq keçmişimizə və gələcəyimizə işıq saçan sönməz ulduzumuzdur. Mən həmişə demişəm bu gündə, sabahda deyəcəyəm:

Heydər babam, bu günümün.

Heydər babam, dünənimsən.

İlhamının yerində, sözündənsən,

Ona görə əbədisən, əbədisən!!!

O, Azərbaycan xalqının gələcəyi üçün nələ etmədi? dühalar, dahi şəxsiyyətlər hər zaman doğulurlar. Həyat iki yüz ilə yaxın bir zamanda problemlərlə üz-üzə qalan Azərbaycana, onun xalqına bəlalardan qurtarmaq üçün bir oğul bəxş etdi. Dünyaya xoşbəxt ulduz altında gələn, fenomenal yaddaşı, dəmir məntiqi, polad iradəsi, gözəl nətiqlik qabiliyyəti, insanların qəlbini oxuyacaq həssaslığı, insanları heyretə gətirən istedadı ilə tanındı Heydər Əlirza oğlu Əliyev.

Qəlbə Azərbaycanla vuran, ömrü boyu ürəyi öz xalqı ilə qarşılıqlı yaşadığına görə Heydər Əliyevə Azərbaycan Respublikasının qurucusu titulu qazandırdı. Millətini, xalqını sonsuz məhəbbətlə sevin bu dahi insan öz xalqını, millətini yadlaşmaqdan, assimilyasiya olmaqdan, böyük xalqlar içərisində əriyib itməkdən xilas etdi. O, Azərbaycanın, Azərbaycan millətinin xilaskarı, sərkərdəsi, rəhbəri, generalı idi. lakin sonunda 50 milyonluq xalqı ilə qaynayıb qarışan, sadə xalqını məhəbbətlə sevin bir sadə Azərbaycan oğlu idi.

Heydər Əliyev həm də məşhur siyasətçi idi. Təsədüf deyildirdi ki, Amerika siyasətçiləri onu öz məşhur siyasətçiləri ilə müqayisə edəblər. Ona görə də ilahi Allahdan qüdrət alan səmələr yaraşığı, xalqını bəlalardan qurtardığı günü doğulan Heydər ulduzu heç zaman sönməyəcək. Müdrik, vətən xilaskarı uzaqlaşdıqca yaxınlaşan böyük dahidir.

Heydər Əliyevin siyasi həyat yolu, əməlləri tarixin yaddaşına əbədi həkk ediləcək. Azərbaycan özünün ən ağır günlərində öz xilaskar oğluna

müraciət edib. Türkiyədə Mustafa Kemal Paşa Atatürk də, Fransada Şarl De Qoll da, Çində Den Syaoun da, ABŞ-da Franklin Ruzvelt də, İngiltərədə Winston Çörçill də eyni missiyaları həyata keçirmişdir. Dünyada belə şəxsiyyətlər az-az yetişirlər.

Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin ilk Türk-müsəlman generalı Heydər Əliyev addım-addım, görünməyən bir ustalıqla xalqımıza misilsiz xidmət göstərirdi. Hələ Sovet rejiminin hökmranlığı etdiyi mürəkkəb tarixi şəraitdə işləyən Heydər Əliyevin Azərbaycançılıq ideyalarının formalaşmasında, milli gürru hissini təbiə olunmasında xidmətləri əvəssizdir. O illərdə vətənin gələcəyini düşünen Heydər Əliyev Azərbaycanda hərbi təhsilin inkişafına xüsusi diqqət yetirirdi. Bakıda Naxçıvanski adına hərbi məktəb, ali ümumqoşun komandirləri məktəbi açıldı. O illərdə Azərbaycanda təhsilin, elmin inkişafına hədsiz diqqət yitirən dahi, uzaq gören xalqın bu gününü və gələcəyini düşünərək uğurlu addımlar atmışdır.

XX yüzillikdə xalqımızın ikinci dəfə azadlığa və müstəqilliyə qovuşması ölkəmizin həyatında yeni dövrün başlanğıcını qoydu. Ancaq bu müstəqillik yolu Azərbaycan üçün hamar olmadı. Bu dövr vətənimiz, xalqımız üçün ağır, anarxiya, pərakəndəlik dövrü idi. Dövlət sahəsinin başlı-başına buraxılması, xarici siyasətdə buraxılan kobud səhvlər, ayrı-ayrı şəxslərə xidmət edən silahlı dəstələrin yaranması, qeyri konstitusion yolla hakimiyyətdə gəlmələr ölkəmizdə hərc-mərcliyə səbəb oldu, qeyri-sabitlik üçün tam zəmin yaratdı. Azərbaycanda həm hökumət, həm də dövlət böhranı yaranmışdı.

Sərişətsiz, dövlətçilikdən, idarəçilikdən bixəbər olanlar hakimiyyəti mənimsəmişdilər. Azərbaycanın müstəqilliyini itirmək təhlükəsi yaranmışdı. Vətənin, torpağın müdafiəsi unudulmuşdu. Ordu yaratmaq əvəzinə ayrı-ayrı dəstələrə, siyasi partiyalara xidmət edən qruplar yaradılırdı. Bu da xalqımız üçün ağır itgilərə səbəb oldu. Vətənimiz, xalqımız böyük təhlükələrlə üzləşdi. Azərbaycan olum-ölüm dilemması qarşısında qaldı. Müstəqilliyimizin, dövlətçiliyimizin itirilməsi təhlükəsi yarandı. Belə ağır, mürəkkəb, çox ziddiyyətli bir vaxtda xalqımız, Azərbaycanı, Azərbaycançılığı istəyənlər öz böyük oğluna-Heydər Əlirza oğlu Əliyevə üz tutdu. Dahi, müdrik insan xalqının səsine səs verdi. O, xalqının təkid və tələbi ilə hakimiyyətə qayıtdı. O, müdrik insanın tarixi gəlişiyə Azərbaycan dövlətçiliyi, müstəqilliyimiz xilas edildi. Ən ağır günlərdə Heydər Əliyev xalqın iradəsi ilə hesablaşdı, vətəndaş həmrəyliyinə nail oldu. 1993-cü il 15 iyun Azərbaycan tarixinə əbədi bir gün kimi yazıldı. Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikasının Ali Sovetinin sədri, həmin il oktyabr ayının 3-də isə

Azərbaycan Respublikasının prezidenti seçildi.

Azərbaycanın daxilində siyasi, iqtisadi, mədəni, elmi, hərbi və digər sahələrdə böyük quruculuq işlərinə başlandı. Azərbaycanda dünyəvi dəyərlərə söykənən, beynəlxalq hüquq normalarını əsas tutan hüquqi, demokratik bir dövlətin qurulduğu bütün dünyaya bəyan edildi. Dünyanın ən yüksək tribunlarından Heydər Əliyev dəfələrlə bəyan etdi ki, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi əbədidir, dönməzdir, sarsılmazdır. Heydər Əlirza oğlu Əliyev beynəlxalq aləmdən təcrid olunmuş Azərbaycanın qapılarını bütün dövlətlərin üzünə açdı. Azərbaycan beynəlxalq aləmdə tanınmağa başladı. Azərbaycan dünyəvi, demokratik dövlət quruculuğu yolunu seçdi. Ulu öndər Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini əbədi və dönməz etdi.

Heydər Əliyev hakimiyyətə gəldiyi gündən mövcud olan ictimai-siyasi böhranı düzgün qiymətləndirərək respublikanı düçar olduğu bəlalardan xilas etməyin yollarını müəyyənləşdirdi. Həmin proqramın prioritet istiqamətləri ictimai-siyasi sabitliyə nail olmaq, erməni işğalçı qüvvələrinin hücumlarının qarşısını almaq, dövlət müstəqilliyini qoruyub saxlamaq və onu daha da möhkəmləndirmək, ölkənin mövcud iqtisadi potensialından səmərəli istifadə etmək və respublikanın ərazi bütövlüyünü bərpa etmək idi. Həyatını Azərbaycan xalqının gələcəyinə həsr etmiş bu ictimai-siyasi xadim öz dərin zəkası və müdrikliyi ilə qarşıya çıxan problemləri həll etməklə yanaşı, ağılasığmaz siyasi-diplomatik addımlar atmaqla Azərbaycanı fəlakətlər uçurumundan çıxararaq dünyanın inkişaf etmiş sivil ölkələri ilə bir sırada onun adının çəkilməsinə nail oldu. O, hakimiyyətə qayıdışı ilə Azərbaycana sülh, əmin-amanlıq, Azərbaycan vətəndaşlarına sakit həyat gətirdi. İmzaladığı fərman və sərəncamlarla dönə-dönə sübut etdi ki, Azərbaycan hökuməti humanist prinsiplərə sadıq bir dövlətdir. Heydər Əliyevin gənci-gündüzlü fəaliyyəti nəticəsində ilk növbədə, ölkədə ictimai-siyasi sabitlik yaradıldı. Hər yanda silahlı dəstələr fəaliyyət göstərirdi. Heydər Əliyevin müdrik siyasəti və xalqımızın fədakarlığı nəticəsində qeyri-qanuni silahlı dəstələr zərərsizləşdirildi, dövlət çevrilişlərinin qarşısı alındı. Ölkə vətəndaş müharibəsindən xilas oldu.

Gənclərin ordu sıralarına cəlb olunmasında çox çətinliklər yaranmışdır. 1994-cü ilin noyabrında Heydər Əliyev ordu quruculuğu ilə bağlı televiziya ilə xalqa müraciətində xalqda güclü inam yaratdı. Xalq öz övladlarını vətəni müdafiyyətə göndərdi. Qısa bir vaxtda Azərbaycan ordusu böyüdü, döyüş qabiliyyəti artdı. Güclü ordumuz yaradıldı. Ordumuzun gücünü hiss edən Ermənistan döyüşlərinin dayandırılması məqsədilə 1994-cü ilin mayında danışıqlara getməyə məcbur oldu və atəşkəs elan edildi. Heydər Əliyev

tərəfindən yaradılan Azərbaycan ordusu işğal olunmuş torpaqlarımızı vaxt və məqam çatanda öz sözünü deyəcək.

Azərbaycan üçün belə bir dövrdə atəşkəsin əldə olunması çox zəruri idi. Belə bir imkanın əldə olunmasından uzaqqörən ölkə başçısı Heydər Əliyev istifadə edərək müstəqil dövlət olan Azərbaycanın ilk konstitusiyasının qəbuluna və ilk milli məclisin təşkili ilə əlaqədar seçkilərin keçirilməsinə nail oldu. Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında hazırlanan konstitusya layihəsi 1995-ci ilin noyabrın 12-də ümumxalq səsverməsi yolu ilə həyata vəsiqə aldı.

1999-cu ilin dekabrın 12-də bələdiyyələrə beynəlxalq tələblərə cavab verən seçkilər keçirilərək respublikada bələdiyyə təsisatı yaradılıb. Ölkədə 2667 bələdiyyə prezident Heydər Əliyevin xüsusi diqqət mərkəzində olub.

Son 10 ildə ölkə prezidenti Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə dövlət idarəçilik sistemi tamamilə yenidən qurulub. Dövlət xərclərinin idarə olunması, audit sisteminin təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədar islahatlar uğurla həyata keçirilib. İcra hakimiyyəti orqanlarının işinin dinamikliyi, dövlət hakimiyyətinin digər orqanları ilə qarşılıqlı fəaliyyəti təmin edilib. Respublikada iqtisadiyyatın idarə olunması ilə bağlı 20-dən çox nazirlik, komitə, şirkət, konsern və digər dövlət strukturu ləğv edilib, bəzi mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının səlahiyyəti və funksiyaları yeni şəraitlə uyğunlaşdırılıb. Eyni zamanda bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun yeni qurumlar yaradılıb. Nazirlər Kabinetinin səlahiyyət və funksiyaları bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğunlaşdırılıb.

Məhkəmə-hüquq sisteminə də əsaslı islahatlar aparılıb və artıq ölkəmizdə Konstitusya Məhkəməsi və üç pilləli məhkəmə sistemi fəaliyyət göstərir. Ağır Cinayətlərə dair işlər üzrə yerli iqtisad məhkəmələri beynəlxalq müqavilələrdən irəli gələn mübahisələrə dair Azərbaycan Respublikasının İqtisad Məhkəməsi, Apellyasiya məhkəmələri yaradılıb. Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi mülki, cinayət və digər işlər üzrə ali məhkəmə orqanı olub, yalnız kassasiya qaydasında ədalət mühərikəsini həyata keçirir.

Ölkə iqtisadiyyatı yüksək sürətlə, dinamik inkişaf etdirilərək dünya bazar iqtisadiyyatına inteqrasiya edilib. Yeraltı və yerüstü sərvətlərimizdən xalqın mənafeinə naminə səmərəli istifadə olunur. Aparılan uğurlu neft siyasəti Azərbaycanla dünyanın inkişaf etmiş super dövlətləri ABŞ, Fransa, Almaniya, İngiltərə, Yaponiya, Çin, Rusiya və başqa ölkələrlə iqtisadi cəhətdən möhkəm əlaqələrin yaradılması ilə nəticələndi. "Əsrin müqaviləsi" dünyanın ən iri neft şirkətləri ilə imzalanmış müqavilələrdən

keyli pul gəliri əldə olunmuşdur. Bütün bunlar ulu öndərimiz Heydər Əliyevin gərgin, zəhmətli, uzaqgörənliklə Azərbaycana bəxş etdiyi ömürlük həyat demək idi. Bu illər ərzində Dağlıq Qarabağ probleminin həlli ilə bağlı çox gərgin iş aparılıb. Ölkənin iqtisadi inkişafı təmin edilib, insanların rifahı yaxşılaşıb. Tarix bir daha sübut etdi ki, Azərbaycanın inkişafı Heydər Əliyev şəxsiyyəti və onun müdrik siyasəti ilə bağlıdır.

Heydər Əliyev adı Azərbaycanla qoşa çəkildi. Azərbaycan deyilən yerdə Heydər Əliyev, Heydər Əliyev deyilən yerdə mütləq Azərbaycan vardı. Heydər Əliyev yaxşı bilirdi ki, dərin böhran vəziyyətindən çıxmağa başlayan Azərbaycana onun təməllərini möhkəmləndirmək üçün dünya birliyinə inteqrasiya baxımından siyasi dividend əldə etmək lazımdır. O, Azərbaycanı daxildən dirçəltədikcə ölkənin beynəlxalq nüfuzu artmağa başladı. Heydər Əliyevin uzaq gören siyasəti beynəlxalq aləmdən təcrid olunmuş Azərbaycanın qapılarını bütün dünya dövlətlərinin üzünə açdı. Azərbaycan beynəlxalq aləmdə tanınmağa başladı. Bütün bunlar Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini əbədi və dönməz etdi.

Azərbaycan bu ötən illərdə xarici siyasət sahəsində də yeni-yeni uğurlar qazanmışdır. Bir çox beynəlxalq təşkilatların bərabər hüquqlu üzvünə çevrilmişdir. Avropaya inteqrasiya yolunu seçmişdir. O, dahi şəxsiyyətin müdrik daxili və xarici siyasətinin nəticəsi olaraq ölkəmiz demokratiyanın beşiyi olan avropa ailəsinin layiqli üzvü kimi özünü dünya birliyində təsdiq etdi. 2001-ci il yanvarın 25-də avropa şurasının binası qarşısında Azərbaycan dövlətinin bayrağı qaldırılaraq, himni səsləndirildi, dövlət başçımız dərin məzmunlu nitq söylədi. Ulu öndər Azərbaycan adının dünya xəritəsində əbədlilik möhrünü vurdu.

Azərbaycanın bir dövlət kimi qurulduğu vaxtdan dünya mürəkkəb bir dövr yaşayır, baş verən siyasi prosesləri tutmaq, öz xalqının, dövlətinin mənafeyindən çıxış edərək manevrlər aparmaq, bununla yanaşı öz nüfuzunu saxlamaq hər siyasətçinin hünəri deyildi.

Azərbaycan dərin böhranlardan çıxdıqca onun daxili sabitliyi ilə yanaşı iqtisadiyyatını inkişaf etdirmək üçün Azərbaycana sərmayə qoyulmasını təmin etmək vacib idi. Bunu siyasi uzaqgörənliklə dərk edən müdrik rəhbər Heydər Əliyev xarici əlaqələrin bərpasına yol açdı. Azərbaycan iqtisadiyyatının təməli olan neft strategiyasının işlənib həyata keçirilməsi Azərbaycanın dirçəlməsinə, yüksələn tempə inkişafına yol açdı. "Əsrin müqaviləsi"nin məhz Azərbaycanda imzalanması ölkəmizin taleyüklü problemlərinin həllinə yol açdı. 1994-cü il sentyabrın 20-də Heydər Əliyev dühasının qüdrətilə həyata vəsiqə alan, dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin

təmsil edən iri neft şirkətləri ilə bağlanan "Əsrin müqaviləsi" Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında ən əhəmiyyətli hadisələrdən biri oldu. Müəllifi Heydər Əliyev olan Bakı-Tiflis-Ceyhan boru neft kəməri isə xüsusi əhəmiyyətə malik olan tarixi hadisəyə çevrildi. Bu neft kəməri iqtisadi səmərə ilə yanaşı, ölkəmizə böyük siyasi dividendlər də gətirdi.

Cani qədr sevdiyi Azərbaycanı bütün dünya dövlətləri ilə diplomatik əlaqələri bərpa etmək üçün 1993-cü ildən başlayaraq möhtərəm Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə Rusiya və İranla diplomatik əlaqələrdə olan gərginlik aradan qaldırılıb. Sonrakı illərdə isə dünyanın inkişaf etmiş bütün dövlətləri ilə diplomatik əlaqələr yaradılıb və əməkdaşlıq haqqında ölkəmizin mənafeyini təmin edən ikitərəfli müqavilələr bağlanıb. Xarici siyasətdə Ermənistan-Azərbaycan və Dağlıq Qarabağ problemlərinin həlli ilə əlaqədar çox gərgin iş aparılıb və bunun nəticəsində Ermənistan Respublikası silahlı qüvvələrinin təcavüzü beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən pislənilib və bununla bağlı bir çox qərar qəbul edilib.

Böyük şəxsiyyət, fenomenal dövlət xadimi olan Heydər Əliyev müasir dünyada dövlətlərin xarici və daxili siyasətində diasporanın rolunu və vacibliyini dəqiq qiymətləndirdiyindən xaricdə yaşayan azərbaycanlıların təşkilatlanmasına böyük əhəmiyyət verirdi. Azərbaycanın qurucusu, yaradıcısı Azərbaycan diasporasının formalaşmasını və təşkilatlanmasını dövlət siyasətinin tərkib hissəsinə çevirən qüdrətli siyasət ustası bu sahədə də uğur qazanaraq qısa müddət ərzində bu məsələnin həllinə nail oldu. Bakıda 2001-ci ilin noyabrında onun sərəncamı ilə keçirilən Dünya Azərbaycanlılarının 1. Qurultayındakı çıxışında dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımızı respublikamızın ictimai, siyasi, iqtisadi və mədəni həyatında yaxından iştirak etməyə çağırırdı. Həmin qurultayın keçirilməsi dünyanın bütün dövlətlərinə səpələnmiş azərbaycanlılara bir çağırış oldu. Onlar Azərbaycan dövləti barədə fikirləşməyi onun siyasi həyatında bacardıqları qədər iştirak etməyi özlərinə borc bildilər. Həmin qurultayda ümummilli liderin çıxışındakı çağırış, tövsiyələr nəinki xaricdə yaşayan soydaşlarımızı, hər bir azərbaycanlı-Azərbaycan vətəndaşlarını da, vətənimizin, dövlətimizin və xalqımızın gələcəyi naminə məsuliyyətli olmağa səslədi. Qurultayda Dünya Azərbaycanlılarına çağırış olaraq dəhərimiz Heydər Əliyev demişdir: "Azərbaycanlılar! Harda olursan ol, hansı ölkədə yaşayırsan-yaşa, ancaq Azərbaycan haqqında, Azərbaycanın müstəqilliyi, ərazi bütövlüyü haqqında Azərbaycan xalqının bu günü və gələcəyi haqqında düşünməlisən."

Təhsil sahəsində uğurlu nəticələr qazanan Azərbaycan, ümumilli liderimizin uzaqgörənliklə dünyaya, dünya dövlətlərinə açdığı pəncərə

Azərbaycan gənclərinin dünyanın müxtəlif ali məktəblərində oxumaq imkanı yaratdı. Bu gün Azərbaycan dövlətinə yüksək intellektə malik vətənpərvər gənclər gərəkdir.

Heydər Əliyev təkcə Azərbaycanla bağlı deyil, həm də dünyada gedən siyasi proseslərlə bağlı düzgün siyasət yeritdi. O, Azərbaycanı dünya siyasəti ümmanında təhlükəsiz limana çatırıb. Azərbaycan yeni bir keyfiyyətlə Şərq-Qərb, Şimal-Cənub sivilizasiyalarının mərkəzinə çevrilib. Tarixi ipək yolunun yenidən bərpa edib. Xəzərin dərin qatlarından neftin çıxarılması və Bakı-Tiflis-Ceyhan ixrac boru xətti ilə dünya bazarlarına nəql edilməsi problemini həll edib. O, Cənubi Qafqaz, Yaxın və Orta Şərq ölkələrinin siyasi tarazlığı və oriyentasiyası üçün çox işlər görüb.

Zəmanəmizin böyük şəxsiyyətlərindən biri olan Heydər Əliyevin siyasi-iqtisadi sahələrdə əldə etdiyi nailiyyətlər təkcə Azərbaycanda, MDB məkanında deyil, müasir dünyada heyrat doğururdu. Ulu öndərin ən böyük tarixi xidmətlərindən biri onun milli birliyə nail olması, Azərbaycan təqvimində 31 dekabr Dünya Azərbaycanlıların Həmrəyliyi günü kimi əbədiləşdirdi.

Bu gün Azərbaycan tarixinin ən şərəfli səhifələrinə çevrilmiş Heydər Əliyev epoxası 35 il ərzində möhtəşəm işlərlə yadda qaldı. Müasir Azərbaycan dövləti onun qurucusu, ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin şah əsəridir. Heydər Əliyevin dəqiq qiymətini onun yaxın dostu Eduard Şvardnaze vermişdir: "Heydər Əliyev özünə tayı bərabəri olmayan bir abidə, əsrlər boyu yaşadacaq əbədi bir abidə yaratmışdır. O, abidənin adı Azərbaycandır - tərəqqi edən xöşbəxt Azərbaycan."

Bu gün Azərbaycan xoş və işıqlı gələcəyə doğru inkişaf yolundadır. Vətənimiz günbəgün öz xöşbəxt taleyinə qovuşur. Ağır mübarizələrdən, çətin sınaqlardan sonra əldə etdiyimiz bu xöşbəxt tale qəlbimizi fərah və qürur hissi ilə doldurur. Bir daha düşünürsən ki, müstəqil Azərbaycanın vətəndaşı olmaq böyük xöşbəxtlikdir. Bu xöşbəxtliyi isə bizə bəxş edən, müstəqilliyimizi yenidən bizə qaytaran, suverenliyimizin, azadlığımızın, ana Vətənimizin bayraqdarı - Azərbaycanın böyük oğlu Heydər Əliyevdir.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyev haqqında nə qədər yazsaq da, nə qədər danışsaq da Azərbaycan üçün onun etdiklərinin qarşısında dənizdən bir damladır....

ELÇİN ABDULLAYEV

Başqasının fikrinə hörmət etmək, ondan faydalı bir şey götürmək qabiliyyəti hər bir adama lazımdır.

HEYDƏR ƏLİYEV

Heydər Əliyevin Dövründə Azərbaycanda İqtisadiyyatın İnkişafı (iqtisadiyyatın inkişafında neftin rolu)

Ötən əsrin 60-cı illərində keçmiş Sovet Birliyi məkanında ölkəmiz müttəfiq respublikaların sırasında geridə qalanların gərcəsində idi. İqtisadiyyatın və dövlət intizamının pozulması faktları adı hal almışdı. İctimai həyatda ləğeydlik və biganəlik baş alıb gedir, bir sözlə, ictimai-siyasi həyatın bütün sahələrində gerilik açıq-aşkar özünü göstərirdi. Lakin Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev 14 iyul 1969-cu ildə respublika partiya təşkilatı-nın rəhbəri seçildikdən sonra vəziyyət əsaslı surətdə dəyişdi. Ölkə-nin iqtisadiyyatının, o cümlədən sənaye və kənd təsərrüfatının siçrayışlı inkişafı başlandı. Ümumiyyətlə, böyük öndər Heydər Əliyev-in gərgin əməyi, səmərəli fəaliyyəti nəticəsində iqtisadiyyatın bütün sahələrində görünməmiş nailiyyətlər əldə edildi. Ümumiyyətlə, 70-80-ci illər Azərbaycanın çiçəklənmə dövrü, başqa sözlə, yüksəliş illəri oldu.

Ermenistan silahlı qüvvələrinin Azərbaycana hərbi təcavüzü, ictimai-siyasi sabitliyinin pozulması, ölkədə rəhbərliyin tez-tez dəyişməsi nəticəsində 90-cı illərin əvvəllərindən etibarən iqtisadiyyatın əksər sahələrində istehsalın tənəzzülü başlamış və bu proses get-dikcə dərinləşərək xroniki səciyyə almışdı.

Prezident kimi fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən bəhs edərək Heydər Əliyev iki halı xüsusi qeyd etmişdir: "Respublika iqtisadiyyatı, demək olar ki, tamamilə dağıdılıb, xalqın rifah halı aşağı düşüb. Lakin respublikanın böyük sosial-iqtisadi, elmi-texniki potensialı var. Azərbaycanın coğrafi-siyasi vəziyyəti, onun təbii sərvətləri, uzun illər boyu yaranmış əsas fondları respublikanı bu ağır böhrandan çıxarmağa imkan verir. Digər tərəfdən yeni islahatlar aparmaq yolu ilə bazar iqtisadiyyatına keçmək istiqamətində hərəkət etməliyik".

1993-cü ilin yarısından başlayaraq, aparılan ardıcıl və məqsəd-yönlü siyasət nəticəsində ictimai-siyasi sabitliyin təmin olunması, istehsalda yaranmış geriləmə proseslərinin qarşısının alınması və digər tədbirlərdən sonra iqtisadiyyatda tənəzzül tədricən aradan qaldırıldı və bununla da Azərbaycanın iqtisadi inkişafına mahiyyətə yeni mərhələnin təməli qoyuldu. Əldə olunan makroiqtisadi sabitlik, sənayedə və digər sahələrdə iqtisadi göstəricilərin artımı, həyata keçirilən geniş miqyaslı iqtisadi islahatların ilkin nəticələri aparılan siyasətin düzgünlüyünü və Azərbaycanın bazar iqtisadiyyatı yolunda inamlı addımlarını təsdiq edirdi.

İqtisadi islahatların mühüm istiqaməti olan özəlləşdirmə prosesi uğurla həyata keçirilmişdir. Özəlləşdirmə prosesi başlayandan 2003-cü il yanvarın 1-dək ümumi dəyəri 549,8 milyard manat olan 36,9 min kiçik müəssisə və obyekt, o cümlədən 711 sənaye, 120 kənd təsərrüfatı müəssisəsi, 351 ti-kinti təşkilatı, 2911 ticarət, 9641 məişət xidməti, 576 yanacaq-doldurma məntəqəsi, 16,5 min nəqliyyat müəssisəsi və nəqliyyat vasitələri, 92 kommunal təsərrüfatı obyekt və 5,2 min digər obyekt və avadanlıq özəlləş-dirilmişdir.

2003-cü ilin əvvəlində nizamnamə kapitalı 5331,3 milyard manat olan 1486 dövlət müəssisəsi səhmdar cəmiyyətinə çevrilmişdir.

Azərbaycanın neft və qazla zənginliyi onun iqtisadiyyatının əsas bazası kimi yanacaq-energetika sahəsinin birbaşa inkişafına təsir edən çox mühüm amildir. Hələ uzun illər bu amil müstəqil Azərbaycan dövlətinin hərtərəfli inkişafında, xalqın rifah halının yüksəldilməsində və sosial-iqtisadi həyatının yaxşılaşdırılmasında, ölkəmizin dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasında əsaslı rol oynayacaqdır.

1991-ci ildə Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra onun iqtisadiyyatının gələcək inkişafında neft-qaz amili daha mühüm əhəmiyyət kəsb etdi. Lakin müstəqillimizin ilk illərində respublikamızda cərəyan edən siyasi vəziyyət, iqtisadi böhran və idarəçilikdə sərişsizlik neft-qaz sənayesinə ciddi zərər vurdu və sahənin qısa zamanda tənə-zülünə gətirib çıxardı. 1993-cü ildə rəhbərliyə qayıdan cənab Heydər Əliyev elə ilk gündən neft-qaz sənayesinə nəzarəti gücləndirdi və ən əsası xarici neft şirkətləri ilə Xəzər dənizində yerləşən neft-qaz yataqlarının birgə işlənməsi barədə uzun müddət aparılan səmərəsiz danışıqları yeni məcaraya yönəltmək və sürətləndirmək üçün ciddi addımlar aldı.

Heydər Əliyevin böyük qətiyyəti, əzmkarlığı və mübarizəsi nəticəsində 1994-cü il sentyabrın 20-də "Əsrin müqaviləsi" müstəqil Azərbaycanın gələcək inkişafına birbaşa təsir göstərən böyük yolun başlanğıcını qoydu. Neftin hasilatından tutmuş onun nəqlinə qədər nəhəng bir strategiyanın hər bir mərhələsi böyük çətinliklərlə üzləşsə də, məhz Heydər Əliyev dühası, uzaqqörənliyi və mətanəti sayəsində bu maneələri aşmaq mümkün oldu. Neft strategiyasının əsas tərkib hissəsi kimi Azərbaycan neftinin Qər bazarlarına çıxarılmasını təmin edən və özülü ümummilli liderimiz tərəfin-dən qoyulan Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas neft ixrac boru kəmərinin inşasının başa çatdırılması isə Heydər Əliyevin neft strategiyasının əsil təntənəsidir.

"Əsrin müqaviləsi" Azərbaycan Respublikasının siyasi, iqtisadi və informa-siya blokadası şəraitində olan bir vaxtda imzalandı. Həmin dövrdə Azərbaycan haqqında dünyada təsəvvür ya ümumiyyətlə yox idi, yaxud da

ki, respublikamız barəsində yalnız mənfi rəy formalaşmışdı. Heydər Əliyevin belə bir gərgin şəraitdə dünyanın 7 inkişaf etmiş qüdrətli dövlətini təmsil edən 11 neft şirkəti ilə "Əsrin müqaviləsi"ni imzalamağa müvəffəq oldu. Azərbaycan üçün həyati əhəmiyyəti olan bu müqavilə həm respublikanın daxilində sabitliyin bərqərar olunması, həm də xarici siyasətdə uğurların əldə edilməsində müstəsna rol oynadı. "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanmasından 3 il sonra, 1997-ci ilin noyabrında "Əsrin müqaviləsi"nin iştirakçılarından ibarət Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti "Çıraq" yatağının ilk quyusundan neftin fontan vurmaya nail oldu və bu andan başlayaraq, 2002-ci ilin sonunadək həmin yataqdan 24,5 milyon ton neft və 3,5 milyard kubmetr qaz hasil edir. Ümumiyyətlə, 2002-ci ildə Azərbaycanda 15,3 milyon ton neft hasil edilərək son iyirmi dörd ildə ən yüksək göstərici əldə olunmuşdur.

Heydər Əliyevin özünün də vurğuladığı kimi, "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması ilə Azərbaycan Xəzər dənizi və onun enerji ehtiyatlarını bütün dünyanın üzünə açdı və bu hadisənin ölkənin gələcəyi üçün nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğunu tarixçilər yazacaqlar.

"Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması ilə yanaşı hasil olunacaq neftin dünya bazarına çıxarılması üçün əlverişli marşrutun axtarış tapılması da mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi. Layihə çərçivəsində ilkin neftin hasil olunmağa başladığı dövrdə onu Bakı-Novorossiysk kəməri vasitəsiylə nəqli həyata keçirilirdisə də, artıq tezliklə neft hasilatının 50 milyon ton və ondan daha artıq səviyyəyə çıxarılması planlaşdırıldığından alternativ neft kəməri layihələri tələb olunurdu. Digər tərəfdən neftin nəqli məsələsi iqtisadi ilə yanaşı həm də siyasi səciyyə daşıdığından marşrutun seçilməsində marağı olan dövlətlərin də maraqlarının nəzərə alınması vacib idi. Məhz belə bir vəziyyətdə Heydər Əliyev Azərbaycan neft kəmərinin çoxvariantlılığı ideyası ilə çıxış edir. Bakı-Supsa kəməri işə salınır, eyni zamanda "Əsrin müqaviləsi" çərçivəsində hasil olunacaq əsas neftin nəqli üçün "Bakı-Tbilisi-Ceyhan" neft kəmərinin inşa edilməsi üzrə danışıqlar intensivləşdirilir. 1999-cu ilin noyabrında ATƏT-in İstanbul zirvə toplantısının səmimi çərçivəsində Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə prezidentləri ABŞ-ın dövlət başçısının iştirakı ilə Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac neft boru kəmərinin inşa edilməsinə dair hökumətlərarası saziş imzaladılar. Bu kəmərin çəkilməsi yolunda yaradılan çoxsaylı əngəllərə baxmayaraq Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin siyasi iradəsi və uzaqgörənliyi sayəsində maneələrin hamısı dəf edilərək bu layihənin gerçəkləşməsi reallığa çevrildi, 2003-cü ildə kəmərin tikintisi başlandı.

1993-cü ildə Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının xahişi və müraciəti ilə hakimiyyətə gələrək respublikada ümumi daxili məhsul istehsalında orta hesabla 20-23 faiz geriləmə baş verirdi. Lakin Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə respublikada görülmə təxirəsalınmaz tədbirlər nəticəsində iqtisadiyyatda tənəzzülün qarşısı alındı və beləliklə, 1994-1995-ci illərdə bugünkü nailiyyətlərin əldə olunmasının təməli qoyuldu. Hazırda həmin tarixi dövrü təhlil etdikdə onu sabitləşmə dövrü kimi səciyyələndirmək olar. Məhz həmin illərdə geriləmənin qarşısı alındı və 1996-cı ildən etibarən dirçəliş dövrü başladı.

Statistikaya nəzər salsaq görürük ki, 1996-cı ildə ümumi daxili məhsul istehsalı 1,3 faiz artmış 1997-ci ildə həmin rəqəm 5,8 faiz, 1998-ci ildə isə 10 faiz təşkil etmişdir. Məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilən səmərəli tədbirlər nəticəsində ölkədə ümumi daxili məhsul son on ildə 21,2 faiz artaraq 2002-ci ildə 29,6 trilyon manata çatdı ki, onun da 59,8 faizi istehsal, 32,4 faizi xidmət sahələrində baş vermişdir.

1995-ci ildə sənaye məhsullarının buraxılışında azalma 21,4 faiz, 1996-cı ildə 6,7 faiz olmuşdusa, artıq 1997-ci ildə bu sahədə 0,3 faiz artım müşahidə edilmişdir. Bu sıradan neft emalı, metallurgiya, ağac emalı, şüşə və çini-saxsı məhsullar istehsalında artım daha yüksək olmuşdur. Digər istehsal sahələrində geriləmənin sürəti azaldılmış, bəzi hallarda isə bu meyil tamamilə dayandırılmışdır.

1997-2002-ci illərdə sənaye məhsulu istehsalı 23,6 faiz, yaxud orta hesabla ildə 3,6 faiz artmışdır. Hasilat sənayesi ilə yanaşı, qeyri neft sektoru - emal sənayesi də inkişaf edir. Son 4 il ərzində emal sənayesi sahələrində məhsul istehsalı 24 faiz, o cümlədən yeyinti sənayesində 22 faiz, taxta məmulatı istehsalında 3,5 dəfə, metallurgiya sənayesində 2,5 dəfə artmışdır.

Sənayenin inkişafı ilə yanaşı Heydər Əliyev respublikada kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsinə də xüsusi diqqət yetirirdi. Məhz bu diqqətin nəticəsində respublikada 40-dan çox hüquqi-normativ sənəd qəbul edildi və onların əsasında aparılan islahatların yekunu olaraq 872 min kəndli ailəsinə 1372, 8 min hektar torpaq sahəsi, 63 mindən artıq maşın və traktor, 4 min mal-qara tövləsi, 2300 qoyun yatağı, 450 min baş qaramal, 1 milyon 900 başdan artıq davar düşürdü. Hazırda ölkədə 2600-dən çox kəndli-fermer təsərrüfatı fəaliyyəti mövcuddur. İstehsal edilən kənd təsərrüfatı məhsullarının 99,01 faizi məhz onların payına düşür. Bu məhsulların satışında qiymətlər tam sabitləşib, idxal-ixrac əməliyyatlarında bütün maneələr aradan qaldırıldı.

Yaxın keçmişdə əsas kənd təsərrüfatı məhsullarını müxtəlif xarici ölkələrdən alıb Azərbaycanı indi əksinə, xaricə məhsul ixrac edir. Bu da sözsüz ki, məhsul istehsalının intensiv artımı nəticəsində mümkün olmuşdur. Təkcə 2002-ci ildə kəndli-fermer təsərrüfatları, digər özəl aqrar qurumlar 2,2 mln. ton taxıl, 973,4 min ton tərəvəz, 329,3 min ton bostan, 694,4 min ton kartof, 511,6 min ton meyvə, 80,2 min ton tütün, 1440 ton çay yarpağı, 223,6 min ton et (diri çəkiddə), 1 mln. 198,6 min ton süd, 561,6 mln. ədəd yumurtə, 11,8 min ton yun, 148,3 ton barama istehsal ediblər. 2001-ci ilə nisbətən 2002-ci ildə məhsul istehsalı 6,4 faiz çox olmuşdur.

İdxal-ixrac əməliyyatlarının bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun qurulması nəticəsində ölkəmizin beynəlxalq əlaqələri ilbəl genişlənir, möhkəmlənir və inkişaf edir. Əgər 1993-cü ildə 60 xarici ölkə ilə ticarət əlaqələri qurulmuşdusa, 2002-ci ildə bu əlaqələrin coğrafiyası genişlənməmiş və 128 xarici dövlətlə idxal-ixrac əməliyyatları aparılmışdır.

1993-cü ildə xarici ölkələrdən respublikamıza 628,8 milyon ABŞ dolları məbləğində mal gətirildiyi halda, ölkəmizdən kənara 724,7 milyon dollarlıq mal göndərilmiş və 95,9 milyon dollarlıq müsbət xarici ticarət saldosu yaranmışdır. Sonrakı illərdə bu proses davam edərək 2002-ci ildə xarici ölkələrlə ticarət dövriyyəsi 3833,1 milyon ABŞ dolları olmuş və 1993-cü ilə müqayisədə 2,8 dəfə artmışdır. O cümlədən bu müddətdə ixrac 2167,5 milyon, idxal isə 1665,6 milyon dollar təşkil etmiş, ölkə üzrə 501,9 milyon müsbət xarici ticarət saldosu yaranmışdır. İxracın həcmi ümumi dövriyyənin 56,5 faizini təşkil etmiş və idxalı 30,1 faiz üstələmişdir.

1991-1994-cü illərdə inflyasiyanın böyük sürətlə 207,1 faizdən 1763 faizə qədər artması müşahidə olunduğu halda, aparılan iqtisadi islahatlar nəticəsində 1995-ci ildən başlayaraq sabitləşmə prosesi getmişdir. Belə ki, 1995-ci ildə istehlak bazarında qiymətlərin əvvəlki ilə nisbətən 5,1 dəfə, 1996-cı ildə 19,9 faiz, 1997-ci ildə 3,7 faiz artdığı halda, 1998-1999-cu illərdə inflyasiya deflyasiya ilə əvəz olunmuş və istehlak qiymətləri 1998-ci ildə 0,8 faiz, 1999-cu ildə 8,5 faiz ucuzlaşmış, sonrakı illərdə isə demək olar ki, sabit qalmışdır.

İqtisadiyyatda aparılan islahatlar ölkənin maliyyə vəziyyətinin yaxşılaşmasını, dövlət büdcəsinin gəlirlərinin ildən-ilə artmasını təmin etmişdir. 2002-ci ildə dövlət büdcəsinin bütün mənbələrdən daxil olan gəlirləri 1993-cü ilə nisbətən 85 dəfə artaraq 4,6 trilyon manata çatmış, xərcləri isə 72 dəfə artaraq 4,7 trilyon manat olmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 fevral 2004-cü il tarixli fərmanı ilə "Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər)" təsdiq edilmişdir. Dövlət Proqramının

əsas məqsədi Azərbaycan Respublikasının rayonlarında mövcud potensialdan səmərəli istifadə etməklə iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrinin inkişafına, istehsal müəssisələrinin daha da genişləndirilməsinə, ixracçılıq məhsul istehsalının stimullaşdırılmasına, yerli sahibkarlığın inkişafı yolu ilə əhalinin həyat səviyyəsinin daha da yaxşılaşdırılmasına, məşğulluğun səviyyəsinin artırılmasına və ölkə iqtisadiyyatının dinamik inkişafının təmin edilməsinə nail olmaqdır.

Azərbaycan Respublikasında rəqabətin qorunması sahəsində dövlət tədbirlərinin həyata keçirilməsinə 90-ci illərdə qanunvericilik bazasının formalaşması ilə başlanmışdır. 1992-ci ildə Azərbaycan Respublikasının "Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında" qanunu, 1993-cü ildə "Antiinhisar fəaliyyəti haqqında" qanunu qəbul edilmişdir. Son illərdə qanunvericilik bazasının genişləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi ilə bağlı bir sıra işlər görülmüşdür. Azərbaycan Respublikasının "Haqsız rəqabət haqqında", "İstehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi haqqında" və "Maliyyə sənaye qrupları haqqında" qanunları 1996-cı ildə qüvvəyə minmişlər. 1997-ci və 2002-ci illərdə "Antiinhisar fəaliyyəti haqqında" qanuna dəyişikliklər və əlavələr edilmişdir. "Reklam haqqında" qanunun qəbul edilməsi ilə bağlı işlər həyata keçirilmiş, bu qanun qəbul edilmiş və qüvvəyə minmişdir.

Qeyd edilən qanunvericilik aktları qəbul edildikdən sonra onların tətbiqini təmin edəcək normativ-metodik bazanın formalaşması məqsədilə "Antiinhisar qanunvericiliyinin pozulması haqqında işlərə baxılması qaydaları" hazırlanmış və Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq edilmişdir (29.05.1998). Digər qanunlarla bağlı normativ sənədlərin hazırlanması işləri davam etdirilir.

Rəqabət mühitinin formalaşması istiqamətində respublikada radikal addımlar atılmışdır. Azərbaycan Respublikası prezidenti Heydər Əliyev cənablarının fərmanları ilə yeyinti, yüngül, tikinti və tikinti materialları sənayesində aqrar-sənaye kompleksində topdansatış və təchizat kanallarında fəaliyyət göstərən və daxili bazarda hökmran mövqeyə malik çox sayda şirkət və konsernlar ləğv edilmiş və tənzimləmə-təsərrüfat fəaliyyəti səlahiyyətinə malik bir sıra dövlət strukturları yenidən qurulmuşdur. Məhz bunun nəticəsində daxili bazarda yeni təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyəti və rəqabət prinsiplərinin reallaşması üçün imkanlar genişlənməmişdir.

Təsərrüfat subyektlərinin inhisarçılıq fəaliyyətinin və haqsız rəqabətin qarşısının alınması, məhdudlaşdırılması və aradan qaldırılması, istehlakçıların mənafeinin qorunması sahəsində qanunvericiliklə müəyyən edil-

tədbirlərin həyata keçirilməsinin təmin edilməsi bazar iqtisadiyyatı şəraitində dövlətin əsas vəzifələrindən biridir. Bu sahədə fəaliyyətin başlıca məqsədi bazar münasibətlərinin və iqtisadiyyatın inkişafının sürətləndirilməsinə imkan yaradan sağlam rəqabət mühitinin yaradılmasıdır.

Rəqabətin sivil formada inkişafını təmin etmək və rəqabətin dövlət müdafiəsi sisteminin möhkəmləndirilməsi sahəsində tədbirlərin hazırlanması və həyata keçirilməsi ilə bağlı məsələlərin həlli də prioritet məsələlərdən biridir.

Respublikamızın iqtisadiyyatında bəzi hallarda hökmran mövqedən sui-istifadə müxtəlif formalarda özünü göstərməkdədir. Bu cür formalara bir qayda olaraq inhisar qiymətlərinin tətbiqi və ya qiymətlərlə manipulyasiya, rəqibi əlverişsiz vəziyyətə salan şərtlərin qəbul edilməsi, əsassız olaraq (qıtlıq yaratmaq məqsədilə və s.) istehsalın həcmi məhdudlaşdırılması və s. aid edilir. Eyni zamanda bazarda qiymətlərin razılaşdırılmış qaydada yüksəlməsi və aşağı salınması halları da mövcuddur. Belə hallarda bazarda qiymətlərin artması və aşağı düşməsi hökmran mövqə tutan qrup tərəfindən idarə olunur və yüksək inhisar mənfəəti əldə edilməsinə yönəldilir. Ayrı-ayrı sahələrdə monopsonik qiymətlərin tətbiqi meyilləri müşahidə olunur.

Hökmran mövqedən sui-istifadənin qarşısının alınması ilə yanaşı, əmtəə bazarında iqtisadi təmərküzləşməyə nəzarət də gücləndirilir. Bu sahədə fəaliyyətin başlıca istiqamətini qovuşmalara və birləşmələrə, səhmlərin və payların alınması zamanı antiinhisar qanunvericiliyə riayət olunmasına nəzarət təşkil edir, eyni zamanda kommersiya müəssisələrinin və təşkilatlarının assosiasiyalarının və qeyri-kommersiya təşkilatlarının yaradılması zamanı antiinhisar qanunvericiliyə riayət olunmasına nəzarət gücləndirilir. Həmin assosiasiyaların və birliklərin yaradılması yolu ilə iştirakçılar, professional xüsusiyyəti ilə bağlı mənfəətlərinin qorunmasını həyata keçirirlər. Bu cür assosiasiya və birliklər bütövlükdə kommersiya məqsədləri daşımasa da, rəqabətə təsir göstərmək üçün geniş imkanlar açır. Bunların rəqabətin inkişafına maneələr yaradan strukturlara çevrilməsinin (sahəyə əlavə giriş maneələri yaradılması razılaşdırılmış rəqabətə, zidd hərəkətlərə - bazarın bölüşdürülməsi, qiymətlərin səviyyəsinin təsbit edilməsi, istehsal resurslarının bölüşdürülməsi və s. qarşısının alınması məqsədilə onların fəaliyyətinə daimi antiinhisar nəzarətinin həyata keçirilməsi vacibdir.

Ölkəmizdə rəqabətin qorunması sahəsində fəaliyyətin başlıca istiqamətlərindən birini bazara giriş (çıxış) maneələrinin aradan qaldırılması (zəiflədilməsi) təşkil edir. Bütövlükdə əmtəə və maliyyə

Ölkəmizdə rəqabətin qorunması sahəsində fəaliyyətin başlıca istiqamətlərindən birini bazara giriş (çıxış) maneələrinin aradan qaldırılması (zəiflədilməsi) təşkil edir. Bütövlükdə əmtəə və maliyyə bazarlarına girişlə bağlı maneələr müxtəlifdir. Bunlar iqtisadi, texnoloji, təşkilati, inzibati, siyasi və s. amillərlə bağlı yaranırlar. İstənilən formada bunlar rəqabətin inkişafı baxımından aradan qaldırılmalı olan maneələrdir. Bu və ya digər bazara daxil olmağa cəhd göstərən təsərrüfat subyektləri istər-istəməz həmin maneələrlə qarşılaşır və onları dəf etmək məcburiyyətində qalırlar. Yaranma səbəbinə və təsir formasına görə bunların bir çoxu ümumi və obyektiv xarakter daşıyırlar. Lakin bir sıra giriş (çıxış) maneələri subyektiv amillərlə bağlıdır və onlar rəqabət mübarizəsində birtərəfli üstünlüklər yaradan hallar kimi antiinhisar qanunvericiliyinə ziddirlər. Bir çox hallarda inhisarçılıq fəaliyyətinin təzahür forması kimi, inhisarçı təsərrüfat subyektləri tərəfindən rəqiblərin bazara girməsinə, maneələr yaradılmasına təsadüf edilir. Bu maneələr legal və qeyri-legal yollarla həyata keçirilir. Əmtəə bazarında hökmran mövqeyə malik olan təsərrüfat subyektləri tərəfindən qiymətlərlə manipulyasiya vasitəsilə rəqibin bazardan sıxışdırılması yollarından da istifadə edilir.

Antiinhisar siyasətini həyata keçirən dövlət orqanı tərəfindən bütün bu məsələlər araşdırılır və sahibkarlığın və rəqabətin inkişafına mənfi təsir göstərən belə halların aradan qaldırılmasına yönələn tədbirlər görülməsi barədə müvafiq dövlət orqanlarına təkliflər hazırlanır. Eyni zamanda daxil olan müraciətlər əsasında rəqabəti məhdudlaşdıran hərəkətləri aradan qaldırılması və sahibkarların hüquqlarının qorunması ilə bağlı konkret tədbirlər görülməsi də zəruridir.

Beləliklə, tam əminliklə demək olar ki, 1993-2003-cü illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatı böhran və tənəzzül məngənəsindən çıxaraq, iqtisadi inkişaf və yüksəliş yoluna qədəm qoymuşdur.

İÇİNDEKİLER

Nurlan ABDİNOV	
Heydər Əliyev Zamanında Azərbaycanda Sosial və Mədəni İnkişaf	1
Terlan KERİMOV	
Haydar Aliyev Döneminde Azərbaycan'da Ekonomik Gelişmeler	15
Anar QAFAROV	
Heydər Əliyev və Din	27
Cavid VELİEV	
Asrın Projesi BTC və Haydar Aliyev	38
Azer MUSAYEV	
Heydər Əliyevin hakimiyyəti dövründə Azərbaycanın xarici siyasəti: balanslı xarici siyasətin nəzəri və praktik əsasları	52
Fərid MURADOV	
Heydər Əliyevin Daxili və Xarici Siyasəti	65
Vüsal SEFEROV	
Heydər Əliyevin Neft və Enerji Siyasəti	79
Hakim AZİZOV	
Haydar Aliyev Döneminde Azərbaycan'da Ekonomik Gelişmeler	92
Bahadır KERİMOV	
Haydar Aliyev Döneminde Azərbaycan'ın İç və Dış Politikası	102
Anar ALİYEV	
Xarici Siyasət	115
Atilla ASKEROV	
Haydar Aliyev Döneminde Azərbaycan'da Sosial və Kültürel Gelişmeler	123
Araz İSMAYİLOV	
Heydər Əliyev Dövründə Azərbaycanda Sosial və Mədəni İnkişafılar	130
Cavid ALİYEV	
Haydar Aliyev Döneminde Azərbaycan'da Ekonomik Gelişmeler (Ekonominin Gelişmesində Petrolün Önemi)	138
Elvin HÜSEYNOV	
Heydər Əliyev Hakimiyyətində Azərbaycanda İqtisadi Vəziyyət	152
Asim MEMMEDOV	
Haydar Aliyev Döneminde Azərbaycan Dış Politikası	159
Vüsal HÜSEYNOV	
Haydar Aliyev Döneminde Azərbaycan'da Ekonomik Gelişmeler (Ekonominin Gelişmesində Petrolün Rolü)	169
Ramin ALİYEV	
Haydar Aliyev Döneminde Kültürel, Sosial və Dini Gelişmeler	180
Aytekin MUSTAFAYEVA	
Haydar Aliyev Döneminde Azərbaycan'ın İç Politikası	188

Kamranbey QASIMOV

Heydər Əliyev Dövründə Azərbaycanda İqtisadi İnkişaf	195
Turana ASGAROVA	
Heydər Əliyevin Azərbaycan Mədəniyyətinə və Ədəbiyyatına Qayğısı	207
Azad OMAROV	
Haydar Aliyev Döneminde Azərbaycan'da Sosial və Kültürel Gelişmeler	221
Anar İSMAYİLZADE	
İqtisadiyyatda Dırçəliş	228
Asaf SEYİDOV	
Heydər Əliyev'in Neft və Enerji Strategiyası	233
Sakit SAMEDOV	
Heydər Əliyev Döneminde Azərbaycanda İqtisadi İnkişaf (İqtisadiyyatın Yüksəlişində Neftin Önəmi)	239
Zair GARDƏŞOV	
Azərbaycan Cumhuriyyəti'nin Piyasa Ekonomisi Sürecində Sosial, Ekonomik və Finansal Yapısı	248
Araz ASLANLI	
Haydar Aliyev Döneminde Azərbaycan Dış Politikası	270
Renat AZMAMMADOV	
Haydar Aliyev Döneminde Azərbaycan'ın İç və Dış Politikası	282
Ramin CAFAROV	
Heydər Əliyev dönəmində Azərbaycanın xarici və daxili siyasəti	292
Elçin ABDULLAYEV	
Heydər Əliyevin Dövründə Azərbaycanda İqtisadiyyatın İnkişafı (İqtisadiyyatın inkişafında neftin rolu).....	299